

DRUGI DIO

Program obrazovanja za ljudska prava u razrednoj nastavi

Mi nismo putnici na svemirskom brodu koji se zove Zemlja, mi smo njegova posada. Mi nismo stanovnici ovoga planeta, mi smo njegovi građani. Razlika između to dvoje zove se - odgovornost.

Russell Schweickart

Uvod

Pripremati učenike i učenice od prvog do četvrtog razreda osnovne škole za razumijevanje, promicanje i zaštitu svojih ljudskih prava i sloboda, za priznanje i poštivanje prava i sloboda drugih te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u izgradnji demokratske zajednice, nije jednostavan posao. Mnogi pojmovi, vještine, sposobnosti i djelovanja koji čine okosnicu većine programa obrazovanja za ljudska prava i drugih srodnih programa opisanih u prvom dijelu Priručnika, nadilaze razvojne mogućnosti učenika i učenica u toj dobi. Svijet u kojemu žive omeđen je neposrednim iskustvima stečenim u obitelji i razrednoj zajednici; mišljenje je još pod utjecajem konkretnih pojmova; međusobna komunikacija je ograničena nedovoljno razvijenim rječnikom i prožeta snažnim i promjenjivim osjećajima itd. No to je i dob izuzetnih razvojnih mogućnosti tijekom kojega se djeca sve više okreću izvanjskom svijetu, strukturiraju svoja iskustva i učvršćuju svoje stavove o sebi i drugima prema određenim pravilima i pokazuju porast interesa za sve što im je novo i neobično.

Zbog tih je suprotnosti poučavanje za ljudska prava u ovoj dobi nadasve izazovan, složen i odgovoran proces za koji ne postoje neka opća i čvrsta pravila. U skladu s tim, i *Program obrazovanja za ljudska prava u razrednoj nastavi*, koji se predstavlja u drugom dijelu Priručnika, samo je jedan od niza mogućih pristupa poučavanju i učenju za ljudsko dostojanstvo temeljeno na poštivanju načela ljudskih prava i temeljnih sloboda, jednakosti, pravde i pluralizma, u nižim razredima osnovne škole.

Sadržaj programa podijeljen je u šest velikih cjelina označenih slovima od "A" do "F". Prvih pet cjelina (od "A" do "E") čine Program u užem smislu i dalje se dijele na teme, podteme i aktivnosti. Šesta cjelina ("F") sadrži opće upute o provođenju i vrednovanju obrazovanja za ljudska prava.

U sklopu prve ("A") cjeline, koja nosi naslov **Otkrivanje sebe: Učenje za samosvijest i samopoštovanje**, učitelj/učiteljica se upoznaje s načinima postupnog vođenja učenika i učenica prema sve dubljem opažanju i razumijevanju sebe, što se drži pretpostavkom razvoja samosvijesti i samopoštovanja. Cjelinu čine četiri teme koje se razrađuju kroz niz međusobno povezanih aktivnosti. Aktivnosti u sklopu prve teme namijenjene su upoznavanju tzv. osobnih oznaka. Učenici i učenice propituju svoje ime, otkrivaju njegova značenja, upoznaju svoje tjelesne osobine, istražuju ono što vole i što ne vole, osvještavaju i anticipiraju svoje promjene kao posljedicu rasta i učenja te tragaju za svojim obiteljskim, zavičajnim i ljudskim korijenima. U drugom dijelu potiče ih se na osvještavanje svojih želja i potreba te na

shvaćanje razlike između općeživotnih, općeljudskih i pojedinačnih potreba. Treća i četvrta tema sadrže aktivnosti koje vode razumijevanju i usvajanju pojmova "ljudska prava" i "prava djeteta". Kroz njih učenici i učenice stječu temeljna znanja o izvorima svojih prava, posljedicama njihova kršenja i čimbenicima njihove zaštite, od obitelji i međunarodne zajednice, uključujući vlastitu odgovornost za uživanje svojih prava.

Druga cjelina ("B"), koja nosi naslov **Upoznavanje drugih: Učenje za razumijevanje i poštivanje razlika**, govori o tome kako učenicima i učenicama pomoći da uoče, razumiju, prihvate i poštuju razlike među ljudima kao bogatstvo, a ne kao problem. Cjelina obuhvaća četiri međusobno povezane teme. Prva tema je posvećena osvještavanju posebnosti čovjeka i ljudskog svijeta, a druga upoznavanju kulturnih razlika i sličnosti u neposrednoj okolini, domovini i svijetu. Treća tema se bavi problemom stereotipa, predrasuda i diskriminacije. Učenici i učenice se potiču na osvještavanje stereotipa i predrasuda među ljudima te na razotkrivanje veza između predrasuda i diskriminacije. Osobita pozornost posvećena je razumijevanju prirodnih i drugih čimbenika koji utječu na pojavu razlika među ljudima, ali i na omalovažavanje, podčinjavanje i iskorištavanje drugih. Pojedine aktivnosti izravno su usmjerene na oslobađanje od vlastitih stereotipa i predrasuda, osobito onih koje se odnose na rodne razlike. U sklopu posljednje teme, razlike među pojedincima i grupama predstavljene su ne samo kao općeljudsko pravo nego i kao općeljudsko dobro koje je dovelo do promjena i razvoja u svijetu.

U trećoj cjelini ("C"), koja je naslovljena **Život u demokratskoj zajednici: Učenje za demokratsko građanstvo**, daju se preporuke kako učenike i učenice pripremati za ulogu upućenog, aktivnog i odgovornog građanina demokratskog društva. Prva tema sadrži aktivnosti kroz koje učenici i učenice upoznaju temelje demokratske zajednice, kao što su sloboda, različitost i jednakopravnost, pravednost te mir i sigurnost. Druga je tema posvećena pitanju odgovornosti građanina za dobrobit zajednice uređene na demokratskim načelima. Ovdje se posebna pozornost posvećuje razumijevanju i prihvaćanju odgovornosti za vlastite postupke, shvaćanju važnosti suradnje i solidarnosti među ljudima te poštivanju prava na privatnost kao temeljnog ljudskog prava. Razumijevanje načina na koji djeluje vlast, osvještavanje važnosti poštivanja pravila i zakona te prihvaćanje odgovornosti za aktivno sudjelovanje u odlučivanju, čine sadržaj posljednje teme u sklopu ove cjeline.

Četvrta cjelina ("D"), koja nosi naslov **Izgradnja i učvršćenje mira: Učenje za mirno rješavanje sukoba**, sadrži velik broj aktivnosti kroz koje učenici i učenice postupno uče kako prepoznati, odgovoriti i riješiti sukob na miran način. Aktivnosti su strukturirane u osam međusobno povezanih tema. U prvoj temi učenici i učenice upoznaju različite oblike sukoba, osvještavaju razlike među njima, kao i razlike između sukoba i nasilja. Druga tema je posvećena osvještavanju čimbenika koji izazivaju sukob. Ostale teme sadrže aktivnosti kroz koje učenici i učenice uče tehnike mirnog rješavanja sukoba. Osobita pozornost posvećena je razvoju vještina prepoznavanja svojih osjećaja i osjećaja drugih, poštivanju tih osjećaja, učenju tehnika dijaloga, pregovaranja, posredovanja i, općenito, razvoju verbalnih i neverbalnih komunikacijskih vještina. U posljednje dvije teme naglasak je stavljen na zajedničko planiranje i ostvarivanje cilja, čime se sukob pretvara u priliku za učenje o tome kako izgraditi i učvrstiti mir u nama i oko nas.

U posljednjoj programskoj cjelini ("E"), koja nosi naslov **Očuvanje cjeline svijeta: Učenje za globalnu perspektivu**, učenicima i učenicama se pomaže da razumiju složenu mrežu života, kao i da prihvate vlastitu odgovornost za očuvanje cjeline svijeta. U skladu s tim se u sklopu prve teme svijet predstavlja kao velika i složena obitelj, čija dobrobit ovisi o očuvanju raznolikosti i povezanosti njenih članova. Druga tema sadrži aktivnosti koje potiču učenike i učenice na razmišljanje o budućnosti te na razumijevanje i prihvaćanje vlastite odgovornosti za određivanje i osiguranje budućih ciljeva.

Završni dio Programa ("F"), koji nosi naslov **Primjena i osiguranje kvalitete u primjeni Programa**, posvećen je pitanju izbora odgovarajućih strategija i metoda te postupaka vrednovanja i osiguranja kvalitete u obrazovanju za ljudska prava. S obzirom da je to područje više od drugih usmjereno na razvoj stavova i djelovanja u skladu s načelom dostojanstva ljudske osobe, jednakosti i pravde, naglasak se stavlja na iskustveno, istraživačko, interaktivno, suradničko i anticipativno učenje i poučavanje. Razred i škola postaju "radionice" u kojima učenici i učenice stječu znanja, razvijaju vještine i njeguju sposobnosti koje su im prijeko potrebne za suočavanje sa životnim izazovima. U prvom dijelu tog poglavlja opisuju se strategije i metode aktivnog učenja, od provođenja projekata, izrade razrednih novina, učeničkog dopisivanja i razgovora u krugu, do učenja kroz igru, vođenja pedagoških radionica i integriranog dana, odnosno tjedna. Potom se govori o suradnji roditelja i škole te daju posebne upute za izbor strategija i metoda rada na Programu. Zadnji dio ove cjeline posvećen je osiguranju kvalitete u radu na Programu i, općenito, obrazovanju za ljudska prava. Osim općih informacija o praćenju i vrednovanju, daju se posebne upute za vrednovanje i samovrednovanje te uvodi SOK – posebno izrađen instrument za samovrednovanje i osiguranje kvalitete u učenju i poučavanju za ljudska prava u razredu i školi.

I dok je prvi dio Priručnika namijenjen svim učiteljima i učiteljicama osnovne škole, Program je prvenstveno pisan za potrebe razredne nastave. Usprkos tome, mnoge aktivnosti, osobito one koje su predviđene za rad u četvrtom razredu, mogu se s lakoćom prilagoditi i provoditi u petom i šestom razredu (u nastavi hrvatskog jezika, stranih jezika, povijesti, zemljopisa, informatike i sl.), kao i u sklopu slobodnih aktivnosti.

No Program ne sadrži recepte za poučavanje o ljudskim pravima niti je on puki dodatak ionako pretrpanoj satnici učenika i učenika. On je samo okvir koji učitelji i učiteljice trebaju mijenjati i nadopunjavati u skladu sa svojim i učeničkim potrebama, interesima i mogućnostima, i to tako da se ciljevi i sadržaji obrazovanja za ljudska prava ugrade u cjelokupnu nastavu i život škole. Konačni cilj obrazovanja za ljudska prava nije i ne smije biti gomilanje neiskoristivih informacija nego stjecanje znanja, razvijanje vještina, usvajanje stavova i prihvaćanja ponašanja koji su neodvojiv dio sveobuhvatne pripreme djece i mladih za aktivno i odgovorno sudjelovanje u izgradnji demokratske zajednice uređene na načelima prava i sloboda, jednakosti, nediskriminacije i pravde.

Otkrivanje sebe: učenje za samosvjest i samopoštovanje

Tko sam ja, što volim, što ne volim, čemu težim, što izbjegavam, zašto se tako ponašam itd., neka su od pitanja koja nas prate cijeli život. Otkrivanje tih osobina, njihovo mijenjanje ili jačanje, kao i razvoj sigurnosti u sebe, samopoštovanje i odgovornost prema sebi, ključne su pretpostavke kvalitetnih odnosa s drugima. One ovise o znanjima i vještinama koji se uče kroz razgovor sa sobom i komunikaciju s drugima. Samosvijest i samopoštovanje ne nasljeđujemo rođenjem nego stječemo promatranjem, učenjem i životom u zajednici. Stoga je pitanje “Tko sam ja” neodvojivo od pitanja “Kome pripadam” i “Što predstavljam drugima”, odnosno “Koliko vrijedim u odnosu na druge”. Te spoznaje utječu na razvoj osobnog dostojanstva, jer govore o priznanju pojedinca od strane drugih, a to znači o njegovim pravima i odgovornostima u društvu kojemu pripada. Pojedinaac treba druge, ne zato da bi zanijekao sebe nego da bi, u zajednici s drugima, uživao svoja prava i sloboda.

Otkrivanje sebe izrazito je složen dio ljudskog iskustva. Ono je bremenito preprekama kojih često nismo svjesni ili preko kojih ne znamo prijeći. Zanimarimo li te prepreke, one se počinju množiti i ugrožavati naše odnose prema sebi i drugima. Time ne samo da udomljujemo stranca u sebi nego si uskraćujemo osjećaj zadovoljstva koji proizlazi iz samootkrivanja.

U priručniku za učitelje o poticanju razvoja samopoštovanja kod učenika i učenica, Robert W. Reasoner¹ izdvaja pet temeljnih dimenzija i određuje zadatke za razvoj svake od tih dimenzija:

- *osjećaj sigurnosti* (postavljanje realističnih zahtjeva, konzistentno pridržavanje pravila, razvoj samopoštovanja i odgovornosti);
- *osjećaj identiteta ili samopoimanja* (osiguranje povratne informacije, poznavanje snaga svakog učenika/učenice, iskazivanje ljubavi i prihvaćanja, pružanje pomoći prilikom ocjenjivanja učeničkih prednosti i nedostataka);

¹ Reasoner, Robert, W. Building Self-Esteem: Teacher's Guide and Classroom Materials: Elementary Unit. Consulting Psychology Press, 1982.

- *osjećaj pripadanja* (stvaranje odgovarajućeg ozračja, poticanje prihvaćanja i uključivanja drugih);
- *osjećaj svrhe* (pokazivanje očekivanja, izgradnja povjerenja i vjere, pomoć učenicima/učenicama u postavljanju svojih ciljeva);
- *osjećaj sposobnosti* (pomoć učenicima/učenicama u izboru i donošenju odluka, osiguranje poticaja i potpore, pomoć u samovrednovanju, osiguranje priznanja i nagrađivanja).

S obzirom da je ovaj dio Programa usmjeren na razvoj samosvijesti i samopoštovanja učenika i učenica u svezi s njihovim ljudskim pravima i slobodama, on je razrađen s osloncem na sljedeća dva polazišta:

- svaki učeni/učenica posjeduje osobine po kojima je istovremeno i poseban/posebna i sličan/slična svim drugim učenicima i učenicama; zadatak obrazovanja je da mu/joj pomogne uočiti, razumjeti, poštivati i razvijati osobine po kojima je posebna/posebna, kao i one osobine koje dijeli s drugima;
- svakom učeniku/učenici, kao ljudskom biću, pripadaju sva prava i slobode utvrđene *Općom deklaracijom o ljudskim pravima* i, kao djetetu, sva prava i slobode utvrđene *Konvencijom o pravima djeteta*, bez obzira na spol, rasu, boju kože, etničku ili nacionalnu pripadnost, socijalno podrijetlo i sposobnosti; zadatak obrazovanja je da ga/ju upozna sa temeljnim načelima tih dokumenata kako bi sebe vidio/vidjela i poštovao/poštovala i kao nositelja prava i sloboda koja dijeli sa svim drugim ljudima i svom drugom djecom.

U skladu s tim središnji cilj cjeline “Otkrivanje sebe” je poticanje učenika i učenica na uočavanje i razumijevanje svojih osobina te na povezivanje tih osobina sa svojim pravima i slobodama. Povezivanjem te dvije dimenzije učenja o sebi, postavljaju se temelji za razvoj samosvijesti i samopoštovanja.

Taj se cilj ostvaruje u sklopu četiri široke teme:

- *Moja osobna iskaznica*
- *Moje potrebe i želje*
- *Moje potrebe i prava*
- *Zaštitnici mojih prava*

Prva tema sadrži aktivnosti koje su usmjerene na uočavanje, istraživanje, propitivanje, otkrivanje i komuniciranje temeljnih sastavnica svijesti o sebi, kao što su: ime, tjelesni ustroj, preferencije, promjene i podrijetlo. Cilj je razvoj pozitivnog odnosa prema sebi putem razmjene iskustva s drugima u ozračju otvorenosti, uzajamnog poštovanja i odgovornosti. Tome su usmjerene i one aktivnosti koje pomažu učeniku/učenici da osvijesti i suprotstavi se utjecajima okoline koji podcjenjuju njegove mogućnosti i dovode do pojave samoispunjavajućeg proročanstva. .

U sklopu druge teme govori se o potrebama i željama kao bitnim sastavnicama osobnosti. Učenicima i učenicama se pomaže da uoče i razumiju razliku između *općeživotnih potreba*,

o kojima ovisi naša fizička egzistencija, *općeljudskih* potreba, o kojima ovisi naša ljudska egzistencija i *individualnih potreba*, odnosno želja, o kojima ne ovisi ni naša fizička ni naša ljudska egzistencija, ali koje su bitne za samopoimanje i samopoštovanje.

Osvještavanje tih razlika vodi nas u treću temu, “Moje potrebe i prava”, u sklopu koje se općeljudske potrebe povezuju s ljudskim pravima. Učenici i učenice se potiču da sebe vide kao nositelje ljudskih prava i sloboda, ali i kao nositelje posebnih prava i sloboda koji pripadaju svakom djetetu. Od njih se traži da svoje svakodnevno iskustvo dovode u vezu s temeljnim načelima *Opće deklaracije o ljudskim pravima* i *Konvencije o pravima djeteta*, čije se pojednostavnjene verzije nalaze na kraju Priručnika. U tom sklopu im se pomaže da, sukladno svojoj dobi, shvate probleme zaštite ljudskih prava, upoznaju neke slučajeve kršenja tih prava i osvijeste njihove posljedice.

Zadnja tema, “Zaštitnici mojih prava”, sadrži aktivnosti kroz koje se učenici i učenice upoznaju s čimbenicima zaštite svojih prava. Od njih se traži da identificiraju prava koja ostvaruju u obitelji, školi, lokalnoj zajednici i državi te, konačno, na međunarodnoj razini. Hrvatska je predstavljena kao članica velike obitelji zemalja svijeta okupljenih pod krovom Ujedinjenih naroda, ali i kao članica velike obitelji europskih zemalja okupljenih pod krovom Vijeća Europe. Učenici/učenice stječu temeljna znanja o sustavu zaštite ljudskih prava, od međunarodnog dokumenta, ustava, zakona i propisa, do statuta škole. Završne aktivnosti usmjerene su na pitanje odgovornosti i samoodgovornosti u zaštiti ljudskih prava, kao bitnih karika u poticanju razvoja samosvijesti i samopoštovanja.

U tekstu se ističe da razmjena iskustava i doživljaja u razredu treba voditi razvoju osjećaja sigurnosti u sebe i samopoštovanja, kao i poštovanju drugih, škole i društva u cjelini. Uspjeh u tome u velikoj mjeri ovisi o ponašanju učitelja i ozračju u učionici i školi. Otvorenost, međusobno povjerenje i uvažavanje, kojima se potvrđuje sloboda, neovisnost i dostojanstva i učenika i učitelja, glavna su obilježja odgovarajućeg školskog i razrednog ozračja. U ozračju nepovjerenja, napetosti, pretjeranog nadzora i autoritarnosti učitelja, učenici i učenice ne stječu sigurnost u sebe i svoje snage nego se uče podčinjavanju i poslušnosti, čime škola postaje suodgovorna za nedostatak njihove samosvijesti i samopoštovanja.

Za ostvarivanje ciljeva ove teme, prijeko je potrebno raditi na usklađivanju utjecaja obitelji, škole i društva. Nije, naime, dovoljno da se u školi potiče razvoj samosvijesti s osloncem na prava i odgovornosti, a da se tim vrijednostima u društvu ne pridaje osobita pozornost. Ako je društvo usmjereno na druge vrijednosti, ako se u svakodnevnom životu ne naglašavaju ista načela odnosa među ljudima koje naglašava škola i ako učenik/učenica živi u uvjetima koji mu/joj ne ostavljaju prostora za razvoj neovisnosti i osobnog dostojanstva, otvorenost i demokratičnost školske sredine može proizvesti suprotan učinak - učvrstiti stav da su to “samo priče za malu djecu” i da treba “misliti samo *na* ili *za* sebe” ili, pak, potaknuti osjećaj nezadovoljstva zbog nemoći da se, usprkos stečenom znanju i vještinama, nešto može i promijeniti.

A.1. Moja osobna iskaznica

Cjelina “Moja osobna iskaznica” sadrži aktivnosti kojima se kod učenika i učenica u prva četiri razreda osnovne škole pomaže u uočavanju, istraživanju i razumijevanju temeljnih elemenata svijesti o sebi, kao što su: ime, tjelesni ustroj, preferencije, promjene i podrijetlo. Samoosvještavanje započinje vježbama kojima se propituje vlastito ime, njegovo podrijetlo i načini na koje se ime koristi u komunikaciji s drugima. U nastavku se istražuju tjelesne posebnosti i potiče razumijevanje uloge tijela, tjelesnih osjeta i funkcija u uspostavljanju i mijenjanju slike o sebi. Nakon toga se prelazi na otkrivanje, imenovanje i razumijevanje onoga što učenici i učenice vole, odnosno ne vole, te na razumijevanje razvojnih promjena i oblikovanje idealne slike o sebi. Na kraju ove cjeline govori se o podrijetlu. Tema se obrađuje osvještavanjem pripadnosti na tri razine: obitelj, zavičaj i ljudski rod.

Svrha “osobne iskaznice” nije u tome da učenici i učenice samo nabrajaju (diferenciraju i imenuju) obilježja i osobine koje ih čine posebnima nego da, upoznavajući ih, prema sebi uspostave pozitivan odnos. To se može postići tako da svoje osobine uspoređuju s osobinama drugih učenika i učenica te da se osobine svih komentiraju u ozračju otvorenosti, uzajamnog poštovanja i odgovornosti prema onome što se govori o sebi i drugima. Takvo je ozračje nezaobilazno u razvoju osjećaja sigurnosti u sebe što je, pak, najvažnija spona između svijesti o sebi i poštovanja sebe.

No da bi se postigao taj cilj, potrebno je već u ovoj dobi osigurati mogućnosti za osvještavanje smetnji razvoju samosvijesti, sigurnosti u sebe i samopoštovanju. Mnogi učenici i učenice nerijetko su izloženi podcjenjivanju svojih sposobnosti u kući, školi i među vršnjacima. Iako se dio djece uspijeva oduprijeti, mnoga postupno podliježu podcjenjivanjima, osobito ako su ona česta i ako dolaze od osoba koje su djetetu značajne (članovi obitelji, učitelj/učiteljica, vršnjaci). Ta je pojava poznata kao *samoispunjajuće proročanstvo* i o njoj smo pisali u prvom dijelu priručnika. Otkrivanje i jačanje vlastitih prednosti i sprječavanje pojave samoispunjajućeg proročanstva, jednako je tako svrha rada u sklopu ove cjeline.

Moja osobna iskaznica

Zadatak: razumijevanje, nabiranje i pravilno korištenje pojmova koji pripadaju području osobnosti.

Ključne riječi: osobni podatak, osobnost, osobina, osobna iskaznica, putovnica.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal (*Moja osobna iskaznica*), papir velikih dimenzija, olovke.

Tijek aktivnosti:

- 1 Učitelj/učiteljica podijeli učenicima i učenicama pisani materijal *Moja osobna iskaznica* s nedovršenim rečenicama koje treba nadopuniti. Obrazac može sadržavati sljedeće podatke:

Moje ime i prezime je

Idem u razred osnovne škole

Moja škola se nalazi u gradu/mjestu
u ulici kućni broj

Broj telefona moje škole je.....

Email moje škole je

Web-stranica moje škole je

Ime i prezime mog učitelja/učiteljice je

Ime i prezime ravnatelja/ravnateljice moje škole je

Imena mojih roditelja su

Imena moje braće i sestara su

Imena mojih baka i djedova su

Ime moje/mog najbolje/g prijateljice/prijatelja je

Ime mog kućnog ljubimca je

Rođen/a sam u

Imam godina

Visok/visoka sam metar i centimetara.

Težak/teška sam kg.

Moja najdraža životinja je

Moj omiljeni cvijet je

Moja omiljena boja je

Moje omiljeno jelo je

Moj omiljeni književnik/književnica je

Moja najmilija knjiga je

Moj najdraži predmet u školi je

S prijateljima i prijateljicama najviše se volim igrati

Moj omiljeni sport je

Moja omiljena video-igra je

Moj najdraži strip je

Moj najdraži film je

Moja omiljena igračka je

(moj potpis)

2 Nakon što svi učenici i učenice odgovore, povede se razgovor o podacima koje su unijeli u obrazac.

? *Što je osobni podatak? *Koji su osobni podaci najvažniji? Zašto? *Što je osobna iskaznica? *Što je putovnica? *Koji osobni podaci određuju učenike ili učenice? *Gdje se oni nalaze? *Kad je potrebno znati te podatke? *Jesu li neki podaci koji su bitni za učenika ili učenicu ovdje izostavljeni? *Je li bilo teško nadopuniti neke rečenice? Koje? Zašto?

3 Učitelj/učiteljica nacrtat krug na ploču ili na veliki papir na koji upiše *Ja – učenik/učenica*. Koristeći tehniku oluje ideja, učenici i učenice nabrajaju sve što im padne na pamet kad to pročitaju. Odgovori se pišu oko kruga. Ako se ponavljaju, uz njih se stavljaju crtice. Na kraju se crtice zbroje. Najčešći odgovori pokazuju kako učenici i učenice sebe vide u toj ulozi i koje osobine tada sebi pripisuju.

A.1.1. Moje ime

Moje ime je dio mene

Zadaci: – razumijevanje uloge imena u oblikovanju svijesti o sebi
– razumijevanje promjena u korištenju vlastitog imena tijekom odrastanja.

Ključne riječi: ime, osobno ime, obiteljsko ime (prezime), nadimak, razvoj svijesti o sebi, intervju.

Razred: 1., 2. i 3.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, vjeronauk, strani jezik, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke.

Tijek aktivnosti:

1 Nakon što učenici i učenice utvrde sastavne dijelove imena (vlastito ime i prezime), učitelj/ učiteljica podijeli svima pitanja za vođenje *Intervjua o imenu* sljedećeg sadržaja:

- *Kako se zoveš?*
- *Imaš li još neko ime? Kako te zovu roditelji (braća, sestre, prijatelji, baka i djed)?*
- *Je li tvoje ime tebi važno? Zašto?*
- *Bi li lako prihvatio/prihvatila promjenu svoga imena? Zašto?*
- *Bi li ljudi mogli živjeti bez imena? Zašto?*

Učenici i učenice rade u paru, pri čemu se međusobno izmjenjuju u ulozi ispitivača i ispitanika. Nakon što su svi odgovorili na pitanja, povede se razgovor o tome što ime znači za svijest pojedinca o sebi.

2 U drugom dijelu aktivnosti učenici i učenice trebaju uočiti promjene u korištenju imena tijekom odrastanja. Dvoje učenika ili učenica igraju uloge mlađeg i starijeg brata, odnosno sestre, a učitelj/učiteljica i ostali učenici i učenice predstavljaju publiku. U našem igrokazu stariji brat (S), koji ide u treći razred, prepire se s trogodišnjom sestrom (M) zbog pokidane bilježnice:

S: (ulazi u sobu u kojoj se M igra; zaprepašteno) *Što je sad ovo? Moja bilježnica iz matematike pokidana!! Ana, jesi li ti to učinila?*

M: (plačnim glasom) *Nije Ana! Nije Ana!*

S: (ljutito) *A nego tko nego ti? Tko bi u kući to još mogao napraviti osim tebe?!*

M: (i dalje plačnim glasom) *Nije Ana, Ana dobra.*

S: *Ana dobra? Ma kako da ne! Nisam li ti sto puta rekao da ne diraš moje stvari? Da ne diraš – razumiješ! (uputi se prijeteći prema M) Sad mi te je zaista dosta! Još i lažeš! Stvarno si zaslužila batine!*

M: (plačući, zastrašena) *Ne tući Anu. Ana dobra. Ana neće kidati.*

S: (mirnijim glasom) *Nikad više?*

M: (i dalje plačući) *Ne, nikad više!*

S: (naređujući) *Reci – Ja više nikad neću kidati Pavlove bilježnice!*

M: (ozbiljnim glasom) *Ana više nikad neće kidati Pavlove bilježnice!*

S: *Dobro, to je sad riješeno, ali zapamti što si obećala! Napraviš li to još samo jednom, nakon ovog obećanja, batine ti ne ginu!*

3 U trećem razrede može se povesti razgovor o zadovoljstvu, odnosno nezadovoljstvu osobnim imenom. U uvodu učitelj/učiteljica napomene da svi imamo određeni odnos prema svom imenu: netko misli da mu ime “leži”, drugi da mu je predugačko ili prekratko, treći da ne zvuči lijepo, četvrti bi radije da ima ime neke slavne osobe itd. Kao uvod za razgovor učenici i učenice nadopunjuju sljedeće rečenice:

- *Sviđa mi se moje ime, jer*
- *Ne želim mijenjati svoje ime, jer*
- *Želio/željela bih promijeniti svoje ime, jer*
- *Htio/htjela bih se zvati, jer*

Tko želi, čita svoje odgovore, a ostali ih komentiraju i postavljaju pitanja. U zaključku se naglasi važnost imena u razvoju svijesti o sebi i, s tim u svezi, ukaže na promjene u korištenju imena tijekom odrastanja.

Značenje i podrijetlo moga imena

Zadaci: – osvještavanje (uočavanje, raščlanjivanje i imenovanje) razlika u značenju i podrijetlu imena

- uspoređivanje imena u različitim jezicima.

Ključne riječi: značenje imena, podrijetlo imena.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, likovna kultura, strani jezik, vjeronauk, sat razredne zajednice.

Materijali: papir velikih dimenzija, radni materijal (po potrebi), flomasteri u boji, ploča ili pano s tablicom.

Tijek aktivnosti:

1 Povede se razgovor o tome što znače imena učenika i učenica u razredu. Na ploči ili velikom panou nacrtat će se tablica podijeljena u dva stupca. U prvi stupac se upišu imena učenika i učenica prema redoslijedu sjedenja (ne abecednim redom), a u drugi *značenje imena*. Zadatak je doći do što više neobičnih odgovora (npr. Tihana - tiha, mirna, nečujna itd.; Pero - ptičje pero, pero za pisanje, perać itd.; Dijana – božica lova, dijamant itd.). Potom slijedi razgovor o podrijetlu pojedinih imena (po cvijetu, djeđu, baki, crkvenom kalendaru i sl.).

? *Što znači tvoje ime? *Ima li u razredu imena kojima nije lako odrediti značenje? *Možeš li nešto reći o podrijetlu svoga imena (kako si, po kome, dobio ime)?

2 U aktivnosti *Svako ime ima svoju boju*, učenici i učenice određuju boju svoga imena. Postupak je sličan onome iz prethodne aktivnosti. Nacrtat će se tablica podijeljena na dva stupca. U prvome se okomito upišu boje, a u drugome se crticama označi koliko je pojedina boja birana. Kada se svim imenima pridruži odgovarajuća boja, kolone se zbroje. Prema dvije do tri najčešće boje odredi se *boja razreda* - npr. “plava” ako prevladava plavi spektar (ljubičasta, plava, zelena), ili “crvena” ako prevladava crveni spektar (crvena, narančasta, žuta).

3 Aktivnost može prerasti u višednevni istraživački projekt o značenju ili podrijetlu imena koje nalazimo u drugim kulturama. U Hrvatskoj i drugim europskim zemljama ime se obično vezuje uz crkveni kalendar, Kinezi ga vezuju uz prirodne pojave ili biljke, a Indijanci uz životinje itd. Podaci se prikupljaju u školskoj ili gradskoj knjižnici uz korištenje enciklopedija i Interneta, a u projekt se mogu uključiti roditelji, lokalni stručnjaci, stariji učenici i dr. Svaka grupa izrađuje izvještaj (dosje) koji sadrži cilj, metode (postupak), rezultate istraživanja i dodatne materijale, kao što su slike, ilustracije i sl. Rezultati se predstave u učionici ili na školskoj izložbi.

Halo, ja sam

Zadaci: – razumijevanje pojma “samopredstavljanje”

- uočavanje i razumijevanje razlika između prihvatljivog i neprihvatljivog samopredstavljanja
- shvaćanje da sebe predstavljamo i načinom na koji govorimo o drugima.

Ključne riječi: samopredstavljanje, prihvatljivo i neprihvatljivo samopredstavljanje, druga osoba, telefonski razgovor.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezik, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke, mobitel ili telefon.

Tijek aktivnosti:

1 Aktivnost započinje simulacijom telefonskog razgovora između dvoje/dvije učenika/učenice od kojih jedan/jedna igra učenika/učenicu 3. ili 4. razreda, a drugi/druge oca ili majku svog prijatelja (ili učitelja/učiteljicu, starijeg brata ili sestru, susjeda ili susjedu, osobu na centrali u dječjoj bolnici i sl.). Da bi igra bila zanimljivija, može se koristiti mobitel. Ovdje se daju tri verzije telefonskog razgovora između Filipa i oca Filipova prijatelja Marka.

- *Bok, gospodine Kovač, je l' mogu dobit' Marka?*
- *Halo, tko je tamo? A, vi ste! Marka, molim.*
- *Dobar dan, gospodine Kovač. Ovdje Filip, Markov prijatelj. Mogu li razgovarati s Markom.*

? *Koji je od tri primjera razgovora između Filipa i Markova oca najprihvatljiviji? Zašto? *Koji je neprihvatljiv? Zašto? *Kojih se pravila trebamo pridržavati kad razgovaramo s prijateljima (ili roditeljima, nepoznatim osobama itd.)?

2 Za vježbu *Ma, da on/ona!* učitelj/učiteljica podijeli učenicima i učenicama papiriće s po dvije do tri rečenice u kojima netko govori o trećoj osobi na prihvatljiv ili neprihvatljiv, odnosno pristojan ili nepristojan način. Treba zaokružiti one rečenice u kojima se, po njihovu mišljenju, treća osoba spominje na prihvatljiv ili pristojan način. Sljedeće rečenice mogu poslužiti kao podsjetnik:

- a1)** *Mama, ona mi smeta!*
- a2)** *Mama, Ana mi smeta!*

- b1) Ivan je iščao nogu i mora ležati. Reci, molim te, Tamari da ga posjeti nakon škole.
 b2) Moj mali leži jer je iščao ruku. Reci, molim te, svojoj maloj da ga posjeti nakon škole.
 c1) Ona budala mi je na nogometu poderala majicu.
 c2) Siniša mi je na nogometu poderao majicu.

? *Što znači pristojno govoriti o nekoj osobi koja nije prisutna? *Kad je korištenje riječi kao što su “moj/moja mali/mala”, “on/ona” i sl. neprihvatljivo? *Kad se time vrijeđa osoba o kojoj se govori? *Zašto se kaže da sebe predstavljamo i načinom na koji govorimo o drugima?

3 Učitelj/učiteljica pročita sljedeću kratku priču kao polazište za razgovor:

U razred je došlo dvoje novih učenika. Prvi je tiho ušao u učionicu, sjeo u klupu, nastavio zuriti ispred sebe i nije progovorio ni riječi. Drugi je zastao na vratima i povikao: “Bog svima, ja sam Igor. Doselio sam se iz Veseli me što sam došao baš u vaš razred. Bilo bi mi drago da se što prije upoznamo i postanemo prijatelji.”

? *Što mislite o ponašanju prvog/prve učenika/učenice, a što o ponašanju drugog/druge?
 *Zašto je predstavljanje važno u takvoj situaciji? *Je li bolje da se novi/nova učenik/učenica sam/sama predstavi ili to treba učini učitelj/učiteljica? Zašto? *Što je u predstavljanju potrebno reći? *Je li netko bio u sličnoj situaciji? *Tko te i kako predstavio razredu? *Kako si se osjećao/osjećala po dolasku? *Kako su se učenici i učenice odnosili prema tebi?

Ime koje boli

Zadaci: – prepoznavanje i razumijevanje razlika između imena i nadimka
 – razlikovanje prihvatljivih od neprihvatljivih (uvredljivih) nadimaka
 – osvještavanje posljedica koje neugodni nadimci mogu imati za pojedinca.

Ključne riječi: ime, nadimak, nadimak od milja, uvredljivi nadimak.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal (po potrebi), papir velikih dimenzija, flomasteri, ploča, kreda.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Na početku aktivnosti povede se razgovor o nadimcima. Učitelj/učiteljica objasni da se mnogi ljudi, osim po osobnom imenu i prezimenu, prepoznaju po nadimcima koje često dobiju tijekom djetinjstva u obitelji ili školi. Nadimci mogu nastati skraćivanjem imena ili prezimena, ali i na mnoge druge načine koje bi trebalo istražiti tijekom ove aktivnosti.

? *Tko ima nadimak? Koji? *Kako si dobio/dobila nadimak? *Tko je zadovoljan svojim nadimkom? Zašto? *Tko nije zadovoljan svojim nadimkom? Zašto? *Tko nema nadimak? *Da možeš birati, koji nadimak bi rado imao? Zašto?

1 Nakon toga se povede razgovor o lijepim, ružnim i neutralnim nadimcima. Učitelj/učiteljica na ploči nacrtat tablicu s četiri stupca. Na vrhu se upišu riječi “nadimak”, “lijep”, “ružan”, “ni lijep ni ružan”. U prvi stupac se ispišu nadimci učenika i učenica, a potom se olujom ideja dolazi do drugih neobičnih nadimaka koji se dodaju prvima (npr. Munja, Frka, Vuk, Šefica

i sl.). Učenici i učenice uz svaki nadimak stavljaju križić u jedan od stupaca, ovisno o tome ocijene li da je neki nadimak lijep, ružan ili neutralan.

2 U trećem dijelu aktivnosti učitelj/učiteljica usmjerava pozornost razreda na nadimke koji su uvredljivi. Cilj nije samo odrediti koji su to nadimci nego i osvijestiti njihove nepoželjne učinke.

? *Koji nadimci su uvredljivi? *Kako do njih dolazi? *Kako se osjeća osoba koja nosi takav nadimak? *Koje posljedice takav nadimak može imati? *Ima li nepristojnih nadimaka u našem razredu? *Što možemo učiniti da se takvi nadimci ne pojavljuju među nama?

3 Na kraju se učenici i učenice pismeno obvežu da neće koristiti uvredljive nadimke. Tekst *Obvezujemo se da nećemo koristiti uvredljive nadimke* ispiše se na papir velikih dimenzija ispod kojega se svi potpišu. Na kraju se papir objesi na vidljivo mjesto na zidu.

A.1.2. Istraživanje tijela

Tjelopis

Zadaci: – imenovanje dijelove tijela
– opisivanje ugodnih i neugodnih tjelesnih osjeta
– razumijevanje veze između tjelesnih osjeta, raspoloženja pojedinca i slike o sebi.

Ključne riječi: tijelo, dijelovi tijela, tjelesni osjeti, raspoloženje.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: tjelesna i zdravstvena kultura, hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo.

Materijali: strunjače, marama ili šira vrpca, bilježnica, olovke.

Tijek aktivnosti:

1 Aktivnost se odvija u parovima. Jedan učenik/učenica prstom dodirne dio svog tijela koji drugi/druga imenuje, nakon čega mijenjaju uloge. Onaj tko odgovara, mora točno imenovati dio tijela koji suigrač/suigračica pokaže (npr. obraz, mišić potkoljenice, dlan, ušna resica i sl.). Ako ne zna odgovor, pomoć najprije traži od suigrača/suigračice, a potom od učitelja/učiteljice koji/koja ispisuje na ploču sve riječi za koje su učenici i učenice tražili pomoć. Na kraju aktivnosti svaka nepoznata riječ se još jednom pred svima objasni.

2 Učenici i učenice legnu na pod ili strunjače. Nakon nekoliko minuta opuštanja trebaju se sklopčati što više mogu, u tom položaju ostati nekoliko minuta, a onda se istegnuti i u tom položaju ostati također nekoliko minuta. Vježba se ponovi četiri-pet puta. Nakon vježbe povede se razgovor o tjelesnim osjetima kad je tijelo opušteno, odnosno zgrčeno.

? *Kako ste se osjećali dok vam je tijelo bilo opušteno (zgrčeno, istegnuto)? *Kad je ugoda bila najveća? Zašto? *Kako biste se osjećali da morate ostati u zgrčenom ili istegnutom položaju cijeli dan? A u opuštenome? *Što se iz toga može zaključiti? *Ima li naše tijelo veze s našim raspoloženjima? Kakve? *Utječe li stanje tijela na način na koji vidimo sebe? Kako?

- 3** Učenici i učenice se ponovno podijele u parove. Jedan/jedna u paru ima zavezane oči, a drugi/druga ga/nju za to vrijeme štipa po potkoljenici, podlaktici, dlanu ili obrazu. Uloge se izmjenjuju. Ista vježba se ponovi, ali sada otvorenih očiju. Nakon što su učenici i učenice izmijenili uloge, povede se razgovor.
- ?** *Kakav osjećaj izaziva štipanje? *Ima li razlike u osjetima koje uzrokuje štipanje kad gledamo i kad ne gledamo? Ako da, objasnite. *Mogu li se tjelesni osjeti lako izraziti riječima? *Zašto imamo poteškoća u opisivanju tjelesnih osjeta i stanja?
- 4** Učenici i učenice 4. razreda pišu sastavak *Moj tjelopis* na temelju jednotjednog praćenja svojih tjelesnih stanja i raspoloženja: a) tijekom i nakon igranja video-igrice (ili sličnih aktivnosti) i b) tijekom i nakon bavljenja nekom sportskom aktivnošću (ili šetnje). Sastavak treba sadržavati zaključak o povezanosti tjelesnog stanja, raspoloženja i slike o sebi (doživljaja sebe) te mišljenje o tome kako tu vezu učiniti što povoljnijom (zdrava ishrana, puno sna, boravak na čistom zraku, pravilno sjedenje i sl.).

Pokreti koji govore

Zadaci: – povezivanje tjelesnih pokreta s osobinama pojedinca
– prepoznavanje i imenovanje kretnji kojima se izražavaju različiti osjećaji.

Ključne riječi: pokreti tijela, kretnje ruku, gestikulacija, mimika, grimasa, osobine pojedinca, osobnost.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: tjelesna i zdravstvena kultura, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezik, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke.

Tijek aktivnosti:

- 1** S učenicima i učenicama započne se razgovor o pokretima koji prate govor. Objasni im se da većina ljudi dok govori pravi određene kretnje po kojima ih se može prepoznati. Netko, primjerice, dok govori maše rukama, drugi kovrča ili poteže kosu, treći klima glavom, dodiruje nos ili uši, kod nekoga je osobito izražena mimika lica, grimase i sl. Takve kretnje su i sastavni dio stanja radosti, straha, tuge i sl. Nakon što učitelj/učiteljica objasni glavne pojmove ("gestikulacija", "grimasa", "mimika", "kretnje ruku" i sl.) i potkrijepi ih primjerima, učenici i učenice opisuju svoje karakteristične kretnje i situacije u kojima se one javljaju.
- ?** *Koje se kretnje ruku ili tijela mogu najčešće vidjeti u našem razredu? Jesmo li svjesni tih kretnji? *Mogu li se takve kretnje lako mijenjati? *Možemo li govoriti bez pokreta ruku, glave, tijela? *Kada kretnje najčešće prate govor? *Što radimo kad nešto ne znamo objasniti ili kad nas drugi ne razumiju?
- 2** Učenici i učenice opisuju izgled tijela i lica u određenom stanju. Ova lista može poslužiti kao podsjetnik, no ona se treba dopunjavati ili skraćivati ovisno o dobi učenika i učenica te njihovoj zainteresiranosti.

<i>stanje</i>	<i>izgled tijela</i>	<i>izgled lica</i>
<i>radost</i>
<i>srdžba</i>
<i>strah</i>
<i>nesigurnost</i>
<i>briga</i>
<i>zadovoljstvo</i>

3 U 3. i 4. razredu organizira se natjecanje iz pantomime. Pogađaju se različiti pojmovi, imena životinja ili biljaka, naslovi knjiga ili pjesama, stvari i sl. Tri najbolja pantomimičara mogu nastupiti na školskoj priredbi.

Čija je sjena

Zadaci: – prepoznavanje osobe po njenoj sjeni i obrisima tijela
– opisivanje idealnog izgleda.

Ključne riječi: prepoznavanje, utvrđivanje identiteta, oblik tijela, sjena.

Razred: 1., 2., 3. i 4.

Povezivanje: tjelesna i zdravstvena kultura, likovna kultura.

Materijali: stajaća lampa, paravan ili bijela plahta, konop, papiri velikih dimenzija, olovke.

Tijek aktivnosti:

1 Prije aktivnosti učitelj/učiteljica objasni učenicima i učenicama svrhu vježbe i provjeri njihovo poznavanje pojmova “oblik tijela”, “prepoznavanje”, “identitet” i “identifikacija”. Vježba se izvodi u zamračenoj prostoriji s paravanom (bijelo platno obješeno o konop). Dva metra iza paravana postavi se upaljena stajaća lampa iza koje se okupe svi učenici i učenice osim jednoga/jedne koji/koja ostaje s druge strane paravana. Učenici i učenice iza paravana redom dolaze između lampe i platna, okrenu se licem prema paravanu, nekoliko trenutaka stoje mirno, a onda počnu poskakivati, mahati rukama, nogama ili glavom i sl. Onaj tko je s druge strane treba po sjeni pogoditi o kome je riječ. Nakon točnog odgovora odlazi iza paravana, a na njegovo mjesto dolazi učenik/učenica koji/koja je identificiran/na. Igra traje sve dotle dok svi učenici i učenice ne dođu na red.

? *Je li moguće svakoga prepoznati po sjeni? Zašto? *Je li prepoznavanje po sjeni lakše kad se osoba kreće ili kad stoji? *Što to znači?

2 Učitelj/učiteljica pripremi papire velikih dimenzija i prostre ih po podu učionice. Učenici i učenice se podijele u parove. Jedan/jedna se ispruži po papiru a drugi/druga ocrtava njegovo/njeno tijelo, nakon čega mijenjaju mjesta. Papiri se izmiješaju, a onda se pogađa tko je na crtežu. Učenici/učenice dopisuju svoja imena na crteže koji se potom u nizu zalijepe po zidovima učionice. Crteži se kasnije mogu koristiti za neke druge aktivnosti, primjerice, *Moj idealni izgled* (mijenjanje oblika tijela, frizure, dodavanje odjeće, obuće i sl.).

Kad ruke pričaju

- Zadaci:** – razumijevanje uloge ruku u obavljanju poslova i komunikaciji
- osvještavanje pokreta ruku kao govora
 - povezivanje pokreta ruku (gestikulacije) i samoizražavanja
 - prepoznavanje razlika među rukopisima različitih osoba.

Ključne riječi: ruke, ljevak, dešnjak, rukopis, govor rukama.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: tjelesna i zdravstvena kultura, likovna kultura, hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo.

Materijali: radni materijal, listovi papira, olovke, ploča, krede u boji, Internet.

Tijek aktivnosti:

1 Svaki učenik i učenica ima ispred sebe dva lista papira i olovku. Na jedan list treba pritisnuti dlan svoje *desne* ruke i ocrtati je lijevom rukom, a na drugi dlan svoje *lijeve* ruke i ocrtati je desnom rukom.

? *Koju ruku ti je bilo lakše ocrtati? Zašto? *Kakav je osjećaj crtati lijevom a kakav desnom rukom? *Je li kod svakoga ista ruka spretnija u crtanju? *Što to znači? *Kako se zovu osobe koje lakše crtaju ili pišu desnom rukom? *A one koje lakše pišu ili crtaju lijevom rukom?

2 Nakon toga učenici i učenice opisuju što mogu raditi desnom, što lijevom, a što s obje ruke. Odgovori se zapisuju na ploču u tri stupca kredama u boji.

<i>Desnom rukom mogu:</i>	<i>Lijevom rukom mogu:</i>	<i>S obje ruke mogu:</i>
.....

3 Učitelj/učiteljica objašnjava da se ruke ne koriste samo kao sredstvo pisanja nego i govora. One su posebno “rječite” kad smo ljuti, kad prepričavamo neki uzbudljiv događaj i sl. Učenici i učenice dopunjuju sljedeće rečenice koje se mogu prethodno pripremiti na posebnom listu papira:

Mahanje rukama znači

Stisak ruku znači

Kažiprst na stisnutim usnicama znači

“Figa” znači

Podignuta i stisnuta šaka znači

4 U 4. razredu tema se može proširiti na upoznavanje rukopisa kao sredstva identifikacije. Učenici i učenice olovkom pišu kraći diktat na posebnom listu papira. Listovi se izmiješaju, nakon čega se po rukopisu pogađa kome pripada koji diktat. Ako za to postoji interes, učenici i učenice se mogu podijeliti u manje grupe koje u školskoj knjižnici ili preko Interneta istražuju pojam “grafologija”, o čemu pišu izvještaje koje predstavljaju razredu.

A.1.3. Stvari koje volim - stvari koje ne volim

Volim – ne volim

Zadaci: – imenovanje onoga što se voli, odnosno ne voli
– uspoređivanje onoga što voli (ne voli) pojedinac s onim što voli grupa (većina)
– uočavanje promjena u onome što se voli, odnosno ne voli
– poticanje samostalnosti i neovisnosti u izboru i iskazivanju onoga što se nekome sviđa, odnosno ne sviđa.

Ključne riječi: stvari koje se vole, stvari koje se ne vole, sviđanje, nesviđanje, većina, samostalnost, neovisnost, istraživanje.

Razred: 1., 2., 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, matematika, likovna kultura, vjeronauk, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, papir velikih dimenzija, bilježnice, flomasteri u boji, olovke.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Ova se vježba može ponavljati svake godine kako bi učenici i učenice uočili da se ono što vole, odnosno ne vole s vremenom mijenja. Svrha vježbe nije samo uočiti promjene nego i razlike između preferencija pojedinca i grupe.

1 *Volim – Ne volim* Učenici i učenice na lijevoj strani lista papira zapisuju osobu/osobe, životinje, predmete, boje, pjesme, priče, jelo, piće, dio dana, godišnje doba, zanimanje itd. (najviše dvije kategorije) koje vole, a na desnoj ono što ne vole. Potom se na velikom listu papira izradi *Razredna 'Naj' – 'Fuj' lista* s najčešćim odgovorima. Odgovori se mogu podijeliti u nekoliko rubrika: *naj-osoba, naj-predmet, naj-događaj* i sl., ovisno o pojedinačnim odgovorima.

? *Što znači voljeti (ne voljeti) nekoga ili nešto? *Kako se osjećamo kad smo s onima koje volimo ili kad imamo ono što volimo? *Koga ili što voli (ne voli) najveći broj učenika i učenica u razredu? *Koga ili što voli (ne voli) najmanji broj učenika i učenica? *U čemu se najviše slažemo? U čemu najmanje? *U čemu se pojedinačni odgovori najviše razlikuju od odgovora većine razreda? *Trebaju li oni koji ne vole iste stvari kao većina razreda promijeniti svoje mišljenje? Zašto ne? Zašto da? *Kako se osjećamo kad nas se tjera na nešto što nam se ne sviđa? *Može li se uvijek tražiti i imati samo ono što volimo? *Koju pouku možemo izvući iz toga?

2 Učenici i učenice pišu kratki sastav na temu *Kako sam se promijenio/promijenila*. Svrha je osvijestiti promjene u sviđanju, odnosno nesviđanju tijekom određenog razdoblja (npr. protekle dvije ili tri godine), kao i uzroke tih promjena.

3 Učenici i učenice imaju zadatak provesti istraživanje u svojoj obitelji o tome koliko tko zna što drugi članovi obitelji vole, odnosno ne vole. Roditelji (otac ili majka) ispunjavaju obrazac *Moje dijete voli – ne voli*, a učenik ili učenica *Moja majka (ili otac) voli – ne voli*. Svatko radi samostalno i bez dogovaranja. Na kraju se odgovori usporede kako bi se utvrdilo koliko se njihova mišljenja podudaraju.

Da sam televizor

Zadaci: – prepoznavanje i izražavanje svojih osobina (samoosvještanje)
– razvoj samopoštovanja.

Ključne riječi: osobine, sigurnost u sebe, samopoštovanje.

Razred: 1., 2. i 3.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke, ploča, krede.

Tijek aktivnosti:

Učenici i učenice se podijele u parove i jedan drugome postavljaju pitanja:

“Kad bi bio/bila televizor, što bi ljudima najradije prikazivao/prikazivala?” ili “Kad bi bio/bila pjesma, o čemu bi najradije pjevao/pjevala?”; “Kad bi bio/bila bajka, koje likove bi najradije predstavljao/predstavljala?”; “Kad bi bio/bila hrana, kakav bi okus najradije imao/imala?”; “Kad bi bio/bila radijator, koga bi najradije grijao/grijala?” itd.

Kao podsjetnik za ovu aktivnost na ploči se može nalaziti sljedeća lista riječi:

<i>pjesma</i>	<i>vesta</i>
<i>krevet</i>	<i>televizor</i>
<i>ulica</i>	<i>hrana</i>
<i>štap</i>	<i>knjiga</i>
<i>kapa</i>	<i>igračka</i>
<i>biljka</i>	

Ja sam zapravo super

Zadaci: – uočavanje svojih osobina i izražavanje pozitivnih stavova o sebi
– razvijanje osjećaja sigurnosti u sebe i samopoštovanja.

Ključne riječi: osobine, sigurnost u sebe (svoje snage), pozitivan stav o sebi, samopoštovanje, poštivanje drugoga.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, strani jezik, vjeronauk, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, bilježnice, olovke, ploča, krede.

Tijek aktivnosti:

- 1 Učitelj/učiteljica objašnjava važnost izgradnje pozitivnog stava o sebi i ističe da pozitivno misliti o sebi znači otkrivati svoje dobre strane, kako bi ih se ojačalo, i svoje slabe strane, kako bi ih se promijenilo. Metodom oluje ideja, učenici i učenice nabrajaju pridjeve kojima se opisuju pozitivne osobine kod ljudi. Učitelj/učiteljica odgovore piše na ploču, pano ili papir velikih dimenzija. Ako za to ima vremena, unaprijed može pripremiti listu pridjeva, kao što su:

___nježan/nježna
___pažljiv/pažljiva

___brz/brza
___druželjubitiv/druželjubitiva

___ veseo/vesela
 ___ pouzdan/pouzdana
 ___ skroman/skromna
 ___ ljubazan/ljubazna
 ___ lijep/lijepa
 ___ opušten/opuštena
 ___ miran/mirna

___ kreativan/kreativna
 ___ pošten/poštena
 ___ uredan/uredna
 ___ veseo/vesela
 ___ otvoren/otvorena
 ___ zgodan/zgodna

Nakon što utvrdi da su sve riječi učenicima i učenicama poznate, učitelj/učiteljica zatraži od njih da ih prepisu u svoje bilježnice i stave kvačicu ispred onih koje su u skladu s onim što oni misle o sebi, a *criticu* ispred onih koje im ne odgovaraju. Potom svatko napravi rang-listu svojih osobina, počevši od one riječi s liste koja im najviše odgovara, do one koja im najmanje odgovara. Na kraju svatko čita svoju listu, koju drugi komentiraju.

? *Tko ima najviše kvačica? Tko najmanje? *Ispred kojih riječi su stavljene kvačice, a ispred kojih crtice? *Što znači pozitivno misliti o sebi? *Zašto je potrebno pozitivno misliti o sebi? *Zašto ponekad nismo zadovoljni sami sobom? *Što ili tko je tome uzrok? *Što možemo zajedno učiniti da svatko od nas misli o sebi na najbolji mogući način i da sobom bude zadovoljan?

2 Učenici i učenice sjednu na pod u krug. Svatko s liste odabere po tri riječi za koje misli da odgovaraju učeniku ili učenici s desne strane, okrene se i kaže: "Ja mislim da si ti". Ostali učenici i učenice podignutim, odnosno spuštenim kažiprstom izražavaju svoje slaganje, odnosno neslaganje. Oni koji se ne slažu, moraju iznijeti svoje razloge, koje prvi učenik/učenica pokušava pobiti argumentima. Na kraju aktivnosti, daje se riječ učeniku ili učenici o čijim osobinama je bilo riječ.

3 U drugoj aktivnosti u krugu, svaki učenik/učenica mora svom susjedu/susjedi s lijeve strane kazati *Ja tebe poštujem(cijenim) jer*, na što on/ona uzvraća istom rečenicom.

To nisam ja

Zadaci: – osnaživanje osjećaja samopouzdanja i samopoštovanja
 – jačanje otpora izjavama drugih kojima se umanjuju ili podcjenjuju mogućnosti pojedinca.

Ključne riječi: samopoštovanje, sigurnost u sebe, samopouzdanje, vlastite snage.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, vjeronauk, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, bilježnice, olovke, ploča, krede.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Ove aktivnosti trebaju pomoći učenicima i učenicama u jačanju njihovih sposobnosti da se suprotstave negativnim i nepoticaјnim izjavama drugih o njima. Temeljna svrha jest osvještavanje vlastitih snaga i sposobnosti te razvoj osjećaja samopouzdanja i samopoštovanja. Glavni moto treba biti: *Nema lošeg učenika ili učenice! Svatko od nas može biti bolji ako se sam potrudi i ako mu svi skupa pomognemo u tome!* Učenici i učenice razvijaju

pozitivnu sliku o sebi učvršćujući svijest o svojim mogućnostima, ali i suprotstavljajući se podcjenjivanju svojih mogućnosti od strane drugih. Oni/one razvijaju vještine kritičkog i dokaznog mišljenja uz pomoć sljedećih pitanja: Jesam li ja zaista takav/takva? Tko mi nameće takvo mišljenje? Kako se mogu tome suprotstaviti?

- 1** Učenici i učenice pišu sastavak na temu "To nisam ja". Obrada teme uključuje četiri pitanja:
 a) što drugi govore o meni, a ja ne mogu prihvatiti; b) zašto su mi takve izjave neprihvatljive;
 c) kako se osjećam zbog njih i d) kako ih se mogu osloboditi. Učenici koji to žele, čitaju svoje sastavke, nakon čega se povede rasprava.

- 2** Aktivnost *Htio bih/htjela bih ...* također je namijenjena jačanju svijesti o svojim pozitivnim osobinama. Na ploču se napišu sljedeće rečenice koje učenici i učenice nadopunjuju:

Kod sebe najviše volim
Htio bih/htjela bih da moji roditelji vide da sam ja
Htio bih/htjela bih da moj/moja najbolji/a prijatelj ili prijateljica vidi da sam ja
Htio bih/htjela bih da učitelj/učiteljica vidi da sam ja

- 3** Prethodnu vježbu moguće je provesti i tako da učenici i učenice, svaki za sebe, nadopunjuju sljedeće (ili slične) rečenice koje su zapisane na ploči:

Ja nikako nisam
Ne volim kad me moji roditelji
Ne želim biti
Najteže mi je kad moram

- ?** *Što znači biti siguran u sebe? *Kako znamo da nešto možemo ili ne možemo postići? *Kako se stječe sigurnost u sebe? *Kakav je to osjećaj? *Zašto nam je on važan? *Je li moguće biti siguran u sebe (u svoje snage) kad nas drugi uvjeravaju u suprotno? *Kako se možemo oduprijeti onima koji podcjenjuju naše sposobnosti? *Imamo li takvih slučajeva u razredu? *Što možemo učiniti da ih ne bude?

- 4** Čitanje priča:

Priča A

Zovem se Jasna. Idem u treći razred. Osrednja sam učenica. Moja sestra, koja je dva razreda starija od mene, najbolja je učenica u školi. Stalno mi govori da sam glupa i da ništa ne razumijem. Roditelji joj to zamjeraju, ali ja mislim da je ona u pravu, iako mi je teško slušati kad mi se tako ruga. Da nisam glupa, ne bih dobivala tako loše ocjene, a više bih i učila. Ovakvo - nemam nikakve volje za učenjem. Valjda je i to dokaz moje ograničenosti, kao što kaže moja sestra.

Priča B

Zovem se Josip. Idem u 4. razred. Osrednji sam učenik. Moja sestra je dvije godine starija od mene i najbolja je učenica u razredu. Često mi pomaže i uvjerava me da mogu uspjeti u svemu ako se potrudim. Roditelji me u tome također ohrabruju. U zadnje vrijeme i moje su ocjene bolje. Počeo sam se dobro osjećati u razredu. Na kraju krajeva, učenje i nije tako teško. Kad ti zapne, dobro je imati podršku sa strane.

? *Je li Jasna zaista takva kakvom je vidi njezina sestra? *Što biste poručili sestri? Što pomaže Josipu da bolje uči? *Zašto je potpora drugih važna kad naiđemo na poteškoće? *Što znači podcjenjivati drugoga? *Koje su posljedice podcjenjivanja? *Je li netko bio u sličnoj situaciji? *Kako je to utjecalo na tebe? *Jesi li dao/dala do znanja toj osobi da te njeno podcjenjivanje boli? *Je li ona tada promijenila svoje ponašanje? *Ima li takvih slučajeva među nama? *Što ćemo učiniti da u buduće ne bude podcjenjivanja?

A. 1.4. Sve moje promjene

Kad odrastem, ja ću...

Zadaci: – opisivanje promjena kroz koje pojedinac prolazi tijekom života
 – razumijevanje vlastitog razvoja i njegovih čimbenika
 – razvoj otvorenosti prema promjenama.

Ključne riječi: odrastanje, promjene, stalne i promjenjive osobine, razvoj, čimbenici razvoja.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, likovna kultura, hrvatski jezik, jezici manjina, matematika, sat razredne zajednice.

Materijali: papiri A4, bilježnice, olovke, ploča, kreda.

Tijek aktivnosti:

Učenici i učenice preko lista papira A4 formata nacrtaju ljestve sa šest prečki koje predstavljaju godine:

1. prečka – 2 godine
2. prečka – 10 godina
3. prečka – 18 godina
4. prečka – 25 godina
5. prečka – 50 godina
6. prečka – 80 godina.

S lijeve strane svake prečke upisuju što se kod njih nije mijenjalo, odnosno što misle da se neće mijenjati u njihovu životu, a s desne ono što se promijenilo, odnosno ono što misle da će se mijenjati. Kao podsjetnik, na ploču se napiše sljedeće:

– ime	– prezime
– veličina odjeće i obuće	– težina
– visina	– omiljeno jelo
– omiljena igra ili aktivnost	– prijatelji
– mjesto obrazovanja	– mjesto boravka
– znanje i sposobnosti	– navike (koje?) itd.

? *Kako sebe vidite s 25 i 50 godina? *Što će se kod vas mijenjati u tom razdoblju? *Što će ostati isto? Zašto? *Koje nove osobine (sposobnosti, vještine) ćete steći? O čemu će to ovisiti? *Možemo li sami utjecati na promjenu naših osobina? Kako? *Možemo li poboljšati neke osobine? Koje? Kako? *Što možemo u tom smislu zajedno učiniti?

Čarobno zrcalo

Zadaci: – zamišljanje sebe u idealnom obliku

- postavljanje svojih životnih ciljeva, odnosno postignuća
- planiranje ostvarenja ciljeva
- osvještavanje složenosti čimbenika koji utječu na postizanje željnih ciljeva.

Ključne riječi: idealno *ja*, životni cilj, postignuće, željene promjene, planiranje promjena, čimbenici promjena.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: bojice, kolaž papir, isjecci iz časopisa, škare, ljepilo, prazan papir, zrcalo, ploča, krede.

Tijek aktivnosti:

- 1 Učitelj/učiteljica pripremi učenike i učenice na aktivnost sljedećim riječima:
Sjećate li se priče u kojoj se spominje čarobno zrcalo? Kakvu je moć imalo zrcalo u toj priči? Zamislite da se ispred vas nalazi čarobno zrcalo koje vam može dati savjete kako postići ono što najviše želite u životu. No da bi ono uspjelo u tome, vi mu morate točno reći što je vaš cilj (npr. poboljšati ocjene, postati novinar itd.), nakon čega ono objašnjava što trebate činiti i postavlja vam pitanja na koja morate iskreno odgovoriti (npr. Ocjene se mogu poboljšati samo ako se više uči. Jesi li ti spreman/spremna više vremena posvetiti učenju? Koliko?). Učenici i učenice se podijele u parove od kojih jedan/jedna preuzima ulogu zrcala a drugi/druge odgovara na pitanja, nakon čega mijenjaju mjesta. Kad svi dođu na red, povede se razgovor o njihovim ciljevima, načinima na koje se oni mogu ostvariti, smetnjama koje se mogu pojaviti u tome i načinima na koje se te smetnje mogu ukloniti.
- 2 U 3. i 4. razredu učenici i učenice mogu, kao nastavak ove aktivnosti, na satu likovne kulture nacrtati ili predstaviti svoj idealni izgled u tehnici kolaža. Kod kuće se prikupe slike omiljenih glumaca, pjevača i drugih poznatih osoba (ili reklame), dijelovi kojih se sastavljaju i lijepe u idealni izgled.
- 3 U aktivnosti *Mamin i tatin pravi sin/Mamina i tatina prava kći*, učenici i učenice se podijele u parove. Jedan/jedna igra ulogu čarobnog zrcala koji djeci pomaže pomiriti njihove želje sa željama roditelja. Učenik/učenica koji traži pomoć zrcala mora objasniti što za njegove/njezine roditelje znači idealno dijete i u čemu on/ona ne ispunjava njihova očekivanja. Zrcalo mu pomaže da bolje razumije zahtjeve svojih roditelja, ali i da njima bolje objasni svoje vlastite ciljeve.

Život kao harmonika

Zadaci: – opisivanje ugodnih i neugodnih iskustava

- razumijevanje kako različita prošla iskustva utječu na nas.

Ključne riječi: ugodna i neugodna iskustva, životne promjene, slika o sebi.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: listovi papira, bojice, olovke.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Ako u razredu ima učenika ili učenica koji su prošli izrazito traumatično iskustvo (npr. smrt roditelja i sl.), ovu aktivnost treba dobro pripremiti i provoditi s puno obzira prema osjećajima te djece.

1 Učenici i učenice na papir nacrtaju valovitu crtu s tri vrha različite visine i tri različite udubine (poput troglave planine). Iznad vrhova upisuju događaje iz svog života uz koje ih vežu lijepe uspomene (najugodniji – iznad najvišeg vrha), a ispod udubina one uz koje ih vežu ružne uspomene (najneugodnije – najveća udubina).

? *Pamtimo li jednako i lijepa i ružna iskustva? *Kako ona utječu na nas (kako nas mijenjaju)? *Kojih se situacija iz života rado sjećate? *Kako ta sjećanja utječu na vas (vaše raspoloženje)? *Kojih se događaja ne volite prisjećati? *Kako takva sjećanja utječu na vas? *Jesu li se neke neugodne situacije iz vašeg života mogle izbjeći? Kako? *Jeste li vi na neke mogli utjecati? Kako? *Možemo li život usporediti s harmonikom, koja ima bijele i crne tipke? *Što zajedno možemo učiniti da crnih tipki ima što manje?

2 Učenici i učenice se podijele u manje grupe. Svaka grupa odabere po jednu neugodnu situaciju od onih koje su ranije spomenute i nju odigra metodom igranja uloga, ali tako da intervenira u samu situaciju i neugodno iskustvo pretvori u ugodno. Nakon vježbe, učenici govore o raspoloženjima koja prate neugodne situacije i onima koja se javljaju kad se problem izbjegne ili uspješno riješi.

A.1.5. Moji korijeni

Bakin nos

Zadaci: – razumijevanje pojma “nasljedne osobine”
– prepoznavanje svojih nasljednih osobina
– razumijevanje da je neke nasljedne osobine moguće mijenjati
– razvoj pozitivnog stava prema sebi.

Ključne riječi: podrijetlo, naslijeđe, nasljedne osobine.

Razred: 2. i 3.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezik.

Materijali: radni materijal, olovke, papir.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Ako u razredu ima učenika ili učenica koje su roditelji napustili i koje oni/one ne poznaju, ovu aktivnost treba izbjegavati ili provoditi krajnje oprezno.

1 Nakon što se učitelj/učiteljica uvjere da svi razumiju pojmove “naslijeđe” i “nasljedne osobine”, učenici i učenice nadopunjavaju sljedeće rečenice:

- *Izgledom sam najsličniji/najsličnija*
- *Boju očiju naslijedio/naslijedila sam od*
- *Boju kose naslijedio/naslijedila sam od*
- *Moj nos je najsličniji*
- *Dar za pjevanje (sviranje, sport, crtanje itd.) naslijedio/naslijedila sam od*

2 Učenici i učenice kombiniraju osobine članova svoje obitelji (roditelja, baka i djedova, bliže rodbine) koje bi željeli posjedovati. Aktivnost se može provoditi i na satu likovne kulture. Idealna slika može uključivati neke od sljedećih osobina:

<i>bakin mali nos</i>	<i>mamin dugi vrat</i>
<i>tatine smeđe oči</i>	<i>djedove velike uši</i>
<i>mamine duge noge</i>	<i>bakinu dobru narav</i>
<i>djedovu ljubav za prirodu</i>	<i>tatin smisao za humor</i>

? *Što znači naslijediti nešto do svojih roditelja, djedova i baka ili predaka? *Što se nasljeđuje? *Kako znamo koje smo osobine naslijedili? *Možemo li mijenjati te osobine? *Koje osobine je moguće mijenjati? Kako? *Pretjerujemo li ponekad u želji za promjenom? Objasnite.

Obiteljsko stablo

Zadaci: – razumijevanje pojma “obiteljsko podrijetlo”
– povezivanje obiteljskog podrijetla sa sviješću o sebi i identitetom
– razvijanje vještina izrade obiteljskog stabla.

Ključne riječi: podrijetlo, obiteljsko stablo/loza, preci, potomci, identitet.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina.

Materijali: obiteljske fotografije, papir, škare, ljepilo, flomasteri u boji, olovke.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Ako u razredu ima učenika ili učenica koje su roditelji napustili, ovu aktivnost, kao i prethodnu, treba izbjegavati ili provoditi krajnje oprezno prema njihovim osjećajima.

1 *Obiteljsko stablo* je aktivnost kojom učenici i učenice produbljuju svijest o sebi i stječu osjećaj vlastitog identiteta proučavajući podrijetlo svoje obitelji. Prije početka aktivnosti učenici i učenice ponavljaju što su naučili kroz prethodne aktivnosti o sebi, samopouzdanju i samopoštovanju te kako je sve to povezano s poštivanjem drugoga. Učitelj/ učiteljica najprije objasni pojam obiteljskog podrijetla i pokaže na primjeru kako se izrađuje obiteljsko stablo. Tome se može pristupiti na dva načina: a) učenik/učenica stavi svoju fotografiju na vrh, ispod nje fotografije (ili imena svojih roditelja), sve do najstarijeg poznatog pretka i b) na vrhu lista papira napišu ime najstarijeg poznatog pretka, a na dnu zalijepe svoju fotografiju. Učenici i učenice mogu raditi kod kuće, kako bi cijela obitelj u tome sudjelovala. Kad je uradak gotov, može se povesti razgovor o tome koliko se daleko u prošlost obično zna obiteljska loza itd.

? *Što znači znati svoje pretke? *Zašto je to važno? *Koji je tvoj najstariji predak? *Kako doznajemo koji su naši preci? *Gdje su pohranjeni ti podaci? *Što znače “rupe” ili prazna mjesta u obiteljskom stablu?

2 *Povijest moje obitelji* – Istraživački projekt o podrijetlu prezimena koji učenici rade zajedno s roditeljima, bakama i djedovima, starijom braćom i sestrama ili rođacima. Izvještaj o projektu mora sadržavati prikaz obiteljskog stabla i zanimljive detalje iz života predaka, po mogućnosti s fotografijama (osobe, mjesto stanovanja itd.).

Zavičajna mreža

Zadaci: – razumijevanje i povezivanje pojmova “podrijetlo”, “zavičaj” i “identitet”
– uočavanje složenosti podrijetla pojedinca.

Ključne riječi: zavičaj, podrijetlo, identitet.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, glazbena i likovna kultura, slobodne aktivnosti.

Materijali: kopije zemljopisne karte Hrvatske, Europe i svijeta (po potrebi) na A4 formatu, zemljopisne karte velikog formata, radni materijal, crvene, zelene i plave bojice ili flomasteri.

Tijek aktivnosti:

- 1 Za provođenje aktivnosti *Zavičajna mreža* potrebno je za svakog učenika i učenicu pripremiti kopiju zemljopisne karte Hrvatske, Europe i svijeta na A4 formatu. Učenici i učenice na odgovarajućoj karti označavaju sljedeće:
 - *crvenim krugom* mjesto u kojemu sad žive, a *crvenim križićem* mjesto u kojemu su rođeni te ta dva mjesta spoje crvenom strelicom kojoj vrh dodiruje crveni krug. Ako su ta dva mjesta ista, ostaje samo krug, bez strelice);
 - *zelenim krugom* označe mjesto rođenja majke te od tog mjesta usmjere zelenu strelicu prema crvenom krugu (mjestu gdje sad žive);
 - *plavim krugom* označe mjesto rođenja oca te od tog mjesta usmjere plavu strelicu prema crvenom krugu (mjestu gdje sad žive).

Ako žele, učenici i učenice mogu drugim bojama odrediti mjesta podrijetla svojih baka i djedova i strelicama ih spojiti s crvenim krugom (mjesto gdje sad žive s obiteljima).

- 2 Na temelju ucrtanih veza (tzv. *zavičajne mreže*), učenici i učenice određuju svoje podrijetlo kao zbir svog zavičaja i zavičaja svojih roditelja, što demonstriraju drugima na velikoj zemljopisnoj karti. Ako u razredu ima djece čije zavičajne mreže uključuju ne samo mjesta iz Hrvatske nego i iz drugih zemalja Europe, pa i s drugih kontinenata, o podrijetlu se može govoriti u lokalnim, nacionalnim, regionalnim (Mediteran, Srednja i Jugoistočna Europa), kontinentalnim (Europa) ili globalnim razmjerima.

- 3 Svaki učenik/učenica uz pomoć obitelji kroz dva tjedna izrađuje *dosje* o svom zavičaju i zavičaju svojih roditelja. Dosje je podijeljen u onoliko stupaca koliko različitih mjesta sadrži

njegova/njezina zavičajna mreža (npr. jedan, ako su on/ona i roditelji iz istog mjesta; dva, ako su oba roditelja podrijetlom iz istog mjesta koje se razlikuje od mjesta njihova sadašnjeg stanovanja itd.). Svaki stupac mora sadržavati sljedeće podatke (po mogućnosti nadopunjene slikovnim materijalom):

- a) naziv zavičajnog mjesta, regije i zemlje;
- b) najvažnije informacije o stanovništvu;
- c) jezik kojim se govori u tom kraju;
- d) način života, karakteristični običaji, kuhinja i sl.;
- e) izjavu učenika ili učenice o tome zašto je taj kraj njemu/njoj značajan.

Najbolji dosjei mogu se predstaviti na školskoj izložbi i/ili objaviti u školskim novinama.

Čovjekovo stablo

- Zadaci:** – produblјivanje značenja pojma “podrijetlo”
 – povezivanje podrijetla pojedinca s podrijetlom ljudske vrste
 – osvještavanje razlika u tumačenju podrijetla čovjeka.

Ključne riječi: podrijetlo, ljudska vrsta.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, vjeronauk.

Materijali: pisani izvori o podrijetlu čovjeka, fotografije učenika, četiri papira velikih dimenzija, bojice.

Tijek aktivnosti:

Aktivnost *Čovjekovo stablo* provodi se kao istraživački projekt u trajanju od najmanje dva tjedna. Razred se podijeli u četiri grupe, od kojih svaka izrađuje po jednu od četiri varijante čovjekova razvoja (čovjekova stabla): a) *evolucijsku* (prema spoznajama biologije); b) *biblijsku* (prema tekstu Biblije); c) *animalističku* ili *animističku* (prema nekoj legendi koju sami odaberu iz izvora dostupnih u školskoj ili gradskoj knjižnici, odnosno na Internetu, npr. indijanskoj) i d) *popularno-fantastičnu* (prema nekom filmu ili priči koju, također, sami odaberu iz izvora dostupnih u školskoj ili gradskoj knjižnici, odnosno na Internetu). Pri podjeli po grupama, valjalo bi voditi računa o vjerskoj opredijeljenosti učenika. Svaka grupa izabere svog voditelja istraživanja. Radi se uz pomoć roditelja, knjižničara/knjižničarki i drugih stručnjaka izvan škole. Tijekom istraživanja, prikupljena građa (pisani i slikovni materijal) se sređuje i pohranjuje u poseban dosje. Kad je dovoljno podataka prikupljeno, počinje rad na papiru velikih dimenzija. Najprije se nacrtava stablo, a onda se po njemu raspoređuje građa iz dosjea. Na kraju, učenici i učenice na krošnjama stabla nalijepe svoje fotografije. Voditelj grupe podnosi izvještaj pred cijelim razredom, uz poseban naglasak na način prikupljanja i sređivanja podataka, a svi članovi odgovaraju na pitanja koja se pojave u raspravi. Radovi se mogu predstaviti na školskoj izložbi, zajedno s preostalim građom iz dosjea.

- ? *Kako ste došli do podataka? *Kako ste sređivali podatke? *Koje ste poteškoće imali tijekom istraživanja? *Što nam govore pojedini prikazi čovjekova razvoja? *Po čemu su oni slični? Po čemu su različiti? *Što znači tvoja fotografija na krošnjama stabla koje prikazuje razvoj čovjeka prema tumačenju biologije (Biblije itd.)?

A.2. Moje potrebe i želje

Potrebe i želje sastavni su dio osobnosti pojedinca, ali njihovo zadovoljavanje ne potvrđuje njegovu posebnost na isti način. O zadovoljavanju potreba koje pripadaju svim živim bićima i koje nazivamo *općeživotnim* potrebama, ovisi naša fizička egzistencija. Ovdje nema bitne razlike u zadovoljavanju tih potreba između čovjeka i, primjerice, mačke. O zadovoljavanju potreba koje imaju svi ljudi i koje nazivamo *općeljudskim* potrebama, ovisi naša (opća) ljudska egzistencija. Način na koji zadovoljavamo te potrebe čini bitnu razliku između ljudskog i mačjeg života. Osim što mu treba čisti zrak, zdrava hrana, pitka voda, zaštita od prevelike hladnoće ili topline te primjereno sklonište, čovjek, za razliku od mačke, ima i neke druge samo ljudske potrebe, kao što su sloboda, neovisnost, jednakost i poštovanje njegove osobnosti.

No, osim potreba koje su zajedničke svim ljudima, svatko od nas ima još i svoje posebne potrebe koje nazivamo *individualnim potrebama*. One se formiraju sukladno okolnostima u kojima živimo, navikama, životnim ciljevima. O zadovoljavanju tih potreba ne ovisi ni naša fizička ni naša općeljudska egzistencija, ali ono utječe na naše samopoimanje i samopoštovanje. To je razlika, primjerice, između zadovoljavanja općeljudske potrebe za učenjem korisnih znanja i vještina i individualne potrebe za stjecanjem tih znanja i vještina u nekoj elitnoj školi. Pojedinac svoje individualne potrebe može zanemariti, mijenjati, dopunjavati i sl., zbog čega su mnoge individualne potrebe bliske željama. Pod uvjetom da su njegove općeljudske potrebe zadovoljene, nezadovoljavanje individualnih potreba ne dovodi u pitanje ljudsko dostojanstvo pojedinca, ali može, ovisno o aspiracijama, dovesti u pitanje njegovo samopoštovanje.

Ova tema je ključna za razumijevanje općih ljudskih prava i sloboda. Učenicima i učenicama treba pomoći u opažanju i razumijevanju razlika između općeživotnih, općeljudskih i individualnih potreba te između potreba i želja na primjerima iz svakodnevnog života, kako bi oni/one, čak i u ovoj dobi, bili/bile u stanju razumjeti i prihvatiti znatno apstraktnije sadržaje koji se odnose na međunarodne standarde ljudskih prava i sloboda.

Stablo mojih potreba

Zadaci: – razumijevanje pojma “potreba”
– imenovanje različitih potreba pojedinca i uočavanje odnosa među njima.

Ključne riječi: potrebe, različitost potreba.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezik, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, papir velikih dimenzija ili pano s nacrtanim stablom (korijenje, deblo, granje, krošnje), ljepljivi papirići u tri boje, olovke, ploča, kreda.

Tijek aktivnosti:

- 1** U prvom dijelu ove aktivnosti učenici i učenice nabrajaju svoje potrebe. Ideje se zapisuju na ploču i na kraju zbroje, kako bi se vidjelo koje potrebe se najčešće spominju. Učitelj/učiteljica može pomoći učenicima i učenicama tako da im podijeli listu potreba koju oni/one po želji nadopunjavaju, primjerice:

<i>imati nove tenisice</i>	<i>družiti se s prijateljima</i>	<i>voziti se avionom</i>
<i>jesti što hoću</i>	<i>učiti i znati</i>	<i>biti njegovan u bolesti</i>
<i>biti zaštićen</i>	<i>živjeti u miru</i>	<i>udisati čisti zrak</i>
<i>imati kompjutor</i>	<i>igrati video-igrice</i>	<i>imati puno igračaka</i>
<i>živjeti s obitelji</i>	<i>biti voljen</i>	<i>imati svog kućnog ljubimca</i>
<i>jesti zdravu hranu</i>	<i>ponašati se kako hoću</i>	<i>imati bicikl</i>
<i>reći što mislim</i>	<i>imati lijepu odjeću</i>	<i>imati svoju sobu, itd.</i>

- ?** *Koliko je potreba navedeno? *Koje potrebe su najčešće spomenute? *Koje potrebe su rijetko spomenute? *Što znače te razlike?

- 2** U nastavku aktivnosti svaki učenik/učenica dobije list papira s tablicom podijeljenom u tri stupca označena slovima "A", "B" i "C" i ljepljive papiriće u tri boje (plava, ružičasta i žuta). Učenici i učenice raspoređuju svoje potrebe tako da u stupac "A" stave one koje su im najvažnije, u "B" manje važne" i u "C" najmanje važne. Nakon toga sadržaj stupca "A" prepisu na ružičaste ljepljive listiće, stupca "B" na žute, a stupca "C" na plave. Kad su svi gotovi, učitelj/učiteljica stavi na zid veliki list papira na kojemu je nacrtano stablo s korijenjem, deblom, granama i krošnjom. Povede se razgovor o važnosti pojedinih dijelova stabla, od onoga koji je najvažniji (korijenje), do onoga koji je najmanje važan (lišće, odnosno krošnja).

- ?** *Bez kojih dijelova stablo ne bi moglo živjeti? Zašto? *Što bi se dogodilo mu se iščupa korijenje (prepili deblu, pokidaju grane, otrgnu listovi)? *Koji su, dakle, dijelovi najvažniji a koji najmanje važni za život stabla?

- 3** Kad se učitelj/učiteljica uvjeri da su te razlike svima jasne, on/ona uputi učenike i učenice da svoje papiriće zalijepi na odgovarajuća mjesta na stablu, vodeći pri tome računa o tome koje potrebe su za njih najvažnije a koje najmanje važne.

- ?** *Koje ste potrebe stavili uz korijenje (deblu, granje, krošnju)? *Ima li velikih razlika među potrebama koje se nalaze uz korijenje? *Ako nema, možemo li te potrebe nazvati našim zajedničkim potrebama? *Koje se potrebe nalaze na krošnji? *Ima li velikih razlika među potreba koje se nalaze na krošnji? Ako ima, jesu li to naše zajedničke ili su to potrebe koje samo neki od nas imaju?

Korijeni mojih potreba

Zadaci: – produbljivanje razumijevanja osobnih potreba
– osvještavanje razlika između općeživotnih, općeljudskih i individualnih potreba
– povezivanje općeživotnih i općeljudskih potreba.

Ključne riječi: potrebe, općeživotne, općeljudske i individualne potrebe.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezik, vjeronauk, sat
razredne zajednice

Materijali: radni materijal, pano, flomasteri u boji, ljepljivi papirići u tri boje (kao u prethodnoj aktivnosti), olovke, bilježnice.

Tijek aktivnosti:

- 1 Na početku ove aktivnosti učitelj/učiteljica na panou nacрта tablicu podijeljenu u tri stupca:
 - Prvi stupac – *potrebe koje su zajedničke svim živim bićima (opeživotne potrebe ili potrebe koje ima i čovjek i životinja i biljka)*
 - Drugi stupac – *potrebe koje su zajedničke svim ljudima (općeljudske potrebe ili potrebe koje imaju svi ljudi)*
 - Treći stupac – *pojedinačne potrebe (moje potrebe ili potrebe koje imaju samo neki ljudi).*

Povede se razgovor o značenju pojmova. Primijeti li učitelj/učiteljica da učenici i učenice imaju teškoća u razumijevanju, iznad stupaca može upisati jednostavna pitanja, kao što su: *Što treba svim živim bićima, Što treba svim ljudima, Što treba meni.* Potom zatraži da pogledaju kako su rasporedili svoje potrebe u prethodnoj vježbi i kako su one raspoređene na stablu potreba. Na ružičaste papiriće prepisuju svoje potrebe koje su istovremeno i potrebe svih živih bića, na žute one koje su istovremeno i potrebe svih ljudi, a na plavima ostave one za koje misle da ne pripadaju svim ljudima, odnosno da pripadaju samo njima. Potom se papirići lijepe u odgovarajući stupac.

- ? *Koliko vaše osobne potrebe mogu značiti, koliko su važne nekim odraslim osobama ili vašim vršnjacima i vršnjakinjama u nekom drugom gradu ili zemlji? *I obrnuto, koliko potrebe ili želje nekih nepoznatih osoba, vama mogu biti važne? *Što mislite, zašto je važno voditi brigu, ne samo o osobnim potrebama, već i onim općeživotnim i općeljudskim? *Tko vodi brigu o vašim potrebama i željama? *A vi, vodite li brigu o potrebama i željama vaših roditelja, braće, sestara, djedova i baka? *A o kućnim ljubimcima?

Napomena: Ova aktivnost vrlo je zahtjevna za učenike nižih razreda osnovne škole pa se učitelju/učiteljici preporučuje da za njenu obradu odvoji više vremena i da prijeđe na sljedeću tek kad je siguran/sigurna da su sva djeca razumjela što se od njih traži, budući da o tome ovisi hoće li i kako razumjeti svoja ljudska prava, koja se obrađuju kasnije. Učenicima i učenicama treba biti jasno da su potrebe koje imaju sva živa bića (zrak, voda, hrana, razvoj, zaštita od prevelike hladnoće ili topline, očuvanje života i sl.) i svi ljudi (ljubav, mir, informiranost, obrazovanje i sl.) istovremeno i njihove osobne potrebe, no da njihove osobne potrebe (nove tenisice, video-igrice i sl.) ne moraju biti potrebe drugih, osobito ne svih ljudi, a, još manje, svih živih bića.

Bez čega ne mogu?

Zadaci: – upoznavanje temeljnih bioloških, psiholoških, socijalnih i drugih potreba čovjeka
– uočavanje razlika između potreba i želja.

Ključne riječi: potreba, općeljudske potrebe, individualne potrebe, želje.

Razred: 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal (listići s prikazima različitih predmeta, odnosno situacija), olovke.

Tijek aktivnosti:

1 Svaki učenik i učenica dobiju listiće s prikazima 14 predmeta, odnosno situacija. Njihov je zadatak da stave kvačicu samo na sličice koje prikazuju ono što im je prijeko potrebno za život, nakon čega pred drugima objašnjavaju i brane svoje odgovore. Slike prikazuju:

– obitelj	– sladoled
– igračke	– djecu u igri
– učenika ispred škole (obrazovanje)	– dijete na pregledu kod liječnika
– čašu vode	– djevojčicu na biciklu
– video-igrice	– djecu na slonu
– rođendansko slavlje	– odjeću
– dijete u raketi	– dječaka kako pliva u moru.

? *Koje sličice prikazuju ono što nam je prijeko potrebno za život? *Zašto bez toga ne bismo mogli živjeti? *Je li obrazovanje (liječnička pomoć, igra, druženje s prijateljima, obitelj itd.) nužno za život? Zašto? Što bi se dogodilo, primjerice, da ne idemo u školu? *Trebamo li video-igrice jednako kao hranu? *Što, dakle, prikazuju preostale sličice? *Koje razlike postoje među našim potrebama? Što nazivamo željama?

2 Učenici i učenice čitaju sljedeću priču:

Sanja koja umire za sladoledom

Sanja je živjela sama s ocem koji je radio kao službenik u nekom privatnom poduzeću. Iako je očeva plaća bila mala, on se uvijek trudio zadovoljiti Sanjine želje. Jednoga jutra zajedno su otišli u trgovinu. Nakon kupovanja, ocu je u novčaniku ostalo taman toliko novaca da može kupiti svoje omiljene dnevne novine. Kad je Sanja vidjela što otac kani, briznula je u plač i počela ga prekoračiti: "Ali ja hoću sladoled! Kako možeš sebi kupiti novine, a mene ostaviti bez sladoleda?!" Otac je za trenutak promatrao bez riječi, a onda sasvim mirno uzeo novine i platio ih ostatkom novca.

? *Je li Sanjin otac postupio ispravno? Zašto? *Jesi li ti bio/bila u sličnoj situaciji? *Kako si se tada ponio/ponijela? *Jesi li o tome kasnije razgovarao/razgovarala s roditeljima? *Što si naučio/naučila iz toga?

Molim te, kupi mi

Zadaci: – razlučivanje potrebnih od nepotrebnih igračaka i drugih predmeta
– kritički pristup željama
– razvoj suosjećanja i solidarnosti
– stjecanje aktivističkih vještina i navika.

Ključne riječi: ponašanje, odnos prema drugome, altruizam.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice, matematika.

Materijali: radni materijal, prazni listovi papira, olovke.

Tijek aktivnosti:

1 Aktivnost započinje tako da svaki učenik i učenica na listu papira veličine A4 nacrtaju tablicu s dva stupca. Iznad lijevog stupca upiše *Predmeti/igračke koje sam dobio/dobila*, a iznad desnog stupca *Predmeti/igračke koje koristim*. Zadatak učenika i učenica je da u lijevom stupcu upišu što više igračaka i predmeta koje su dobili od obitelji i prijatelja u protekloj godini, a u desnom stupcu označe koliko ih koriste: 2 križića za predmete ili igračke koje najčešće koriste, 1 križić uz one koje manje koriste i prazno polje za one igračke ili predmete koje uopće ne koriste. Na kraju se na dnu izračuna ukupan broj svih igračaka i predmeta, zatim onih koji se najčešće, ponekad i nikad ne koriste.

? *Od svih igračaka ili predmeta koje ste dobili u protekloj godini, koliko ih stalno koristite?
*Koliko neiskorištenih igračaka i predmeta su vam roditelji (djedovi, bake i sl.) kupili zbog toga što ste ih uporno nagovarali? *Je li takvo ponašanje prihvatljivo? *Trebaju li roditelji uvijek udovoljavati našim željama? *Kako reagiramo kad ne dobijemo to što želimo?

2 Za domaću zadaću učenici i učenice, uz pomoć roditelja (djedova i baka, braće i sestara), moraju izračunati koliko je novaca potrošeno na igračke i predmete koje ne koriste te kako se taj novac mogao pametnije potrošiti.

3 Učenici/učenice odgovaraju na sljedeće pitanje, nakon čega se organizira zajednički razgovor: *Zamisli da si na dar dobio/dobila gomilu igračaka koje nemaš gdje držati i da dio moraš dati nekom drugom. Kojoj bi od predložene djece najradije dao/dala dio svojih igračaka* (zaokruži samo dva odgovora):

- a) djeci koja znaju čuvati igračke
- b) djeci koja se pristojno ponašaju
- c) djeci koja su siromašna
- d) prijateljima i prijateljicama
- e) djeci bez roditelja
- f) bolesnoj djeci
- g) ne bih dao/dala nikome
- h) ne mogu se odlučiti.

? *Kome ste odlučili dati svoje igračke? Zašto? *Je li nekom bilo teško donijeti odluku? Zašto?
*Sviđa li vam se ideja da se jednom ili dvaput godišnje organizira razmjena igračaka, knjiga

i sl. među djecom u školi (školskom igralištu)? *Ako da, zašto? *Ako ne, zašto? *Što mislite o prikupljanju igračaka, slikovnica i knjiga za siromašnu djecu?

- 4** Učenici i učenice dvaput godišnje (zadnji dan prvog i drugog polugodišta) organiziraju *Školski sajam* na koji donose očuvane igračke, slikovnice, knjige (eventualno odjeću i obuću). Prvi sajam je prodajni i organizira se u školskom dvorištu. Od prikupljenih sredstava obnovi se školska knjižnica ili organizira izlet, uz pokriće troškova socijalno ugroženih učenika i učenica. Svrha drugog sajma je prikupljanje igračaka i drugih predmeta koji se, u suradnji s mjesnim Crvenim križem, Caritasom ili drugom nevladinom udrugom, dostave siromašnim obiteljima s djecom.

A. 3. Moje potrebe i prava

Temeljna svrha aktivnosti u sklopu ove teme jest povezivanje općeljudskih potreba i općeljudskih prava. Oslanjajući se na ranije naučeno, učenicima i učenicama se pomaže da sebe vide kao nositelje/nositeljice općih ljudskih prava i sloboda koji im pripadaju kao ljudskim bićima, a onda i kao nositelje/nositeljice posebnih prava i sloboda koji im pripadaju samim time što su djeca, kao što pripadaju svakom drugom djetetu u svijetu. Važno je naglasiti da su ta prava i slobode rezultat dogovora koji je postignut među narodima svijeta kako bi se svim osobama osigurao život dostojan čovjeka.

Učenici i učenice se ovdje prvi put susreću s pojednostavnjenim tekstovima *Opće deklaracije o ljudskim pravima* i *Konvencije o pravima djeteta* (v. Prilog). Učitelj/učiteljica im pomaže da upoznaju i razumiju najvažnije odredbe tih dokumenata dovodeći ih u vezu s njihovim svakodnevnim iskustvima u školi i obitelji. Prijeko je potrebno sadržaje tih odredbi obrađivati u sklopu svakodnevnog (neposrednog i posrednog) iskustva. Nadalje, učitelju/učiteljici se savjetuje da, poštujući njihovu dob, kod svojih učenika i učenica razvija svijest i osjetljivost na probleme zaštite ljudskih prava. U svezi s tim potrebno im je pomoći ne samo da uočavaju slučajeve kršenja ljudskih prava nego i da razumiju posljedice tog kršenja, kao i da razviju vještine koje će im pomoći da se uspješno suprotstave povredi ljudskih prava u svom životu.

Što su ljudska prava

Zadaci: – razumijevanje veze između temeljnih ljudskih potreba i ljudskih prava
– upoznavanje najvažnijih odredbi *Opće deklaracije o ljudskim pravima*.

Ključne riječi: temeljne potrebe, ljudska prava, međunarodni dokument.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezik, likovna kultura, glazbena kultura, vjeronauk, sat razredne zajednice, slobodne aktivnosti.

Materijali: prazni listovi papira, olovke, ploča ili pano, kreda, pojednostavnjeni tekst *Opće deklaracije o ljudskim pravima*.

Tijek aktivnosti:

1 Učitelj/učiteljica započne aktivnost sljedećim riječima:

Grupa od 1000 ljudi iz cijelog svijeta priprema se za odlazak u nenastanjenu Novu Zemlju. U njoj su klimatski uvjeti takvi da došljaci mogu sebi osigurati pristojan život, pod uvjetom da prije odlaska dogovore kako će urediti svoju novu zajednicu. Prijedlozi moraju sadržavati listu od deset prava koja pripadaju svim stanovnicima. Vi se nalazite među putnicima, što znači da prije odlaska i vi morate izraditi svoju listu kako biste bili sigurni da ćete i u novoj zajednici moći zadovoljiti svoje najvažnije potrebe.

Učenici i učenice se podijele u manje grupe koje, svaka za sebe, izrađuju listu prava. Potom predstavnik/predstavnica pojedine grupe čita prava dogovorena u grupi, a drugi ih piše na ploču ili pano, na kojemu je već nacrtana tablica s dva stupca. Prava se upisuju u desni stupac. Ako sljedeća grupa spomene isto pravo, uz njega se stavi crtica. Kada je zajednička lista gotova, zbroje se crtice i utvrde prava koja su najčešće spomenuta.

2 U nastavku ove aktivnosti, učenici i učenice određuju institucije koje trebaju štiti ta prava i osigurati da ih svaki stanovnik ravnopravno uživa (primjerice, pravo na obrazovanje - škola; pravo na sigurnost – policija; pravo na zdravlje – bolnica; pravo na jednakost – sudovi itd.). Njihovi odgovori se pišu u lijevi stupac uz odgovarajuće pravo (tablica se čuva i za sljedeću skupinu aktivnosti).

3 Kad je tablica gotova, učenici i učenice dobivaju pojednostavnjenu verziju *Opće deklaracije o ljudskim pravima* koju svatko čita za sebe i uspoređuje sa zajedničkom listom na ploči ili panou.

? *Ima li razlike u pravima koja se nalaze na našoj listi i prava koja određuje *Opća deklaracija*? *Jesmo li zaboravili spomenuti neka prava? Koja? *Smatrate li da su ona važna i da ih treba uključiti u našu listu? *Jesmo li spomenuli i neka prava koja ne nalazimo u *Deklaraciji*? Koja? *Trebamo li ih izbrisati? Zašto da? Zašto ne? *Smatra li netko da u oba slučaja nedostaju neka važna prava? Koja?

4 Budući da je 10. prosinca proglašen Danom ljudskih prava, učenicima i učenicama se osiguraju mogućnosti da samostalno odrede, pripreme i provode aktivnosti za taj dan. U njih može biti uključen jedan razred, jedno godišće ili cijela škola. Bilo bi dobro organizirati Tjedan ljudskih prava u suradnji s roditeljima, nevladinim udrugama i drugim predstavnicima lokalne zajednice. U tu svrhu učenici i učenice mogu pripremiti likovne radove, igrokaze, školske novine, fotografije, mape i dr. na teme iz područja ljudskih prava (ilustracije članaka *Opće deklaracije o ljudskim pravima*, mape s primjerima kršenja ljudskih prava, posebne deklaracije ili izjave učenika i sl.).

Lanac ljudskih prava

Zadatak: osvještavanje nedjeljivosti, povezanosti i međusobne uvjetovanosti ljudskih prava.

Ključne riječi: ljudska prava, nedjeljivost, povezanost i međusobna uvjetovanost prava.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezik, likovna kultura, glazbena kultura, vjeronauk, sat razredne zajednice, slobodne aktivnosti.

Materijali: pojednostavnjeni tekst *Opće deklaracije o ljudskim pravima*, ploča ili pano.

Tijek aktivnosti:

Učenice i učenice još jednom čitaju sadržaj liste izrađene u sklopu prethodne skupine aktivnosti i pojednostavnjeni tekst *Opće deklaracije o ljudskim pravima*. Nakon toga se odabire netko tko će igrati ulogu došljaka iz svemira. Učitelj/učiteljica daje sljedeće upute:

Susreli ste se s bićem iz svemira koje od vas traži da mu objasnite što je ljudsko biće. Dok mu vi pokušavate odgovoriti, ono ugleda tekst Opće deklaracije o ljudskim pravima, nakon čega vas obaspe pitanjima (npr. što je pravo na jednakost, što je pravo na slobodu vjerovanja, što je pravo na slobodu mišljenja i izražavanja itd.). Vi mu strpljivo odgovarate, ali ga ni to ne zadovoljava. Uzima olovku i počinje križati jedno po jedno pravo iz Deklaracije, pri čemu svaki put postavlja isto pitanje: što bi bilo da vam se oduzme pravo na život (jednakost, obrazovanje itd.). Sad se nalazite pred problemom! Niste sigurni što biste mu odgovorili pa pomoć tražite od drugih.

Nakon toga učenik ili učenica koja glumi vanzemaljca preuzima svoju ulogu i započinje pitanjima o tome što znači pojedino pravo, na što odgovaraju svi učenici i učenice (ako ne znaju, služe se tekstem *Deklaracije*). Kad vanzemaljac prekriži prvo pravo iz Deklaracije i postavi pitanje o posljedicama ukidanja toga prava, učenici i učenice se podijele u grupe kako bi zajednički došli do odgovora koji predstavnik/predstavnica grupe prenosi vanzemaljcu. Ako su učenici i učenice zainteresirani, aktivnost traje dok se ne prekriži i posljednji članak *Deklaracije*.

Napomena: Ovdje je najvažnije da učenici i učenice shvate da nedostatak jednog prava uvijek dovodi u pitanje ostvarenje svih drugih prava (primjerice, nedostatak prava na sigurnost ugrožava i pravo na obrazovanje, slobodu izražavanja, pravo na obitelj itd.; nedostatak prava na obrazovanje dovodi do ugrožavanja prava na zdravlje, slobodu izražavanja itd.).

Ja, kao dijete, imam posebna prava

Zadaci: – razumijevanje i usvajanje pojma “prava djeteta”
– upoznavanje najvažnijih odredbi *Konvencije o pravima djeteta*
– razumijevanje svrhe postojanja posebnih prava djeteta.

Ključne riječi: prava djeteta, ljudska prava.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezik, likovna kultura, glazbena kultura, vjeronauk, sat razredne zajednice, slobodne aktivnosti.

Materijali: pojednostavnjeni tekst *Konvencije o pravima djeteta*, papir velikih dimenzija, likovni materijal.

Tijek aktivnosti:

1 Učitelj/učiteljica započinje aktivnost pitanjima:

? *Jesu li djeca drugačija od odraslih? *U čemu se očituju te razlike? *Znači li to da vi nemate ista prava kao odrasli, da se Opća deklaracija o ljudskim pravima ne odnosi na vas? *Znači li to da biste vi trebali uživati neka posebna prava? Koja?

Napomena: Potrebno je doći do toga da svako dijete ima potpuno ista prava kao i odrasli, ali da ih ono nije u stanju koristiti na isti način kao odrasli zbog svoje dobi, zbog čega u tome upravo i ovisi o njima.

Nakon toga učitelj/učiteljica stavlja papir velikih dimenzija na pod. Na sredini papira velikim tiskanim slovima napiše *Moja prava*. Učenici i učenice redom upisuju oko tog naslova po jedno pravo za koje misle da im, kao djetetu, pripada. Kad su svi odgovori iscrpljeni, papir se stavi na zid ili pano.

2 Učenicima i učenicama se nakon toga podijeli pojednostavnjeni tekst *Konvencije o pravima djeteta*, koji oni uspoređuju s onim što su sami napisali. Povede se razgovor o sličnostima i razlikama između ta dva teksta, nakon čega se prava iz Konvencije svrstaju u tri kategorije: a) *prava na opstanak* (hrana, voda, dom i zaštita zdravlja); b) *prava na zaštitu* (od nasilja, iskorištavanja i u ratu) i c) *prava na razvoj* (*sigurna okolina i razvojni poticaji*).

3 U nastavku aktivnosti bi trebalo izdvojiti nekoliko najvažnijih prava koja pripadaju svakom djetetu. Ta prava izravno utječu na odnos prema učenicima i učenicama u obitelji, školi i lokalnoj zajednici pa je prijeko potrebno da ih oni znaju. Neka od tih prava su sljedeća:

- *svako dijete ima pravo na posebnu zaštitu i skrb kako bi se osigurao njegov puni rast i razvoj;*
- *svaka odluka o djetetu koju donose odrasli treba uvažavati njegovu dob i sposobnost njegova razumijevanja te polaziti od njegova najboljeg interesa;*
- *svako dijete ima pravo reći što misli kad god odrasli donose odluku koja se njega tiče.*

4 Razred se podijeli u manje grupe. Dogovore se međusobno koje će pravo iz *Konvencije* likovno prikazati, nakon čega svatko objašnjava kako shvaća odgovarajući članak koji sadrži to pravo. Kad su usuglasili različita shvaćanja, zajednički određuju kako će sadržaj članka likovno obraditi. Radovi se postave po zidovima redom kojim se prava pojavljuju u tekstu *Konvencije*.

5 Cijeli razred sudjeluje u pisanju *Konvenciju o pravima učenika i učenica*. O radnom tekstu se raspravlja, nakon čega se on usvaja, prepíše na veliki karton i objesi na zid učionice.

Kad nemam prava

Zadaci: – osvještavanje slučajeva kršenja prava djeteta
 – određivanje prava koja su ugrožena u konkretnim slučajevima
 – planiranje i izvođenje akcija pomoći ugroženoj djeci.

Ključne riječi: prava djeteta, ljudska prava, nedostatak prava, kršenje prava, zaštita prava.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezik, likovna kultura, glazbena kultura, vjeronauk, sat razredne zajednice, slobodne aktivnosti.

Materijali: pojednostavnjeni tekst *Konvencije o pravima djeteta*, crteži ili slike koje prikazima obespravljene djece.

Tijek aktivnosti:

1 Učitelj/učiteljica pripremi i podijeli crteže ili slike na kojima su prikazana obespravljena djeca:

- dijete u dronjcima na ulici
- dijete u zatvoru s odraslima
- dijete koje obavlja težak posao
- dijete koje ima modrice od zlostavljanja
- izgladnjela djeca
- dijete koje trgovac robljem drži na uzici
- dijete oboljelo od HIV-a/AIDS-a
- invalidno dijete koje sa strane gleda drugu djecu kako se igraju
- djecu koja bježe od bombom porušene kuće.

? *Koja su prava djeteta ugrožena na ovim slikama? *Zamislite sebe na mjestu te djece. Kako biste se osjećali? *Što bi vam tada nedostajalo od onoga što sada imate? *Znate li za neko dijete koje živi u takvim uvjetima? *Kako možemo pomoći takvoj djeci? *Što već danas možemo učiniti kao razred? *Što možemo učiniti u svojoj obitelji?

2 Razred se podijeli u manje grupe. Svaka grupa proučava po desetak članaka *Konvencije*, nakon čega započinje igra. Učitelj/učiteljica daje primjer ugrožavanja nekog prava djeteta, a grupa koja je to pravo prethodno proučavala kaže broj članka u kojemu se to pravo određuje, nakon čega se pročita i sadržaj tog članka. Nakon nekoliko primjera, učitelj/učiteljica prepusti igru učenicima i učenicama. Ako grupa ne odgovori točno, gubi pravo postavljati pitanja sve dok u jednom od sljedećih krugova ne odgovori točno. Igrati se može i tako da jedna grupa čita članak iz *Konvencije*, a druga iznosi primjer kršenja odgovarajućeg prava.

3 Svatko odabere po jedno pravo iz *Konvencije* za mapu koju izrađuje uz pomoć roditelja i, eventualno, lokalnih udruga. Mapa mora sadržavati novinske članke, slike, karikature i sl. kojima se prikazuju različiti slučajevi kršenja tog prava. Građa se raspoređuje tako da se na vrh lista papira prepíše odgovarajući tekst iz *Konvencije*, a ispod toga se zalijepi članci ili slike. Na dnu stranice učenik ili učenica mogu staviti i svoj komentar. Mape se mogu izložiti na školskoj izložbi povodom Dana ljudskih prava.

4 Učenici i učenice isplaniraju i provedu akciju pomoći djeci čija su prava ugrožena (u suradnji s Crvenim križem, Caritasom ili nekom drugom nevladinom udrugom). Ako se akcija provodi na Dan ljudskih prava (10. prosinca), može uključivati izradu čestitki i ukrasa za božićno drveće. Radovi se mogu prodavati u školi sa svrhom pomoći ugroženoj djeci.

A.4. Zaštitnici mojih prava

Ovo je završna tema prve cjeline Programa obrazovanja za ljudska prava u kojoj se iznose primjeri rada s učenicima i učenicama na poticanju učenja za samoosvješćavanje i samopoštovanje. U njoj se nastavlja priča o ljudskim pravima iz prethodnih aktivnosti, ali se sada pozornost usmjerava na čimbenike zaštite tih prava. Nakon što se učitelj/učiteljica uvjeri da su svima jasni pojmovi ljudskih prava i prava djeteta, kao i odnos između prava i pojma potreba, prelazi se na upoznavanje čimbenika koji pridonose uživanju i zaštiti ljudskih prava svakog pojedinca. Zadatak se ostvaruje postupno. Najprije se od učenika i učenica traži da identificiraju svoja ljudska prava koja ostvaruju u obitelji i školi, nakon čega se prelazi na čimbenike zaštite njegovih prava na razini lokalne zajednice i države. Na kraju se dolazi do međunarodne zajednice, u sklopu čega valja, barem u najvažnijim crtama, dotaknuti europski sustav zaštite ljudskih prava.

Iako će se neka od tih pitanja detaljnije obrađivati u trećem dijelu Programa, ovdje valja naglasiti da su ljudska prava rezultat vrlo dugog i složenog procesa dogovaranja među narodima svijeta koji je svoj konačni oblik dobio u *Općoj deklaraciji o ljudskim pravima*, na temelju koje su nastali i mnogi drugi tekstovi, uključujući *Konvenciju o pravima djeteta*. Ti dokumenti predstavljaju međunarodne norme zaštite. Njih donosi posebno tijelo koje čine predstavnici skoro svih zemalja svijeta okupljeni u Ujedinjenim narodima. U nekim od tih dokumenata daju se *savjeti (preporuke)* zemljama, koje su članice Ujedinjenih naroda, o tome što trebaju učiniti kako bi prava njihovih građana, uključujući djecu, bila zaštićena. Drugi dokumenti, kao što je *Konvencija o pravima djeteta*, određuju što zemlje *moraju* učiniti kako bi njihovi građani bili zaštićeni.

S tim u svezi učenicima i učenicama se objasni da i Hrvatska pripada velikoj obitelji zemalja svijeta koja se okuplja pod krovom Ujedinjenih naroda i da je, kao članica te obitelji, dužna štiti ljudska prava svojih građana, uključujući i posebna prava djece. Ona to čini tako što svoje zakone usklađuje s međunarodnim normama ljudskih prava i prava djeteta. Najvažniji zakon kojim Hrvatska štiti svoje građane jest *Ustav Republike Hrvatske*. S obzirom da je to temeljni zakon jedne države, svi ostali *zakoni i propisi* moraju biti usklađeni s Ustavom, uključujući i *statut škole*.

Učenicima i učenicama također treba približiti, u mjeri u kojoj to dopušta njihova dob, položaj Hrvatske u Europi. Hrvatska pripada i velikoj obitelji europskih zemalja koje su okupljene pod krovom Vijeća Europe. Kao članica te organizacije, ona provodi zaključke oko kojih se dogovore europske zemlje, uključujući zaštitu ljudskih prava i prava djeteta. Hrvatska se priprema i za ulazak u Europsku uniju, što pred nju i njene građane, osim zaštite ljudskih prava, stavlja nove zahtjeve.

S obzirom da ostvarenje prava pojedinca ovisi o svakoj od tih razina, prijeko je potrebno pomoći učenicima i učenicama da razumiju ulogu odgovornosti u ostvarenju međunarodnih normi ljudskih prava, osobito u svezi s kršenjem ljudskih prava. Na kraju, učenje za samoosvješćenje i samopoštovanje treba završiti temom samoodgovornosti u zaštiti svojih ljudskih prava.

Gdje ostvarujem svoja prava

- Zadaci:** – prepoznavanje prava koja se ostvaruju u različitim okruženjima
- upoznavanje pojma “zakon” i “pravni sustav” te povezivanje zaštite ljudskih prava s pravnim sustavom
 - razumijevanje uloge države i njenog ustava u zaštiti ljudskih prava
 - osvještavanje obveza i odgovornosti u zaštiti ljudskih prava.

Ključne riječi: ljudska prava, prava djeteta, zaštita ljudskih prava, zaštita prava djeteta, obitelj, škola, lokalna zajednica, država Hrvatska, ustav, statut, odgovornost.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezik, likovna kultura, glazbena kultura, vjeronauk, sat razredne zajednice, slobodne aktivnosti.

Materijali: pojednostavnjeni tekstovi *Konvencije o pravima djeteta* i *Opće deklaracije o ljudskim pravima*, radni materijal, pano, olovke.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Na početku aktivnosti, učitelj/učiteljica na primjerima iz svakodnevnog života učenika i učenica objašnjava pojmove iz uvoda u ovu temu. Važno je da svaki učenik i učenica razumiju da oni svoja prava ostvaruju u različitim okruženjima, od obitelji do države, kao i da svako od tih okruženja ima određene obveze prema njemu koje su utvrđene i izražene kroz zakon. Zakon se može definirati kao skup pravila ili normi kojima se uređuju obveze i odgovornosti u nekoj zajednici. Te obveze i odgovornosti se ne odnose samo na pojedince nego i na institucije koje u društvu postoje kako bi članovi zajednice mogli kvalitetnije živjeti zajedno. Zadaci škole i odnosi u njoj uređuju se posebnim dokumentom - statutom škole. Svaki statut mora biti u skladu sa zakonom kojim se uređuju odnosi u nekom području važnom za dobrobit svih. Svi zakoni, pak, moraju biti u skladu s temeljnim zakonom države koji se naziva ustav. S obzirom da se o tome više govori u sklopu treće cjeline Programa, ovdje je najvažnije da svaki učenik i učenica shvate da zaštita njihovih ljudskih prava prvenstveno ovisi o tome: a) kako su njihova prava uređena zakonom i b) ispunjavaju li svi svoje obveze i odgovornosti u zaštiti tih prava.

1 Razred se podijeli u četiri grupe. Svaka grupa dobiva poseban projekt na kojemu radi dva tjedna.. Problemi koji se istražuju su:

- *prava koja ostvarujem u svojoj obitelji*
- *prava koja ostvarujem u svojoj školi*
- *prava koja ostvarujem u svom gradu (mjestu, lokalnoj zajednici ili sl.)*
- *prava koja ostvarujem svojoj zemlji.*

Članovi projekta tijekom istraživanja prikupljaju podatke, vode bilješke i sastavljaju izvještaj o pravima koja ostvaruju u različitim okruženjima u suradnji s roditeljima, upravom škole, gradskom (mjesnom) upravom, te nevladinim udrugama i drugim stručnjacima iz njihove sredine. Pomoć potonjih najpotrebnija je četvrtoj grupi koja istražuje kako su njihova prava zaštićena Ustavom Republike Hrvatske. Tijekom istraživanja, svi učenici i učenice se rukovode pojednostavnjenim tekstom Konvencije o pravima djeteta. Kad su izvještaji gotovi, oni se predstave razredu, nakon čega slijedi rasprava. Izvještaji se također mogu izložiti na školskoj izložbi povodom dana škole ili Dana ljudskih prava.

? *Koja prava ostvarujemo životom u obitelji? *Koja prava ostvarujemo u školi? *Koja prava ostvarujemo u svom gradu (mjestu, zajednici, selu)? *Koja prava ostvarujemo u svojoj državi? *Kako znamo da u obitelji (školi, mjestu, državi) imamo ta prava? *Kako se osigurava njihova zaštita? *Tko je odgovoran štititi ta prava? *Što se događa kad oni koji su zaduženi za zaštitu prava ne ispunjavaju svoje obveze? *Znate li za neki takav slučaj? *Što se događa kad škola ne ispunjava svoje obveze prema učenicima? *Možemo li mi sami nešto učiniti da bolje zaštitimo svoja prava u školi? Što?

2 U drugom dijelu aktivnosti razred se podijeli u tri grupe. Jedna grupa raspravlja o tome kako škola pomaže roditeljima u ispunjavanju njihovih obveza i kako roditelji pomažu školi. Druga grupa treba odgovoriti na pitanje kako grad ili država pomaže obitelj u ispunjavanju njenih obveza, i obratno. Treća grupa, pak, raspravlja o tome kako grad ili država pomaže školi u ispunjavanju njenih obveza, i obratno. Rezultate rasprava predstavnici grupa iznose pred cijeli razred, nakon čega se otvara opća rasprava.

3 Učenici i učenice uspoređuju prava koja ostvaruju u različitim okruženjima s pravima iz *Konvencije o pravima djeteta*. Na većem panou ili ploči se nacrtava tablica podijeljena u pet stupaca na vrhu kojih se upiše:

- prava koja ostvarujem prema Konvenciji
- prava koja ostvarujem u obitelji
- prava koja ostvarujem u svojoj školi
- prava koja ostvarujem u svom gradu (mjestu, zajednici)
- prava koja ostvarujem u svojoj zemlji.

Jesam li ja priznat u svijetu

Zadaci: – upoznavanje pojmova “međunarodna zaštita ljudskih prava (prava djeteta)”, “međunarodna zajednica”, “međunarodna organizacija”
 – uočavanje međunarodne odgovornosti države u zaštiti ljudskih prava
 – razumijevanje odnosa između pojedinca i međunarodne zajednice u zaštiti ljudskih prava.

Ključne riječi: ljudska prava, prava djeteta, međunarodna zaštita ljudskih prava, međunarodna zaštita prava djeteta, Republika Hrvatska, Ujedinjeni narodi, Vijeće Europe (i Europska unija), odgovornost, obveze.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezik, likovna kultura, glazbena kultura, vjeronauk, sat razredne zajednice, slobodne aktivnosti.

Materijali: pojednostavnjeni tekstovi *Konvencije o pravima djeteta*, *Opće deklaracije o ljudskim pravima i Ustava Republike Hrvatske*, karte svijeta (ili globus) i Europe, radni materijal, olovke.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Kao uvod u ovu aktivnost, učitelj/učiteljica traži od učenika i učenica da ponove ono što su naučili o ljudskim pravima. Važno je doći do odgovora da ljudska prava pripadaju

svakom pojedincu kao ljudskom biću, bez obzira na razlike među ljudima u boji kože, spolu, rasi, vjeroispovijesti, obiteljskom ili nekom drugom podrijetlu. Sva ljudska prava koja pripadaju svakom učeniku i učenici u razredu pripadaju također svim učenicima i učenicama u drugim europskim državama, Africi, Aziji, Americi i Australiji. To ne bi bilo moguće da se narodi svijeta nisu međusobno dogovorili i usvojili *Konvenciju o pravima djeteta*. Organizacija u sklopu koje su donijeli tu Konvenciju zove se Ujedinjeni narodi. Republika Hrvatska je članica te velike svjetske obitelji, što znači da ima obvezu provoditi zaključke koji se u njoj dogovore. Ona to čini usklađujući svoje zakone s međunarodnim normama, pravilima i sl. Najvažniji zakon koji mora biti usklađen s tim normama jest Ustav Republike Hrvatske.

Učenici i učenice se prisjete prethodne aktivnosti u kojoj su uspoređivali prava koja ostvaruju u različitim okruženjima s pravima iz *Opće deklaracije o ljudskim pravima* ili *Konvencije o pravima djeteta*. Na ploči ili panou se nacrtala tablica podijeljena u dva stupca. U prvi stupac se unose prava iz *Opće deklaracije* ili *Konvencije*. U drugom stupcu se tim pravima pridružuju prava iz Ustava Republike Hrvatske, nakon čega se povede rasprava.

- ? *Ima li razlike u tim listama? U čemu? *Ima li važnih prava koja nedostaju u drugom stupcu? *Trebaju li obje liste biti iste? Zašto da? Zašto ne? *Može li na temelju toga svatko od nas reći da on/ona nije samo priznat u svojoj zemlji nego i u svijetu, da je istovremeno i građanin svoje zemlje i građanin svijeta? Objasnite. *Ima li svatko od nas onda i određene obveze ne samo prema svojoj zemlji nego i prema međunarodnoj zajednici? Koje?

Kako ja štitim svoja prava

Zadatak: razumijevanje i prihvaćanje vlastite odgovornosti u ostvarivanju svojih prava.

Ključne riječi: prava, slobode, odgovornost, obveze, zaštita.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezik, likovna kultura, glazbena kultura, vjeronauk, sat razredne zajednice, slobodne aktivnosti.

Materijali: papirići s pojedinim člancima iz *Konvencije o pravima djeteta*.

Tijek aktivnosti:

- 1 Na početku aktivnosti, s učenicima i učenicama se ponove prava iz *Konvencije o pravima djeteta*. Svaki učenik/učenica odabere po jedno pravo među papirićima koje učitelj/učiteljica raširi po svom stolu. Zadatak im je da kažu kako osobno štite pravo koje su odabrali. Učenici odgovaraju sjedeći u krugu na podu učionice. Učenik ili učenica koji/koja započinje igru drži lopticu u ruci govoreći: "Ja imam pravo na igru. Štitim ga tako da ...". Nakon toga dobaci lopticu drugom učeniku ili učenici koji počinje istim riječima. Igra traje dok sva prava nisu spomenuta. Ako i dalje postoji interes za to, učenici i učenice mogu međusobno razmijeniti prava i ponoviti igru.
- 2 U drugom dijelu ove aktivnosti pozornost se posvećuje samo jednom pravu. Prijedlog može doći od učitelja/učiteljice koji/koja, ako je potrebno, najprije objasni što to pravo uključuje (npr. pravo na sigurnost, uključuje zabranu zlostavljanja, zapostavljanja, prisilnog rada i sl.) Učenici i učenice se podijele u tri grupe. Članovi/članice prve grupe trebaju odgovoriti kako sami štite to

pravo. Druga grupa ima zadatak identificirati djecu kod koje je to pravo osobito ugroženo, a treća predlaže kako pomoći takvoj djeci da se zaštite.

? *Za, primjerice, pravo na sigurnost:* *Kako u svakodnevnom životu štitimo pravo na sigurnost? Kako se ponašate na putu od kuće do škole (u autobusu, tramvaju, automobilu)? *Kako se ponašate kada ste bolesni? *Pridržavate li se uvijek liječničkih uputa, savjeta? *Kako se ponašate u školi? *Koliko svojim ponašanjem sami ugrožavate svoja prava?

B

Upoznavanje drugih: učenje za razumijevanje i poštivanje razlika

U sklopu cjeline “Upoznavanje drugih”, učenici i učenice stječu znanja, razvijaju vještine i usvajaju vrijednosti koje im omogućuju da svoju i druge kulture opažaju kao međusobno isprepletene dijelove zajedničkog svijeta. Kultura se shvaća kao složen i dinamičan način života pojedinca ili grupe, koji je pod utjecajem određenog svjetonazora, načina proizvodnje dobara potrebnih za život, sustava vrijednosti, vjerovanja, običaja, sklopova ponašanja te duhovnoga i materijalnog nasljeđa.

Kulturu suvremenih društava čini niz međusobno manje ili više ovisnih i isprepletjenih kultura. U takvim društvima, dominantna kultura se najčešće prepliće s manjinskim kulturama i kulturama društveno izoliranih grupa, svjetovne kulture s religijskim kulturama, kulture mladih s kulturama djece i odraslih, urbane kulture s ruralnim i regionalnim kulturama itd. Nadalje, na svaku od tih kultura danas znatno utječe i globalna kultura, koja se širi putem novih informacijskih tehnologija.

Dugo se smatralo da se kulture mogu vrednovati i smjestiti na tzv. razvojnu ljestvicu. Plemski organizirane društvene zajednice koje nisu poznavale pismo i koje su svoj opstanak dugovale ljudskoj energiji, redovito su dospijevale na dno ljestvice. Na vrhu ljestvice nalazili su se europski narodi organizirani u države. Oni su rabili razvijena oruđa za proizvodnju, poznavali su pismo, imali vlastitu povijest i oslanjali se na sustav znanstvenih spoznaja, odnosno vjerovanja velikih religija. Takva se podjela učvrstila nakon prihvaćanja Darwinove teorije evolucije, po kojoj je opstanak i razvoj ljudske vrste omogućen selekcijom najjačih. Morganova podjela ljudske povijesti na divljaštvo, barbarstvo i civilizaciju, dodatno je učvrstila podjelu kultura na primitivne i razvijene, što je bila dobra podloga za opravdanje društvene nejednakosti, širenje kolonijalizma i iskorištavanje nerazvijenih u ime progressa

Iako se u nekim aspektima takav pristup zadržao do danas (npr. podjela na zemlje Prvoga, Drugoga, Trećega i Četvrtog svijeta), on je ozbiljno uzdrman početkom druge polovice 20. stoljeća kad se, pod utjecajem ideje kulturnog pluralizma, svaka kultura počinje promatrati

kao vrijednost po sebi. Taj je preokret u razvijenim društvima doveo do emancipacije identiteta kulturno drugačijih grupa, uključujući manjine, a na međunarodnoj razini još i do emancipacije malih naroda, uključujući bivše kolonije.

Značajan poticaj tim promjenama dala je *Opća deklaracija o ljudskim pravima*, u kojoj je proglašeno da se sva ljudska bića "rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima" te da, u skladu s tim, imaju jednaka prava i slobode "bez ikakve razlike glede rase, boje kože, spola, jezika vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, imovine, rođenja ili neke druge okolnosti".

Priznanje jednakosti i uvođenje ideje kulturnog pluralizma postavilo je nove zahtjeve pred školu. U početku se ti zahtjevi rješavaju tako da se uvode posebni programi za djecu koja pripadaju drugim kulturama, no s vremenom dolazi i do promjena u sadržajima nastavnih programa, kao i u organizaciji i metodama učenja i poučavanja. Jedan od najvažnijih ciljeva postaje priprema mladih za kulturno pluralno društvo, što uključuje razvoj međukulturne osjetljivosti te razumijevanje i poštivanje drugih kultura na načelima ljudskih prava i jednakosti.

Općenito se prihvaća da je poznavanje i prihvaćanje svoje kulture preduvjet za razumijevanje i prihvaćanje drugih kultura, ako se pri tome traže razlike i sličnosti, ali i teži otklanjaju postojećih ograda u međukulturnoj komunikaciji. Ograde su rezultat učenja i poučavanja. Iako one ne ovise isključivo o školi, znanja i vještine koje se tamo stječu oblikuju naš pogled na druge i svijet u cjelini. U školi se učimo opažati i shvaćati sličnosti i razlike između sebe i drugih, kao i između svoje i drugih grupa. Obrazovanje koje teži zatvaranju, pretvara učenike i učenice u žrtve iskrivljenih opažanja, stavova i vrijednosti. Oni se razvijaju u uvjerenju da je njihovo viđenje svijeta ili ono koje zastupa njima značajna grupa, jedino istinito pa postaju nesnošljivi na razlike. Stoga je važno da škola potiče razvoj svijesti o sebi i drugima na načelima otvorenosti i pluralizma. Takav razvoj je moguć samo ako se stvore uvjeti da se svoje i tuđe ponašanje provjerava prema nekim općim vrijednostima koje stoje u temeljima kvalitetnih međuljudskih odnosa, kao što su prava i slobode pojedinca, jednakost i pravda.

Pripremanje mladih za život u kulturno pluralnom društvu, središnja je tema programske cjeline "Upoznavanje drugih: učenje za razumijevanje i poštivanje razlika". ***U njoj se nastoji pripremiti učenike i učenice da opažaju, prihvaćaju i poštuju razlike među ljudima i društvenim grupama u izgledu, načinu života, vjerovanjima i običajima; da razumiju ulogu prirodnih i drugih čimbenika u nastanku razlika; da osvještavaju krive predodžbe, stereotipe i predrasude o sebi i drugima; da pronalaze načine kako se osloboditi njihova utjecaja i, konačno, da prihvate i poštuju razlike kao svoje i općeljudsko bogatstvo.***

Ti se ciljevi ostvaruju kroz četiri široke i međusobno povezane teme:

- *Svijet kojemu pripadam*
- *Tko su drugi ljudi*
- *Pogled kroz razbijene naočale*
- *Razlike kao bogatstvo*

U sklopu prve teme, obnavljaju se neka prethodno stečena znanja i vještine koje učenicima i učenicama pomažu da uoče raznolikost kao bitno obilježje ljudskoga svijeta i da, u skladu s tim, prihvate razlike među ljudima kao svoje i općeljudsko bogatstvo.

Druga tema je posvećena opažanju, razumijevanju, prihvaćanju i poštivanju razlika među ljudima. Govori se o razlikama u neposrednoj okolini, državi i svijetu, o utjecaju prirodnih i drugih čimbenika na pojavu tih razlika te o sličnostima među kulturama.

Treća tema je usmjerena na uočavanje i razumijevanje problema u međuljudskim odnosima. Naglasak se stavlja na uočavanje i razumijevanje nastanka svojih i tuđih stereotipa i predrasuda, kao i na vezu između predrasuda i diskriminacije. Budući da se stereotipi i predrasude javljaju kao posljedica prebrzog uopćavanja i nekritičkog prihvaćanja stavova svoje grupe, učenici i učenice se potiču na kritičko (samo)osvještavanje odnosa prema drugima, kako bi svoju i tuđe kulture mogli opažati kao različite odgovore na iste ljudske potrebe.

Svrha aktivnosti koje čine četvrtu i posljednju tema ove cjeline, jest učvršćenje stava da su razlike ne samo opće ljudsko pravo nego i općeljudsko dobro. Dodir među različitim kulturama je bitan za razvoj i napredak čovječanstva, ali je pri tome važno osvijestiti i probleme odnosa među kulturama u sklopu globalizacijskih procesa i širenja proizvoda koji prijete čovječanstvu. U skladu s tim se kod učenika i učenica treba razvijati svijest o vezi između potrebe očuvanja razlika u svijetu i potrebe poštivanja zajedničkih načela ljudskih prava, jednakosti i pravde.

B.1. Svijet kojemu pripadam

U sklopu ove teme učenici i učenice obnavljaju neka znanja i vještine koje su stekli provodeći aktivnosti iz prethodne cjeline posvećene razvoju samoosvještavanja i samopoštovanja ("Da sam lav/lavica, bio/bila bih...", "Lanac ljudskih osobina", "Bez čega ne mogu"). Ovdje se, kroz niz jednostavnih aktivnosti, traži od učenika i učenica da se odrede prema raznolikosti živoga i neživog svijeta. Cilj je osvijestiti raznolikost ljudskoga svijeta kao bitnu osobinu čovjeka. Budući da ta osobina nedostaje drugim živim bićima, učenici i učenice se vode do zaključka da su razlike među ljudima bogatstvo koje treba poštivati, njegovati i razvijati.

Biram komu pripadam

Zadatak: određivanje svog mjesta u raznolikom svijetu.

Ključne riječi: razlike, sličnosti, ljudski svijet, životinjski svijet, biljni svijet, živi svijet, neživa priroda, stvari.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, fotografije učenika i učenica, ljepilo, bojice.

Tijek aktivnosti:

Učitelj/učiteljica za svakog/svaku učenika/učenicu pripremi list papira A4 formata s nekoliko uokvirenih sličica koje prikazuju djecu, invalide, odrasle osobe u nekoj profesionalnoj ulozi,

crnce, starije osobe, cvijeće, domaće ili divlje životinje, različite predmete, prirodu i prirodne pojave (kiša i sl.). U sredini je prazan kvadrat u koji će učenici i učenice naljepiti svoju fotografiju. Njihov je zadatak da svoju fotografiju spoje *crvenom crtom* sa sličicama koje prikazuju ono što im se čini najbližim, a *crnom crtom* ono što im je najdalje. Iako se ovdje očekuje da se fotografije spoje crvenom crtom sa svim crtežima na kojima su prikazana ljudska bića, odluka se mora u potpunosti prepustiti učenicima i učenicama. Nakon provedenog zadatka, oni/one pokazuju što su spojili crvenom, a što crnom crtom, istovremeno objašnjavajući razloge svojih izbora.

? *Je li bilo lako odlučiti se kako povezati svoju fotografiju? *Tko je svoju fotografiju povezo crvenom crtom sa sličicama koje prikazuju ljude (djecu, invalide, odrasle, crnce, starije osobe)? Zašto? *Tko sa sličicama koje prikazuju biljke (životinje, predmete, prirodu ili prirodne pojave)? Zašto? *Što se iz toga može zaključiti? Što prvenstveno čini ljudski svijet? *Spadaju li i životinje, biljke, priroda i stvari u ljudski svijet? Objasnite.

Što nema orhideja

Zadaci: – uočavanje sličnosti i razlika između ljudi i biljaka
– osvještavanje razlika među ljudima kao bitnog obilježja ljudskog svijeta.

Ključne riječi: osobine ljudskog svijeta, osobine biljnog svijeta.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal (priča *Nezadovoljna orhideja*).

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice čitaju sljedeću priču:

Nezadovoljna orhideja

U jednom parku, u gradu, živjela jednom jedna prelijepa crvena orhideja. Dosadilo joj živjeti na jednom mjestu kao i druge orhideje, pa poželi postati djevojčica. Jednog jutra povjeri svoju želju susjedu jorgovanu. On je zabrinuto pogleda i uzvikne: – Ali ti si biljka! Ti nikada ne bi mogla postati djevojčica!

– A zašto, molim te?! – uvrijeđeno će orhideja – zar ja nisam najljepša među najljepšim biljkama?

– Ali tvoja te ljepota ne može učiniti čovjekom! – odgovori joj jorgovan.

– Pa što onda može? – ljuto upita orhideja.

– Dobro promotri ljude oko sebe pa ćeš saznati! – završi jorgovan.

? *Što bi promatranjem trebala otkriti orhideja? *Što ljudi imaju, a biljke nemaju? *Što znači pripadati ljudskom svijetu (životinjskom, biljnom)? *U kojemu su svijetu razlike veće? *Jesu li razlike među članovima neke obitelji veće ili manje od razlika među cvijećem koje raste iz istog korijena? *Je li, dakle, i različitost jedno od najvažnijih obilježja čovjeka? *Ako jest, treba li razlike među ljudima njegovati i razvijati? Zašto?

- 2** Učenik i učenica se odaberu za dramatizaciju teksta, ali tako da sami odrede završetak priče. Na tome rade nekoliko dana uz pomoć učitelja/učiteljice i roditelja. Kad su spremni, svoju točku izvedu pred razredom. Ostali učenici i učenice komentiraju njihovu izvedbu i daju prijedloge kako ju poboljšati. Ako se “glumci” s tim slažu, oni ju dorađuju za Dan škole ili Dan ljudskih prava.

B.2. Tko su drugi ljudi

U ovom dijelu Priručnika učenici i učenice se potiču na opažanje, razumijevanje, prihvaćanje i poštivanje razlika među ljudima. Aktivnosti uključuju uočavanje razlika u njihovoj neposrednoj okolini (obitelj, škola, lokalna zajednica ili grad), zatim u domovini pa u svijetu. S uočavanja razlika postupno se prelazi na razumijevanje uzroka zbog kojih se one javljaju među kulturama ili načinima života ljudi, pa se govori o utjecaju prirodnih i drugih čimbenika. Kultura je odgovor na zahtjeve okoline i njezina se obilježja mijenjaju kad se mijenjaju ti zahtjevi. Osim uočavanja i razumijevanja razlika, učenike i učenice se potiče na razvoj vještina uočavanja sličnosti među grupama ljudi, kao pretpostavke razvoja otvorenosti i poštivanja drugih i drugačijih kultura.

Razlike oko nas

Zadaci: – uočavanje razlika među ljudima u neposrednoj okolini (obitelj, vršnjaci, susjedstvo)
– prihvaćanje razlika kao zajedničkog bogatstva.

Ključne riječi: razlike među ljudima, razlike u razredu, razlike u obitelji, razlike među susjedima.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke, bojice, papiri velikih dimenzija, pano, ploča, kreda.

Tijek aktivnosti:

- 1** Učenici i učenice se podijele u 4 grupe sa zadatkom da provedu jednodnevno istraživanje o razlikama među ljudima koji žive u njihovoj neposrednoj okolini. Prva grupa zapisuje po čemu se razlikuju učenici i učenice u razredu, druga istražuje razlike među članovima obitelji, a treća među ljudima u susjedstvu (zgradi, ulici, selu). Na temelju rezultata istraživanja izrađuju liste razlika (*Razlike u našem razredu*, *Razlike u našim obiteljima* i *Razlike u našem susjedstvu*). Liste upisuju na papire većih dimenzija, koje postavljaju na pano ili zid u razredu. Predstavnici/predstavnice grupa objašnjavaju svoje rezultate, nakon čega se radi zajednička lista *Razlike među nama*, koja bi mogla sadržavati neke od sljedećih pojmova:

- spol (*muško-žensko*)
- dob (*djeca-mladi-odrasli*)
- debljina (*mršavi-debeli*)

- visina (*visoki-niski*)
- boja kože (*svjetloputi-tamnoputi*)
- urednost (*uredni-neuredni*)
- odijevanje (*dobro-loše odjeveni*)
- bogatstvo (*bogati-siromašni*) itd.

? *Po čemu se mi u razredu razlikujemo? *Koje razlike nalazimo među članovima naših obitelji? * Koje među našim susjedima? *Gdje ima više razlika: u školi, obitelji ili susjedstvu? Zašto? *Jesu li razlike među stanovnicima grada veće ili manje od razlika među susjedima? Objasnite.

2 U drugom dijelu aktivnosti učitelj/učiteljica napiše na ploču nekoliko parova riječi, kao što su: žena-muškarac, djeca-odrasli, mladi-starci, stanovnik grada – stanovnik sela, pismeni-nepismeni, bogataš-siromah itd. Razred se podijeli u parove koji naizmjenično rade na zadatku nadopunjavanja rečenica. Jedan učenik/učenica u paru započne rečenicu (npr. *Žena se od muškarca razlikuje po ...*), a drugi/druga ju nadopunjava. Nakon toga, on/ona nastavlja igru novom rečenicom (npr. *Dijete se od odraslog razlikuje po ...*) itd.

3 Prethodna aktivnost može se provesti i tako da učenici i učenice sjednu u krug i, koristeći tehniku oluje ideja, nabrajaju različita zanimanja. Učitelj/učiteljica zapisuje ideje na ploču, a nakon toga napravi zanimljive parove (npr. liječnik-računovođa, učiteljica-krojačica; poljo-privrednik-vozač tramvaja, rudar-pilot u avionu itd.). Učenici i učenice u krugu formiraju parove koji nadopunjuju rečenice kao u prethodnoj vježbi (npr. *Liječnik se razlikuje od računovođe po; Učiteljica se razlikuje od krojačice po ...*).

? *Koje razlike prevladavaju? *Po čemu se, dakle, ljudi oko nas međusobno razlikuju? *Ako su razlike jedno od najvažnijih obilježja ljudskoga svijeta, trebamo li ih upoznati, njegovati i poštivati? *Zašto je važno upoznati razlike među nama? *Zašto je potrebno njegovati te razlike? *Zašto ih trebamo poštivati? *Poneki misle da su razlike među ljudima jedan od glavnih uzroka problema u našem mjestu (gradu i sl.). Je li to točno? Objasnite.

Razlike u mojoj domovini

Zadaci: – upoznavanje razlika među ljudima kao razlika među društvenim grupama
 – usvajanje pojma “kultura”
 – upoznavanje posebnosti kultura u svojoj domovini
 – usvajanje pojmova “pripadnik većinskog naroda” i “pripadnik nacionalne manjine”
 – osvještavanje razlika unutar pojedine grupe.

Ključne riječi: društvena grupa, razlike među grupama, kultura, većinski narod, nacionalna manjina, zemlja (država), domovina, razlike unutar grupa.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, vjeronauk, glazbena kultura, likovna kultura.

Materijali: zemljopisna karta Hrvatske, pano.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Prije početka ove aktivnosti, učenicima i učenicama treba objasniti da se mnoge razlike među ljudima koje su naveli/navele u prethodnoj aktivnosti, vide kao razlike među grupama ljudi. Razlikama među grupama ne pridaje se uvijek ista važnost. Nekada su se više naglašavale razlike u boji kože, vjerskoj pripadnosti i običajima. Danas se više spominju razlike među narodima. Ističe se da svaki narod ima neka obilježja po kojima je prepoznatljiv (ime, područje koje zauzima, jezik i/ili pismo, običaji, prirodne ljepote, povijesni spomenici itd.). Velik dio tih obilježja odnosi se na njihovu kulturu ili način života. Kulturu nekog naroda ne treba poistovjećivati s kulturom zemlje ili države, budući da mnogi narodi u svijetu nemaju svoju državu, a na teritoriju mnogih država žive pripadnici više naroda – najčešće pripadnici većinskog naroda i pripadnici manjinskih naroda (nacionalnih manjina). Kultura takvih zemalja uvijek je spoj kultura većinskog i manjinskih naroda. Tako je i Hrvatska domovina hrvatskog naroda, ali i pripadnika velikog broja drugih naroda koji, ravnopravno s Hrvatima, žive na teritoriju Hrvatske. Ako u razredu ima učenika koje pripadaju nacionalnim manjinama, onda aktivnosti u ovom dijelu trebaju također započeti od njihovih priča i neposrednih iskustava.

1 Razred se podijeli u manje grupe koje rade na projektu pod nazivom *Moja domovina Hrvatska*. Zadatak im je istražiti razlike između pripadnika većinskog naroda i nacionalnih manjina koji žive u Hrvatskoj: povijesti, običajima, religiji, važnijim datumima, povijesnim ličnostima koji su pridonijeli razvoju Hrvatske i dr. (Hrvati, Srbi, Talijani, Bošnjaci, Mađari, Židovi, Česi, Romi itd.). U mjestima u kojima postoje kulturna društva ili centri koji njeguju kulturu određene nacionalne manjine, bilo bi dobro da učenici i učenice svoje izvještaje rade uz njihovu pomoć. Rezultati se predstavljaju razredu, nakon čega se povede rasprava. Najbolji radovi mogu se izložiti na izložbi uz Dan škole ili Dan ljudskih prava.

? *Pripadnike kojih naroda nalazimo u Hrvatskoj? *Po čemu se te grupe međusobno razlikuju? (jezik, pismo, vjeroispovijest itd.)? *Jesu li, kao građani Hrvatske, pripadnici svih naroda (većinskog i nacionalnih manjina) ravnopravni? *Jesu li nacionalne manjine svojim kultura pridonioje zajedničkoj kulturi Hrvatske? Kako? *Možete li navesti neka imena pripadnika drugih naroda koji su osobito pridonijeli razvoju hrvatske kulture tijekom povijesti?

2 U drugom dijelu aktivnosti učenicima i učenicama se pomaže da uoče razlike u načinu života među pripadnicima istog naroda, odnosno pojedine nacionalne manjine u Hrvatskoj. Podsjeti ih se na rezultate prethodnih aktivnosti u kojima su istraživali razlike u svojoj neposrednoj okolini. Zadatak se može početi tehnikom oluje ideja, kojom se treba doći do popisa mogućih razlikovnih obilježja (grad-selo, regionalna pripadnost i sl.). Nakon toga se izdvoji nekoliko grupa (npr. Hrvati, Srbi, Talijani, Romi) i istražuje po čemu se pripadnici pojedine grupe međusobno razlikuju. Ako među učenicima i učenicama ima onih koji su došli u Hrvatsku iz drugih zemalja (povratnici Hrvati ili povratnici Srbi), upoznavanje razlika među pripadnicima iste grupe može se proširiti i na taj aspekt.

? *Koje razlike najčešće nalazimo među pripadnicima istog naroda ili nacionalne manjine u Hrvatskoj? *Čime su te razlike uvjetovane? *Jesu li razlike unutar iste grupe veće ili manje od razlika među grupama? Objasnite. *Što iz toga možemo zaključiti?

Razlike u svijetu

Zadaci: – produbljivanje spoznaja o razlikama među društvenim grupama
– upoznavanje posebnosti kultura drugih naroda i zemalja.

Gljučne riječi: razlike, svijet, način života, kultura, običaji.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, vjeronauk, glazbena kultura, likovna kultura.

Materijali: zemljopisna karta Europe (i svijeta ili globus), razglednice, turistički prospekti i sl.

Tijek aktivnosti:

Učitelj/učiteljica uvodi razred u novu aktivnost sljedećim riječima: "U prethodnim vježbama usredotočili smo se na razlike među ljudima u našoj neposrednoj okolini i našoj domovini. Zamislite da ste u mogućnosti promatrati čitav svijet. Na koje razlike među ljudima biste još mogli naići?"

1 Učenici i učenice koriste tehniku oluje ideja za nabranje razlika koje se mogu naći među ljudima u Europi i svijetu (npr. boja kože, jezik, vjeroispovijest, nacionalna pripadnost, kontinentalna pripadnost i sl.).

? *Koje razlike među ljudima još možemo naći u svijetu osim onih koje su navedene u prethodnim aktivnostima? *Što znače te razlike? *Jesu li sve te razlike vidljive na prvi pogled (Po čemu znamo da je netko drugačiji od nas)? Jesu li razlike između nas i drugih ljudi veće što su oni udaljeniji od nas? Objasnite.

2 Prethodna aktivnost se, uz pomoć učitelja/učiteljice, može nastaviti tako da se na zemljopisnoj karti Europe ili svijeta, odnosno globusu, pokazuju područja na kojima se mogu naći neke od navedenih razlika (npr. ljudi drugačije rase, drugi jezici, ljudi druge boje kože i sl.).

Napomena: Budući da se prema programu u 4. razredu učenici i učenice upoznaju samo sa zemljopisnom kartom Republike Hrvatske, odluku o radu sa zemljopisnom kartom Europe i svijeta, odnosno globusom, donosi učitelj/učiteljica na temelju procjene pripremljenosti i interesa svojih učenika i učenica.

3 Nakon uvoda, učitelj/učiteljica predloži učenicima i učenicama da sjednu u krug na podučionice sa zadatkom da imenuju što više naroda ili zemalja (što im je lakše) u Europi i svijetu i svakom pridruže barem jedno obilježje po kojemu je taj narod prepoznatljiv (npr. Francuzi – Pariz; Talijani – pizza; Kinezi – najmnogoljudniji narod itd.). Učenik ili učenica koji započinje igru drži u ruci lopticu. Nakon što kaže neko ime, dobaci lopticu drugom/drugoj učeniku/učenici u krugu koji/koja treba reći po čemu je taj narod (ili zemlja) prepoznatljiv. Ako ne zna odgovor, lopticu dobaci drugom/drugoj učeniku/učenici. Učenik ili učenica koji točno odgovori, baca lopticu dalje. Sljedeći učenik ili učenica koji primi lopticu treba kazati novo ime itd. Učitelj/učiteljica piše odgovore na ploču ili pano bez ikakva komentara. Lista se treba sačuvati za aktivnosti posvećene stereotipima i predrasudama.

4 Aktivnost se može nastaviti kao istraživački projekt o kulturnim razlikama među zemljama na kojemu se radi tjedan-dva dana. Razred se podijeli u manje grupe koje samostalno

odabiru zemlju koju će istraživati. Prikupljaju se neki od sljedećih podataka: zemljopisni smještaj, povijest, stanovništvo, jezik i pismo, religija, običaji, gospodarstvo, hrana, odijevanje, povijesni spomenici, prirodne znamenitosti i sl. Svaka grupa sastavlja posebnu mapu i podnosi kraći izvještaj razredu. Učitelj i učiteljica im pomaže u traženju podataka (enciklopedije, turistički prospekti, Internet, putopisne reportaže iz školske knjižnice, CD snimke i sl.). Aktivnost završava izradom panoa na kojima se tekstom i slikama prikažu kulturne i druge posebnosti pojedine zemlje. Ako za to postoje uvjeti, bilo bi dobro da se predstavljanje popratni glazbom i video-snimkama.

Napomena: Kako je ova aktivnost nešto zahtjevnija, jer je riječ o sadržajima koji se, prema okvirnom programu, ne obrađuju u 4. razredu, učenici i učenice se potiču da potraže odgovarajuću pomoć roditelja, turističkih agencija ili lokalnih nevladinih udruga. No moguće je, u suradnji s nastavnicima viših razreda (npr. osmih), sastaviti timove učenika i učenica 4. i 8. razreda koji zajedno izrađuju mapu određene zemlje.

Da živim na Sjevernom polu

Zadatak: razumijevanje veze između prirodnog okoliša i načina života ljudi.

Ključne riječi: različitost, prirodni uvjeti, klimatski uvjeti, prilagodba, način života, kultura.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, glazbena i likovna kultura.

Materijali: radni materijal, ploča, krede.

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice pišu kraće sastavke na jednu od predloženih tema koje učitelj/učiteljica pripremi kao radni materijal:

A1) *Da živim u malom selu (za djecu koja žive u gradu); Da živim u velikom gradu (za djecu koja žive u selu)*

A2) *Da živim u nomadskoj obitelji (obitelji koja nema stalnog boravišta nego se tijekom godine seli iz jednog mjesta u drugo)*

B1) *Da živim na Ekvatoru*

B2) *Da živim na Sjevernom polu*

C1) *Da živim u pustinji*

C2) *Da živim u prašumi*

C3) *Da živim na visokoj planini*

C4) *Da živim na malom otoku daleko od kopna.*

Ako je moguće, uz pitanja se dodaju sličice ili fotografije predjela. Sastavak treba sadržavati odgovore na sljedeća pitanja:

- U čemu bi se tvoj život promijenio u odnosu na sadašnji? Zašto?
- Koja nova znanja i vještine bi tada morao steći?
- Što bi bile prednosti takvog načina života u odnosu na sadašnji, a što nedostaci?

Učenici i učenice koji to žele, čitaju svoje sastavke.

? *Gdje sve ljudi žive na planetu? U kakvim prirodnim (klimatskim) uvjetima? *Da li prirodni uvjeti utječu na njihov način života? Kako? *Što znači prilagoditi se prirodnim (klimatskim uvjetima)? *Kako se čovjek prilagođava niskim temperaturama? Gdje stanuje? Što jede? Kako se odijeva? *Kako se prilagođava visokim temperaturama? *Koja znanja i vještine su važni za život na niskim temperaturama (na Ekvatoru, u prašumi, na planini, u pustinji, na udaljenom otoku i sl.)? *Tko sve živi nomadskim životom (mnoge romske obitelji, obitelji koje drže cirkuse, obitelji koje žive na područjima koja oskudijevaju hranom)? *Da živiš u takvoj obitelji, kako bi provodio svoj dan? Kako bi stekao znanja i vještine koje sad stječeš u školi? Bi li imao mogućnost gledati televiziju i igrati igrice?

2 U drugom dijelu aktivnosti učenici i učenice otkrivaju što imaju zajedničko s djecom koja žive u drugačijim prirodnim (klimatskim) uvjetima. Podijele se u manje grupe koje samostalno rade nekoliko minuta. Nakon toga predstavnici/predstavnice izvještavaju o rezultatima rasprave po grupama, a učitelj/učiteljica bilježi njihove odgovore na ploču.

Sve naše Nove godine

Zadaci: – upoznavanje razlika i sličnosti među kulturama u običajima vezanim za neke važne datume u godini
– obilježavanje blagdana koji su značajni za druge kulture.

Ključne riječi: blagdani, praznici, običaji, kulturne razlike.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, vjeronauk, glazbena i likovna kultura.

Materijali: radni materijali, međunarodni kalendar praznika, pjesme pojedinih naroda/kultura, video-zapisi, Internet).

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice istražuju kako različiti narodi slave Novu godinu ili neki drugi značajan praznik, odnosno blagdan. S obzirom da i ova aktivnost traži više vremena i pomoć izvan učionice, ona se može provesti kao istraživački projekt koji se ostvaruje pretraživanjem literature u školskoj ili mjesnoj/gradskoj) knjižnici, uz pomoć roditelja i kulturnih društava ili lokalnih udruga. U većim gradovima se može zatražiti pomoć u određenim veleposlanstvima ili konzulatima, turističkim agencijama i sl.

? *Slavi li se Nova godina svugdje u svijetu istog datuma (1. siječnja) i u istom godišnjem dobu (npr. u nekim azijskim zemljama i Australiji)? *Ima li razlika u načinu na koji različite kulture slave Novu godinu? Što se najviše razlikuje? *Postoje li sličnosti? Koje?

2 U razred se, također, mogu pozvati bake ili djedovi učenika i učenica kako bi ispričali o običajima koji su se poštivali za Uskrs, Božić i druge blagdane u njihovoj mladosti. Ako u gradu ili mjestu postoji etnografski muzej ili zbirka, razgovor s bakama i djedovima može se organizirati uoči blagdana u tim prostorijama, kako bi učenici i učenice mogli vidjeti fotografije, odjevne i druge predmete iz tog vremena.

? *Što se promijenilo u proslavama tih blagdana? *Što je ostalo isto? *Zašto se običaji mijenjaju? *Zašto neki običaji izumiru? *Koji običaji su ljepši, nekadašnji ili današnji? Zašto?

3 Učenici i učenice zatraže od veleposlanstva ili konzulata neke strane zemlje adresu jedne osnovne škole. U suradnji s osobljem veleposlanstva izrađuju novogodišnju čestitku učenicima 4. razreda na njihovu jeziku koju šalju poštom ili emailom.

4 Početkom godine razred izrađuje svoj godišnji kalendar proslava koji sadrži:

- praznike i blagdane koji se slave u Hrvatskoj, uključujući i one koji slave pripadnici nacionalnih manjina i/ili religijskih zajednica;
- međunarodne praznike koji se prema međunarodnom kalendaru slave u svijetu.

Nakon što su sastavili kalendar, odlučuje se koje će dane obilježiti u razredu i kako (što će organizirati, koga će pozvati, kome i kako će predstaviti svoje radove itd.). Proslave trebaju uključiti neke od sljedećih elemenata: sažeti opis običaja uz fotografije, crteže, glazbu i sl.; igrokaze koji prikazuju detalje običaja; odijevanje u improvizirane nošnje karakteristične za određenu kulturu; karakteristična jela itd.

Isto ime na različitim jezicima

Zadaci: – produbljivanje spoznaja o razlikama i sličnostima među kulturama
– istraživanje vlastitog imena u drugim jezicima i pismima.

Ključne riječi: kultura, ime, strani jezici i pisma, tople i hladne boje.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, vjeronauk, sat razredne zajednice.

Materijali: rječnici stranih jezika, olovke, listovi papira, papir velikih dimenzija, flomasteri u boji.

Tijek aktivnosti:

1 Prije početka aktivnosti učitelj/učiteljica objasni da se mnoga naša imena mogu naći i na drugim jezicima te da se sva imena mogu napisati različitim pismima, a ne samo latiničicom. Razred se podijeli u grupe od po 4-5 učenika i učenica koji/koje odaberu jedno ime za istraživanje. Njihov je zadatak potražiti odabrano ime na drugim jezicima. Istraživanje se provodi u suradnji sa školskim knjižničarima, nastavnicima stranih jezika, roditeljima, stručnjacima iz odgovarajućih institucija, nevladinim udrugama i sl. U većim gradovima, učenici i učenice mogu posjetiti veleposlanstva, konzularne službe, kulturna društva, strana predstavništva i sl. Istraživanje završava izradom liste *Isto ime na različitim jezicima*. Predstavnici/predstavnice grupa tumače rezultate pred razredom, opisujući iskustvo takve vrste istraživanja. Kako bi učenicima i učenicama bilo jasno što se od njih traži, može se dati primjer imena Ivan:

Ivan (hrvatski)

John (engleski)

Hans (njemački)

Jean (francuski)

Giovanni (talijanski)

Jan (skandinavski)

Jannis (grčki)

Sean (irski)

- ?** *Jesu li imena s određene liste slična? Po čemu (zvučnosti, slovima i sl.)? *Na kojem jeziku vam se neko ime najviše sviđa? Zašto? *Na kojemu najmanje? Zašto? *Da možete birati, na kojem jeziku biste odabrali svoje ime?
- 2** Nakon razgovora o sličnostima i razlikama među imenima, metodom oluje ideja se svakom imenu pridruži određena boja, a rezultat dopiše na listu. Razgovor se povede o razlikama i sličnostima među bojama imena i značenju tih razlika.
- ?** *Imaju li ista imena u različitim jezicima istu boju? *U kojim jezicima je neko ime 'toplije' (više crveno, narančasto ili žuto), a u kojima 'hladnije' (više zeleno, plavo ili ljubičasto)? *Ima li ta razlika kakve veze s duljinom imena? *Jeste li otkrili neku drugu vezu između boje i imena? Koju?
- 3** Ovisno o mogućnostima za istraživanje u školi, lokalnoj zajednici ili obitelji, od učenika i učenica se zatraži da svoje ime napišu nekim drugim pismom, primjerice ćirilicom, glagoljicom, arapskim, hebrejskim ili kineskim pismom na papiru A4 formata i u različitim bojama. Ako škola ima stručnjaka za rad sa slijepom djecom, bilo bi dobro da on/ona učenicima i učenicama pomogne da svoja imena napišu pismom slijepih. Aktivnost može završiti školskom izložbom pod nazivom "*Moje ime na drugim jezicima i pismima svijeta*".

Religije različite – ideja ista

Zadaci: – produbljivanje spoznaja o sličnostima među kulturama
– uočavanje sličnosti među velikim religijama
– poticanje otvorenosti prema različitim religijama.

Ključne riječi: vjera, različitost religija, velike svjetske religije, kultura.

Razred: 4.

Povezivanje: vjeronauk, hrvatski jezik, jezici manjina.

Materijali: pojednostavnjene verzije *Opće deklaracije o ljudskim pravima*, *Konvencije o pravima djeteta* i *Ustava Republike Hrvatske*, radni materijal, olovke, papir velikih dimenzija, ploča ili pano, kreda, flomasteri.

Tijek aktivnosti:

- 1** Učitelj/učiteljica objašnjava učenicima i učenicama da je vjera jedno od najvažnijih obilježja ljudskoga svijeta, ali da se ljudi međusobno razlikuju po pripadnosti određenoj religiji. U svijetu postoji velik broj religija. Neke od njih su velike svjetske religije koje nadilaze granice država i kontinenta, dok su druge vezane uz manje grupe koje žive na određenom prostoru. Iako se u mnogočemu razlikuju, sve religije imaju neka zajednička obilježja. Zadatak učenika i učenica je da u aktivnosti koja slijedi istraže neke razlike i sličnosti među značajnijim religijama svijeta. Ako u razredu ima učenika ili učenica koji pripadaju drugim religijskim zajednicama, onda i one postaju predmet upoznavanja i istraživanja.

Učenici koriste tehniku oluje ideja za nabranje različitih religija za koje su čuli. Učitelj/ učiteljica piše njihove odgovore na ploču ili pano. Nakon toga, razred se podijeli u manje grupe. Svaka grupa ima zadatak proučiti po jednu od religija s liste koristeći se izvorima iz školske ili mjesne (gradske) knjižnice. U radu im mogu pomoći i roditelji, odnosno starija braća ili sestre. Izveštaji grupa moraju sadržavati najvažnija obilježja pojedine religije (npr. ime vrhovnog boga, naslov svete knjige, središnje postavke vjere, dužnosti vjernika itd.). Predstavnici/predstavnice grupa podnose izvještaj razredu, nakon čega slijedi rasprava.

? *Za koje ste religije čuli prije istraživanja? *Što ste o njima tada znali? *Što ste otkrili istraživanjem? * Po čemu se religije međusobno najviše razlikuju? *Što imaju zajedničko?

2 U nastavku aktivnosti učenici i učenice produbljuju sličnosti među religijama koje su istraživali. Učitelj/učiteljica im podijeli radni materijal sa sljedećim izrekama:

- KRŠĆANSTVO – *U svemu čini drugima ono što bi htio da oni tebi čine.*
- ISLAM – *Ne može biti vjernik onaj koji za svoga brata ne želi ono što želi za sebe.*
- ŽIDOVSTVO – *Ono što mrziš, ne čini svojim bližnjima.*
- BUDIZAM – *Ne povrijedi drugoga na način koji bi i tebe povrijedio.*
- HINDUIZAM – *Bit sažaljenja je ne učiniti drugomu ono što bi tebi bilo bolno kad bi ti to učinili drugi.*

? *Što znače te izreke? Što religije time poručuju svojim vjernicima? *Što te izreke znače za odnos vjernika koji pripadaju jednoj religiji prema vjernicima koji pripadaju drugoj religiji? *Trebaju li se svi vjernici međusobno poštivati? Zašto je to potrebno? *Trebaju li vjernici poštivati i osobe koje nisu vjernici? Zašto je to potrebno? *Da li se vjernici u svakodnevnom životu ponašaju u skladu s tim porukama? *Kad bismo se svi pridržavali tih poruka, bi li među ljudima bilo manje mržnje, nesnošljivosti i sukoba? *Što je uzrok nepoštivanja takvih poruka?

Ako za to postoji interes, učenici i učenice mogu, uz pomoć vjeroučitelja, roditelja i drugih članova svoje religijske zajednice, prikupljati slične poruke iz odgovarajućih svetih knjiga. Građa se može ispisati na velikom panou flomasterima različitih boja i objesiti na zid učionice.

3 Kao dopuna ovoj aktivnosti, razred čita članke koji se odnose na slobodu vjeroispovijesti u pojednostavnjenim verzijama *Opće deklaracije o ljudskim pravima*, *Konvencije o pravima djeteta* i *Ustava Republike Hrvatske*. Rasprava koja slijedi trebala bi kod učenika i učenica učvrstiti svijest o pravu pojedinca na izbor vjere i uvjerenja te o potrebi poštivanja drugih religija i njihovih vjernika.

Riječi mudrosti

Zadaci: – produbljivanje spoznaja o razlikama i sličnostima među kulturama
 – upoznavanje mudrih izreka (poslovice) koje pripadaju različitim narodima
 – određivanje vrijednosti koje se prenose porukama.

Gljučne riječi: mudra izreka, poslovice, vrijednost, kultura.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: papirići s poslovicama, olovke, ploča, krede.

Tijek aktivnosti:

1 Prije početka ove aktivnosti, učenicima i učenicama se objasni što su poslovice ili mudre izreke. Mnogi narodi koriste poslovice kako bi sažeto izrazili vrijednosti ili pravila kojih se treba pridržavati. Kaže se da poslovice zamjenjuje stotine riječi. Njima se usmjerava ponašanje pojedinca u željenom pravcu pa ih mnogi narodi koriste u odgoju djece. Kad se usporede poslovice različitih naroda, primjećuje se da se u mnogima naglašavaju iste vrijednosti, primjerice: poštenje, marljivost, skromnost, upornost i sl., a osuđuje lijenost, brzopletoš i dvoličnost.

Nakon uvoda, učitelj/učiteljica podijeli po 2-3 papirića svakom učeniku i učenici tražeći da na njih zapišu barem jednu poslovicu. Za to vrijeme on/ona pripremi svoje papiriće s poslovicama. Kad su učenici i učenice gotovi, svi papirići se stave zajedno i promiješaju. Razred se podijeli u manje grupe. Svaka grupa dobije po nekoliko poslovice koje mora protumačiti i, po mogućnosti, izdvojiti središnju vrijednost pojedine poslovice.

Primjeri:

Lijepa riječ i željezna vrata otvara (Hrvatska) – važnost ljubaznosti

Tko rano rani, dvije sreće grabi (Hrvatska) – važnost marljivost

Potapšaš li čovjeka, prašina nestane (Koreja) – važnost ljubaznosti

Bolje vrabac u ruci nego golub na grani (Hrvatska) – važnost skromnosti

Mirna voda planine valja (Italija) – važnost nenametljivosti i upornosti

Tko traži, nađe (Italija) – važnost upornosti.

? *Što je zajedničko svim poslovicama? *Što nam one poručuju? *Koje se vrijednosti ističu u njima? *Koju ćete poslovicu nastojati zapamtiti? Zašto? *Možete li sami sastaviti svoju poslovicu? Koje vrijednosti bi tada nastojali istaknuti?

2 Učenici i učenice nekoliko dana prikupljaju poslovice uz pomoć svojih baka i djedova ili starijih susjeda. Razred bira najbolje koje se onda tiskaju u školskom listu.

Širenje riječi svijetom

Zadaci: – uočavanje veza među različitim kulturama
 – razumijevanje razloga širenja riječi među kulturama
 – usvajanje pojmova “širenje riječi” i “posuđivanje riječi”.

Ključne riječi: povezanost kultura, širenje riječi, posuđivanje riječi, tuđica.

Razred: 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici.

Materijali: radni materijal, rječnik hrvatskog jezika, rječnici stranih jezika, ploča ili pano, kreda, karta Europe (i svijeta ili globus).

Tijek aktivnosti:

- 1** Učitelj/učiteljica objašnjava učenicima i učenicama da je jezik jedno od najvažnijih obilježja po kojima se kulture i narodi međusobno razlikuju, ali i jedna od najvažnijih spona među njima. Mnogi narodi koriste riječi koje su nastale u drugim jezicima. Riječi se često šire iz jedne kulture u drugu zajedno s novim predmetima. U novoj sredini one se s vremenom mijenjaju kako bi se prilagodile pravilima jezika te sredine. Širenje i posuđivanje riječi iz drugih jezika zbiva se u svim kulturama i u svim vremenima. Da bi učenici i učenice bolje razumjeli što širenje riječi znači, može se pripremiti radni materijal sa sljedećom tablicom (prema potrebi, nadopunjava se riječima iz jezika manjina):

<i>hrvatski</i>	otac	majka
<i>engleski</i>	father	mother
<i>njemački</i>	Vater	Mutter
<i>latinski</i>	pater	mater
<i>grčki</i>	pater	mater
<i>Ruski</i>	otac	mat
<i>sanskrt</i>	pitar	matar
<i>francuski</i>	pere	mere

Aktivnost započinje tako da učenici i učenice nabrajaju riječi za koje misle da ne pripadaju hrvatskom jeziku (i/ili jeziku manjine). Učitelj/učiteljica te riječi piše na ploču. Nakon toga, razred se podijeli u manje grupe koje, uz korištenje rječnika, istražuju podrijetlo navedenih riječi. Ako za to postoji mogućnost, učitelj/učiteljica može postaviti zemljopisnu kartu Europe ili svijeta (ili globus) na pano i pokazati učenicima put koji je neka riječ prešla da bi stigla do nas.

- ?** *Što znači širenje ili posuđivanje riječi iz drugih jezika? *Što je uzrok širenja ili posuđivanja riječi? *Da li se prihvaćanjem novih riječi jezik obogaćuje ili osiromašuje? *U kojim se slučajevima obogaćuje? U kojim se osiromašuje? *Koji su jezici najbliži hrvatskom jeziku (ili jeziku manjine)? *Koji su jezici osobito daleki hrvatskom jeziku (i/ili jeziku manjine)?
- 2** Učenici i učenice pišu na ploču ili pano s lijeve strane riječi koje oni svakodnevno rabe, a koje ne pripadaju njihovom materinjem jeziku (npr. skate-board, kompjutor, play-station, link, email, web-portal, chat itd.). Kad je lista iscrpljena, s desne strane se uz svaku riječ dopisuje riječ na hrvatskom jeziku (i/ili jeziku manjina). Tamo gdje se ne može naći istoznačnica na materinjem jeziku, stavlja se crveni upitnik.
- 3** *Iz kojeg se jezika danas najčešće posuđuju riječi? Zašto? *Trebaju li za takve riječi pronaći odgovarajuće izraze u materinjem jeziku? *Ako postoji takva riječ u materinjem jeziku, treba li nju rabiti umjesto tuđice? Zašto da? Zašto ne?

B.3. Pogled kroz razbijene naočale

Problemi koji se javljaju u odnosima među ljudima često su povezani sa stereotipima i predrasudama. Stereotipi se odnose na ideje koje imamo o drugima, pa služe i kao sredstvo kategoriziranja. Za njih je tipično pretjerivanje u pripisivanju nekih obilježja grupi kao cjelini. Mogu biti pozitivni i negativni. Pozitivni stereotipi najčešće se javljaju prema vlastitoj grupi, a negativni prema drugim i drugačijim grupama. Predrasude su čvrsta negativna uvjerenja o drugim grupama koja se oblikuju na temelju jedne ili manjeg broja značajki te grupe (boja kože, visina, debljina itd.). One često vode u diskriminaciju, jer omogućuju da se pripadnicima grupa koje su žrtve predrasuda oduzmu određena prava pod izgovorom da ih oni ne zaslužuju. Predrasude pojedincu pomažu da opravda ugnjetavanje drugoga, a da pri tome ne ugrozi pozitivan stav o sebi.

S obzirom da se stereotipi i predrasude javljaju već u predškolsko doba, u osnovnoj školi je vrlo važno provoditi aktivnosti kroz koje se te pojave uočavaju, osvještavaju i suzbijaju ili uklanjaju. Iako se ne može očekivati da će se time u potpunosti ukloniti stereotipi i predrasude među ljudima, važno je kod učenika i učenica razvijati kritičko opažanje, analizu i prosuđivanje svojih i tuđih postupaka prema drugima, budući da se i stereotipi i predrasude često ukorjenjuju upravo zbog nedostatka kritičke svijesti o svojim i tuđim postupcima. U skladu s tim aktivnosti u ovom dijelu Priručnika trebale bi potaknuti učenike i učenice na (samo)osvještavanje tih pojava, kako bi bili u stanju svoje i tuđe kulture promatrati kao različite odgovore na opće ljudske potrebe, koje zajedno pridonose bogatstvu svih ljudi.

Sunce sja, a meni dan tmuran

Zadaci: – upoznavanje razlika između činjenica i osobnih stavova
– razumijevanje posljedica neutemeljenih stavova o drugima.

Ključne riječi: činjenica, osobni stav ili uvjerenje, prebrzo zaključivanje, neutemeljen stav.

Razred: 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, listovi papira, olovke.

Tijek aktivnosti:

1 Nakon što učitelj/učiteljica objasni razliku između činjenice (ono za što postoji čvrsti dokaz neovisno o mišljenju pojedinca) i nečijeg stava ili uvjerenja (ono za što ne postoji čvrsti dokaz nego ovisi o mišljenju pojedinca), učenicima i učenicama se podijeli radni materijal s desetak tvrdnji. Njihov je zadatak da na crticu ispred svake tvrdnje stave slovo "Č" ako procijene da je riječ o činjenici, a slovo "S" ako smatraju da je riječ o osobnom stavu.

Primjeri tvrdnji:

- ___ *Rijeka uvijek teče niz brijeg.*
- ___ *Moja mama ima najljepše haljine.*

- *Kad ljudi ne žele raditi, postanu siromašni.*
- *Sava je najduža rijeka u Hrvatskoj.*
- *Mlijeko je najzdravija namirnica.*
- *Moja je škola najbolja.*
- *Mjesec se okreće oko Zemlje.*
- *Moj brat je najjači.*

? *Što nazivamo činjenicom, a što osobnim stavom ili uvjerenjem? *Zašto se za stav kaže da je odraz osobnog mišljenja? *Znači li to da osobni stav ne polazi od činjenice? *Kojim tvrdnjama se prenose činjenice, a kojim stavovi u našem primjeru? *Je li teško razlikovati činjenicu od osobnog stava? Zašto? *Zašto ih je potrebno razlikovati? *Kad iznosimo svoj stav o nekome (npr. o tome da je netko lažljivac, glupan i sl.), treba li se taj naš stav slagati s činjenicama? *Koje bi činjenice trebale potkrijepiti stav da je npr. netko glup? *Koje posljedice može imati negativan stav o nekome kad takav stav nije potkrijepljen činjenicama? *Zašto ljudi ponekad iznose stavove koji nisu potkrijepljeni činjenicama?

2 U nastavku aktivnosti svaki učenik i učenica napiše po dvije tvrdnje, od kojih jednom izražava svoj stav, a drugom neku činjenicu. Nakon toga, razred se podijeli u parove. Učenici i učenice u paru međusobno razmijene radove i pogađaju što koja rečenica znači.

Djevojčice su brbljave, a dječaci su divljaci

Zadaci: – uočavanje stereotipa i predrasuda
 – usvajanje pojma “stereotip”, “predrasuda”
 – osvještavanje svojih stereotipa i predrasuda
 – razumijevanje procesa nastanka stereotipa i predrasuda.

Ključne riječi: stereotipi, predrasude, pripisivanje osobina drugima.

Razred: 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, priroda i društvo, matematika, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, prazni listovi papira, olovke, ploča ili pano, krede, bojice, igračke (Barbika, Ken, Batman, Action-Man ili sl.).

Tijek aktivnosti:

1 Učitelj/učiteljica na ploči ili panou nacрта tablicu podijeljenu u četiri stupca. Iznad prvog stupca napiše *osobine*, iznad drugoga – *dječaci*, iznad trećega – *djevojčice*, a iznad četvrtoga – *oboje*. Učenici i učenice sjede u krugu. Aktivnost započinje korištenjem oluje ideja za nabranjanje riječi kojima se označavaju osobine ljudi, npr.:

– <i>marljivi/marljive</i>	– <i>grubi/grube</i>
– <i>nježni/nježne</i>	– <i>zgodni/zgodne</i>
– <i>lažljivi/lažljive</i>	– <i>pristojni/pristojne</i>
– <i>drski/drske</i>	– <i>brbljavi/brbljave</i> itd.

Učitelj/učiteljica zapisuje odgovore u prvi stupac. Kad je nabranjanje gotovo, učenici/učenice prepišu tablicu na poseban list papira, nakon čega unose kvačice u odgovarajući stupac, ovi-

sno o tome misle li da pojedina osobina više odgovara dječacima u razredu ili djevojčicama, ili im je zajednička. Učiteljica unosi odgovore u obliku crtica pod odgovarajući stupac i u odgovarajući red. Pri tome posebno obilježava odgovore dječaka, a posebno odgovore djevojčica. Na kraju se crtice zbroje. Cilj je utvrditi kojoj grupi najviše pripada pojedina osobina, kako ju vide dječaci, odnosno djevojčice.

? *Je li bilo lako odgovoriti na zadatak? *Koje ste osobine pripisali dječacima u razredu? Koje djevojčicama? *Koje su osobine zajedničke? *Da li se odgovori dječaka razlikuju od odgovora djevojčica? U čemu? *Koja grupa sebe vidi u ljepšem svjetlu? Što to znači? *Tko se ne slaže s podjelom u tablici? Zašto? *Pripadaju li sve osobine koje pripisujemo dječacima (djevojčicama) u razredu svakom pojedinom dječaku (djevojčici)? *Koji se zaključak iz toga nameće? *Zašto je potreban oprez u pripisivanju osobina nekoj grupi? *Zašto nije opravdano osobine grupe pripisivati pojedincu?

2 Učenici i učenice sad procjenjuju koliko se pojedina osobina odnosi na njih. Ispred svake osobine stave crvenu kvačicu kad se slažu, a crnu kad se ne slažu. Nakon toga uspoređuju svoje odgovore sa zajedničkim rezultatima i obrazlažu razlike.

3 Razred se podijeli u 3 grupe: samo dječaci, samo djevojčice i mješovita grupa. Svaka grupa izrađuje tri liste igračaka:

igračke samo za dječake igračke samo za djevojčice zajedničke igračke

? *Koje igračke pripadaju samo dječacima? Koje samo djevojčicama? S kojima se mogu igrati jedni i drugi? *Zašto se djevojčice ne bi mogle igrati igračkama koje pripadaju dječacima? (Što je loše u tome da se npr. djevojčica utrukuje autićima?) *Zašto se dječaci ne bi mogli igrati igračkama koje pripadaju djevojčicama? (Što je loše u tome da npr. dječak hrani lutku?) *Koje su vaše omiljene igračke? *S kim se najčešće igrate?

4 Učenici i učenice pišu kratki sastavak na jednu od dvije teme: *Kad bi Barbika postala Battman, a Battman Barbika* i *Kad bi Ken postao Action-Man, a Action-Man Ken*. Sastavak treba sadržavati najvažnije izvorne osobine likova te promjene do kojih bi došlo nakon njihove preobrazbe. Cilj je osvijestiti stereotipe i predrasude u pripisivanju osobina drugima.

Crvenkapica naglavačke

Zadaci: – osvještavanje stereotipa i predrasuda
– otkrivanje načina na koji se oslobađa od stereotipa i predrasuda.

Ključne riječi: stereotipi, predrasude, osvještavanje i oslobađanje od stereotipa i predrasuda.

Razred: 2, 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal (izmijenjen tekst priče *Crvenkapica*), prazni listovi papira, bojice.

Tijek aktivnosti:

1 Aktivnost počinje prisjećanjem sadržaja priče *Crvenkapica* i osobina glavnih likova. Nakon toga se učenicima i učenicama podijeli nova priča o Crvenkapici u kojoj su osobine likova izmijenjene.

Bezosjećajna Crvenkapica

Bio jednom jedan vuk koji se osjećao usamljeno i koji je žudio za društvom. Kako je Crvenkapičina baka bila jedino zanimljivo biće u šumi, krenuo je njezinoj kući u nadi da će u njoj naći prijateljicu. Putem je vidio Crvenkapicu i još se više obradovao, jer mu se djevojčica učinila blagom i sućutnom. No kad je došao na vrata, baka je, umjesto dobrodošlice, uzela veliku toljagu i krenula vičući prema njemu, dok ju je Crvenkapica bodrila. Kako vuk to nije očekivao, ostao je na mjestu kao ukopan i dobio batina. Izudaran i tužan, vratio se u šumu samovati.

- ?** *Sviđa li vam se ova nova priča o vuku i Crvenkapici? Zašto da? Zašto ne? *Možete li zamisliti dobrog vuka, zločestu baku i bezosjećajnu Crvenkapicu? *Da ste novu priču čuli ranije, a priču o dobroj Crvenkapici i zločestom vuku tek sada, bi li lako prihvatili promjenu likova? *Što to znači?
- 2** Učenici i učenice odaberu neku priču iz udžbenika ili obvezne lektire koju će prepričati tako da promijene osobine glavnih likova: dobre pretvore u loše, a loše u dobre.
- ?** *Je li bilo lako mijenjati opise likova koje dobro poznajete? Zašto jest? Zašto nije? *Što iz toga zaključujemo? *Zbog čega teško prihvaćamo ono što nije u skladu s onim što već poznajemo (što mislimo, o čemu imamo svoj stav)? *Što nam je potrebno da bismo promijenili svoje mišljenje (stav o nekome)? *Trebalo li svoj stav mijenjati ako on nije potkrijepljen činjenicama? *Mogu li se na takav način poboljšati odnosi među ljudima? Objasnite.

Napomena: Ovdje se treba prisjetiti prethodne aktivnosti o činjenicama i osobnim stavovima. Važno je da učenici shvate da svoje stavove moraju potkrijepljivati činjenicama, odnosno preispitivati, osobito kad se oni odnose na negativne osobine drugih ljudi, jer u protivnom postaju žrtve stereotipa i predrasuda. Iako se stereotipa i predrasuda ne možemo u potpunosti osloboditi, vrlo je važno da smo ih svjesni i da smo ih spremni, prikupljanjem novih informacija, preispitati i mijenjati. Nove informacije i znanja osobito su nam potrebni kad imamo negativne stavove o određenim grupama ljudi (npr. Romi, crnci).

- 3** Učenici i učenice prepričavaju priču *Snjeguljica*. Nakon toga se od njih zatraži da nacrtaju prizor kad zla maćeha daje Snjeguljici otrovnu jabuku, ali tako da Snjeguljčinu haljinu oboje u crno, a maćehinu u bijelo. U razgovoru koji slijedi, učenice i učenici iznose svoje doživljaje “crne Snjeguljice” i “bijele maćeha”.

Kad mama neće biti doma

Zadaci: – produbljivanje spoznaja o stereotipima i predrasudama
– osvještavanje rodni stereotipa i predrasuda u obitelji
– prihvaćanje načela rodne jednakosti (ravnopravnosti).

Ključne riječi: rodni stereotip i predrasuda, podjela poslova u obitelji, rodna jednakost (ravnopravnost između muškarca i žene).

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal (priča o Kseniji i Filipu), pojednostavnjeni tekstovi *Opće deklaracije o ljudskim pravima, Konvencije o pravima djeteta i Ustava Republike Hrvatske.*

Tijek aktivnosti:

1 Aktivnost započinje čitanjem sljedeće priče:

Kad mama neće biti doma

Ksenija i Filip bili su cijelo djetinjstvo uz majku koja se nakon završenog fakulteta posvetila njihovu odgoju. Otac je radio u nekom, ne baš uspješnom, poduzeću, ali su nekako uspijevali izići na kraj s troškovima života, pa čak i provesti ljetne i zimske praznike izvan grada. Djeca nikada nisu vidjeli oca da majci pomaže u obavljanju kućnih poslova. S posla je dolazio kasno, gotovo uvijek pred večeru, nakon čega bi se ispružio na kauču i gledao televizijski program ili čitao novine. Ni s njima nije puno razgovarao, osim kad je provjeravao jesu li ispunili svoje dnevne obveze. S godinama su očeva primanja bila sve manja, pa je, nakon dugog premišljanja, majka odlučila potražiti posao. Uspjela je dobiti mjesto u tvornici odjeće. Uskoro se pokazala uspješnom pa joj je ponuđeno mjesto ravnateljice i plaća koja je znatno nadmašivala dotadašnja očeva primanja. Istovremeno je kod kuće i dalje kuhala, prala i brinula se o njihovim školskim obvezama. No postavši ravnateljicom, dolazila je sve kasnije kući i često putovala. Ksenija i Filip odlazili su sami u školu, a nakon škole bili sami u kući i po nekoliko sati. Često su bili gladni i neuredni. Svi u kući postali su nezadovoljni i počele su svađe. Kseniji i Filipu najteže su padale svađe između oca i majke pa odluče stvar uzeti u svoje ruke...

Učenici i učenice se podijele u dvije grupe koje trebaju završiti priču tako da svađa više ne bude. Jedna grupa sastavlja savjete koje bi Ksenija i Filip trebali dati roditeljima, a druga "plan akcije" kojim brat i sestra određuju tko što u obitelji treba činiti.

? *Što je glavna tema ove priče? *Što mislite o Kseniji i Filipu (njihovu ocu, majci)? *Je li vam žao Ksenije i Filipa? Zašto? *Zašto su nastupile svađe u obitelji? *Je li Ksenijina i Filipova majka pogriješila kad je prihvatila posao ravnateljice? Zašto da? Zašto ne? *Trebala li se majka u takvim situacijama odreći svog posla? *Trebala li se otac odreći svog posla kako bi on preuzeo poslove u kući? *Trebala li žena uvijek ostati u kući kad postane majka? Zašto da? Zašto ne? *Je li ispravno kućne poslove promatrati isključivo kao ženske poslove? *Jesu li se problemi Ksenijine i Filipove obitelji mogli izbjeći da je svatko preuzeo svoj dio odgovornosti u obavljanju kućnih poslova? *Koje bi kućne poslove i dalje mogla obavljati majka, a koje bi trebali preuzeti otac, Ksenija i Filip?

2 U drugom dijelu aktivnosti, razred čita članke koji govore o ravnopravnosti među spolovima (rodnoj jednakosti) iz pojednostavnjenih verzija *Opće deklaracije o ljudskim pravima, Konvencije o pravima djeteta i Ustava Republike Hrvatske.* Rasprava koja slijedi trebala bi kod učenika i učenica učvrstiti pozitivan odnos prema načelu rodne jednakosti u svim sferama života.

Muško-ženski poslovi

Zadaci: – produblјivanje spoznaja o rodnim stereotipima i predrasudama
– osvještavanje raširenosti rodnih stereotipa i predrasuda
– uočavanje promjena u rodnim stereotipima i predrasudama.

Ključne riječi: rodni stereotipi i predrasude.

Razred: 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: prazni papirići, fotografije, olovke, pano, flomasteri.

Tijek aktivnosti:

1 Organizira se *Sat djedova i baka* na kojemu oni pričaju o odnosu između muškaraca i žena. Svaki učenik i učenica dobiju po tri papirića. Na jednom će u što kraćem vremenu napisati sve poslove za koje smatraju da ih trebaju obavljati muškarci, na drugom one za koje smatraju da ih trebaju obavljati žene, a na trećem one koje mogu obavljati podjednako.

? *Je li spol bitan za obavljanje nekog posla? *Koje poslove, po vašem mišljenju, mogu obavljati samo muškarci? Zašto? *Koje mogu obavljati samo žene? Zašto? *Na kojim poslovima mogu raditi podjednako i muškarci i žene? Zašto?

2 Učitelj/učiteljica pripremi fotografije na kojima su žene u tipično “muškim” ulogama, a muškarci u “ženskim”. Rasprava se vodi o tome kako učenici i učenice doživljavaju ženu, odnosno muškarca u poslovima za koje se općenito smatra da pripadaju drugom spolu. Nakon toga izrađuju pano pod naslovom *Muškarci i žene na istom poslu*. Pano podijele na dva stupca. Iznad prvog stupca napiše se naslov *Žene mogu raditi kao...*, a iznad drugoga *Muškarci mogu raditi kao...* Nakon toga u stupce upisuju poslove koje žene jednako uspješno obavljaju kao muškarci, i obratno.

3 Organizira se *Sat djedova i baka* na kojemu oni pričaju o odnosu između muškaraca i žena u njihovu djetinjstvu, podjeli poslova među njima, posljedicama koje su imale djevojčice kad su se igrale muškim igračkama, i obratno, razlici u školovanju između djevojčica i dječaka itd. Učenici i učenice im postavljaju pitanja, a nakon toga i sami iznose svoja iskustva na tu temu.

Što piše u mojim knjigama

Zadatak: analiza stereotipa i predrasuda u udžbenicima i pričama/pjesmama za djecu.

Ključne riječi: stereotipi, predrasude.

Razred: 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: obrazac za analizu rodnih stereotipa, udžbenici, priče/pjesme za djecu, olovke.

Tijek aktivnosti:

Prije početka aktivnosti učenici i učenice se podijele u manje grupe koje dobiju poseban obrazac za analizu rodnih stereotipa i predrasuda u pričama/pjesmama za djecu. Grupe se

međusobno dogovore koje će priče/pjesme analizirati iz udžbenika ili lektire (najmanje 8).
 Obrazac bi trebao sadržavati sljedeće elemente:

Priča/pjesma br. 1

Naslov

Autor

<i>Žena (žene) su prikazane kao:</i>	<i>ukupno</i>
<i>npr. kraljica</i>	<i>1</i>
<i>služavka</i>	<i>2</i>

<i>Muškarac (muškarci) su prikazani kao:</i>	
<i>npr. ratnik</i>	<i>2</i>
<i>gazda</i>	<i>2</i>

Priča/pjesma br. 2

Naslov

Autor itd.

? *U kojim se ulogama najčešće susreću žene u analiziranim pričama/pjesmama? *Koliko se puta žena spominje kao kraljica? Koliko kao majka, domaćica ili radnica? *Koje uloge najčešće imaju muškarci? Koliko se puta muškarac pojavljuje kao neustrašiva osoba, ratnik i sl.? *Koliko te uloge odgovaraju ulogama žene i muškarca u stvarnosti? *Jesu li osobine koje se pridaju ženama i muškarcima u tim pričama/pjesmama iskrivljene? U čemu? *Kad biste vi pisali priču, kako biste prikazali ženu, a kako muškarca?

Kad predrasude vode u diskriminaciju

Zadaci: – osvještavanje stereotipa i predrasuda o drugima
 – razumijevanje veze između predrasuda i diskriminacije
 – usvajanje pojma “diskriminacija”
 – prihvaćanje načela jednakosti i nediskriminacije.

Ključne riječi: različitost, stereotipi, predrasude, diskriminacija, nejednakost, zabrana diskriminacije.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: sličice ili fotografije s primjerima diskriminacije pojedinca, priče o diskriminaciji (npr. o životu Martina Luthera Kinga ili Pismo indijanskog poglavice predsjedniku SAD-a i sl.), pojednostavnjene verzije *Opće deklaracije o ljudskim pravima*, *Konvencije o pravima djeteta* i *Ustava Republike Hrvatske*.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Ova aktivnost treba učenike i učenice dovesti do razumijevanja veze između predrasuda o nekoj grupi i diskriminacije pojedinca koji pripada toj grupi. Za razliku od stereotipa,

predrasuda je uvijek povezana s čvrstim uvjerenjem o negativnim osobinama neke grupe. Zbog toga ona može dovesti do toga da se pojedincu koji pripada toj grupi ospore određena prava, uz obrazloženje da ih on, zbog svojih osobina, ne zaslužuje.

- 1** Učenici i učenice sjednu u krug u igri nadopunjavanja rečenica. Učitelj/učiteljica započinje svaku rečenicu istovremeno dodajući lopticu nekom/neknoj od učenika/učenica koji/koja rečenicu treba završiti, nakon čega vraća lopticu učitelju/učiteljici. Rečenice mogu započeti na sljedeći način:

Za razliku od Amerikanaca, Japanci su ...

Za razliku od bijelaca, crnci su ...

Za razliku od kršćana, muslimani su ...

Za razliku od Hrvata, Srbi su ...

Za razliku od većine stanovništva u Hrvatskoj, Romi su ... itd.

- 2** U nastavku se čitaju priče o stradanjima crnaca (npr. iz života Martina Luthera Kinga) ili Indijanaca (npr. Pismo indijanskog poglavice predsjedniku SAD-a i sl.).

- ?** *Što znači diskriminirati nekoga? *Možemo li nekome osporiti njegova prava samo zato što izgleda drugačije od nas (ima drugu vjeru, pripada drugom narodu)? *Kako se osjeća osoba koja je žrtva nepravde? *Ima li slučajeva predrasuda i diskriminacije ili nepravde među nama? *Što možemo zajednički napraviti da toga ima što manje? *Možemo li preispitivanjem naših stavova i uvjerenja o drugima pokušati ukloniti predrasude prema njima?

- 3** Nakon toga se učenici i učenice podijele u grupe. Učitelj/učiteljica svakoj grupi daje po jedan papirić s po jednom rečenicom. Primjeri za rečenice:

Samo za bijelce. Zabranjen ulaz crncima.

Ograničavanje obrazovanja djevojčica.

Posebni razred za Rome.

Djeca s posebnim potrebama nemaju prednost.

- ?** *Zašto bi neki ulaz za crnce bio zatvoren, a za bijelce otvoren? Je li to nepravda? *Zašto je nepravedno staviti romske učenike i učenice u poseban razred? *Zašto djeca s posebnim potrebama moraju imati prednost? *Koje su posljedice kad im se uskrati pravo na prednost? *Što je, primjerice, potrebno invalidima da se bez pomoći mogu kretati gdje hoće? Što je potrebno slijepima? *Tko im to mora osigurati? *Smiju li razlike među ljudima biti uzrokom različitog odnosa i nepravde? Objasnite.

- 4** Ovisno o raspoloživom vremenu, učenici i učenice mogu pripremiti igrokaz na temu osporavanja prava učeniku/učenici na igru zbog drugačije boje kože (nacionalne pripadnosti ili vjeroispovijesti i sl.). Jedan učenik ili učenica igra ulogu isključenog učenika/učenice, a ostali u razredu se podijele u dvije grupe. Jedna grupa zagovara uključivanje, a druga isključivanje, pri čemu svaka nastoji svoje stavove potkrijepiti argumentima. Nakon igrokaza, raspravlja se o argumentima jedne i druge grupe i donose zaključci.

- 5** Na kraju, čitaju se odredbe iz pojednostavnjenih verzija *Opće deklaracije o ljudskim pravima*, *Konvencije o pravima djeteta* i *Ustava Republike Hrvatske*, kojima se određuje da su svi ljudi jednaki bez obzira na boju kože, rasu, nacionalno podrijetlo i životne nedostatke. Rasprava koja slijedi trebala bi kod učenika i učenica učvrstiti pozitivan stav prema načelu jednakosti svih u pravima i slobodama koji im pripadaju kao ljudskim bićima.

Koga pozvati

Zadaci: – uočavanje veze između stereotipa/predrasuda i isključivanja drugih
– suočavanje s vlastitim stereotipima/predrasudama u odlučivanju.

Ključne riječi: stereotipi, predrasude, isključivanje, vlastita odluka.

Razred: 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal (priča).

Tijek aktivnosti:

Aktivnost započinje čitanjem priče koju svaki učenik/učenica treba završiti tako da odabere djecu koju će sigurno pozvati na rođendan.

Nedavno sam se doselio/doselila u ovaj grad. Zgrada u kojoj stanujem s obitelji ima puno djece približno moje dobi. U prizemlju, u prostranom stanu sa skupocjenim namještajem, živi starija gospođa s velikim, umiljatim psom kojega svakodnevno izvode u šetnju njeno dvoje unuka godinu dana starijih od mene. Na prvom katu stanuje dječak s majkom koja radi kao prevoditeljica daleko od tog dijela grada. Ona često dolazi kasno s posla pa je on naučio sam sebi kuhati. Kod njega igramo video-igrice svaki put kad pada kiša. U stanu do njegova živi obitelj s troje djece, koje u zgradi podrugljivo zovu Ciganima, iako ja ne znam zašto, jer su njihova djeca pristojnija od druge djece u zgradi. Nitko se od odraslih ne druži s njihovim roditeljima. Na drugom katu, na kojemu se nalazi i naš stan, živi dječak koji svakog tjedna dolazi na obližnje igralište s nečim novim i vrlo skupim. Nitko ne zna čime se bave njegovi roditelji, ali nema sumnje da su najbogatiji od svih stanara. Imaju nekakav skupocjeni brod i najveći automobil u susjedstvu. Na trećem i posljednjem katu žive djevojčica i dječak čija mama prodaje povrće na placu. Tata im je ostao bez posla. Često ga susrećem ispred zgrade kako šutljivo popravlja svoj stari zarđali automobil.

Ovih dana pripremam proslavu svog rođendana. Za stolom u mojoj sobi ima mjesta samo za četvero pa moram odlučiti koga od djece u zgradi pozvati. Nakon dužeg razmišljanja, odlučio/odlučila sam pozvati sljedećih četvero djece

- ? *Koju biste djecu iz naše priče pozvali na rođendan? Zašto? *Koju ne biste pozvali? Zašto?
*Kako ste birali djecu? (Što je najviše utjecalo na vaš izbor?) *Da ste imali mjesta za sve osim jednoga djeteta, koga biste sigurno izostavili? Zašto? *Kako biste vi doživjeli takvo isključivanje? *Ima li u našem razredu slučajeva isključivanja iz zajedničkih igri? *Što je tomu uzrok? *Je li to prihvatljivo? *Što treba učiniti da do toga više ne dođe?

B.4. Razlike kao bogatstvo

Ovom se temom završava cjelina *Upoznavanje drugih: Učenje za razumijevanje i poštivanje razlika*. Svrha je pojedinih aktivnosti, koje učenici i učenice obavljaju samostalno ili u suradnji s učiteljem/učiteljicom, roditeljima i drugim stručnjacima u lokalnoj zajednici, učvrstiti uvjerenje da su mnoge razlike među pojedincima i grupama, o kojima su učili kroz prethodne aktivnosti, ne samo opće ljudsko pravo nego i općeljudsko dobro. Iako su tijekom povijesti mnoge razlike bile izvor netrpeljivosti, sukoba i ratova, one su uvijek bile i ostale jedan od najznačajnijih čimbenika promjena i razvoja. Malo je vjerojatno da bi čovječanstvo dostiglo današnju razinu razvoja da pripadnici različitih kultura nisu dolazili u dodir i da nisu međusobno komunicirali i razmjenjivali svoja iskustva, spoznaje i dobra.

No priča o dodiru kultura i razmjeni dobara ima još jednu stranu, na koju također treba upozoriti učenike i učenice u ovoj dobi. Riječ je o razmjeni pronalazaka koji predstavljaju prijatnu čovječanstvu, ali i onim korisnim pronalascima koji ne dopijevaju do svih. U prvom slučaju misli se na veliki broj pronalazaka u području proizvodnje oružja kojima se osigurava i učvršćuje *premoć nad*, a ne *život s* drugima. U drugom slučaju riječ je o nemogućnosti velikog broja ljudi da, primjerice, uživaju prednosti novih tehnologija, uz pomoć kojih bi ubrzali svoj vlastiti razvoj. U svijetu obilježenom globalizacijskim procesima, u kojemu se prilagodba novim tehnologijama i sve širim tržištima pojavljuje kao uvjet opstanka, ograničena razmjena dobara korisnih za sve dovodi u pitanje i sam smisao međukulturnih odnosa. U današnjim uvjetima, naime, dodiri među kulturama ne znače samo smanjivanje nego i produblivanje jaza među ljudima.

Stoga je važno da, na kraju ove cjeline, učenici i učenice prihvate različitost kao općeljudsko bogatstvo, ali i da razumiju neke od najvažnijih problema koji se javljaju u odnosima među kulturama kao posljedica globalizacije. Održanje različitosti i globalna razmjena dobara koja su svima korisna, jedan je od najvećih izazova s kojima se čovječanstvo danas susreće. Rješenje tog izazova velikim dijelom ovisi o načelima na kojima se uređuju odnosi među pojedincima u društvu, što je tema naše sljedeće cjeline.

Jednosvijet

Zadaci: – osvještavanje života u zajednici kao bitnog ljudskog obilježja
– uočavanje prednosti koju razlike donose pojedincu
– prihvaćanje razlika kao osobnog i općeljudskog bogatstva.

Ključne riječi: različitost, međuovisnost, zajednica.

Razred: 2, 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice, likovna kultura.

Materijali: bez materijala.

Tijek aktivnosti:

Učitelj/učiteljica daje upute za pisanje sastavka *Da živim sam na novom planetu: Zamisli da radiš na izviđanju svemira i da su, u jednom takvom izviđanju, otkazali svi instrumenti na tvojoj letjelici. Primoran si sletjeti na najbliži planet. Na Zemlju ne možeš poslati nikakvu poruku, potpuno si sam na planetu, ali te umiruje činjenica da je priroda slična onoj na Zemlji, što znači da ćeš moći podmiriti svoje najvažnije potrebe. No pokazuje se da to i nije baš lako osigurati, a ubrzo ti počinje nedostajati i štošta drugo...*

? *S kojim si se problemima susreo na pustom planetu? *Zašto ne možeš lako osigurati sve što ti treba, usprkos prirodnom obilju oko sebe? *Što ti još nedostaje na tom planetu? *Zamisli da Zemlja ima samo jednog stanovnika i da se, tek nakon što on umre, rađa novi stanovnik koji mora sve iznova učiti? Što bi on mogao naučiti ako sve uči od početka? *Kakav bi danas bio naš život da nismo različiti i da ne učimo jedni od drugih? Koje odgovornosti to stavlja pred svakog od nas?

Istosvijet

Zadaci: – produbljivanje spoznaje o razlikama kao bogatstvu.
– jačanje osjećaja pripadnosti pluralnoj zajednici.

Ključne riječi: različitost, jednakost, zajednica, pripadanje.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, listovi papira, olovke.

Tijek aktivnosti:

Učeni i učenice pišu sastavak o razlikama između svoga života i života učenika sa zamišljene Planete Klonova. Učitelj/učiteljica im prethodno podijeli radni materijal sa sljedećim tekstom:

Planet Klonova

Na Planetu Klonova žive bića koja izgledaju isto, misle isto, osjećaju isto i vole, odnosno ne vole isto. Svi nose istu odjeću, žive u istim kućama i hrane se samo jednom vrstom biljke. Djeca Klonovi se od odraslih razlikuju samo po visini. Najmlađa djeca se igraju samo jednom vrstom igračkica, a starija polaze istu vrstu škole, u kojoj uče iz samo jedne knjige. S obzirom da među njima nema razlika, oni nemaju svijest o sebi kao jedinki koja postoji neovisno od drugih. U njihovu rječniku ne postoji riječ "ja", "moj/moja", "svoj/svoja". Ne poznaju osobna imena. Kad neki Klon govori o sebi, uvijek koristi izraz "mi", kao i kad govori o grupi Klonova ili o cjelokupnom stanovništvu na planetu.

? *Koje razlike nalazite između vašeg života i života djece Klonova? *Da učenik Klon dođe u vašu školu, što bi najprije trebao naučiti? *Da vi dođete u školu Klonova, što bi najprije trebali naučiti? *Koji su, po vašem mišljenju, najveći nedostaci života na Planetu Klonova? *Ima li život djece Klonova nekih prednosti u odnosu na vaš život? Koje su to prednosti? *Koja je, dakle, uloga razlika u ljudskom svijetu?

Običi svijet u trenutku

Zadaci: – osvještavanje važnosti komunikacije u međukulturnom povezivanju
– upoznavanje novih komunikacijskih tehnologija
– privikavanje na korištenje računala, Interneta i emaila.

Ključne riječi: komunikacija, računalo, Internet, email, međukulturno povezivanje.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezici, sat razredne zajednice, slobodne aktivnosti.

Materijali: računalo s vezom na Internet i emailom, ploča, krede, papir velikih dimenzija, flomasteri.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Za provođenje ove aktivnosti potrebno je da škola ima jedan ili više kompjutora spojenih na Internet, kao i svoju email adresu. Također bi bilo dobro da su učenici i učenice stekli temeljna znanja i vještine rada na kompjutoru. Učitelj/učiteljica radi u suradnji s nastavnikom/nastavnicom stranog jezika i informatike.

- 1 Učenici i učenice, uz pomoć nastavnika/nastavnica engleskog jezika (francuskog, njemačkog) i informatike nekoliko dana pretražuju Internet kako bi došli do adresa organizacija ili škola koje provode odgovarajuće programe ili projekte u području obrazovanja za ljudska prava, međukulturno razumijevanje i sl. (npr. <http://www.un.org/Pubs/CyberSchoolBus>). Učenici i učenice se podijele u manje grupe, od kojih svaka prouči po jedan program ili projekt (ciljevi, način rada, rezultati), nakon čega o tome obavještava razred.
- 2 U nastavku aktivnosti učenici i učenice pronalaze adrese na kojima se nalaze informacije o kulturnim običajima u pojedinim zemljama (npr. proslave blagdana ili praznika), o kojima pišu djeca. Nakon što nađu takve adrese, dogovore se što će oni opisati i poslati na te adrese.
- 3 U suradnji s veleposlanstvom neke strane zemlje, učenici i učenice odabiru jednu školu u toj zemlji kojoj, preko emaila, šalju čestitku za njihov nacionalni praznik ili blagdan. U tome im mogu pomoći učenici i učenice završnih razreda osnovne škole, zajedno s nastavnikom/nastavnicom odgovarajućeg stranog jezika i informatike.
- 4 Povodom nekog međunarodnog dana (npr. *Dana ljudskih prava*, 10. prosinca; *Međunarodnog dana mira*, 1. siječnja; *Svjetskog dana kulturne raznolikosti*, 21. svibnja; *Dana Europe*, 9. svibnja), učenici i učenice sastavljaju poruku, poziv, čestitku i sl. koju, preko emaila, upućuju odabranim školama u drugim zemljama. Pomoć im i ovdje mogu pružiti stariji učenici i učenice te nastavnik/nastavnica odgovarajućeg stranog jezika i informatike.

Odakle dolazi hrana s mog stola

Zadaci: – produbljivanje razumijevanja veza među ljudima i grupama
– osvještavanje povezanosti i ovisnosti u svijetu
– prihvaćanje međuovisnosti kao uvjeta općeljudskog razvoja.

Ključne riječi: kultura, povezanost, međuovisnost, razvoj.

Razred: 3 i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: zemljopisna karta svijeta, deblji bijeli papirići, crveno srce, ploča ili pano, kreda, flomasteri.

Tijek aktivnosti:

1 Nekoliko dana prije, učenicima i učenicama se zada zadatak da popišu namirnice koje su se tijekom 5 dana našle na stolu u njihovu domu. Nakon toga se u razredu izradi zajednička lista s namirnicama koje je većina učenika i učenica pojedinačno spomenula. Razred se potom podijeli u manje grupe koje, u školskoj ili mjesnoj/gradskoj knjižnici, traže podatke o podrijetlu 2-3 namirnice. Zadatak se može obaviti i u suradnji s nastavnikom/nastavnicom biologije. Svaka grupa ispisuje rezultate svog istraživanja na deblje papiriće dogovorene veličine. Na papiriću se treba naći naziv namirnice, crtež ili slika i podatak o podrijetlu. U razred je potrebno donijeti i kartu svijeta većih dimenzija na koju će učenici i učenice zalijepiti te papiriće uz mjesta odakle potječe pojedina namirnica. Crvenim srcem se još označi mjesto stanovanja.

? *Koliko je namirnica koje danas koristimo u svojoj prehrani dospjelo iz drugih krajeva? *Odakle su te namirnice stigle? *Kako su se prenosile? *Što bi bilo da se najvažnija prehrambena namirnica kod nas (kruh) nije prije 3000 godina proširila s Bliskog Istoka (iz Sumera) po svijetu? *Bi li ljudi u današnje vrijeme mogli preživjeti da ovisi samo o onome što sami proizvedu? *Kako bi se tada živjelo u gradu? *Ovisi li opstanak i razvoj čovjeka o vezama među različitim narodima i kulturama? Objasnite. *Možemo li reći da povezanost i ovisnost jednih o drugima pridonosi boljitku svih?

2 Svatko za sebe istražuje podrijetlo sastojaka svog omiljenog jela. Nakon što utvrdi odakle dolaze ti sastojci, učenik ili učenica to napiše na poseban papirić koji donese u razred. Svi papirići se prikupe i izmiješaju. Učenik/učenica izvuče jedan papirić iz hrpe i pročita njegov sadržaj, a učitelj/učiteljica to piše na ploču ili pano. Nakon toga se s liste briše jedan po jedan uvezeni sastojak, a učenici i učenice nakon svakog brisanja pokušavaju odgonetnuti što se događa s jelom bez tog sastojka.

Širenje izuma

Zadaci: – razumijevanje važnosti razmjene izuma
– razlikovanje korisnih od štetnih izuma
– prihvaćanje međuovisnosti kao uvjeta općeljudskog razvoja.

Ključne riječi: izumi (pronasci), razmjena, povezanost, međuovisnost.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, zemljopisna karta svijeta.

Tijek aktivnosti:

1 Učitelj/učiteljica podijeli radni materijal s podacima o podrijetlu i vremenu nastanka nekih izuma bez kojih je danas nezamisliv život ogromnog broja ljudi u svijetu. Učenici i učenice prepisu izume na ljepljive papiriće koje razmjestite po karti svijeta uz mjesta odakle potječu.

<i>kalendar</i>	<i>3000 pr.Kr.</i>	<i>Egipat</i>
<i>kovani novac</i>	<i>6000 pr.Kr.</i>	<i>Turska</i>
<i>računalo</i>	<i>1834.</i>	<i>Engleska</i>
<i>pismo</i>	<i>3500 pr.Kr.</i>	<i>Sumer</i>
<i>telegraf</i>	<i>1794.</i>	<i>Francuska</i>
<i>papir</i>	<i>100.</i>	<i>Kina</i>
<i>novine</i>	<i>748.</i>	<i>Kina</i>
<i>arapski brojevi</i>	<i>814.</i>	<i>Indija</i>
<i>atomska bomba</i>	<i>1945.</i>	<i>SAD</i>
<i>barometar</i>	<i>1643.</i>	<i>Italija</i>
<i>televizija</i>	<i>1825.</i>	<i>Škotska</i>
<i>teleskop</i>	<i>1600.</i>	<i>Nizozemska</i>

2 U nastavku aktivnosti, učenici i učenice sjednu u krug na pod učionice. Jedan/jedna ima u ruci lopticu i započinje rečenicu: *Da 1835. u Engleskoj nije pronađeno računalo i da se nije proširilo po svijetu...* Učenik ili učenica kome dobaci lopticu navodi jednu posljedicu. Nakon toga baca loptu dalje, a onaj tko ju uhvati dodaje novu posljedicu ili, ako ne zna, počinje novu rečenicu (npr. *Da 748. godine u Kini nisu pronađene novine i da se nisu proširile po svijetu ...*) itd.

? *Koji je izum s liste najvažniji za čovječanstvo? Zašto? *Jesu li svi ljudi u mogućnosti koristiti prednosti tih izuma? *Ima li još naroda u svijetu koji do danas nisu vidjeli npr. televizor? *Kako je to moguće? *Trebaju li takve narode smatrati nerazvijenima? Objasnite. *Znači li širenje svih izuma boljitak za čovječanstvo? *Je li moguće spriječiti nastanak izuma koji štete čovječanstvu? Kako? *Je li moguće proširiti korisne izume na sve? *O čemu to ovisi?

Život u demokratskoj zajednici: učenje za demokratsko građanstvo

Na pitanje kakvo je to dobro društvo može se reći da je to zajednica ljudi u kojoj se na svim razinama poštuje dostojanstvo pojedinca; u kojoj se do općih ciljeva dolazi sudjelovanjem svih; u kojoj je dobrobit svih i društva kao cjeline zaštićena zakonom; u kojoj se razlike prihvaćaju kao bogatstvo i pretpostavka razvoja; u kojoj se vodi računa o jedinstvu i osjetljivosti okoliša; u kojoj postoji jednaka odgovornost za sadašnjost, prošlost i budućnost; u kojoj vlada stabilnost i mir te u kojoj se sukobi nastoje riješiti nenasilnim postupcima, imajući na umu najmanju štetu i najveću korist za sve.

To je ujedno i okvir u sklopu kojega je jedino moguć razvoj istinske demokracije. No demokratsko društvo traži obrazovane, odgovorne i aktivne građane, jer samo takvi mogu donositi i provoditi odluke kojima će štititi svoje interese kao dio zajedničkih interesa. To je društvo koje treba informiranog pojedinca koji razumije društveni ustroj; smisao vladanja i zadaće vlasti; moralne, pravne i institucionalne temelje društvenog života, kao i ljudske, prirodne i tehnološke potencijale za njegov razvoj. Nadalje, to je društvo koje treba kritički osviještenog građanina koji vidi, shvaća i reagira na nepravdu, društveno isključivanje i druge oblike neprihvatljivog odnosa prema ljudima i među ljudima. I konačno, to je društvo u kojemu se upravljanje pojedinačnim sudbinama i općim dobrima ne shvaća kao puka privilegija ili imunitet, nego kao čast i obveza kojoj svaki građanin pridonosi vlastitim sudjelovanjem.

S odgojem i obrazovanjem takvih građana treba započeti u što ranijoj dobi. Odgovornost i poštivanje sebe i drugih te pravila i zakona demokratske zajednice mora se početi njegovati od najranijeg djetinjstva. U tom procesu trebaju skladno djelovati svi čimbenici s kojima dijete dolazi u dodir, a osobito oni koji su izravno moralno i pravno odgovorni za njegovu dobrobit i razvoj.

Obitelj je prva škola demokracije. U njoj dijete stječe prve spoznaje o sebi i drugima, odnosima među ljudima, pravilima ponašanja i sl. Ovisno o tome prevladavaju li autoritarni ili demokratski odnosi, dijete će se u obitelji razvijati kao manje ili više samostalna i neovisna

osoba, s manje ili više snošljivosti prema drugima i drugačijima od sebe i s manje ili više društvene odgovornosti.

Škola nastavlja na obiteljskim temeljima i razvija ih dalje u znatno složenijem i zahtjevnijem okruženju. Iako je ona samo jedan od niza čimbenika koji utječu na razvoj građanstva, njena prednost je u tome što to može činiti na sustavan način. Stoga društvo od nje i traži da preuzme važnu ulogu u poticanju spoznajnog, socijalnog i moralnog razvoja djece i mladih u skladu sa zahtjevima odgovornog i aktivnog građanstva. Osiguranjem uvjeta za stjecanje odgovarajućih znanja i vještina, poticanjem razvoja društveno osjetljivih stavova i promicanjem odgovarajućih vrijednosti, kao što su ljudska prava, jednakost, pluralizam, pravda i demokracija, škola uspostavlja kulturu ljudskih prava i odgovornosti kao odgovarajuće ozračje u sklopu kojega se mladi pripremaju za život u demokratskom društvu.

U radu s učenicima i učenicama težište treba biti na neposrednom iskustvu i postupnom uvođenju novih sadržaja preko kojih se uči kritički primati informacije o odnosima u učionici, školi i lokalnoj sredini; stječe iskustvo planiranja, provođenja i vrednovanja aktivnosti; upoznaju prednosti timskog rada, suradnje i solidarnosti u rješavanju problema; prakticira dogovaranje, vođenje i upravljanje; shvaća smisao zajedničkih normi ponašanja, uloga i odgovornost vlasti te smisao slobode i jednakosti svih građana.

Naglasak je na odnosima: *ja* (učenik/učenica) – *drugi* (učenici/učenice; učitelji/učiteljice; roditelji) i *ja – zajednica*. Smisao toga jest da učenici i učenice razumiju i prihvate odgovornost za svoje postupke i to tako što će predvidjeti posljedice koje će njihovo ponašanje imati na druge, ali i obratno. To, ukratko, znači stjecati iskustvo demokratskog življenja i razumijevati vezu između pravila, ponašanja i posljedica.

Cjelina “Život u demokratskom društvu: učenje za demokratsko građanstvo” usmjerena je stjecanju onih znanja i vještina, odnosno prihvaćanju onih vrijednosti i ponašanja koji pojedincu olakšavaju sudjelovanje u demokratskom odlučivanju kao bitnoj odrednici aktivnog i odgovornog građanstva.

Taj cilj se ostvaruje radom na tri međusobno povezane teme:

- *Temelji demokratske zajednice*
- *Život u zajednici nas obogaćuje, ali nam nameće i odgovornosti*
- *Tko i kako odlučuje u zajednici*

“Temelji demokratske zajednice” sadrže aktivnosti kroz koje učenici i učenice stječu znanja i usvajaju stavove o slobodi pojedinca, pravu na različitost i jednakost, pravednosti i potrebi za mirom i sigurnošću.

U drugom dijelu ove cjeline, pod naslovom “Život u zajednici nas obogaćuje, ali nam i nameće obveze”, govori se o prijekoj potrebi povezivanja prava i odgovornosti, vrijednostima suradnje i solidarnosti u demokratskom društvu te o potrebi poštivanja prava na privatnost i načinima na koje se to pravo može osigurati.

U trećem i posljednjem dijelu “Tko i kako odlučuje u demokratskoj zajednici”, učenicima i učenicama se pomaže da razumiju ulogu vlasti, potrebu poštivanja zakona, propisa i pravila

te obvezu građana da na izborima odlučuju o upravljanju i vođenju svoje zajednice. Kao i u prethodnim aktivnostima, i ovdje se preporučuje korištenje pojednostavnjenih tekstova *Opće deklaracije o ljudskim pravima, Konvencije o pravima djeteta i Ustava Republike Hrvatske*, koji se nalaze na kraju Programa.

C.1. Temelji demokratske zajednice

Čovjek je društveno biće. On ne može živjeti bez drugih. No hoće li u zajednici s drugima (obitelj, škola, susjedstvo, grad, država, regija, svijet) biti zadovoljan, u velikoj mjeri ovisi o tome kako su uređeni odnosi među ljudima i tko donosi odluke od zajedničkog interesa.

Demokratska zajednica se razlikuje od drugih zajednica upravo po tome što je život u njoj uređen zakonima i pravilima koji jednako važe za sve njene građane i što svi imaju jednako pravo sudjelovati u odlučivanju i upravljanju. Uspostavljanje, razvoj i očuvanje takve zajednice ovisi o znanjima, stavovima i ponašanju njenih građana, zbog čega je prijeko potrebno djecu i mlade od najranijih dana postupno upoznavati s najvažnijim pretpostavkama demokratskog života.

U skladu s tim u ovom dijelu Programa razrađuju se četiri pitanja: slobode pojedinca, razlike i jednakosti, odnosno ravnopravnost u društvu, pravda te sigurnost i mir.

Sloboda je bitna odrednica čovjeka. Ona znači odsustvo vanjskih pritisaka i zapreka izboru i djelovanju. Priznanje ljudskih sloboda, kao što su sloboda kretanja, izražavanja, vjeroispovijesti i sl., te stvaranje pretpostavki za puno i jednako uživanje tih sloboda od strane svih građana, što se utvrđuje zakonima i pravilima ponašanja, najpouzdaniji je pokazatelj demokratske razvijenosti nekog društva. Budući da u takvom društvu pojedinac uživa svoju slobodu ovisno o tome koliko istu slobodu uživaju svi drugi, njeno puno uživanje neraskidivo je povezano s odgovornim ponašanjem. U skladu s tim, ovdje se od učitelja/učiteljice traži da učenicima i učenicama pomogne razumjeti značenje i vrijednost slobode, ali i odgovornosti koje iz nje proizlaze. Učenje treba temeljiti na uočavanju i propitivanju odnosa u školskoj i obiteljskoj zajednici te postupno prelaziti na odnose u široj zajednici, regiji i svijetu.

Povezivanje slobode i odgovornosti prijeko je potrebno u kulturno pluralnom društvu, u kojemu zajedno žive pripadnici različitih grupa. Način na koji se pristupa razlikama i odnos koji se uspostavlja prema građanima druge rase, boje kože, vjeroispovijesti, etničkoga ili nacionalnog podrijetla i sl., još je jedan pokazatelj demokratskog razvoja društva. S obzirom da djeca vrlo rano počinju uočavati razlike među ljudima i uspostavljati svoj stav prema drugačijima od sebe (v. prethodnu cjelinu), ovdje se od učitelja/učiteljice traži da potiče učenike i učenice na povezivanje tih razlika s načelom jednakosti svih u temeljnim pravima i slobodama. Cilj je prihvaćanje načela kulturnog pluralizma, kojim se objedinjuju različitost, jednakost i pravda, kao općeljudske vrijednosti.

Pravda je treća tema kojom se bavimo u ovom dijelu Programa. Pravda se očituje kao jednak odnos prema svima, postojanje jednakih šansi za sve i vrednovanje svih prema istim mjerili-

ma, bez obzira na rasu, boju kože, spol, vjeroispovijest, podrijetlo i sl. Ona ovisi o postojanju pravednih zakona i propisa te o pravednosti, nepristranosti i neovisnosti onih koji ih provode, ali i o odsustvu samovolje, egoizma i manipulacije drugima u svakodnevnom životu. Samovoljno osporavanje nećijih prava i sloboda, sprječavanje drugih u korištenju društvenih resursa, davanje prednosti jednima na štetu drugih i sl., neki su od primjera nepravde koje učenici i učenice trebaju postupno upoznavati u nižim razredima osnovne škole, kako bi bolje razumjeli smisao i vrijednost pravde u svom životu i životu svoje zajednice.

Na kraju ovog dijela govori se o sigurnosti i miru. Ljubav, povjerenje, osjećaj pripadnosti i prihvaćenosti od drugih, neki su od ključnih preduvjeta za uspostavu i jačanje osjećaja sigurnosti. S druge strane, osjećaj sigurnosti pojedinca bitno ovisi o miru u zajednici. Sloboda, pravda, mir i sigurnost, međusobno su tijesno povezani. Samo onaj mir koji se gradi na poštivanju ljudskih prava i sloboda, jednakosti, pluralizmu i pravdi, predstavlja odgovarajući okvir za osjećaj sigurnosti pojedinca i njegov puni razvoj. Prihvaćanje mira kao osobne i društvene vrijednosti, jedan je od zadataka odgoja i obrazovanja. U skladu s tim ovdje se od učitelja/učiteljice traži da svoje učenike i učenice potiče na osvještavanje osjećaja osobne sigurnosti i sigurnosti zajednice, kao i na razumijevanje važnosti mira za osobnu i društvenu sigurnost.

C.1.1. Sloboda – ključ zajedničkog života

Moja sloboda

Zadaci: – razumijevanje slobode kao ljudske potrebe i prava
– uočavanje ograničenja slobode na primjerima iz svakodnevnog života
– razumijevanje važnosti pravila i zakona.

Ključne riječi: sloboda, ograničenja, odgovornost, pravila, zakoni.

Razred: 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, tjelesna i zdravstvena kultura, vjeronauk, sat razredne zajednice.

Materijali: ploča, krede, prazni listovi papira ili bilježnica, papir velikih dimenzija, pano, ljepljivi papirići.

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice naprave krug držeći se za ruke. Dvoje dobrovoljaca ulazi u krug i pokušava iz njega izaći, ali mu ostali, koji se drže za ruke, to ne dopuštaju. Da bi igra bila zanimljivija, dogovore je li njihov krug zid neke prostorije, zatvor, tvrđava i sl., a onda se u skladu s tim odrede i uloge učenika/učenica koji/koje su “zatvorene” u krugu (osoba u zatvoru, dijete zaključano u stanu, stanovnici grada koji je pod oružanom opsadom i sl.). “Zatvorenici” pokušavaju izići primjenjujući različite strategije, od sile do pregovaranja (ovisno što predstavlja krug), što im na kraju i uspijeva.

- 2** U nastavku aktivnosti jedan učenik/učenica pokušava ući u krug, a drugi ga/ju u tome sprječavaju. Kao i u prethodnoj vježbi, isprobavaju se različite strategije za ulazak u krug, sve dotle dok on ne popusti.
- ?** *Što znači izgubiti slobodu (npr. kretanja, ulaska, izlaska)? *Kakav se osjećaj javlja kad nam se oduzme sloboda? *Što vam je najprije palo na pamet kao mogućnost oslobođenja? Što kasnije? *Kakav se osjećaj javio kod onih koji su drugima oduzeli slobodu kretanja? *Ima li netko osjećaj da je njegova/njezina sloboda ugrožena u razredu ili školi? *U čemu se to očituje? *Što možemo zajedno učiniti da se u razredu poštuje sloboda svih?
- 3** Učenici i učenice na posebnom listu papira nacrtaju tablicu podijeljenu u tri stupca. U prvi stupac zapisuju sve ono što smatraju svojom slobodom (npr. igrati video-igrice po želji, jesti slatkiše, čitati stripove, glasno slušati glazbu itd.), u drugome kvačicom označavaju što smiju u kući, a u trećemu što ne smiju. Po završetku, čitaju svoje odgovore, a učitelj/učiteljica ih zapisuje na ploču.
- ?** *Što smijete, a što ne smijete u kući (Kako se ograničava vaša sloboda u kući)? *Kako reagirate na ograničenja? *Koji razlozi navode roditelje da ponekad ograniče slobodu svojoj djeci? *Trebala li slobodu ograničiti radi sigurnosti? *U kojim slučajevima je to nužno?
- 4** Učenici i učenice se podijele u manje grupe kako bi raspravili o slobodi pojedinca koji živi u zajednici s drugima. Učitelj/učiteljica ih podsjeća na pravila ponašanja i zakone te potiče da pitanje slobode povežu s odgovornostima. Svaka grupa odredi svog predstavnika/predstavicu koji rezultate rasprave iznosi pred razredom.
- ?** *Što znači biti slobodan u zajednici (društvu)? *Možemo li u društvu činiti sve što želimo? *Koja nam se ograničenja postavljaju? *Iz čega proizlaze ta ograničenja? *Tko postavlja ograničenja? *Zašto društvo postavlja ograničenja svojim građanima? *Čemu, dakle, služe pravila ponašanja i zakoni? *Koja zakonska ograničenja poznajete (npr. dopuštena brzina vožnje, zabrana zlostavljanja, zabrana krađe itd.)?
- 5** Na kraju svi sudjeluju u izradi panoa na vrhu kojega piše *Osjećam se slobodnim/slobodnom kada ...* Učenici i učenice pišu svoje odgovore na ljepljive papiriće koje stavljaju na pano.

Putujmo svijetom

Zadaci: – produbljivanje razumijevanja pojma “sloboda kretanja”
– uočavanje i opisivanje pravila koja se odnose na putovanje i prijelaz iz jedne države u drugu.

Ključne riječi: sloboda, sloboda kretanja, državne granice, prijelaz preko granice, pravila ponašanja, zakon, propis.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, vjeronauk, sat razredne zajednice.

Materijali: zemljopisna karta svijeta, pojednostavnjene verzije *Opće deklaracije o ljudskim pravima*, Konvencije o pravima djeteta i Ustava Republike Hrvatske, razglednice i suveniri iz drugih zemalja, ljepljivi papirići.

Tijek aktivnosti:

- 1** Učitelj/učiteljica prethodno zatraži od učenika i učenica da donesu razglednice i predmete (suvenire) iz drugih zemalja svijeta. Za početak aktivnosti objesi veliku zemljopisnu kartu svijeta. Učenici i učenice navode zemlje koje su posjetili oni, njihovi roditelji, rođaci ili prijatelji. Zemlju koju spomenu učitelj/učiteljica označi na zemljopisnoj karti ljepljivim papirićem. Na kraju se u razredu pripremi izložba razglednica i suvenira.
- 2** U drugom dijelu aktivnosti, razgovara se o tome kako su i koliko ljudi nekada putovali, a kako i koliko putuju danas. Svrha je da učenici i učenice shvate kako se udaljenosti sve više smanjuju, zbog čega su nam druge države sve bliže. U razgovoru se dotakne pitanje državnih granica i prelaska preko njih. Učenici i učenice koji/koje su putovali/putovale u druge zemlje automobilom, vlakom ili zrakoplovom, prepričavaju svoja iskustva na granicama, odnosno u zračnim lukama stranih zemalja.
- ?** *Što je državna granica? *Što znači prijeći državnu granicu? *Što se mora imati za odlazak iz svoje i ulazak u drugu zemlju? *Važe li ta pravila svugdje u svijetu (Europi)? *Koja je razlika između ulaska u drugu zemlju vlakom i ulaska zrakoplovom?
- 3** Učenici i učenice uspoređuju tekstove članaka kojima se određuje sloboda kretanja i boravka u drugoj državi, odnosno odlaska i ulaska u svoju državu iz *Opće deklaracije o pravima, Konvencije o pravima djeteta i Ustava Republike Hrvatske*. Učitelj/učiteljica kroz razgovor utvrđuje jesu li učenici i učenice razumjeli odredbu o slobodi kretanja i, po potrebi, daje dopunska objašnjenja.
- ?** Što znači "sloboda kretanja"? *Ima li svatko pravo na slobodu kretanja i boravka u drugoj državi? *Kome se može ograničiti sloboda kretanja? *Koje još slobode pripadaju svim ljudima? *Mogu li se one pojedincu ograničiti kad se nađe u drugoj zemlji (npr. sloboda govora, sloboda vjere i uvjerenja)? *Što znači poštivati zakone i pravila ponašanja zemlje u koju dolazimo?

Veliki odmor

Zadaci: – razumijevanje pojma odgovornosti
– osvještavanje veze između slobode i odgovornosti.

Ključne riječi: sloboda, odgovornost.

Razred: 1., 2., 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: didaktičke igre, knjige, papir, škare, lje pilo, boje, igra "Čovječe, ne ljuti se", tepih.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Za ovu je aktivnost važno opremiti i urediti učionicu tako da se mogu zadovoljiti razne potrebe djece različite dobi. Svakako treba urediti kutić s didaktičkim igrama, priručnu razrednu knjižnicu, stol za praktične aktivnosti (modeliranje, rezanje, sastavljanje, lijepljenje i sl.), te neki drugi interesni prostor s opremom. Na sredini sobe je veliki tepih za sjedenje i igranje.

- 1 Učenici i učenice započinju aktivnost razgovorom u krugu o tome kad se osjećaju najslobodniji u školi. Pod pretpostavkom da je to za vrijeme velikog odmora, opisuju kako provode to vrijeme. Tada im učitelj/učiteljica predloži da provedu još jedan veliki odmor od 26 minuta, ali u svojoj učionici. Zadatak im je da odaberu aktivnost koju žele i s kim žele te da se njome bave tako da ne smetaju druge učenike i učenice u svojoj i drugim učionicama. Učitelj/učiteljica također sudjeluje u nekoj zajedničkoj aktivnosti (npr. "Čovječe, ne ljuti se", šah i sl.) ili razgovara s nekim učenikom ili učenicom koji ometaju druge.
 - 2 U posljednjem dijelu aktivnosti učenici i učenice ponovno sjednu u krug kako bi razmijenili svoje dojmove o provođenju "velikog odmora" u učionici i usporedili ga s redovitim velikim odmorom.
- ? *Koja je razlika između velikog odmora u učionici i izvan učionice? *Koje su prednosti velikog odmora u jednom i drugom slučaju? *Gdje je sloboda veća? Zašto? *Bi li učenje bilo uspješnije kad bi učenici i učenice imali više slobode u školi? *U čemu bi trebalo dopustiti više slobode učenicima i učenicama? *Kako se to može postići? *Povlači li to za sobom i veću odgovornost? Objasnite.

C.1.2. Različiti, a jednakopravni

Grupiranja, grupiranja

Zadatak: – produbljivanje spoznaja o sličnostima i razlikama među ljudima.

Ključne riječi: različitost, sličnost, grupiranje.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, tjelesna i zdravstvena kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke.

Tijek aktivnosti:

- 1 Učenici i učenice sjede u krugu na podu učionice. Učitelj/učiteljica kaže neko obilježje, a svi kojima ono pripada okupe se u sredini kruga (npr. "rođen/rođena u kolovozu", "voli jesti kolače", "ljetovao/ljetovala na moru", "ima na sebi nešto plavo", "zna skijati" "ne voli jesti povrće" itd.). Tijekom igre učenici i učenice stalno mijenjaju mjesta. Oni kojima ne pripada određeno obilježje, ponovno sjedaju u krug itd. Cilj je doći do zaključka da se ljudi grupiraju na različite načine i da jedna te ista osoba može pripadati različitim grupama, ovisno o tome koji se kriterij primjenjuje za svrstavanje pojedinca u grupu.
- ? *Je li lakše utvrditi sličnosti ili razlike među nama? *Osjećamo li se bolje kad imamo nešto zajedničko s drugima ili kad se od njih razlikujemo? Zašto? *Kad kažemo da netko pripada nekoj grupi, znači li to da je on/ona u svemu jednak drugim članovima grupe ili da s njima dijeli samo neka obilježja? Objasni. *Zašto je dobro da postoje razlike među ljudima? *Čemu pridonose razlike u razredu?

2 U 4. razredu učitelj/učiteljica može prirediti radni materijal s nezavršenim rečenicama koje učenici i učenice trebaju nadopuniti:

- *Ljudi u svijetu dijele se na*
- *Kad bih imao/imala moć, odredio/odredila bih da se svi ljudi dijele samo na....*
- *Kad bih imao/imala moć, uredila bih takvo društvo u kojemu bi te razlike*

Različiti i jednakopravni

Zadaci: – produbljivanje spoznaja o sličnostima i razlikama među ljudima
 – razumijevanje odnosa između različitosti i jednakosti svih ljudi u temeljnim pravima i slobodama.

Ključne riječi: razlike, sličnosti, jednakost, temeljna prava i slobode, pravednost.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, likovna kultura, vjeronauk, sat razredne zajednice.

Materijali: prazni papiri ili bilježnice, olovke, kartoni, flomasteri, deblji pamučni konop.

Tijek aktivnosti:

1 Prije početka aktivnosti, učenici i učenice stave klupe i stolice uza zid. Učitelj/učiteljica kredom povuče jednu crtu paralelno s pločom, drugu okomito na nju u dužini učionice, a treću paralelno s prvom u dnu učionice. Nakon toga zatraži da svi koji imaju svijetlu (plavu ili svjetlosmeđu) kosu stanu uz ploču, na crtu s lijeve strane, a svi koji imaju tamnu kosu, na crtu s desne strane. Objasni im da početna crta predstavlja njihovo rođenje te da polazak obje grupe s iste crte znači da se svi rađaju s jednakim pravima i slobodama. Crta, pak, u dnu učionice predstavlja mogućnosti koje pojedincu stoje na raspolaganju u društvu (škole, bolnice, trgovine, različiti poslovi, zarada i sl.). Zadatak učenika i učenica je da naprave jedan korak naprijed svaki put kad se ono što učitelj/učiteljica kaže odnosi na njihovu grupu. Tako na riječ "svi", svi učenici iz obje grupe idu korak naprijed, a na riječi "samo s tamnom kosom", samo oni koji se nalaze s njene desne strane. Nakon toga učitelj/učiteljica izgovara sljedeće rečenice:

- *Svi imaju pravo na liječničku njegu (svi učenici idu korak naprijed), ali samo oni tamne kose imaju pravo na liječnike specijaliste (grupa učenika s tamnom kosom ide još jedan korak naprijed).*
- *Svi imaju pravo na obrazovanje, ali samo oni tamne kose mogu upisati fakultete.*
- *Svi imaju pravo na rad, ali samo oni tamne kose mogu dobiti bolje plaćene poslove.*
- *Svi imaju pravo na slobodu kretanja, ali samo oni tamne kose mogu prijeći državnu granicu.*

Na kraju aktivnosti svi učenici i učenice tamne kose trebaju biti četiri koraka ispred učenika i učenica svijetle kose, što znači i da su bliže crti koja predstavlja resurse, odnosno mogućnosti u društvu.

? *Zašto se pojavila razlika u udaljenosti od početne crte između jedne i druge grupe? *Što znači ta razlika? *Tko se nalazi u povoljnijem položaju (tko je bliže bogatstvima zajednice)?

*Na temelju čega je ta grupa došla u povoljniji položaj? *Je li boja kose dovoljan razlog da netko u društvu ima povoljniji položaj (više prava) od drugih? *Je li takav razlog pravedan? Zašto da? Zašto ne? *Zamislite da učenici/učenice tamnije kose imaju pravo na bolje ocjene, bi li takva škola bila pravedna? *Kako bi se u njoj osjećali/osjećale učenici/učenice svjetle kose? *Je li škola dužna jednako postupati prema svim učenicima i učenicama? *Po čemu znamo da škola ispunjava tu dužnost?

- 2 Učenici i učenice pišu školski sastavak na temu *Moja škola – škola razlika i jednakosti*, u kojemu opisuju kako se u školi njeguju razlike i poštuju obveza jednakog postupanja prema svim učenicima i učenicama. Radovi se mogu predstaviti u sklopu obilježavanja Dana škole ili UNESCO-va Dana kulturne raznolikosti (21. svibnja).
- 3 Učenici i učenice četvrtih i viših razreda zajedno organiziraju izvanškolsku kampanju s ciljem promicanja prava na različitost i jednakost u zajednici. Uz pomoć nastavnika likovne kulture dizajniraju se natpisi na kartonima koji se objese na konop i nose oko vrata. Neki od natpisa mogu biti: *Prema svima postupati na isti način; Imam pravo biti različit od drugih, a da za to ne budem kažnjen; Razlike nisu problem – problem je nejednakost itd.*

C.1.3. Pravednost – pretpostavka dobrih međuljudskih odnosa

Pravedno ili nepravedno

Zadaci: – razumijevanje pojmova “pravda” i “nepravda”
 – osvještavanje posljedica nepravde
 – opisivanje osjećaja i odgovora na nepravdu.

Ključne riječi: pravedno, nepravedno.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, fotografije, priče, slike ili stripovi koji prikazuju pravedan, odnosno nepravedan postupak.

Tijek aktivnosti:

- 1 Učitelj/učiteljica podijeli radni materijal u kojemu se opisuju sljedeće situacije:
 - *Dječak u kući nalazi kolač i sam ga pojede, iako ga njegov mlađi brat moli da i njemu ostavi dio. Je li to pravedno?*
 - *Obitelj sjedi za ručkom. Ispred odraslih nalaze se velike porcije hrane, a ispred djece male. Je li to pravedno?*
 - *U parku je mnogo djece, a malo ljuljački pa se čeka red. Petru se ne silazi s ljuljačke, ali mu sestra naređuje da prepusti svoje mjesto drugom djetetu. Je li to pravedno?*
 - *Na moru su veliki valovi. Sedmogodišnja Iva bi se još jednom okupala, ali joj roditelji ne dopuštaju. Je li to pravedno?*

? *U kojim se situacijama postupilo pravedno? U kojima nepravedno? Zašto? *Što je trebao napraviti dječak s kolačem? *Imaju li odrasli pravo na veće porcije hrane? *Trebala li Petra vratiti na ljuljačku? Ako da, kada i pod kojim uvjetima? Jesu li roditelji postupili pravedno prema Ivi?

2 U nastavku aktivnosti učitelj/učiteljica povede razgovor o nepravednim postupcima u razredu. Učenici i učenice navode situacije u kojima su bili izloženi nepravdi bez spominjanja imena. Učitelj/učiteljica zapisuje odgovore na ploču u jedan stupac, nakon čega se u drugom stupcu uz svaki primjer nepravde navode ponašanje koje bi bilo pravedno. Na temelju tih primjera zajednički se određuju pojmovi pravde i nepravde.

? *Koji oblici nepravde se najčešće javljaju u razredu? *Zašto do njih dolazi? *Koji su najčešći odgovori na nepravdu u razredu? *Tražimo li tada pomoć drugih ili problem rješavamo sami? *Je li se nepravda u svim slučajevima mogla spriječiti? Kako? O kome ili o čemu je to ovisilo u pojedinom slučaju?

3 Učenici i učenice se podijele u grupe po četvoro. Zajednički zamisle situaciju u kojoj je pojedinac žrtva nepravde. Između sebe podijele uloge žrtve, napadača, odrasle osobe (učitelja/učiteljice, roditelja i sl.) i promatrača, tj. onoga tko će naknadno izvijestiti razred o radu grupe. Učitelj/učiteljica daje znak za početak igre uloga u svim grupama. Nakon desetak minuta promatrači predstave probleme na kojima su radile njihove grupe, "žrtve" i "napadači" govore o tome kako su se osjećali u tim ulogama, a "učitelj/učiteljica" iznosi svoje viđenje cijele situacije. U raspravi sudjeluje cijeli razred.

? *Što znači postupati pravedno, odnosno nepravedno? *Je li lako razlikovati pravdu od nepravde? *U kojim slučajevima je to lakše, a u kojima teže? *Koje je ponašanje tipično za žrtvu, a koje za napadača? *Koji se osjećaji javljaju kod osobe koja je žrtva nepravde? *Što proživljava napadač?

4 Učitelj/učiteljica čita ili priča priču (izmišljenu ili iz literature) koja govori o nepravdi nad pojedincem do trenutka kada se nepravda dogodi. Nakon toga učenici i učenice samostalno ili u grupi završavaju priču, ali tako da pronađu način na koji će nepravdu preokrenuti u pravdu. Kao poticaj za razgovor mogu poslužiti fotografije, slike ili stripovi koji prikazuju nepravedne i pravedne odnose među ljudima. Nadalje, učitelj/učiteljica može pripremiti opise različitih situacija na posebnim papirićima i tražiti od učenika i učenica da procijene koji se odnosi na pravedan, a koji na nepravedan postupak.

Nemamo svi iste mogućnosti

Zadaci: – proživljavanje iskustva nepravde
– produbljivanje razumijevanja osjećaja i ponašanja koji se javljaju kao posljedica nepravde.

Ključne riječi: pravda, nepravda, jednakost, nejednakost.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: bijela peciva, crna peciva, sir, margarin, kuhana jaja, salama, masline, banana, sokovi, bijeli stolnjaci, papirnate salvete, noževi, vilica, žlica, čaše, čačkalice.

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice pripremaju domjenak na kojem će zajedno s učiteljem/učiteljicom i roditeljima obilježiti Međunarodni dan obitelji. Da bi pripreme bile što uspješnije, u razredu uče kako što bolje postaviti stol za takvu prigodu i kako napraviti što bolje sendviče. Podijele se u četiri grupe kojima na raspolaganju stoje različite namirnice i pribor za ukrašavanje stola. Svaka grupa bira svog predstavnika/predstavicu. Najuspješnija grupa dobiva nagradu.

<i>Prva grupa</i>	dobiva nož, bijeli stolnjak, jedno bijelo pecivo i sir.
<i>Druga grupa</i>	dobiva nož, crno i bijelo pecivo, salamu, sir, stolnjak, papirnate salvete, čačkalice i masline.
<i>Treća grupa</i>	dobiva žlicu, bananu, čaše, sokove i salamu.
<i>Četvrta grupa</i>	dobiva papirnate salvete, vilicu, margarin, crno pecivo i kuhana jaja.

Svaka grupa ima deset do petnaest minuta za rad. Na moguće pritužbe da potrebni materijal nije pravedno raspodijeljen, učitelj/učiteljica odgovara da svaka grupa radi s onim što ima, a da će svoje opaske moći iznijeti u raspravi. Nakon obavljenog zadatka, predstavnici/predstavnice grupa izvještavaju o radu i ističu probleme na koje su nailazili.

? *Kako ste se osjećali kad ste shvatili da namirnice i pribor nisu podjednako raspodijeljeni po grupama? *Kako ste se osjećali kao članovi grupe koja ima premalo materijala za rad? *Kako kao članovi grupe koja ima najviše? *Što ste poduzeli da situaciju ispravite? *Kakvi su bili rezultati? *Je li pravedno održati natjecanje ako sve grupe nemaju iste uvjete u natjecanju? *Kako je trebalo raspodijeliti namirnice i pribor da natjecanje bude pravedno? *Jeste li u životu bili u sličnoj situaciji? Kada? *Kako ste se osjećali? *Što ste poduzeli?

2 Postoji niz različitih aktivnosti koje se mogu provesti s istim ciljem. U razredu se, primjerice, može organizirati natjecanje za najmaštovitiji plakat na temu zaštite ljudskih prava. Učenici i učenice se podijele u manje grupe. Prva grupa dobije samo crni flomaster i zgužvani veliki bijeli papir, druga dvije različite boje i papir u boji, treća nekoliko različitih bojica, ljepilo, škare i šareni papir, a četvrta samo plavi flomaster i mali bijeli papir.

Isto tako, može se podijeliti materijal potreban za izradu nekog predmeta, organizirati trka s preprekama pri čemu grupe nemaju iste prepreke i sl. Bitno je staviti učenike i učenice u situacije u kojima nemaju iste šanse za uspjeh. Na kraju učenici i učenice govore o tome kako su se osjećali i što su naučili o sebi i drugima kroz te aktivnosti, opisuju probleme na koje su naišli i načine kako su ih rješavali te izdvajaju stečena znanja koja će primijeniti drugdje.

C.1.4. Potreba za mirom i sigurnošću

Mir znači ...

Zadaci: – razumijevanje pojma “mir”
– opisivanje stanja mira u pojedincu, društvu i svijetu.

Ključne riječi: mir, nemir, mir u pojedincu, mir u društvu, mir u svijetu.

Razred: 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, likovna kultura, vjeronauk, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijali, prazni listovi papira, olovke, ploča, krede u boji, hamer papir u boji.

Tijek aktivnosti:

- 1 Učenici i učenice navode asocijacije koje im se javljaju kad čuju riječ “mir”. Učitelj/učiteljica svrstava njihove odgovore u različite stupce na ploči, ovisno o tome odnose li se oni na pojedinca, društvenu zajednicu, državu ili planet.
- 2 Slična se aktivnost može provesti tako da učitelj/učiteljica pripremi listove papira s nedovršenim rečenicama koje učenici i učenice nadopunjavaju kako žele, primjerice:
Kad sam miran/mirna, ja
Kad u mojoj zajednici vlada mir
Mir u svijetu znači
- 3 Svaki učenik/učenica crtežom ili tekstom izrađuje svoju “Abecedu mira” koja sadrži tri grupe pojmova bitnih za izgradnju i očuvanje mira: a) u pojedincu (npr. dobrotu, iskrenost, pravednost, suzdržanost itd.), b) u zajednici (npr. jednakost, dobri međuljudski odnosi, odsustvo nepravde itd.) i c) u svijetu (prijateljski odnosi među državama, razoružanje, jednak razvoj svih zemalja itd.). Nakon toga se, na isti način, izrađuje zajednička “Abeceda mira” koja se predstavi na školskoj izložbi.

Miroljubivo biće iz svemira

Zadaci: – opisivanje osobina miroljubive osobe
– osvještavanje utjecaja koji prvi dojam ima na naše mišljenje i ponašanje prema stranoj osobi.

Ključne riječi: miroljubiva osoba, neprijatelj, svemirsko biće, prvi dojam.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: tekst priče, papir, olovke, ploča, krede u boji.

Tijek aktivnosti:

- 1 Učitelj/učiteljica čita sljedeću priču:
Rano ujutro Marko je začuo neke čudne zvukove koji su dolazili iz dvorišta. Tiho se prikrao do prozora i pogledao u pravcu odakle je dolazio zvuk. Ukočio se od prizora. Usred njegovog dvorišta stajao je, ni manje ni više nego – mali leteći tanjur. Baš onakav o kakvima je čitao u knjigama i

gledao ih u filmovima. Na vratima letećeg tanjura sjedilo je neko čudno biće. Nakon prvog šoka Marka je mučila samo jedna misao – je li to miroljubivo ili neprijateljsko biće? I dok je Marko bio zaokupljen svojim mislima, malo svemirsko biće je ustalo i krenulo prema njegovu prozoru... Učenici i učenice zamišljaju da se nalaze na Markovu mjestu i da se čudno biće približava njihovu prozoru. Trebaju završiti priču onako kako zamišljaju svoj susret s bićem iz svemira.

- 2** Kada završe pisanje svoje priče, podijele se u dvije grupe: oni koji su svemirca opisali kao miroljubivo biće i oni koji su ga opisali kao neprijateljsko biće. Svaka grupa izdvaja obilježja svemirca i piše ih na ploču u dva stupca. Na kraju se dobiju dvije liste koje sadrže osobine svemirca kad se on zamišlja kao miroljubivo i kad se zamišlja kao neprijateljsko biće (npr. simpatičan-nesimpatičan, blag-grub, nasmijan-ozbiljan, miroljubiv-ratoboran; razgovorljiv-šutljiv itd.).
- 3** U nastavku aktivnosti razgovara se o iskustvima i osjećajima koji se javljaju u susretu s nepoznatim osobama u školi, obitelji, parku, ulici itd. Važno je da učenici/učenice uoče obilježja zbog kojih im se nepoznata osoba može učiniti miroljubivom ili neprijateljskom i da razumiju kako prvi dojam utječe na njihov odnos prema nepoznatim osobama. U razgovoru je važno upozoriti da prvi dojam ne mora biti pouzdan i da ga je dobro, kad god za to postoji prilika, nadopuniti novim podacima.
- 4** Za domaću zadaću učenici i učenice crtaju miroljubivog i neprijateljskog svemirca.

Simbol mira

Zadaci: – izražavanje mira simbolima
– upoznavanje općeprihvaćenih simbola mira.

Ključne riječi: simbol mira, simboli mira međunarodnih organizacija.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, likovna kultura, glazbena kultura, vjeronauk, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, papiri velikih dimenzija, bojice ili flomasteri, glazbeni brojevi.

Tijek aktivnosti:

- 1** Učenici i učenice se podijele u grupe u kojima određuju što će biti njihov simbol mira. Nakon toga svaka grupa crta svoj simbol na većem papiru na kojemu se, osim crteža, može staviti i odgovarajući tekst. Na kraju, predstavnik/predstavnica svake grupe objašnjava simbol i razloge njegova izbora. Uoči Međunarodnog dana mira (1. siječnja), u školi se organizira izložba tih crteža i drugih radova na temu mira.
- 2** U nastavku ove aktivnosti, učenici i učenice proučavaju vizualne znakove nekih od najpoznatijih međunarodnih i regionalnih organizacija (UN – Ujedinjeni narodi, UNESCO – Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu, UNICEF – Fond Ujedinjenih naroda za djecu, WHO – Svjetska zdravstvena organizacija, Europska unija itd.). Znakove prethodno pripremi učitelj/učiteljica ili ih učenici i učenice sami traže preko Interneta.

? *Što je simbol? Što znak? *Što ste vi odabrali kao svoj simbol mira? Zašto? *Koji simboli se još rabe za označavanje mira? *Koji za označavanje rata? *Koji su vizualni znakovi nespojivi s porukama mira? *Što obično sadrže vizualni znakovi najpoznatijih međunarodnih organizacija (UN, UNESCO, UNICEF, WHO, EU)? *Što oni znače? Koju poruku prenose? *Kada čujete izraz "Ujedinjeni narodi", podsjeća li vas to na rat ili mir? *Zašto se maslinova grančica i bijela golubica često rabe kao simboli mira? *Kad biste crtali poruku "Želim svojoj djeci svijeta mir i ljubav", što biste izabrali kao simbole mira i ljubavi?

3 Učenici i učenice se podijele u manje grupe. Zadatak je istražiti što se sve rabi za označavanje mira u različitim kulturama svijeta (boje, zvukovi, predmeti, životinje, pokreti tijela itd.). Izvještaj za razred treba pripremiti na jednoj stranici, uz tekstualne i slikovne priloge. Rezultati se mogu predstaviti na izložbi povodom Dana škole ili uoči Međunarodnog dana mira, zajedno s crtežima iz točke 1.

Mir nasuprot ratu

Zadaci: – opisivanje obilježja mira, sukoba i rata
 – osvještavanje posljedica koje sukob i rat ostavljaju na pojedinca i društvo
 – osvještavanje važnosti mira za dobrobit pojedinca i društva
 – razumijevanje pojma "pravo na mir".

Ključne riječi: mir, pravo na mir, sukob, rat, razvoj.

Razred: 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijali, pojednostavnjeni tekst *Opće deklaracije o ljudskim pravima*, prazni listovi papira, olovke, ploča, krede.

Tijek aktivnosti:

1 Učenicima i učenicama se podijele slike s prizorima mira, sukoba (ili svađe) i rata ispod kojih oni/one trebaju opisati osjećaje koje je u njima izazvao pojedini prizor.

? *Kako znamo koje slike prikazuju mir, a koje sukob i rat? *Koja je najveća razlika između mira i sukoba, odnosno između mira i rata? *Što je potrebno za očuvanje mira među ljudima? *Tko je odgovoran za očuvanje mira? *Zašto dolazi do sukoba i ratova? *Tko je odgovoran za ratove? *Tko u njima sudjeluje? *Mogu li se ratovi spriječiti? Kako? *Može li se mir lako uspostaviti nakon rata? *Što je prijeko potrebno da bi se zaustavio rat i ponovno uspostavio mir?

2 Nastavljajući ovu aktivnost, učenici i učenice nabrajaju posljedice rata. Učitelj/učiteljica piše njihove odgovore na ploču u tri stupca:

- a) *posljedice koje rat ostavlja na pojedincu*
- b) *posljedice koje rat ostavlja na zajednicu (društvo)*
- c) *posljedice koje rat ostavlja na svijet u cjelini.*

3 Na kraju se razgovara o važnosti mira za dobrobit pojedinca, društva i svijeta u cjelini. Izvede se zaključak o priznanju i potrebi promicanja mira kao temeljnog ljudskog prava. Zaključak

se potkrijepi čl. 28. *Opće deklaracije o ljudskim pravima* (u Prilogu). U njemu stoji da svatko ima pravo na društveni i međunarodni poredak koji omogućuje ostvarenje svih prava i sloboda utvrđenih Deklaracijom, što u velikoj mjeri ovisi o očuvanju mira u svijetu.

Bojim se

Zadaci: – osvještavanje situacija u kojima se javljaju strahovi
– razlikovanje opravdanih od neopravdanih strahova
– upoznavanje postupaka kojima se mogu otkloniti ili umanjiti strahovi.

Ključne riječi: strah, opravdani i neopravdani strah.

Razred: 1., 2., 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: ploča, krede u boji, papir za crtanje, bojice, prikazi nasilja, rata, prirodnih katastrofa itd.

Tijek aktivnosti:

- 1 Učitelj/učiteljica započne razgovor o tome što kod odraslih i djece izaziva osjećaj straha. Nakon toga učenici i učenice opisuju situacije u kojima su proživjeli slično iskustvo ili navode što kod njih izaziva strah i kako se ponašaju u takvim trenucima. Učitelj/učiteljica zapisuje odgovore na ploču.
- 2 U drugom dijelu aktivnosti navedeni strahovi se podijele u opravdane (npr. grmljavina i sl.) i neopravdane (npr. vještice, duhovi i sl.) te se raspravlja o tome koliko pojedini strahovi ovisе o nama samima i kako ih se možemo osloboditi.
- 3 *Što znači osjećati strah? *U kojim se situacijama javlja strah? *Po čemu znamo da nas je strah nekoga ili nečega? *Koji su strahovi opravdani, a koji su neopravdani? *Jesu li neki strahovi korisni? Koji (npr. od automobila)? *Možemo li se osloboditi ili izbjeći osjećaj straha? Kako? *Pomaže li nam oprez u tome? *U kojim situacijama je oprez osobito potreban?
- 3 Učenici i učenice govore o strahovima koje proživljavaju u učionici i školi te i njih podijele na opravdane i neopravdane. Ako netko spomene strah od škole, usmenog odgovaranja pred razredom ili testa i sl., u raspravi valja doći do toga da su takvi strahovi obično posljedica nedostatka sigurnosti, što se može izbjeći ili smanjiti tako da se više vremena posveti učenju.
- 4 Učenici i učenice podijele crtači papir na dva dijela. Na lijevoj strani prikažu neki od svojih strahova, a na desnoj način na koji ga mogu izbjeći ili smanjiti (npr. strah od mraka – upaljeno svjetlo; dijete izgubljeno u gradu – poznavanje kućne adrese i sl.).
- 5 Razgovor se može proširiti na strah od nasilja, rata, prirodnih katastrofa i sl. Ako je moguće, učitelj/učiteljica pripremi odgovarajuće crteže ili slike, a učenici i učenice opisuju osjećaje koji se pri gledanju u njima javljaju.

Tko brine o našoj sigurnosti

Zadaci: – jačanje osjećaja osobne sigurnosti
– uočavanje razlike između osjećaja osobne sigurnosti i društvene sigurnosti.

Ključne riječi: osjećaj osobne sigurnosti, sigurnost društva (zajednice)

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezik manjina, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: ploča, krede u boji, papir, bojice.

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice sjednu u krug. Udobno se smjeste u stolicama, zatvore oči i putuju mislima u Zemlju Sigurnu. Učitelj/učiteljica ih uvodi u aktivnost:

Krenuli/krenule ste na put u zemlju koja je poznata kao miroljubiva, u kojoj se svi osjećaju sigurnima i zaštićenima, u kojoj se sukobi rješavaju bez nasilja. Letite iznad Zemlje Sigurne. Ispod vas su šume, more, cvjetna polja i jezera. Slijećete na Zemlju Sigurnu. Susrećete odrasle i djecu, ljude različitog izgleda, boje kože, dobi. Jedni šecu, drugi sjede na klupama u parku, treći se igraju na travi, četvrti razgovaraju. Promatrajte ih neko vrijeme, a onda otvorite oči.

? *Je li vam se svidio posjet Zemlji Sigurnoj? *Možete li opisati tu zemlju? *Što vam se u njoj najviše svidjelo? *Što vam je tamo najviše upalo u oči? *Razlikuje li se bitno život u vašem okruženju (razred, obitelj, zajednica) od života u Zemlji Sigurnoj? U čemu? (izgled ljudi, odnosi među njima, ozračje koje prevladava itd.)?

2 Vodi se razgovor o tome što je sigurnost i što utječe na osjećaj sigurnosti. Odgovori se pišu na ploču.

? *Što znači osjećati se sigurnim? *Kada se osjećamo sigurnima? *Što nam treba da bismo se osjećali sigurnima? *Osjećaš li se sigurno u svojoj obitelji? *Što tvoji roditelji čine da bi ti bio siguran (zdrava prehrana, zaštita zdravlja, školovanje itd.)? *Osjećaš li se sigurno u svojoj školi? Zašto da? Zašto ne? *Što je potrebno da bi škola bila sigurno mjesto učenja za sve? *Što znači biti siguran u društvu (zajednici)? *O čemu ili kome ovisi sigurnost zajednice?

3 Učenici i učenice crtaju situaciju u kojoj se osjećaju sigurno.

Bijela vrana

Zadaci: – uočavanje važnosti afirmacije pojedinca u grupi
– razumijevanje osjećaja prihvaćenosti i neprihvaćenosti (izoliranosti) u grupi.

Ključne riječi: neprihvaćenost (izoliranost), prihvaćenost (afirmacija).

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke.

Tijek aktivnosti:

1 Svatko ima četiri crteža koji, bez drugih detalja, prikazuju crne i bijele likove dječaka i djevojčica u četiri različite situacije. Učitelj/učiteljica daje upute kako riješiti zadatak.

Svaki učenik/učenica se stavlja u položaj bijelog lika i ispod crteža zapisuje kako se osjeća u pojedinoj situaciji.

Kako bi se osjećao/osjećala u sljedećim situacijama:

1. kao osamljeni bijeli lik na jednoj strani, a pet crnih likova zajedno na drugoj;
2. kao bijeli lik zajedno s crnima;
3. kao bijeli lik zajedno s crnima, a jedan osamljeni lik na drugoj strani;
4. kao jedan bijeli i jedan crni lik zajedno, a jedan crni na drugoj strani.

2 Nakon individualnog rada, učenici i učenice se podijele u manje grupe u kojima razgovaraju o tome kako su se osjećali u različitim situacijama.

? *Što znači biti izdvojen iz grupe? *Kako se osjećamo kad smo izdvojeni? *Kako se osjećamo kao dio grupe? *Jeste li kao član grupe primijetili da je netko izdvojen? *Jeste li razmišljali o tome kako se izdvojeni/izdvojena osjeća? *Što u takvim situacijama treba učiniti? *Što znači biti prihvaćen i priznat u grupi? *Zašto nam je to važno?

Moj osjećaj sigurnosti ovisi o tvom ponašanju

Zadaci: – osvještavanje situacija prihvaćenosti i neprihvaćenosti u grupi
 – povezivanje pripadnosti grupi s osjećajem sigurnosti
 – razumijevanje uzroka koji dovode do osjećaja sigurnosti, odnosno nesigurnosti.

Ključne riječi: sigurnost, nesigurnost, prihvaćenost, neprihvaćenost.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke.

Tijek aktivnosti:

Učitelj/učiteljica prethodno pripremi za svakog učenika/učenicu po tri crteža s pitanjima:

- a) Dječak (ili djevojčica) na pozornici naklanja se publici, a nitko ne plješe.
Pitanje uz crtež: Kako se osjeća ovaj učenik (ili učenica) koji je otpjevao pjesmu, a nitko mu ne plješe?
- b) Djevojčica (ili dječak) u krevetu, dolaze prijatelji s cvijećem i čokoladom.
Pitanje uz crtež: Zašto je dobro da su prijatelji došli u posjetu ovom bolesniku?
- c) Dječak (ili djevojčica) s torbom na ramenu ide prema školi ispred koje ga dočekuje grupa učenika/učenica koja mu se ruga.
Pitanje uz crtež: Kako se osjeća ovaj učenik/učenica odlazeći u školu u kojoj mu se drugi učenici/učenice rugaju?

? *U kojoj od ovih situacija je učeniku/učenici najteže? Zašto? Jeste li vi bili u nekoj od tih situacija? *Kako ste se tada osjećali? *Kada vam je bilo najteže? *Kada najljepše? *Što mislite da proživljava učenik/učenica u trećoj situaciji? *Do čega to može dovesti (odbijanje odlaska u školu, slabije ocjene i sl.)? *Snose li učenici/učenice koje se rugaju drugima ikakvu odgovornost? Koju? *Što je potrebno učiniti u takvoj situaciji?

Slijepac i štap

Zadaci: – razumijevanje važnosti povjerenja u drugu osobu
– osvještavanje veze između povjerenja, pouzdanosti i sigurnosti.

Gljučne riječi: povjerenje, pouzdanost, sigurnost.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: tjelesna i zdravstvena kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: marama, štap, kartonske kutije, stolice, klupe, školske torbe.

Tijek aktivnosti:

1 Učenicima i učenicama se podijele u parove. Jednom članu para se zaveže marama preko očiju. On ima ulogu "slijepca", a drugi je štap uz čiju se pomoć "slijepac" kreće uokolo. Članovi para izmjenjuju uloge. Igra se može učiniti težom tako da "slijepac" najprije hoda bez pomoći "štapa", ili da se na putu postave prepreke koje treba savladati: kartonske kutije, stolovi, stolice, zamišljeni komadići stakla, školske torbe i sl. Verbalna komunikacija među sudionicima igre nije dopuštena.

? *Što znači osloniti se na nešto ili nekoga? *Kad nam je to potrebno? *Možemo li se osloniti na nekoga ako u njega nemamo povjerenja? *Zašto je povjerenje važno? *Jeste li bili sigurniji sami ili kad ste se mogli osloniti na "štap", odnosno drugu osobu? *Zašto je u takvim situacijama važno da osoba koja nam pomaže bude pouzdana? *Koje osobine ima pouzdana osoba? *Na koga se najčešće oslanjate kad vas muči neki problem (kad imate problema u školi)?

2 Slična aktivnost kojom se postižu isti ciljevi jest ona u kojoj se učenici i učenice podijele u grupe po troje. Jedan od njih stane u sredinu i ukoči tijelo, drugi ga ljuljaju.

Tajni prijatelj

Zadaci: – poticanje brige za druge
– jačanje osjećaja prihvaćenosti i prijateljstva.

Gljučne riječi: prijateljstvo, briga, pažnja.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: papirići, bojice, kutija, kalendar.

Tijek aktivnosti:

1 Učenicima i učenicama napišu svoja imena na male papiriće i ubace ih u kutiju. Kutija se protrese, a zatim svatko izvlači po jedan papirić. Ime koje je izvučeno se ne govori nikome, ali dotični postaje tajni prijatelj ili tajna prijateljica za taj tjedan. Svakog dana svatko svom tajnom prijatelju ili prijateljici iskazuje prijateljstvo tako da njemu ili njoj učini neko dobro djelo.

2 Za svako učinjeno dobro djelo učenik/učenica stavlja oznaku (cvijet, jabuku i sl.) u svoju bilježnicu ili na veliki kalendar u učionici.

- 3 Na kraju tjedna učenici i učenice pogađaju kome su bili tajni prijatelji ili prijateljice, tj. tko im je iskazivao posebno prijateljstvo i činio im dobra djela. U razgovoru trebaju objasniti na temelju čega su zaključili kome su bili tajni prijatelj ili prijateljica, kako su se osjećali kad im je iskazivano prijateljstvo, jesu li tada imali veći osjećaj sigurnosti, odnosno prihvaćenosti i što je na to utjecalo?
- 4 Ova aktivnost može završiti izradom zajedničkog plana akcija kako svojim postupcima doprinijeti osjećaju sigurnosti svih u razredu (obitelji, među prijateljima, u susjedstvu i sl.).

C.2. Život u zajednici nas obogaćuje, ali nam nameće i odgovornosti

Uživanje ljudskih prava u demokratskom društvu uvjetovano je ispunjavanjem odgovornosti prema sebi, drugima, društvenim institucijama i društvu u cjelini. Odgovornost proizlazi iz zakonskih normi, moralnih načela, običaja, odgoja, obećanja itd. U radu s učenicima i učenicama valja istaknuti vezu između prava i odgovornosti, kao i važnost suradnje i solidarnosti za puno uživanje ljudskih prava u demokratskom društvu.

Suradnja predstavlja poseban odnos među ljudima u kojemu se naglašava zajedništvo, a ne natjecanje. Glavni preduvjet za uspješnu suradnju jest mogućnost i umijeće komuniciranja i dogovaranja među članovima grupe. Stručnjaci smatraju da su za suradnju otvoreni samo oni koji su tijekom djetinjstva stekli povjerenje u svoju okolinu, zbog čega traže da se s odgojem za suradničko ponašanje započne u predškolskoj i ranoj osnovnoškolskoj dobi. No i danas se vode rasprave o prvenstvu suradnje i natjecanja u odgoju i obrazovanju. Pokazalo se, naime, da i jedno i drugo pridonosi rezultatima učenja, ali samo ako se natjecanje svede na razumnu mjeru i ako se suradničkim aktivnostima afirmiraju prednosti svakog pojedinog/pojedine učenika/učenice. Poticanjem suradničkih odnosa u školi, učenici i učenice uče prihvaćati druge kao jednako vrijedne suradnike.

U radu na tom dijelu Programa, od učitelja/učiteljice se očekuje da kod učenika i učenica jača komunikacijske i suradničke kompetencije kroz zajedničke projekte i natjecanja oslonjena na timski rad, razvija svijest o važnosti razlika za zajednički uspjeh, utječe na stavove, uvjerenja i emocije koji stoje u temeljima suradničkog ponašanja te razvija svijest o ulozi prijateljstva u svakodnevnom životu.

Suradnja je tijesno povezana sa solidarnošću. Solidarnost se shvaća kao svijest o potrebi zajedničkog djelovanja radi rješavanja životnih problema drugih ljudi (bolesnika, osoba s posebnim potrebama, ratnih stradalnika, gladnih itd.). Ona uključuje razumijevanje situacije, suosjećanje s osobama koje su u nevolji i spremnost da se tim osobama pomogne. Solidarnost valja razlikovati od sažaljenja, budući da solidarnost podrazumijeva priznanje jednakog dostojanstva svih ljudi, dok je sažaljenje često povezano s odnosima moći i opažanjem drugoga kao slabijega. U skladu s tim, od učitelja/učiteljice se traži da, odgovarajućim sadržajima i metodama, potiče svijest učenika i učenica o upućenosti čovjeka na čovjeka i potrebi

zajedničkog djelovanja radi osiguranja pomoći ljudima koji su u nevolji. Za ostvarenje tih zadataka vrlo su pogodne igre simulacije, koje učenicima i učenicama omogućuju uživanje u pojedine situacije, igre uloga, preko kojih učenik/učenica može iskustveno proživjeti npr. nepravdu, suradnju ili solidarnost, te projekti u kojima dolaze do izražaja individualne sposobnosti u rješavanju timskih zadataka. Nadalje, od presudne je važnosti i školsko ozračje. Ono mora biti obilježeno humanošću te demokratskim i suradničkim odnosima kojima se potiče aktivno, socijalno i iskustveno učenje. Zbog prožimanja suradnje, solidarnosti i odgovornosti, potrebno je stalno povezivati aktivnosti. Vrlo je važno da u projektima, osim učenika/učenica i učitelja/učiteljica, sudjeluju i roditelji, lokalne nevladine organizacije, osobito organizacije mladih, i drugi zainteresirani građani.

Zadnji dio je posvećen pravu na privatnost i odgovornostima koje iz tog prava proizlaze za pojedinca i zajednicu. Ostvarenje prava na privatnost i poštivanje tuđe privatnosti, pretpostavke su osjećaja slobode pojedinca. Cilj rada s učenicima i učenicama jest razumijevanje pojma privatnosti i prava na privatnost te utvrđivanje načina na koje se ono štiti u svakodnevnom životu. Osim toga, važno je da učenici i učenice shvate prednosti, ali i moguće nedostatke uživanja prava na privatnost te upoznaju razloge ograničavanja privatnosti.

C.2.1. Odgovorni smo za svoje postupke

Moje odgovornosti

Zadaci: – razumijevanje pojma “odgovornost”

- uočavanje razlika između odgovornosti prema sebi i prema drugima
- osvještavanje posljedica neodgovornosti u svakodnevnom životu.

Ključne riječi: pravo, odgovornost, neodgovornost, posljedice neodgovornosti.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, likovna kultura, vjeronauk, sat razredne zajednice.

Materijali: pojednostavnjeni tekst *Opća deklaracija o ljudskim pravima*, ploča, krede.

Tijek aktivnosti:

1 Aktivnost započinje nabrojanjem odgovornosti učenika/učenica metodom “oluje ideja”. Učitelj/učiteljica zapisuje odgovore na ploču. Kad je zadatak gotov, učenici i učenice se podijele u dvije grupe. Jedna grupa iz popisa na ploči izdvaja odgovornosti koje učenici/učenice imaju prema sebi, a druga odgovornosti koje imaju prema drugima, uključujući obitelj i školu. Predstavnici/predstavnice grupa izvještavaju razred o svojim rezultatima, nakon čega se rasprava o odgovornostima proširuje na pitanje odgovornosti za ono što pojedinac čini, nasuprot odgovornosti za a ono što govori.

? *Što znači biti odgovoran prema sebi? *Što znači biti odgovoran prema drugima? *Koju odgovornost imamo prema roditeljima (braći, sestrama, djedovima, bakama, prijateljima itd.)? *Imamo li odgovornosti i prema zajednici u kojoj živimo? *Koje su to odgovornosti?

*Je li naša odgovornost prema zajednici povezana s odgovornošću zajednice prema nama (uspoređi čl. 28. *Opće deklaracije o ljudskim pravima*)? *Trebamo li biti odgovorni i za ono što činimo i za ono što govorimo? *Ima li razlike u tome? Zašto da? Zašto ne? *Ako nekoga u ljutnji uvrijedimo i poslije mu se ispričamo, znači li to da smo odgovorni za ono što govorimo? *Trebamo li nam osoba kojoj smo se ispričali oprostiti uvredu? Objasnite.

- 2** Učenici i učenice sjednu u krug na pod učionice. U sredini je jedan učenik ili učenica u ulozi voditelja/voditeljice aktivnosti u kojoj se trebaju navoditi primjeri neodgovornog ponašanja i neodgovornih izjava te njihove posljedice. Voditelj/voditeljica u ruci drži lopticu koju baci nekome u krugu govoreći: "Neodgovorno se ponašam kad..." Onaj tko primi lopticu završava rečenicu, nakon čega vraća lopticu voditelju. On je ponovno baci nekome u krugu govoreći: "Posljedica toga je ..." Učenik ili učenica kod koga je loptica završava rečenicu, nakon čega se loptica ponovno vraća voditelju/voditeljici.

Roditeljska skrb

Zadaci: – razumijevanje važnosti obitelji u životu djeteta
– osvještavanje prava, odgovornosti i dužnosti roditelja prema djeci.

Ključne riječi: obitelj, prava, odgovornosti i dužnosti roditelja.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, vjeronauk, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijali, pojednostavnjeni tekstovi *Ustava Republike Hrvatske* i *Konvencije o pravima djeteta*, olovke, bilježnice, ploča, krede, priča.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Prije početka aktivnosti učitelj/učiteljica ukratko objasni pojmove prava i odgovornosti roditelja koristeći pojednostavnjeni tekst *Ustava Republike Hrvatske* (u Prilogu). *Prava* koja roditelji (ili obitelji) imaju očituju se kao briga društva i države tijekom osnivanja obitelji, kao i tijekom odgoja malodobne djece u njoj. Kako bi ispunili svoje zadaće prema djeci, roditelji imaju pravo na socijalne i obiteljske olakšice, primjeren stan, ali i na odgovarajuću socijalnu, pravnu i gospodarsku zaštitu. *Odgovornosti i dužnosti* roditelja obuhvaćaju brigu o djeci i njihovu zaštitu od rođenja do punoljetnosti, za što su odgovorni i pred zakonom. Roditelji su dužni štiti djecu od svakog oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, ozljede ili zlostavljanja, zapostavljanja ili nemarnog postupanja ili iskorištavanja, uključujući seksualno zlostavljanje. Kako bi djeca razvila sve svoje mogućnosti, od roditelja se traži da im osiguraju odrastanje u ozračju sreće, ljubavi i razumijevanja. Nadalje, roditelji trebaju upoznati djecu s kulturom, vrijednostima i normama društva kojemu pripadaju te im omogućiti odgoj i obrazovanje. Pri tome imaju pravo svojoj djeci birati školu i vjerski odgoj prema svojim vlastitim uvjerenjima.

- 1** Od učenika i učenica se zatraži da se prisjete ranijih aktivnosti u kojima su navodili svoje najvažnije potrebe i prava te da izdvoje one koje mogu ostvariti samo uz pomoć i skrb roditelja (pri tome mogu koristiti pojednostavnjeni tekst *Konvencije o pravima djeteta*).

? *Koje odgovornosti imaju roditelji prema svojoj djeci? *Koje odgovornosti djeca imaju prema svojim roditeljima? *Imaju li roditelji, osim odgovornosti, i neka prava? Koja? *Tko im

osigurava njihova prava? *Mogu li roditelji zahtijevati neka svoja prava i od svoje djece? Koja su to prava? *Koje potrebe zadovoljavate zahvaljujući roditeljima? *Koja svoja prava uživate zahvaljujući roditeljima?

2 U nastavku aktivnosti, učenici i učenice naprave popis roditeljskih obveza i odgovornosti prema djeci (prema pojednostavnjenom tekstu *Konvencije o pravima djeteta* ili *Ustava Republike Hrvatske*). Popis se objesi na zid ili pano.

3 Učenicima i učenicama se podijeli priča koju trebaju dovršiti:

Ivana je učenica četvrtog razreda osnovne škole. Živi s majkom u malenom stanu u središtu grada gdje nema zelenila. Otac je, dok je ona bila još mala, preminuo nakon teške bolesti. Majka radi kao vozačica autobusa, pa svakodnevno iz kuće odlazi rano i vraća se u kasne poslijepodneve sate. Ivana se priprema sama za školu, sama podgrijava hranu koju joj majka dan ranije zgotovi i sama brine o svom slobodnom vremenu. Subote i nedjelje također provodi u kući jer su to dani kad majka dodatno zarađuje prodajom povrća na placu. Kad je bolesna, majka ostaje uz nju samo dan-dva, jer mora na posao. Ivani nedostaje

4 Kada su učenici i učenice završili zadatak, ispišu na ploči sve što su prethodno naveli da nedostaje Ivani. Nakon toga se razgovara o njihovim iskustvima ili iskustvima njihovih prijatelja i prijateljica kojima su roditelji jako zaposleni. U razgovoru se pozornost usmjeri na uočavanje poteškoća koje takvi roditelji imaju u ispunjavanju svojih obveza i odgovornosti prema djeci (s popisa) te se traže načini na koje djeca, škola i društvo takvim obiteljima mogu pomoći.

? *Ispunjava li Ivanina mama sve svoje obveze prema Ivani? *Gdje se javljaju problemi? *Zbog čega nastaju ti problemi? *Kako bi se Ivani i njenoj mami moglo pomoći da više vremena budu zajedno? *Tko je za to odgovoran? *Što bi društvo trebalo učiniti? *Znate li vi za neku obitelj u kojoj se roditelji zbog svog posla ne mogu dovoljno posvetiti svojoj djeci? *Kako škola može pomoći takvim obiteljima? *Kako mi možemo pomoći našim prijateljima u razredu čiji su roditelji prezaposleni?

Živimo s invalidima

Zadaci: – osvještavanje potreba i problema invalida i drugih osoba s posebnim potrebama
– razvoj pozitivnih stavova i osjećaja odgovornosti prema invalidima
– proživljavanje problema gluhonijemih i slijepih osoba.

Ključne riječi: invalid, gluhonijema osoba, slijepa osoba, osoba s posebnim potrebama.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: tjelesna i zdravstvena kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: nema posebnog materijala.

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice s učiteljem/učiteljicom sjede u krugu. Učitelj/učiteljica skreće pozornost učenika i učenica na osobe s posebnim potrebama koje žive pored njih (obitelj, škola, susjedstvo) i koje svakodnevno susreću. Mnogi od njih žive s brojnim teškoćama. Nekoliko učenika i učenica opisuje svoja iskustva s invalidnim osobama.

- 2 Učitelj/učiteljica podijeli djecu u dvije grupe (A i B). Grupi A čine gluhoonijeme osobe koje dobro vide, a grupi B potpuno slijepi osobe koje dobro čuju i govore. Formiraju se parovi od članova grupe A i grupe B. Članovi para se trebaju međusobno upoznati, što njima predstavlja problem. Nakon nekoliko pokušaja rješavanja tog problema, učenici i učenice ponovo sjednu u krug i govore o tome kako su se osjećali/osjećale kao gluhoonijema ili slijepa osoba?
- 3 U drugom krugu razgovora, učitelj/učiteljica zamoli učenike i učenice da razmišljanja o tome koja pomoć se može pružiti takvim osobama. Ako među učenicima/učenicama dođe do ismijavanja ili izrugivanja, treba im odlučno skrenuti pozornost na to da osobe s posebnim potrebama imaju jednaka prava kao i svi drugi ljudi, da njihove poteškoće ne umanjuju njihovo dostojanstvo i da je društvo dužno osigurati im pomoć i potporu kako bi mogli živjeti u skladu sa svojim pravima.
- 4 Učitelj/učiteljica može povremeno tijekom godine, a osobito na *Međunarodni dan osoba s posebnim potrebama* (3. prosinca), *Međunarodni dana bijelog štapa ili slijepih osoba* (15. listopada), ili *Međunarodni dan borbe protiv AIDS-a* (3. prosinca) podsjetiti učenike i učenice na životne poteškoće osoba s posebnim potrebama. Primjerice, na satu tjelesne i zdravstvene kulture može predložiti aktivnosti u kojima se učenici i učenice služe samo jednom rukom, hodaju na jednoj nozi, zavezanih očiju prelaze sportsku dvoranu, odnosno učionicu itd. Također je moguće odrediti jedan dan u kojemu će učenici i učenice međusobno komunicirati samo pokretima, uključujući pantomimu.

C.2.2. Suradnjom do zajedništva

Igrajmo se i radimo zajedno

Zadaci: – osvještavanje prednosti suradnje u odnosu na natjecanje ili pojedinačan rad
– shvaćanje potrebe za suradnjom u svakodnevnom životu.

Ključne riječi: suradnja, natjecanje, individualni rad.

Razred: 1., 2. i 3.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: priča *Djed i baka iščupali repu*.

Tijek aktivnosti:

- 1 Aktivnost započinje nabranjanjem poslova: a) koje možemo obavljati jednom rukom (pisati, listati, otvarati vrata i sl.), b) za koje nam trebaju obje ruke, c) za koje trebamo pomoć druge osobe i d) za koje trebamo pomoć više osoba. Nakon toga razgovor se usmjerava na aktivnosti koje učenici i učenice obavljaju sami, s članovima obitelji, prijateljima i drugim osobama u svojoj okolini.

- 2 Učitelj/učiteljica ispriča ili pročita priču *Djed i baka iščupali repu*. Nakon toga se povede razgovor o važnosti suradnje u svakodnevnom životu i prednostima suradnje u odnosu na natjecanje i individualni napor. Učenici i učenice navode primjere suradnje (orkestar, arhitekti i graditelji, pošta, koncert više glazbenika za prikupljanje humanitarne pomoći itd.).
- 3 Na kraju, razred odlučuje što će zajedno raditi idućih nekoliko dana. To može biti izrada zajedničkog plakata velikih dimenzija, izrada grada od kartonskih kutija, izložba učeničkih radova za roditelje, uređenje učionice itd., ali i priprema igrokaza prema priči "Djed i baka iščupali repu", pantomime "Ja posijah repu", ili plesa u paru "Ja i repa".

Zajedno

Zadatak: stjecanje iskustva suradnje.

Ključne riječi: suradnja, međuovisnost.

Razred: 1., 2. i 3.

Povezivanje: priroda i društvo, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: papiri, bojice, olovke, karton u obliku kvadrata (metar s metar).

Tijek aktivnosti:

- 1 Učenici i učenice se podijele u manje grupe. Svaka grupa određuje stroj čiji će rad prikazati ostalim grupama. Svatko preuzima funkciju jednog dijela stroja. Dok jedna grupa oponaša rad stroja, druge promatraju.
- 2 Riječi – učenici i učenice podijele se u grupe po petoro. Svaka grupa odabere jednu riječ od pet slova, a svaki član grupe predstavlja jedno slovo. Ostale grupe trebaju pročitati riječ koju oni "napišu" položajem svojih tijela.
- 3 Pričanje priče – učenici i učenice sjednu u krug. Učitelj/učiteljica može započeti rečenicu tako da kaže prvu riječ, a zatim ostali redom dodaju po jednu riječ i tako stvaraju priču.
- 4 Zajednički crtež – ovisno o temi koja se obrađuje u nastavi npr. prirode i društva, učitelj/učiteljica organizira rad u grupama. Svaka grupa izrađuje zajednički crtež (npr. život u moru, život u šumi i sl.).
- 5 Igre spretnosti – učitelj/učiteljica pripremi karton u obliku kvadrata, veličine približno metar s metar i položi ga na pod. Zadatak učenika i učenica je da svi istovremeno stanu jednom nogom na karton. S obzirom da je površina kartona premalena za sve učenike i učenice, potrebno je mnogo suradnje i spretnosti da bi se zadatak izvršio.
- 6 Zajedničke aktivnosti kojima se potiče suradnja: ukrašavanje učionice za božićne blagdane, priprema domjenka za roditelje, izložba školskih radova, kazališne predstave, izrada grada od kartonskih kutija itd.

Slaganje elemenata

Zadaci: – produbljanje spoznaja o vrijednosti suradnje
– učenje pravila timskog rada.

Ključne riječi: suradnja, natjecanje, timski rad.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: omotnice u kojima se nalaze tri različita geometrijska lika, radni materijal, olovke.

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice se podijele u grupe po 5 do 8 članova. Učitelj/učiteljica daje svakome omotnicu u kojoj se nalaze tri različita geometrijska lika od kojih trebaju složiti kvadrat. Nakon završetka igre razgovara se o suradnji tijekom slaganja kvadrata i osjećajima koji se javljaju kad se od drugoga dobije pomoć, odnosno kad se drugome pomogne.

Pravila rada u grupi su sljedeća:

- nema razgovora,
- igrači mogu pomagati jedan drugome bez riječi,
- igra je završena kad svi igrači slože svoje kvadrate.

2 U nastavku aktivnosti učenicima i učenicama se daje listić sa sljedećim zadacima:

Napiši 5 činjenica koje si naučio o suradnji.

Navedi neke vrijednosti suradnje koje si zapazio radeći u grupi.

(Npr. duh zajedništva, nema gubitnika i dobitnika, svatko daje najviše od sebe za grupu itd.).

3 *Što je suradnja? *Koje su prednosti suradnje u odnosu na natjecanje i individualni rad? *Što znači raditi u timu? *Što znači imati dobar tim? *Koja pravila važe za rad u timu? *Što znači biti dobar član tima? *Koje su osobine potrebne da bi netko bio dobar član tima? *Je li naš razred tim? *Po čemu to zaključujemo? *Možemo li poboljšati taj naš tim? Kako?

4 Učenici i učenice izrađuju medalje od papira (kartona), primjerice, u obliku medvjedića, oboje ih zlatnom bojom i uvuku traku da se mogu nositi obješene oko vrata. Medalje jedni drugima dodjeljuju za uspješan timski rad.

Razredni izlet

Zadatak: poticanje razvoja socijalnih vještina i prosocijalnog ponašanja.

Ključne riječi: suradnja, solidarnost, međusobno povjerenje.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, likovna kultura, glazbena kultura, tjelesna i zdravstvena kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: ovisno o godišnjem dobu i vremenskim uvjetima.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Aktivnost se organizira kao izlet, nastava u prirodi ili terenska nastava iz prirode i društva, najbolje krajem svibnja ili početkom lipnja, u trajanju od jednog dana (oko 8 sati), po

mogućnosti na nekoj livadi, pored potoka i šume. Na izlet se može ići i s istim razredom iz neke susjedne škole s kojim se učenici i učenice dopisuju. U jednom i drugom slučaju prednost se daje suradničkim igrama u kojima su učenici i učenice dvaju razreda izmiješani.

- 1** *Priprema i organizacija izleta.* Učenici i učenice sudjeluju u organizaciji izleta, od izbora mjesta, pripreme i organizacije izleta, do njegova vrednovanja. Pripreme za izlet trebaju početi najmanje četiri tjedna ranije. Dobro je da učitelj/učiteljica, zajedno s 2-3 učenika i učenica, za to vrijeme obiđe mjesto izleta i "snimi" uvjete na terenu. Tijekom priprema treba predvidjeti potrebnu opremu za boravak u prirodi (pitka voda, pribor za prvu pomoć, prostirke za sjedenje i ležanje, najvažniji alat itd.).
- 2** *Planiranje aktivnosti.* Aktivnosti trebaju biti raznovrsne kako bi se zadovoljili interesi i potrebe svih članova razredne zajednice. Poželjne su suradničke igre i razni drugi suradnički projekti (npr. puštanje zajedničkih zmajeva, izrada zajedničkih turbina koje će se isprobavati na potoku, natjecanje u trčanju u parovima s jednom nogom u vreći te razne druge duhovite igre u kojima se traži suradnja dvoje ili više učenika i učenica (prenošenje jaja žlicom, grižnja jabuke koja visi na konopcu i sl.). Dobro je odrediti i moto izleta, npr. "Zajedno smo jači i zadovoljniji".
- 3** *Rad u razredu.* Dan nakon izleta učenici i učenice analiziraju i vrednuju svoje aktivnosti. Osobita pozornost posvećuje se iskustvu suradnje i međusobnog povjerenja. Bilo bi dobro svima koji su, prema mišljenju većine, pokazali izuzetne suradničke kvalitete dodijeliti medalje izrađene u prethodnoj aktivnosti.

C.2.3. Jedni drugima moramo pomagati

Biti solidaran znači ...

Zadaci: – razumijevanje pojma "solidarnost"
 – osvještavanje važnosti solidarnosti u svakodnevnom životu
 – poticanje osjećaja solidarnosti.

Ključne riječi: solidarnost, uzajamna potpora.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: ploča, krede, listovi papira s ispisanim rečenicama, olovke.

Tijek aktivnosti:

- 1** Učitelj/učiteljica napiše na ploču "Solidarnost je ...", a učenici i učenice, svatko za sebe, završavaju rečenicu. O odgovorima se razgovara u parovima ili manjim grupama, nakon čega se najčešći odgovori pišu na ploču jedan ispod drugoga u nastavku započete rečenice. Kad se učitelj/učiteljica uvjeri da je svima jasan pojam solidarnosti, podijeli papire na kojima su napisane sljedeće nedovršene rečenice:

- *Biti solidaran s nekim znači ...*
- *Solidarnost je potrebna jer ...*
- *Solidarnost je nespojiva sa ...*
- *Solidarnost se očituje kad...*
- *Bez solidarnosti ljudi bi...*

U raspravi se naglasak stavlja na važnost solidarnosti, odnosno međusobne pomoći i potpore u životu.

- 2** Učenici i učenice igraju igru *Slijepac i štap* (ranije navedena u poglavlju o sigurnosti) ili neku drugu sličnu igru. Nakon toga se razgovara o iskustvu solidarnosti i osjećajima koji se javljaju kod osoba koje jedna drugoj pomažu.

Solidarnost na djelu **(Projekt Skrb o starijim osobama)**

Zadaci: – razvijanje svijesti o potrebi suživota sa starijim osobama
– jačanje spremnosti na pružanje pomoći starijim osobama.

Ključne riječi: suživot, solidarnost, skrb, starija osoba.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: adrese (telefonski brojevi) nekih starijih osoba koje žive u susjedstvu učenika i učenica, fotografije starijih stanovnika mjesta, kalendar posjeta starijim osobama i planiranih aktivnosti koji se izrađuje.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Učenici i učenice 3. i 4. razreda osnovne škole mogu na razne načine pomagati starijim osobama u svom mjestu. Takvo iskustveno učenje najbolje utječe na stavove i uvjerenja, kao i na spremnost za pružanje pomoći, ako se provodi kao višegodišnji projekt škole. U ostvarivanju takvog projekta trebali bi sudjelovati svi učenici/učenice, učitelji/učiteljice, osoblje škole i roditelji.

Projekt “Skrb o starijim osobama” mogao bi uključivati neke od sljedećih aktivnosti:

- pozivanje starijih osoba na školske svečanosti;
- slanje božićnih čestitki usamljenim starijim osobama;
- vođenje intervjua sa starijim osobama radi prikupljanja podataka za učeničke razredne novine ili projekte (npr. “Igre naših baka i djedova”);
- pozivanje starijih osoba na nastavu;
- posjete starijim usamljenim osobama u vrijeme blagdana;
- darivanje razrednih i školskih novina starijim osobama;
- pružanje pomoći starijim osobama u nekim njihovim svakodnevnim aktivnostima (kupovina, plaćanje računa, donošenje drva za loženje, šetnja kućnog ljubimca, odlazak po lijekove, pravljenje društva u šetnji i sl.);
- priređivanje prigodnih svečanosti za starije osobe (rođendani, obljetnice braka i sl.);
- priređivanje izložbe fotografije s kratkim biografijama najstarijih stanovnika mjesta;
- održavanje priredbi u staračkom domu za blagdane.

C.2.4. I u zajednici imamo pravo na privatnost

Samo moje

- Zadaci:** – razumijevanje pojmova “privatnost” i “pravo na privatnost”
– razlikovanje privatnosti od samoće
– upoznavanje načina na koje se štiti privatnost.

Ključne riječi: privatnost, pravo na privatnost, osobni podatak, samoća.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: slike koje prikazuju različite situacije, prazni papirići, kutija, olovke.

Tijek aktivnosti:

1 Učitelj/učiteljica ispriča ili pročita kratku priču:

Marija je za svoj osmi rođendan dobila od roditelja dnevnik. Svaku večer prije spavanja ona je u svoj dnevnik pisala što se toga dana dogodilo, svoje brige oko škole, svoje ljubavne jade i sve ono što nije željela podijeliti s drugima. Tako je dnevnik postao njen najbolji prijatelj. Ujutro, prije škole, Marija bi ga brižno spremila u ladicu svoga pisaćeg stola veseleći se večeri kada će opet podijeliti svoje misli sa svojim tajnim prijateljem. No, jednog dana, ušavši u svoju sobu Marija ugleda svoj dnevnik na podu, otvoren. Bilo joj je jasno da je njen stariji brat Mirko čitao njen dnevnik.

? *Kako se osjećala Marija kad je shvatila da je Marko čitao njen dnevnik? *Je li Marko smio čitati njen dnevnik bez njena dopuštenja? *Tko od vas ima svoj dnevnik? *Kako biste se vi osjećali da ste na Marijinu mjestu? *Što biste tada učinili? *Zašto se tuđi dnevnik ne smije čitati bez dopuštenja vlasnika? *Mogu li roditelji čitati dnevnike svoje djece? *Kad je to opravdano? *Krši li se čitanjem tuđeg dnevnika pravo na privatnost? *Što još obuhvaća pravo na privatnost? *Zašto je zaštita prava na privatnost važna u društvu? *Kako društvo osigurava zaštitu prava na privatnost? *Kako se u obitelji štiti privatnost? *Kako sami štitimo svoju privatnost?

2 Učitelj/učiteljica podijeli slike koje prikazuju:

- *dijete koje piše dnevnik u sobi*
- *dječaka koji skriva pismo pod jastuk*
- *djevojčica koja razgovara na telefon i sa strahom gleda na vrata*
- *roditelje koji nešto šapću i pogledavaju na dijete.*

Učenici i učenice pogađaju što prikazani likovi žele zadržati za sebe i raspravljaju o tome što je od toga opravdano, a što nije.

3 Sljedeće četiri slike prikazuju:

- *vrata vrta na kojima piše “Privatni posjed”*
- *dijete koje se igra samo u sobi*
- *starijeg dječaka koji sam lovi ribe*
- *radnu sobu u kojoj majka sjedi za pisaćim stolom.*

Slike trebaju biti poticaj za razgovor o razlici između privatnosti i samoće. Nakon toga učenici i učenice navode načine na koje se može u tim i sličnim situacijama osigurati privatnost.

- 4 Svaki učenik i učenica dobije papirić na koji napiše što želi da ostane njegova/njena tajna i kako to misli osigurati. Nakon toga papirić ubace u kutiju. Učitelj/učiteljica vadi papiriće iz kutije i njihov sadržaj zapisuje na ploču u dva stupca. U prvi stupac piše želje za privatnošću, a u drugi kako to postići. Cilj je ove aktivnosti da učenici i učenice shvate što sve obuhvaća pojam privatnosti (pisma, predmeti, ideje, osobni podaci i sl.) i kako se osigurava privatnost.
- 5 Razred se podijeli u dvije grupe. Jedna grupa sastavlja popis svega što uključuje pravo na privatnost, a druga popis načina na koji se u razredu treba poštivati to pravo. Kada su grupe gotove, razmjene svoje popise radi nadopunjavanja. Konačni popisi se objese na zid učionice.
- ? *Tko najviše ugrožava vašu privatnost u obitelji? *Tko u razredu (školi)? *Kako se osjećate kad vam je ugrožena privatnost u razredu (školi)? *Koje su prednosti čuvanja tajne? *Što time želimo postići? Što nam to znači? *Imaju li takvi postupci svojih nedostataka? Kojih?
- 6 Učenici i učenice dobiju zadatak da tjedan dana zajedno s roditeljima prate TV emisije i tisak te zapisuju primjere koji govore o narušavanju nečijeg prava na privatnosti. Primjeri se čitaju u razredu i o njima se raspravlja.

Treba li prešutjeti

Zadaci: – osvještavanje ograničenja prava na privatnost
– upoznavanje telefona za pomoć djeci.

Ključne riječi: privatnost, pravo na privatnost, telefoni za pomoć djeci.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: pet slika/crteža.

Tijek aktivnosti:

- 1 Učitelj/učiteljica pripremi pet slika/crteža (iz novina, slikovnica i sl.) kao poticaj za razgovor o granicama privatnosti, sa sljedećim prikazima:
 - djevojčice i dječake koji sprejem šaraju zidove zgrade
 - dječaka koji se igra opasnom eksplozivnom napravom
 - manju grupu dječaka i djevojčica koji pokušavaju obiti automobil na parkiralištu
 - oca koji remenom tuče dječaka
 - dvije djevojčice u trgovini koje krišom stavljaju čokolade u svoje torbe.
- ? *Što je zajedničko tim slikama (crtežima)? *Mogu li djeca (i odrasli) činiti što ih je volja? Zašto da? Zašto ne? *Zašto šaranje sprejem po zidovima nema nikakve veze s pravom na privatnost? *Je li privatna stvar roditelja ili nekoga drugog iz obitelji kad nanosi tjelesne povrede djeci? *Zašto se to ne smije činiti? *Kome se može obratiti dijete kojega se tako kažnjava? *Jeste li čuli o telefonima za pomoć djeci (SOS za djecu)? *Ako znamo za takav slučaj, što trebamo učiniti? *Zašto nije dobro prešutjeti takav slučaj i praviti se da se to nas ne tiče?

2 U razred ili školu se, kao gost, pozove predstavnik/predstavnica policije, socijalni/socijalna radnik/radnica, sudac/sutkinja ili dječji/dječja pravobranitelj/pravobraniteljica koji učenicima i učenicama pričaju o slučajevima zlostavljanja i iskorištavanja djece od strane roditelja, rodbine, susjeda ili nekih njima nepoznatih odraslih osoba. Oni bi trebali govoriti i o postupcima koji se poduzimaju u takvim slučajevima, kao i o institucijama kojima je društvo povjerilo zadatak zaštite zlostavljane djece. Učenici i učenice koji su uključeni u rad literarne ili sl. grupe mogu s gostom napraviti intervju i objaviti ga u školskim novinama ili drugom prikladnom listu.

C.3. Tko i kako odlučuje u zajednici

Demokracija pretpostavlja aktivno sudjelovanje svih građana u donošenju odluka koje su važne za opću dobrobit. Odgoj i obrazovanje tome pridonosi tako što potiče razvoj odgovornih građana koji posjeduju potrebna znanja i vještine i koji prihvaćaju i promiču temeljne vrijednosti demokratskog društva. Takvo učenje započinje u najranijoj dobi. U nižim razredima osnovne škole djeca usvajaju temeljna znanja i vještine s osloncem na neposredno iskustvo (sudjelovanje u procesu donošenja odluka važnih za razred, planiranje i provođenje odgovarajućih aktivnosti u školi, vođenje, vrednovanje rezultata itd.).

Demokratsko školsko ozračje rezultat je zalaganja svih čimbenika odgoja i obrazovanja, od učenika i učenica, učitelja i učiteljica do uprave škole i roditelja. Učenicima i učenicama se moraju osigurati mogućnost da, u skladu sa svojim interesima i dobi, sudjeluju u određivanju sadržaja nastave i oblikovanju školskog života (organiziranje priredaba, sudjelovanje u nadzoru rada škole, posredovanje u rješavanju sukoba, vođenje demokratskih rasprava, sudjelovanje u izradi školskog lista itd.)

Vlast

Zadaci: – razumijevanje pojma “vlast” u različitim kontekstima
– razumijevanje odnosa između građana i predstavnika vlasti
– osvještavanje odgovornosti predstavnika vlasti.

Ključne riječi: demokratsko društvo, vlast, građani, izabrani predstavnici, odgovornost, zlouporaba vlasti.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: bilježnice, notesi za bilješke, olovke.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Na početku aktivnosti, učenicima i učenicama se kroz razgovor pomogne da razumiju najvažnija obilježja vlasti. Vlast je moć koju netko ima na temelju običaja, sile, zakona, odluka ili suglasnosti većine i sl. Za razliku od totalitarnih društava, u kojima se

vlast ostvaruje silom i prinudom, u demokratskom društvu vlast pripada građanima, koji na slobodnim izborima odlučuju o tome tko će ih zastupati, odnosno štiti njihove interese u skladu s ustavom i zakonima. Ovisno o tome kako predstavnici demokratske vlasti koriste svoj položaj, govorimo o pozitivnoj uporabi i zlouporabi vlasti. Pod zlouporabom vlasti misli se na postupke predstavnika vlasti koji su protivni odredbama ustava i zakona (donošenje odluka koje su na štetu građana, nepošteno bogaćenje, zataškavanje informacija važnih za građane itd.).

1 Učenici i učenice se podijele u dvije grupe koje dva tjedna rade na projektima. Jedna grupa prikuplja podatke o tome kako i preko koga stanovnici njihova mjesta ili grada ostvaruju svoju vlast, a druga kako se vlast ostvaruje u školi. S tim ciljem učenici i učenice vode intervjue s predstavnicima vlasti u gradu (mjestu) i školi, roditeljima, lokalnim nevladinim organizacijama i građanima. Ovdje je osobito važno da shvate da je djelovanje predstavnika vlasti grada i škole u potpunosti uređeno posebnim dokumentima (statutima) koji proizlaze iz zakona i ustava. Tijekom intervjua se vode bilješke, a izvještaji grupa se predstave razredu, nakon čega se raspravlja o rezultatima.

? *Što je vlast? *Koja je najvažnija uloga vlasti u demokratskom društvu? *Gdje nalazimo vlast u demokratskom društvu? *Kome pripada vlast u školi (gradu, državi)? *Kako učenici i učenice ostvaruju svoju vlast u školi? *Kako stanovnici nekog mjesta ostvaruju svoju vlast tamo gdje žive? *Kako građani ostvaruju svoju vlast u demokratskoj državi? *Zašto je važno da izbori za državnu vlast budu slobodni i tajni? *Jesu li u svim društvima građani nositelji vlasti? Objasnite. *Na koji se način ograničava djelovanje predstavnika vlasti u demokratskom društvu? *Zašto predstavnici vlasti moraju djelovati u skladu s ustavom i zakonima? *Što građani mogu učiniti kad predstavnici vlasti zlouporabljaju svoj položaj?

2 Učenici i učenice pišu, svaki za sebe, sastavak na temu *Da sam ravnatelj škole*, u kojemu opisuju a) ciljeve koje bi, kao ravnatelji, nastojali ostvariti i b) kako i uz pomoć koga bi ih htjeli ostvariti i c) koje odgovornosti bi tada imali.

Odluke, pravila, zakoni

Zadaci: – razumijevanje razlike između pravila i zakona
– osvještavanje važnosti odlučivanja u demokratskom društvu.

Ključne riječi: pravila, zakoni, podjela poslova, odlučivanje, prava, odgovornosti.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: veliki list papira, pano, flomasteri.

Tijek aktivnosti:

1 Aktivnost započinje razgovorom o podjeli poslova, odnosno odgovornostima članova obitelji i načinu na koje se one određuju. Učitelj/učiteljica piše odgovore na veliki papir stavljen na pano, ali tako da ih svrstava u odgovarajući stupac (odgovornosti majke, odgovornosti oca, odgovornosti djeteta/djece). Nakon toga se pozornost usmjerava na način na koji se donose odluke o pojedinim zadacima članova obitelji.

? *Tko je za što odgovoran u obitelji? *Kako se raspoređuju poslovi u obitelji? Tko donosi odluke o tome što tko od članova obitelji treba činiti? *O čemu ovise ti zadaci? *Mogu li djeca npr. sudjelovati u donošenju odluke o kupnji automobila? Zašto da? Zašto ne? *Trebaju li roditelji tražiti mišljenje djece kad donosi odluku koja se odnosi na njih (npr. kod uključivanja u neke aktivnosti izvan škole; v. pojednostavnjeni tekst *Konvencije o pravima djeteta*)? *Zašto je pridržavanje pravila ponašanja u obitelji važno? *Što se događa kad se odrasli ili djeca ne pridržavaju tih pravila? *Mogu li se ta pravila mijenjati? *Tko ih i kako mijenja?

2 U radu u grupama učenici i učenice raspravljaju o najvažnijim pravilima ponašanja u razredu i načinu na koji se ta pravila donose. Kada su sve grupe gotove, predstavnik/predstavnica pojedine grupe iznese zaključke, koji se pišu na ploču. Nakon što sve grupe navedu svoja pravila, zajednički se napravi popis onih pravila koja su najčešće spomenuta. Na kraju se donosi odluka o tome koja će se pravila izdvojiti za pano u razredu. Pravilo može biti: *Govoriti može samo jedan, ostali za to vrijeme slušaju*. Učenicima i učenicama se objasni da su svojim sudjelovanjem u izradi i prihvaćanju razrednih pravila oni sami uredili međusobne odnose u razredu koji važe za sve jednako. Potom im se ukaže na sličnost tog postupka s postupkom donošenja zakona kojima se uređuju odnosi u društvu.

3 Učenici i učenice produbljuju spoznaje o važnosti odlučivanja u demokratskom društvu, u kojemu se o svim pitanjima važnim za građane odlučuje na temelju ustava i zakona. Njih donose predstavnici vlasti koje biraju građani.

? *Jeste li kada morali donijeti važnu odluku npr. u obitelji, školi, među prijateljima? *Je li vam bilo teško donijeti tu odluku? Zašto? *Jeste li se prilikom donošenja svoje odluke oslonili na neka pravila? Koja? *Na koja pravila se oslanja vaš/vaša učitelj/učiteljica kad donosi odluku o tome što ćete učiti i kako će vas ocijeniti? *Jesu li ta pravila negdje zapisana (propisana)? *Kako se naziva dokument kojim se propisuju vaša prava i odgovornosti, kao i prava i odgovornosti učitelja/učiteljice u školi (statut škole, zakon o obrazovanju itd.)? *Pridržavaju li se svi tih propisa? *Što se događa kad se prekrše školski propisi?

4 *Izrada razrednih novina*. U razredu se organizira rasprava o uređenju novina u kojoj svi sudjeluju. Odlučuje se o nazivu, temama, načinu pisanja, broju stranica, izgledu naslovnice i odgovornim osobama.

Izbor predsjednika/predsjednice razreda

Zadaci: – produbljivanje razumijevanja pojmova “odlučivanje” i “izbor”
– upoznavanje uvjeta i postupka glasanja na demokratskim izborima.

Ključne riječi: izbori, glasanje.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, crtači papir, olovke, ploča, krede, pano.

Tijek aktivnosti:

1 Aktivnost započinje kraćim objašnjenjem temeljnih pojmova *izbori* i *glasovanje*. Izbori su sredstvo kojim pripadnici neke zajednice (škole, poduzeća, grada, države) biraju svoje

predstavnike u tijela vlasti, odnosno upravljanja zajednicom. Svatko samostalno odlučuje i glasuje na temelju procjene o kvaliteti kandidata/kandidatkinje za određenu ulogu ili posao.

- ?** *Jeste li ikada imali priliku glasovati, npr. u obitelji ili razredu? *Je li glasovanje bilo javno (podizanjem ruke) ili tajno (zaokruživanjem imena na papiriću)? *Koji oblik glasovanja je bolji? Zašto? *Trebaju li drugi znati kako ste glasovali? Zašto da? Zašto ne? *Smije li se u takvim situacijama vršiti pritisak na one koji glasuju? Imaju li drugi glasači pravo utjecati na vas? Zašto da? Zašto ne? *Je li vam lakše glasovati kad znate kako će odlučiti većina? *Nastojite li se tada prikloniti odluci većine? Zašto?
- 2** Učenici i učenice pripremaju izbor predsjednika/predsjednice razreda. Prije izbora se dogovaraju o postupku, ali i osobinama koje su potrebne za tu ulogu. Učitelj/učiteljica im podijeli radni materijal s nedovršenim rečenicama, na kojemu rade samostalno, nakon čega čitaju svoje odgovore. Odgovori se zapisuju na ploču, kako bi se na kraju došlo do zajedničkog popisa osobina predsjednika/predsjednice razreda o kojima će ovisiti prijedlozi kandidata/kandidatkinja i glasovanje.
- Rečenice koje trebaju nadopuniti su sljedeće:
- *Od predsjednika/predsjednice razreda očekuje se da...*
 - *Predsjednik/predsjednica razreda nikako ne smije ...*
 - *Predsjednik/predsjednica razreda svakako mora....*
 - *Izbori za predsjednika/predsjednicu razreda trebaju se organizirati tako da....*
- 3** U nastavku aktivnosti učenici i učenice predlažu svoje kandidate/kandidatkinje ili se oni sami/same javljaju. Svaki kandidat/kandidatkinja ima 2-3 dana vremena za pripremu svoga “programa”, koji treba predstaviti razredu (glasačima) u trajanju od desetak minuta. Za izbore se pripreme glasački listići i kutije te osnuje izborna povjerenstvo koje će nadgledati tijekom izbora do trenutka proglašenja predsjednika/predsjednice razreda.
- ?** *Koje kvalitete mora imati predsjednik/predsjednica razreda? *Što je najviše utjecalo na izbor među kandidatima/kandidatkinjama? *Što očekujete od novog predsjednika/predsjednice? *Kako ćete nadzirati njegov/njezin rad? *Ima li razlike između izbora predsjednika/predsjednice razreda i predsjednika/predsjednice države? *Koje zadatke ima predsjednik/predsjednica države? *Koje kvalitete mora imati dobar predsjednik/predsjednica države? *Tko bira predsjednika/predsjednicu države? *Na koje razdoblje? *Možete li i vi sudjelovati na izborima za predsjednika/predsjednicu države? Zašto ne?
- 4** Učenici i učenice na posebnom listu papira zalijepu svoju sliku. Iznad slike napišu svoje ime i prezime, a u nastavku “predsjednik/predsjednica Republike Hrvatske”. Ispod slike, jedno ispod drugoga, navedu što bi oni učinili kad bi bili izabrani na taj položaj.

Izgradnja i učvršćenje mira: učenje za mirno rješavanje sukoba

Ljudi se ne rađaju ni dobri ni zli. Kao i svako drugo ponašanje, tako se i mirno i nasilno rješavanje sukoba uči. O sukobu se najčešće misli kao o sukobu ili ratu među grupama i narodima. No sukobi postoje i u samom pojedincu (npr. kada njegovi interesi nisu u skladu s poimanjem sebe i svojih sposobnosti), kao i između dviju osoba, među malim grupama, između pojedinca i grupe, pojedinca i društva u cjelini itd. Kao što ima mnogo različitih vrsta sukoba, izvora sukoba i njihovih pojavnih oblika, jednako tako ima i mnogo načina na koji ljudi reagiraju na sukob. Neki će se povući (“plakati i pobjeći”), drugi će na napad odgovoriti protunapadom, dok će oni koji posjeduju vještine mirnog rješavanja sukoba razgovarati i pregovarati dok ne dođu do zadovoljavajućeg rješenja.

Nažalost, sukobi se često rješavaju nasiljem. Različita mišljenja često vode u svađu, verbalno nasilje i psihičko zlostavljanje. Vrlo često sukob interesa, stavova i sustava vrijednosti završava fizičkim obračunima, tučnjavom pa i ubojstvom. Uzrok tome nije sam sukob nego način na koji se on rješava, jer se sukob može okončati i na prihvatljiv i na neprihvatljiv način.

Odgoj i obrazovanje mladim ljudima pomaže da sukob prihvate kao dio svakodnevnog života do kojega dolazi zbog razlika u mišljenju, stavovima ili interesima, kao i zbog potrebe da se svoje mišljenje nametne drugima. Ono im također pomaže da odbace silu i nasilje kao načine rješavanja sukoba i da, umjesto toga, prihvate zajedničko traženje mirnog rješenja. Nastojanje na mirnom rješavanju jača osjećaj osobne kompetentnosti i odgovornosti, jer se problem ne ostavlja nekom drugom, već se aktivno radi na njegovu uklanjanju.

Središnji cilj rada na ovoj cjelini jest pružiti pomoć učenicima i učenicama u stjecanju znanja, vještina i navika potrebnih za mirno rješavanje napetosti i sukoba, kao preduvjeta za izgradnju i učvršćenje mira.

Težište se stavlja na razvoj svijesti o postojanju sukoba te na njihovo prepoznavanje i razlikovanje, ali i na prihvaćanje kritičkog odnosa prema sukobima, kao i na aktivno djelovanje u

postizanju mira kroz komunikaciju i suradnju s drugima. Sukobi se shvaćaju kao neizbježan dio života, zbog čega je važno steći odgovarajuća znanja i naučiti vještine mirnog rješavanja sukoba, koje omogućuju da se na kreativan i konstruktivan način nađe rješenje koje je prihvatljivo svim stranama u sukobu.

Cjelinu čini osam povezanih tema:

- *Sukobi u nama i oko nas*
- *Što izaziva sukob*
- *Do rješenja sukoba treba se potruditi*
- *Kako se nositi s burnim osjećajima*
- *Da bismo se bolje razumjeli*
- *Kako do cilja*
- *Riješimo problem zajedno*
- *Mir sa sobom, tobom i cijelim svijetom.*

Vještine mirnog rješavanja sukoba ne stječu se kroz nekoliko vježbi, ma koliko one bile dobro osmišljene i provedene. Učenje vještina rješavanja sukoba je dugotrajan i složen proces koji se ne može svesti na jedan predmet, već se treba uključiti u sve predmete, sve školske i životne situacije te prožeti cjelokupno ozračje razreda i škole. Predložene aktivnosti pomoć su učitelju u radu s učenicima i učenicama u svladavanju koraka na putu od osvještavanja sukoba, preko osvještavanja emocija i komunikacije s drugima do stjecanja i primjene vještina komunikacije i mirnog rješavanja sukoba.

Predložene aktivnosti mogu se provoditi u pojedinom predmetu, na satu razredne zajednice ili kao dio slobodnih aktivnosti. No, kako je sukob dio svakodnevice, potrebno je što više koristiti životne situacije za identificiranje sukoba, uočavanje njihovih karakteristika i vježbanje njihova rješavanja. Predložene priče i aktivnosti mogu poslužiti kao ideje, no isto se tako mogu koristiti i priče koje su predviđene nastavnim programom hrvatskog jezika, prirode i društva ili nekog drugog predmeta.

Važno je napomenuti da ovdje nema tzv. točnih i netočnih odgovora. Bitno je da učenici i učenice slobodno iznose svoje mišljenje, da tragaju za različitim rješenjima, da osvještavaju svoje postupke i stavove te da mijenjaju svoje ponašanje u skladu s načelima mirnog i nenasilnog rješavanja sukoba. Za postizanje takvih promjena ključna je pozitivna orijentacija, odnosno priznanje uspjeha, a ne kažnjavanje neuspjeha. No to ne znači da treba stvarati idealnu sliku života i usmjeravati učenike i učenice na traženje nereálnih rješenja, kao što ne treba zapasti u moraliziranje ili sugerirati gotova, dobra ili loša, rješenja. Učenici i učenice trebaju sami nalaziti odgovore koji će biti prihvatljivi svima. Samo se na taj način može poticati njihova odgovornost. Oni također trebaju shvatiti da svladavanjem vještina mirnog rješavanja sukoba i njihovom primjenom sukobi neće nestati, ali će se svakako time njihova učestalost i intenzitet smanjiti.

D.1. Sukobi u nama i oko nas

Sukobi su dio svakodnevnice. Dijete ulazi u sukobe učeći svoje ponašanje uskladiti s ponašanjem koje se smatra poželjnim u društvu u kojem živi. Ono isprobava svoje granice. U početku na sukob reagira burnim osjećajima, plačem ili tučnjavom, a postupno počinje prihvaćati socijalizirane oblike ponašanja. No, to ne znači da zna rješavati sukobe, jer se nasilno ponašanje može manifestirati na različite načine. Dijete najčešće prilagođava svoje ponašanje onome što misli da se od njega očekuje ili pak pribjegava rješenju koje će trenutno zadovoljiti njegovu potrebu.

Kaže se da je čovjek stalno u sukobu sa sobom. Svako donošenje odluke svojevrsan je sukob. Što odabrati - ono što znamo da je društveno prihvatljivo ili ono za što smo uvjereni da je za nas dobro, ili ono što želimo, možda ono što je jednostavnije i sl.? To su dvojbe za koje nema "recepta". Njih mora riješiti pojedinac sam, no to ne znači da "svatko može raditi što hoće". Da bi se došlo do rješenja, treba razmišljati o posljedicama i kontekstu u kojem se odluka donosi, jer rješenje za sobom povlači odgovornosti. Kada djevojčica vidi da je njena prijateljica u razredu ukrala šiljilo, treba li na upit učitelja/učiteljice reći što je vidjela? Ona se nalazi u situaciji izbora između poštenja i prijateljstva. Pravo rješenje ovisi o nizu drugih čimbenika (je li to prvi put, kakva se kazna očekuje od učitelja/učiteljice i sl.), a ono polazi od pitanja kakve su posljedice mogućih odluka.

Shvaćanje sukoba početak je mirnog rješavanja problema. Stoga je potrebno da učenici i učenice ponajprije osvijeste što je to sukob i zašto je netko u sukobu sa sobom ili s okolinom, da sukobi stalno postoje u njihovoj okolini, da do sukoba dolazi kada postoje različiti interesi, želje, potrebe, mišljenja, stavovi i sl., da uvijek postoji mogućnost različitih izbora te da izbor ovisi o nizu čimbenika, a na temelju njih pojedinac donosi odluku o vlastitim postupcima.

Iako su sukobi dio svakodnevnice i u njima djeca često sudjeluju, ona ih najčešće nisu svjesna. Kako sukob angažira burne osjećaje, djeci je teško sagledati sukob i moguća rješenja kojima se trebaju zadovoljiti obje strane. Zato je u odgoju i obrazovanju potrebno osigurati što više situacija (poticaja, priča, primjera) u kojima mogu kritički promatrati različite vrste sukoba, opisivati ih, prepoznavati njihove izvore i pronalaziti rješenja. Pritom je važno naučiti ih promatrati i uživljavati se u sukobe drugih (pitanja tipa "što biste vi učinili da ste na tom mjestu, kako biste riješili...?"). Time ona stječu vještine mirnog rješavanja sukoba koje mogu primijeniti u stvarnim situacijama.

Sukob najčešće nastaje između dvije osobe ili dvije grupe. No on se može javiti i na intraperpersonalnoj razini - kada je osoba nezadovoljna sobom jer njeno ponašanje nije u skladu s njenim očekivanjima. Djeca u nižim razredima osnovne škole imaju teškoća u razumijevanju takve vrste sukoba pa se njima treba baviti samo u iznimnim slučajevima, kad se neposredno pojave.

Nasilje često prati sukobe. Postoje različiti oblici nasilja. Mnogima od njih pribjegavaju i djeca, ponekad potaknuta primjerom odraslih ili pak toleriranjem nasilja u društvu. Zadaća odgoja i obrazovanja jest pomoći djeci da osvijeste različite oblike nasilja u svojoj okolini, da ih prepoznaju i osude te da sami nauče kako se boriti protiv nasilja i kako odgovoriti na konfliktne situacije, a da odgovor ne bude novo nasilje.

D.1.1. Što je sukob

Između sukoba i mira

Zadatak: razumijevanje pojmova “mir” i “sukob”.

Ključne riječi: mir, sukob.

Razred: 1., 2., 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke.

Tijek aktivnosti:

Učenici i učenice dobivaju papir na kome su napisane rečenice koje treba nadopuniti:

Kad čujem riječ mir, pomislim

Kad čujem riječ sukob, pomislim

Kad čujem riječ rat, pomislim

Nadopune se čitaju. Slijedi razgovor o sličnim iskustvima.

- ? *Koje osjećaje u vama izaziva riječ “mir” (sukob, rat)? *Izazivaju li kod nekoga te riječi ugodne osjećaje? Koje? *Kako se osjećate kada ste u sukobu s nekim? *Kako se ponašate? *Tražite li pomoć treće osobe? *Izvučete li pouku iz sukoba? Koju?

Da vidimo, što se događa kad ...

Zadaci: – uočavanje razlika među sukobima

- razumijevanje uloge i posljedica sukoba u životu pojedinca i zajednice
- opažanje napetih stanja.

Ključne riječi: sukob, vrste sukoba, posljedice sukoba.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: ploča, kreda.

Tijek aktivnosti:

1 Učitelj/učiteljica razgovara s učenicima i učenicama o tome što je sukob, kako se sukobi razlikuju i koje su njihove posljedice.

? * Što je sukob? *Što je svim sukobima zajedničko? *Po čemu se razlikuju? *Što se događa kad je pojedinac u sukobu sa sobom? Što se događa kad se sukobe dvije osobe (dvije ili više grupa; dva ili više naroda, odnosno država)? *Što bi se dogodilo da se sukobe svi ljudi na Zemlji?

2 Tko hoće, priča o svom najnovijem sukobu, a učitelj/učiteljica piše na ploču pitanja koja bi trebala poslužiti kao smjernice za analizu sukoba. Odgovaraju svi učenici i učenice koji/koje žele, a učitelj/učiteljica naglasi da nema “točnih” i “netočnih” odgovora. Na kraju se odabere najzanimljiviji primjer koji se može koristiti u sklopu drugih aktivnosti.

- ? *Gdje se sukob dogodio? *Tko je u njemu sudjelovao? *Što je bio problem? *Što je bio uzrok sukoba (različiti interesi, želje, potrebe, povreda nečijeg prava itd.)? *Je li došlo do pogoršanja sukoba? Zašto? *Kako je sukob riješen? *Što je pridonijelo rješenju sukoba? *Je li netko pomogao u rješavanju?

Što znače riječi

Zadaci: – produbljivanje značenja riječ “sukob”
– prepoznavanje sukoba u svakodnevnom životu.

Ključne riječi: sukob.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: radi materijal, ploča, kreda, olovke.

Tijek aktivnosti:

- 1 Aktivnost započinje igrom riječima po grupama ili zajedničkom igrom (npr. nabranje riječi koje počinju prefiksom *su-*, ili koje sadrže riječ *kob*, *mir* i sl.). Svi prijedlozi se pišu na ploču. Popis se može nadopunjavati tijekom nekoliko dana riječima koje učenici i učenice od nekoga čuju ili pronađu u knjigama, rječnicima i sl.
- 2 Učitelj/učiteljica podijeli radni materijal koji se rješava samostalno ili u grupi:
Napiši što znači riječ “sukob”.
Pogledaj što u rječniku piše za riječ sukob pa i to napiši.
Karlo se rugao prijatelju da ima klempave uši.
Napiši riječi koje netko koristi kad se ruga.
Je li rujanje sukob? Zašto misliš da jest?
- 3 Učenici i učenice čitaju svoje definicije sukoba ili one koje su našli u rječniku. Slijedi rasprava o sličnostima i razlikama u određivanju sukoba, osobito o najčešćim riječima koje se pri tome rabe.

Mir i nemir

Zadatak: osvještavanje utjecaja mira i sukoba na emocionalno stanje.

Ključne riječi: sukob, osjećaji.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, listovi papira, olovke, bojice, ploča, papir velikih dimenzija, pano.

Tijek aktivnosti:

- 1** Učenici i učenice na listu papira crtaju kako se osjećaju kad su mirni/mirne ili kad su s nekim u sukobu i nadopunjavaju rečenice. Potom govore o svojim osjećajima koje su izrazili crtežom. Podijeli im se pisani materijal i objasni što trebaju učiniti.

Pročitaj ove nedovršene rečenice. Završi ih tako da na gornjoj polovici papira nacrtáš kako to izgleda kad se osjećaš mirno, a na donjoj polovici papira kad si s nekim u sukobu.

Osjećam se mirno kad

Osjećam da sam u sukobu kad

- 2** U zajedničkom razgovoru iznose se primjeri iz vlastitog života, situacije u kojima su se osjećali lijepo (mirno) ili su s nekim bili u sukobu. Oni koji žele, mogu izmišljati i zapisivati zajedničke stihove na temu *Osjećam se mirno kad...* (nabrojiti što više situacija). Ako je materijal s tekstom na dostupnom mjestu u razredu (na zidnom panou), učenici i učenice mogu po želji tijekom nekoliko dana dopisivati svoje komentare.

Vijesti, vijesti

Zadatak: – produbljanje razlika između mira i sukoba
– zauzimanje stava prema izvještavanju o miru i sukobu.

Ključne riječi: sukob, mir, vijesti.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, pano.

Tijek aktivnosti:

- 1** Učenici i učenice rade u parovima. Podijele im se naslovi iz tiska i objasni što trebaju činiti. Razgovor se najprije vodi o tome je li se par u svemu mogao složiti, a zatim se uspoređuju odgovori i komentiraju naslovi. Svima se mora dati dovoljno vremena za iznošenje mišljenja.

Ovdje su ispisani neki naslovi iz tiska. Zaokruži one za koje misliš da govore o lijepom, a prekriži one za koje misliš da govore o ružnom događaju. (Naslovi su pisani različitim tipovima i veličinama slova.)

- Osnovana udruga građana za borbu protiv nasilja
- Pijani vozač izazvao prometnu nesreću
- Pucao u ljude na ulici
- Mladić riskirao život da spasi dijete iz rijeke
- Roditelji u zatvoru zbog nasilja nad dvogodišnjim djetetom
- Skuplja se humanitarna pomoć za stradale u potresu
- Dječji zbor pjevao na proslavi godišnjice doma umirovljenika
- Najmlađa žrtva droge u našem gradu

- ?** *Koji naslovi donose lijepe vijesti, a koji ružne? *Koje osjećaje u vama bude jedni, a koje drugi? *Kojih vijesti treba biti više? Zašto? *Trebalo li više govoriti o stvarnim primjerima

skrbi, prijateljstva i suradnje među ljudima, umjesto sukoba i nasilja? *Zašto se više pozornosti pridaje negativnim događajima nego pozitivnim? *Je li u našem razredu (susjedstvu, gradu) više mira ili sukoba? *Koji su najčešći pojavni oblici mira oko nas? *Koji su sukobi najčešći? *Što bi trebalo učiniti da se više govori o pozitivnim događajima u našoj zajednici? *Što mi možemo učiniti da se to promijeni (npr. pisati urednicima lokalnih novina i sl.)?

- 2** Tijekom određenog vremena, zajednički se izrađuju zidne novine ili uređuje pano na kojem se na jednoj strani stavljaju članci iz novina koji govore o lijepim događajima, a na drugoj članci koji sadrže ružne vijesti.

D.1.2. Sukobi se razlikuju

335

Kada dvoje želi istu stvar

Zadaci: – opisivanje ponašanja osoba koje su u sukobu
– osvještavanje odgovornosti sukobljenih strana za rješenje.

Ključne riječi: sukob, rješavanje sukoba.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: nema posebnih.

Tijek aktivnosti:

Učitelj/učiteljica predlaže igru uloga u paru. Odabire se problem koji se dogodio u razredu (sukob izazvan željom dviju osoba da posjeduju predmet koji može imati samo jedna od njih) ili se izmišlja odgovarajuća situacija. Npr.:

Vrijeme je velikog odmora. Dva učenika imaju jednu loptu. Učenik A želi okupiti tim i igrati košarku. Učenik B želi uzeti loptu i vježbati bacanje u koš.

Svaki par treba se dogovoriti kako će riješiti problem. Nekoliko parova odigra dogovorenu situaciju kao igru uloga. Igra se može ponoviti više puta, s novim parovima ili s nekim novim zadatkom.

- ?** *Na koji je način sukob riješen (u svakom pojedinom slučaju)? *Je li riješen dogovorom u kojem svatko nešto daje i gubi? *Je li riješen tako da jedan učenik ili učenica dobiva, a drugi gubi? *Je li riješen tako da se jedan povlači, a drugi dobiva zahvaljujući nadvikivanju, prijetnji itd.? *Je li postojala obostrana želja za rješenjem? *Koliko je kome bilo potrebno vremena da riješi sukob? *Jesu li obje strane u sukobu zadovoljne rješenjem? Ako nisu, zašto nisu? *Što predlažu?

Iznevjereno prijateljstvo

Zadaci: – razumijevanje kako vlastiti postupci i postupci drugih uzrokuju napetost
– prihvaćanje sukoba kao dijela svakodnevnog iskustva.

Ključne riječi: tajna, prijateljstvo, mirno rješavanje sukoba.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal.

Tijek aktivnosti:

1 Aktivnost započinje igrom “Pokvareni telefon”. Učenici i učenice sjede u krugu. Prvi/ prva šapne neku riječ ili rečenicu onome/onoj do sebe, on/ona sljedećem itd. Posljednji glasno izgovara ono što je čuo. Zabune koje se “prijenosom” događaju obično izazivaju smijeh i vedro raspoloženje. Slično je i s informacijama u svakodnevnom životu. S učenicima i učenicama razgovara se o tome poznaju li nekoga tko odmah prenese informaciju koju je čuo i pritom zlonamjerno izmišlja i dodaje.

2 Nakon razgovora učenici i učenice rade na sljedećoj priči, koju treba dovršiti:

Lana je Miri povjerila svoju najveću tajnu. Zaljubila se u Matka. Nakon tri dana cijeli je razred podrugljivo dovikivao Lani “Lana voli Matka!” Lana nije mogla vjerovati da joj je prijateljica to učinila ...

Slijedi razgovor o tome kako oni vide rješenje problema između Lane i Mire te koje je od tih rješenja najprihvatljivije.

? *Što je ovdje problem? *Je li Mirino ponašanje prihvatljivo? *Kako se Lana osjećala? *Hoće li ona i Mira ostati prijateljice? *Je li se vama dogodilo nešto slično? *Kako ste reagirali? *Kako ste riješili problem? *Zašto se ono što smo čuli u povjerenju ne smije širiti dalje? *Važi li to u svim situacijama? Objasnite.

Napomena: Problem čuvanja tajni jedna je od vrlo osjetljivih tema u životu svakog djeteta. Dobro je s njima razgovarati o tome koje tajne ne treba čuvati “pod svaku cijenu” i kome ih povjeriti. Naime, odavanje tajni ponekad nije samo ogovaranje, nego može ukazivati na nečiju zabrinutost (npr. treba li, i kome, odati da znamo tko je u razredu namjerno potrgao slike s panoa i sl.).

3 Priča se može odigrati i kao igra uloga, s tim da se odredi jedan ili više mogućih završetaka.

Lijepe i ružne riječi

Zadatak: razlikovanje mirnog od nasilnog rješavanja problema.

Ključne riječi: sukob, mirno rješavanje sukoba, nasilno rješavanje sukoba.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: papir velikih dimenzija, ploča, crvena i zelena boja.

Tijek aktivnosti:

- 1** Na početku aktivnosti se razgovara o razlici između nasilnog i nenasilnog ponašanja, a zanimljiviji odgovori u svezi s karakterističnim ponašanjem u sukobu pišu se na ploču.
- ?** *Zašto ljudi dolaze u sukob? *Tko se sve sukobljava? *Koje je ponašanje karakteristično za osobe u sukobu? *Kako najčešće završavaju sukobi? (Što su najčešći uzroci sukoba?) *Mora li sukob uvijek biti praćen nasiljem? *O čemu ili kome to ovisi?
- 2** Učenici i učenice se podijele u dvije grupe. Jedna grupa izrađuje poster naslovljen *Nasilno ponašanje* (crvenom bojom). Ispod naslova upisuju riječi koje označavaju nasilno ponašanje (npr. ruganje, tučnjava, naguravanje, vrijeđanje, zastrašivanje, prijetnja, psovanje itd.). Mogu koristiti pojmove s ploče ili upisati nove kojih se sami sjete. Druga grupa izrađuje poster (zelenom bojom) na temu *Mirno ponašanje*. Upisuju riječi poput: isprika, dogovor, slušanje, razgovor, milovanje po kosi, osmijeh itd. Poster ostaju na mjestu gdje se izrađuju, a grupe mijenjaju mjesta kako bi nadopunili popis druge grupe.
- 3** Može se postaviti još jedan poster s imenima svih učenika i učenica uz koja se, tijekom tjedna ili mjeseca (prema dogovoru), stavljaju zelene, odnosno crvene točke kao znak da su ta djeca u dogovorenom razdoblju bila u sukobu i riješila ga na pozitivan, odnosno negativan način, ili pomogla u rješavanju sukoba. Popis se može nadopunjavati postupno kroz duže razdoblje, kako se stječu nova znanja o sukobima i strategijama njihova rješavanja.

Povuci – potegni

Zadaci: – osvještavanje različitih pristupa rješavanju sukoba
 – upoznavanje učinaka različitih pristupa rješavanju sukoba.

Gljučne riječi: sukob, nasilno i mirno rješavanje sukoba, nadmetanje, suradnja, kompromis, popuštanje, izbjegavanje, tvrdoglavost.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijali, olovke, ploča, kreda.

Tijek aktivnosti:

- 1** Učenici i učenice se podijele u pet grupa. Svaka grupa dobiva priču i pitanja. Dva pitanja su zajednička svima, a jedno se razlikuje od grupe do grupe. Po jedan učenik ili učenica iz svake grupe izvještava o tome kako je grupa odgovorila na zajednička pitanja, a kako na posebno.
 U priči je riječ o dvije najbolje prijateljice, Mariji i Sanji koje se ne mogu složiti oko mjesta izlaska:
Dvije djevojčice stoje ispred putokaza. Jedan pokazuje lijevo i na njemu piše riječ "kino"; drugi putokaz pokazuje desno i na njemu piše "bazen". Djevojčice se drže za ruke, dugokosa djevojčica vuče na jednu, a ona kratke kose na drugu stranu.

Pitanje za sve grupe:

*Što želi djevojčica duge kose, a što djevojčica kratke kose?
Zbog čega je nastao sukob?*

Posebna pitanja za svaku grupu:

1. *Nakon nekog vremena dugokosa djevojčica je odustala od kina i prihvatila da se ide na bazen, iako je time nezadovoljna.
*Je li sukob riješen? *Što je dobro, a što loše u takvom rješenju?*
2. *Nakon nekog vremena dugokosa je djevojčica, da prekine sukob, jednostavno otišla kući.
*Je li sukob riješen? *Što je dobro, a što loše u takvom rješenju?*
3. *Nakon nekog vremena natezanje je postalo još jače. Dugokosa je djevojčica vikala "Ako ne idemo u kino, nikad se više neću igrati s tobom. Ti si bezobraznica!". Kratkokosa je odgovorila: "Baš me briga. Ja hoću na bazen. Ti si bezobraznica!". Nakon nekoliko minuta svađe svaka je uvrijeđena otišla svojoj kući.
Je li sukob riješen? Obrazložite.
4. *Nakon nekog vremena natezanje je postalo još jače. Dugokosa djevojčica vukla je prema kinu, kratkokosa prema bazenu. Natezanje se pretvorilo u naguravanje, a zatim i u tučnjavu. Obje su pale i zaprljale se. Dugokosa je djevojčica s oderanim koljenom, plačući otrčala kući, a kratkokosa je, poderane haljine, otišla svojoj kući.
Je li sukob riješen? Obrazložite.
5. *Nakon nekog vremena, kratkokosa je djevojčica predložila da se prestanu natezati i rekla kako ona želi na bazen jer je danas posljednje popodne kada je bazen otvoren. Dugokosa je djevojčica rekla da ona želi ići u kino, ali ako ne ostanu na bazenu cijelo popodne nego samo sat vremena, stići će i u kino. Kratkokosa je djevojčica pristala.
Je li sukob riješen? Tko je pobjednik, a tko gubitnik?

U ovoj aktivnosti učenici i učenice izražavaju svoje mišljenje o svakom od mogućih rješenja. Neka od njih su evidentno nasilna (svađa i tučnjava); ona zapravo produbljuju sukob i pogoršavaju položaj obiju strana. Druga su naizgled dobra rješenja, jer izravno ne vode nasilju (popuštanje, povlačenje), ali zapravo ne rješavaju sukob, jer jedna strana ostaje uskraćena i nezadovoljna. Posljednje rješenje – dogovor i kompromis – može se smatrati najprihvatljivijim, jer su obje strane pridonijele rješenju tako što su, uvažavajući zahtjev drugoga, odustale dijelom od svog zahtjeva.

Napomena: Ovdje nisu toliko bitni "točni" i "netočni" odgovori, koliko mogućnost razmatranje svakog pojedinog rješenja. Vježba je poticaj za razmišljanje; ne očekuje se da svi misle isto i ne nameće se jedno jedino rješenje.

2 Učitelj/učiteljica ispriča poznatu basnu o dva ovna na brvnu, no samo do trenutka kad se ovnovi nađu u sredini brvna i zakvače rogove. Potom slijedi razgovor u krugu.

? *Što je problem? *Što želi bijeli ovan? *Što želi crni ovan? *Kako ovnovi mogu riješiti problem? *Što mislite da su ovnovi odabrali? *Što biste vi učinili da ste u toj situaciji? *Biste li tražili da drugi popusti? Zašto da? Zašto ne? *Trebalo li u takvoj situaciji svatko po malo popustiti? *Što se događa ako nitko ne želi popustiti? *Kako nazivamo osobe koje ne žele popustiti ni pod koju cijenu? *Je li to pozitivna ili negativna osobina?

D.1.3. Sukob sa sobom ili sviju protiv svih

Gledamo televiziju

Zadaci: – promatranje sukoba sa stajališta sukobljenih strana
– razumijevanje uloge medija u predstavljanju sukoba.

Ključne riječi: sukob, strane u sukobu, mediji, predstavljanje sukoba.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: TV, radni materijal, olovke, ploča, krede.

Tijek aktivnosti:

- 1** Učenici i učenice dobivaju zadatak da kod kuće tijekom određenog vremena (npr. 2-3 dana) gledaju televizijski program, izaberu jedan sukob koji su vidjeli (u filmu, seriji, crtanom filmu, na vijestima i sl.) i opišu ga prema pripremljenom obrascu.

Emisija na TV u kojoj sam vidio/vidjela sukob

- *Tko je sudjelovao u sukobu? (dvije osobe, više osoba, jedna osoba i grupa, dvije grupe, jedna velika i jedna mala grupa, dva naroda, više grupa međusobno, čovjek i životinja itd.)*
- *Što je uzrokovalo sukob? (ljubomora, zavist, želja za posjedovanjem ili nešto drugo)*
- *Kako je sukob riješen? (zaokruži odgovor)*
 - a) *mirno (razgovorom, dogovorom i sl.)*
 - b) *nasilno (vrijeđanjem, svađom, tučnjavom i sl.)*

Osim tih pitanja, obrazac sadrži i crteže koji prikazuju: dvoje ljudi u tučnjavi, rat, sukob jedne osobe s grupom, jednu osobu koja govori: "Ja sam u sukobu sa sobom. Mislim da sam ružan, a želim biti lijep".

- 2** Učenici i učenice prepričavaju sukob koji su opisali. Učitelj/učiteljica na ploču upisuje različite vrste sukoba sa stajališta sudionika. Zajednički nadopunjuju listu sukobima koji nisu opisani u primjerima ili izmišljaju primjere (npr. sukob čovjeka i životinje).

Napomena: U slučajevima u kojima sukob nije riješen mirno, može se razgovarati o tome zašto ljudi ponekad nisu u stanju mirno riješiti sukob (javljaju se jaki osjećaji koji im ne dozvoljavaju da sagledaju problem iz očista druge osobe ili uopće nisu u stanju slušati drugoga).

Promatranje sukoba na televiziji može biti poticaj za razgovor o televiziji kao mediju u kojemu ima mnogo nasilja. Pritom je važno da učitelj/učiteljica jasno izrazi svoje neslaganje s nasiljem na televiziji. Zajednički se mogu nabrojiti prihvatljive i zabavne emisije u kojima nema nasilja te razotkriti nelogičnosti u nizanju nasilja koje u nekim filmovima postaje samo sebi svrhom.

D.1.4. Kad je nasilje odgovor na sukob

Nije samo tučnjava nasilje

Zadaci: – uočavanje nasilja u okolini
– osvještavanje veze između sukoba i nasilja.

Ključne riječi: nasilje, sukob.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke.

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice, podijeljeni u manje grupe, rade na tekstualno – slikovnom materijalu koji pripremi učitelj/učiteljica, nakon čega svaka grupa izvještava o vrsti nasilja prikazanom u pojedinom crtežu.

Događa se da se i najjednostavniji sukob pretvori u nasilje. Nekad se nasilje pojavi tako naglo da ni sam ne znaš kako se to dogodilo. Ali nasilje nije samo onda kada netko tuče drugoga. Promotri crteže i objasni o kakvom je nasilju riječ:

1. netko krade nešto drugome iz torbe
2. jedan čovjek nešto govori, a drugi pokunjen sluša
3. dvojica se došaptavaju iza leđa trećega
4. dijete buši gumu na automobilu
5. dijete razbija prozor na kući
6. bager ruši drveće
7. skitnica spava ispod klupe u parku.

? *Je li na svim crtežima riječ o nasilju? *Koje vrste nasilja prikazuju crteži? *Jesu li ti primjeri nasilja posljedica sukoba? Objasnite. *Koje vrste nasilja su vam poznate? *O kojoj vrsti nasilja ste čuli od drugih, a koje ste sami vidjeli ili doživjeli? *Tko sve može biti žrtva nasilja? *Na koje se sve načine ljudi štite od nasilja? (ograde oko drveća, policijska služba, pas u dvorištu i sl.) *Zašto se kaže da nasiljem gube obje strane? *Što gubi žrtva, a što nasilnik?

2 Svaka grupa dogovara situaciju koju će pripremiti kao igru uloga (fizičko nasilje nad osobom, ugrožavanje imovine, nasilje nad prirodom, svađa, ogovaranje, isključenje iz grupe, primjerice nekog tko je hendikepiran i sl.). Najuspješnije obrade mogu se predstaviti u sklopu proslave Dana škole uz organizaciju učeničkog *Okruglog stola o nasilju u školi* ili sl. Učitelj/učiteljica upućuje učenike i učenice u načine na koji se priprema, vodi i vrednuje rasprava na okruglom stolu.

D.2. Što izaziva sukob

O različitim stvarima ljudi različito misle, ali svatko želi da se njegovo mišljenje uvažava pa se i na određene načine bori za to. Sukobi često nastaju zbog toga što obje strane žele pobjedu, žele ostvariti ono što misle da je za njih bolje, brane svoj stav, mišljenje ili poziciju. Kao što svaki sukob ne znači i nasilje, jer se ne mora rješavati nasilnim putem, tako i u svakom sukobu ne mora biti pobijedenih i pobjednika. Svaka strana ima svoj cilj, no to ih ne mora nužno razdvajati, jer pojedinac ponekad lakše dostiže svoj cilj kada zna cilj druge strane. Stoga je potrebno osvijestiti što je izazvalo sukob i gdje je izvor sukoba, jer njegovo prepoznavanje može biti prvi korak u uspješnom rješavanju problema. Izvor sukoba mogu biti različite želje, stavovi, potrebe, mišljenja, ogovaranje, krađa, laž, uvreda, strah, ismijavanje, neprihvatanje ili nepoštivanje.

Gdje izvire sukob

Zadaci: – shvaćanje izvora sukoba
– upoznavanje strana u sukobu.

Ključne riječi: sukob, izvori sukoba, strane u sukobu.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: ljepljivi papirići, okrugli veliki papir, olovke, flomasteri u boji.

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice se prisjete prethodne aktivnosti o predstavljanju sukoba na televiziji. Zadatak je da na papirić zapišu uzrok sukoba koji su uočili (krađa, laž, želja za posjedovanjem, ogovaranje itd.). Na velikom okruglom papiru, na podu u sredini učionice, učitelj/učiteljica upiše: "Što dovodi do sukoba". Svatko glasno čita što je zapisao (po potrebi obrazloži) i potom papirić zalijepi uz okrugli papir (papirići se slažu kao sateliti po obodu velikog papira). Ako postoji još izvora sukoba koji ranije nisu spomenuti, zajednički se ispisuju dodatni papirići.

? *Je li bilo lako odrediti uzrok sukoba? *Kod kojih je sukoba teže otkriti uzrok? Kod kojih lakše? *Postoji li kod svakog sukoba samo jedan uzrok? *Ako ne postoji, kako znamo koji je pravi? *Je li npr. lako dokučiti zašto netko laže (ogovara drugoga, krade)? *Vide li strane u sukobu uzrok sukoba na isti način? *Može li do sukoba doći i zbog neznanja? *Što tada treba učiniti? Objasnite.

2 Na kraju učenici i učenice mogu izraditi zajednički poster na temu *Što izaziva sukob*. U središtu crvenom bojom nacrtaju veliki znak STOP! oko kojega ispisuju uzroke sukoba koje su identificirali tijekom razgovora (npr. neznanje, krađa, laž, želja za posjedovanjem predmeta koji pripada drugome itd.).

Priča o čudnom slonu

Zadatak: shvaćanje da različita viđenja situacije mogu biti izvor sukoba.

Ključne riječi: izvori sukoba, viđenje sukoba (različitost očista).

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: stara indijska priča "Čudni slon", papir, olovke.

Tijek aktivnosti:

1 Učenicima i učenicama se podijeli priča "Čudni slon" koju svatko čita za sebe. Prije čitanja, učitelj/učiteljica daje kratko objašnjenje: "Ponekad mislimo da je sve baš onako kako nama izgleda i da su svi drugi u krivu. Pročitaj ovu staru indijsku priču i razmisli tko je u pravu i zašto se mudraci nisu razumjeli":

U jednom gradu živjelo je šest mudraca. Svi su bili slijepi. U grad je došao cirkus, a s njime i slon. Svi su željeli vidjeti slona, pa tako i šest mudraca. No kako kad su slijepi? Jedan se dosjeti: "Mi ga možemo osjetiti, možemo ga dotaknuti rukama i znat ćemo kako izgleda." Ostali su se mudraci složili s prijedlogom i tako su svi zajedno otišli "vidjeti" slona. Prvi je dotaknuo veliko slonovo uho. Osjetio je kako se ono polako miče. "Slon je kao lepeza", rekao je. Drugi je dodirnuo slonovu nogu. "Izgleda kao drvo", rekao je. "Obojica ste u krivu", rekao je treći. "On izgleda kao uže", rekao je nakon što je dodirnuo slonov rep. Četvrti je stavio svoju ruku na slonovu kljovu i rekao da slon izgleda kao koplje. "Ma, ne!" rekao je peti mudrac. "Slon je poput visokog zida". On je bio dotaknuo slonovo tijelo. Šesti je mudrac uhvatio surlu i rekao: "Svi ste vi u krivu. Slon je poput zmijske!"

"Ne, nego koplja!"

"Ma kakvo koplje, slon je poput zida!"

"Lepeza!"

"Zid!"

"Ti si u krivu!"

"Ja sam u pravu!"

Svi su vikali istodobno i svadali se sat vremena. Zatim su se ljuti razišli. I nikad nisu otkrili kako slon izgleda."

? *Na koji su problem naišli slijepi mudraci? *Zašto se promatranje slona kod njih pojavilo kao problem? *Kako su ga oni "promatrali"? *Zašto je kod njih došlo do sukoba? *Jesu li mudraci uspjeli saznati kakav je slon? Zašto nisu? *Da su postupili drugačije, bi li saznali kako slon izgleda? *Da ste bili pored njih, što biste im savjetovali? *Što bi se dogodilo da su htjeli slušati jedan drugoga? *Jesu li mudraci postupili mudro?

2 Nakon čitanja priče učenici i učenice se podijele u manje grupe sa zadatkom da prerade kraj priče, i to tako da mudraci postignu suglasnost oko izgleda slona. Nakon što predstavnik/predstavnica pojedine grupe prepriča završetak, može se povesti razgovor o tome zašto različita očista mogu otežati ili onemogućiti rješenje problema ili spora među ljudima.

- 3** Priču se može izvesti i kao igru uloga s različitim završecima ili izabrati neku drugu aktivnost kroz koju će učenici i učenice razumjeti da različito viđenje istog problema dovodi do različitih rješenja te da različita rješenja mogu postati izvorom sukoba. Razred se, primjerice, može dogovoriti da jedan od učenika/učenica opisuje predmet koji drugi ne vide. Oni crtaju prema opisu. Crteži se kasnije uspoređuju, ali ne s ciljem utvrđivanja uspješnih i neuspješnih radova, nego da se uoči kako se jedan te isti predmet može različito “vidjeti”, odnosno predočiti.

Čega je dio

Zadatak: osvještavanje potrebe promatranja stvari, pojava i događaja s različitih očista.

Ključne riječi: očiste.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: pet kartonskih dijelova kuće, marama ili povez za oči.

Tijek aktivnosti:

- 1** Učitelj/učiteljica pripremi pet izrezanih kartonskih dijelova kuće (pravokutnici za zid, dimnjak, vrata, krov i prozor). Petorici dobrovoljaca se stavi povez preko očiju. Za to vrijeme ostali učenici i učenice slažu kuće od pripremljenih kartona. Potom se dijelovi podijele učenicima i učenicama s povezom na očima koji opisuju i imenuju ono što misle da drže u ruci. Na kraju opisivanja svih dijelova, oni, bez pomoći drugih, otkrivaju što se dobije kad se ti dijelovi sastave.
 - 2** U razgovoru koji slijedi naglasak je na onom dijelu aktivnosti u kojemu jedan učenik ili učenica zavezanih očiju pokušava drugim učenicima i učenicama zavezanih očiju objasniti koji dio drže u ruci. Ovdje je važno usmjeriti pozornost na to kako oni slušaju učenika/učenicu koji/koja im objašnjava dijelove i koliko razumiju opise.
- ?** *Je li vam bilo teško zatvorenih očiju odgonetnuti što držite u ruci? Zašto? *Je li vam bilo teško objasniti drugima što držite u ruci? Zašto? *Jeste li iz opisa drugih učenika mogli lako odgonetnuti o kojem je predmetu (dijelu) riječ? *Gdje je bio najveći problem?

Pojavio se problem

Zadaci: – uživljavanje u situacije drugih i opažanje iste situacije na više načine
– razvijanje kreativnog i kritičkog mišljenja.

Ključne riječi: sukob.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal.

Tijek aktivnosti:

1 Učenicima i učenicama se podijeli kratka priča u kojoj je opisan sukob.

Ivan i Sanja su došli iz škole. Nakon ručka, Ivan odluči učiti i napisati sve zadaće. Sanja je bila umorna pa se radije otišla igrati s prijateljicom Majom. Ivanu je nakon učenja ostalo dosta vremena za odmor i zabavu. Kako posebno voli glazbu, upalio je radio 'do daskе' i uživao. U tom se času Sanja vratila kući s namjerom da napiše zadaću. Iako i ona voli glazbu, glasna glazba joj smeta u učenju.

? *Je li između Ivana i Sanje došlo do sukoba? *Što je uzrok njihovu sukobu (riječ je o sukobu želja i interesa, ali i o sukobu prava – prava na obrazovanje, igru, zabavu i odmor)? *Kako bi takav sukob trebalo rješavati? *Što je za to potrebno? *Trebali li takav sukob rješavati netko sa strane (npr. roditelji)? Zašto da? Zašto ne? *Može li se iz tog sukoba naučiti nešto za ubuduće? *Je li tko od vas bio u sličnoj situaciji? *Kako ste problem riješili? *Jeste li našli trajno rješenje? *Je li to rješenje zadovoljilo obje strane?

2 Situacija se može odigrati kao igra uloga na tri načina: a) da učenici i učenice sami dođu do rješenja problema; b) da jedan učenik ili učenica preuzme ulogu posrednika u rješavanju sukoba i c) da jedan učenik ili učenica glumi roditelja koji pomaže djeci da dođu do rješenja koje je prihvatljivo jednoj i drugoj strani. U trećoj varijanti moguće je igrati ulogu strogog i popustljivog roditelja.

Napomena: U zaključku razgovora koji slijedi nakon prve i druge aktivnosti potrebno je naglasiti da je najbolje kad sukob rješavaju oni koji su u njemu, a ne kad se to prepusti nekome "izvana" koji dolazi s gotovim rješenjem, jer to ne mora biti odluka onih koji imaju problem. Treća strana može pomoći u rješavanju problema samo tako da olakša razgovor sukobljenih strana kako bi one same došle do rješenja.

Poruke prijateljstva

Zadaci: – prepoznavanje i osvještavanje poruka koje se upućuju drugima i koje se primaju od drugih
– razumijevanje pojmova "prijatelj/prijateljica", "neprijatelj/neprijateljica", "prijateljstvo/neprijateljstvo".

Ključne riječi: prijatelj/prijateljica, neprijatelj/neprijateljica, prijateljstvo/neprijateljstvo.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, ploča, krede u boji, olovke, bojice.

Tijek aktivnosti:

1 Aktivnost započinje kao oluja ideja na temu *prijatelj/prijateljica – neprijatelj/neprijateljica*. Učenici i učenice iznose svoje asocijacije, a učitelj/učiteljica ih piše na ploču. Slijedi razgovor o tome što je prijatelj, odnosno neprijatelj, može li prijatelj postati neprijatelj, i obrnuto, te kako može doći do te promjene.

? *Što znači imati prijatelja ili prijateljicu? *Koje osobine ima dobar/dobra prijatelj/prijateljica? *Je li vas prijatelj/prijateljica ikada iznevjero/iznevjerila? Kada (u kojoj situaciji)? Zašto? *Kako ste se osjećali? *Jeste li ostali prijatelji? *Imate li neprijatelja/neprijateljicu? *Zašto je to vaš/vaša neprijatelj/neprijateljica? *Koje osobine ima vaš neprijatelj/neprijateljica? *Želite li ponekad da vam netko tko vam je neprijatelj postane prijatelj? *Što bi on ili ona trebali promijeniti da se to dogodi? *Što bi vi trebali promijeniti u tom slučaju?

2 U nastavku aktivnosti učenici i učenice samostalno rade na pisanom materijalu.

- *Nacrtaj svog najboljeg prijatelja ili prijateljicu.*
- *Napiši zbog čega voliš svog prijatelja/ prijateljicu.*
- *Napiši zbog čega misliš da te tvoj prijatelj/ prijateljica voli.*

Napiši:

RIJEČI KOJIMA MOGU UVRIJEDITI

PRIJATELJA ILI PRIJATELJICU

.....

.....

.....

RIJEČI KOJIMA MOGU USREĆITI

PRIJATELJA ILI PRIJATELJICU

.....

.....

.....

3 Učitelj/učiteljica skreće pozornost učenika i učenica na poslovicu koja kaže da čovjek vrijedi onoliko koliko prijatelja ima.

? *Što znači ta poslovice? *Možemo li se složiti s njom? *Zašto je važnije kakve prijatelje/prijateljice imamo nego koliko ih imamo? *Jesmo li svim prijateljima/prijateljicama jednako privrženi? *Jesu li nama svi naši prijatelji/prijateljice jednako privrženi/privržene? *Zašto postoje razlike u tome?

4 Za zajednički poster na temu *Ja poručujem svom/svojoj prijatelju/prijateljici..*, učenici i učenice sami odabiru dio pisanog materijala o razlozima zbog kojih vole svog prijatelja ili prijateljicu. Sadržaj postera može se pripremiti i za školske novine.

Kako znam da me voliš

Zadaci: – osvještavanje važnosti upućivanja i primanja pozitivnih poruka
– prepoznavanje osjećaja.

Ključne riječi: pozitivna poruka, izražavanje osjećaja.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke.

Tijek aktivnosti:

1 Uz riječi neke poznate pjesme ili uz pljeskanje učenici i učenice se slobodno kreću učionicom. Na dogovoreni se znak zaustave i zapišu na papir jednu lijepu riječ ili poruku. Papir potom zalijepe na leđa svom prvom "susjedu"/"susjedi" koji ga skine i pročita.

? *Koju ste poruku dobili? *Kako ste se osjećali kad ste je pročitali? *Biste li željeli često dobivati takve poruke? *Zašto su nam takve poruke važne? *Osjećate li zadovoljstvo kad vam netko uputi lijepu riječ ili kad o vama lijepo priča? Zašto? *Kako se osjećate kad vi drugome uputite lijepu riječ? *Kako često nastojite razveseliti drugoga (mamu, tatu, sestru, brata, prijatelje i prijateljice, tužne osobe i sl.)? *Kako to činite?

2 Slijedi rad na materijalu koji učitelj/učiteljica prethodno pripremi. Na jednom listu papira je nacrtano pet krugova, a na drugom pet srdaca. Iznad pojedinog kruga, odnosno srca, piše: roditelji, prijatelji i prijateljice, bake i djedovi, učitelji/učiteljice, susjedi (prema izboru). Učenici i učenice u krugove pišu po čemu znaju da ih roditelji, prijatelji, prijateljice itd. vole, a u srca kako roditeljima, prijateljima i prijateljicama itd. sami pokazuju da ih vole.

3 U sljedećem dijelu aktivnosti razgovara se o sukobima među onima koji se vole i potrebi da se on riješi na miran način, bez vike i uvreda. Kao uvod za razgovor, učenici i učenice mogu odgovoriti na pitanje:

Jeste li ikad bili u sukobu s nekim koga volite? Napišite što se dogodilo.

Nakon što nekoliko učenika ili učenica pročita svoje odgovore, povede se razgovor koji im treba pomoći da shvate važnost vlastitog nastojanja u pronalaženju rješenja koje, što je moguće više, odgovara jednoj i drugoj strani. Valja naglasiti da se takvo rješenje rijetko postiže brzo i lako te da se do njega može doći samo ako se poštuje druga strana i pokaže strpljivost i dobra volja.

4 Ako za to postoje uvjeti, dobro bi bilo u školu ili razred pozvati osobu koja učenike i učenice može upoznati s humanitarnim organizacijama ili pojedincima koji nesebično rade za dobrobit drugih, npr. nekoga iz nevladinih udruga za ljudska prava, humanitarnih organizacija, udruga koje promiču mir i nenasilje i sl.

Što učinim kad ...

Zadatak: opažanje svojih osjećaja i reakcija u sukobu.

Ključne riječi: osjećaji, stavovi, sukob.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, crveni i zeleni kartoni, olovke, bojice.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Izvor sukoba u velikoj mjeri određuje kako se netko osjeća u sukobu. Nije svejedno što uzrokuje sukob. Ako nas netko u prolazu gurne, vrlo je vjerojatno da će kod nas izazvati ljutnju koja ne traje dugo. No ako nas netko ružno ogovara, bit ćemo bijesni, povrijeđeni, a često i žalosni. Različiti izvori sukoba izazivaju u nama različite osjećaje, a time i različite reakcije u sukobu.

1 Učitelj/učiteljica podijeli radni materijal. U prvom stupcu su opisi neugodnih situacija, u drugome učenici i učenice upisuju kako bi se osjećali u pojedinoj situaciji, a u trećemu kako bi se ponašali. Ako ne razumiju kako treba upisivati odgovore, učitelj/učiteljica im pokazuje

na nekom primjeru. U nižim razredima, učenici i učenice mogu odgovarati samo na pitanje "Kako se osjećam?" i umjesto pismenih odgovora nacrtati lice koje se smije, plače, kojemu je svejedno ili koje je ljuto.

<i>Situacija</i>	<i>Kako se osjećam?</i>	<i>Što učinim?</i>
– Kad mi se netko ruga.
– Kad sam optužen za nešto što nisam učinio/učinila.
– Kad mi roditelji nareda da napravim nešto što mi se ne da.
– Kad se moj prijatelj ili prijateljica želi igrati jedno, a ja drugo.
– Kad me u školi napadne stariji učenik ili učenica.
– Kad mi prijatelj ili prijateljica ne da svoju igračku u igri.
– Kad mi netko kaže da sam glup/glupa.
– Kad moj prijatelj ili prijateljica govori o meni neistinu.

? *Koja bi vas situacija najviše povrijedila? Zašto? *Koja najmanje? Zašto? *Uz koju ste situaciju lako predvidjeli svoje ponašanje? *Uz koju situaciju niste mogli predvidjeti svoje ponašanje? Zašto?

2 Na drugom radnom materijalu nacrtan je nogometni sudac koji oko sebe baca kartone i govori: *Danas dajem crveni karton za.... Danas dajem zeleni karton za* Na papirićima su ispisane sljedeće riječi: prigovaranje, guranje, udaranje, upadanje u riječ, vikanje, napadanje, maltretiranje, psovanje, ruganje i sl. Ispod crteža je pitanje za učenike ili učenice: *Za što biste vi nekome dali crveni karton? Za što zeleni?* Odgovori učenika i učenica ispisuju se na pano podijeljen u dva stupca: a) *Ponašanje koje zaslužuje crveni karton* i b) *Ponašanje koje zaslužuje zeleni karton.*

3 Igra s kartonima može se uvesti i kao redoviti oblik praćenja ponašanja za vrijeme malih odmora. Svaki dan drugi učenik ili učenica postaje "sudac", odnosno "sutkinja", i dobiva set crvenih i zelenih kartona koje dijeli učenicima i učenicama, ovisno o njihovu ponašanju: crveni karton za neprihvatljivo ponašanje, a zeleni za suradnju, pomoć drugome i sl. Odluku o tome kome dati koji karton "sudac"/"sutkinja" donosi samostalno ili na prijedlog učenika i učenica. Učitelj/učiteljica ni na koji način ne smije utjecati na "suca"/"sutkinju", a učenici i učenice kojima je dodijeljen karton ne smiju komentirati odluku. Krajem nastave kartoni se zbrajaju. Učenik/učenica s najviše crvenih kartona tada stječe pravo komentirati i/ili osporiti odluke "suca"/"sutkinje". Ako uspije dokazati da su mu kartoni nepravедno dodijeljeni, razred ga oslobađa krivnje i traži od "suca"/"sutkinje" da mu se javno ispriča.

Nije lako odlučiti se

Zadatak: – preispitivanje svojih stavova i mišljenja u sukobu
– predviđanje ishoda i posljedica sukoba.

Ključne riječi: stavovi, mišljenje, odluke, ishod sukoba, posljedice sukoba.

Razred: 4. i 5.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke, bojice.

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice rade u pet grupa. Svaka grupa dobiva kratki opis nekog sukoba za koji treba odlučiti kako će ga riješiti, a potom i predstaviti ostalima (zajedničkim crtežom, igrom uloga, pantomimom, organiziranjem igre za sve učenike i učenice, čitanjem, odnosno pričanjem priča, stripom i sl.).

- Alan vidi čovjeka koji u dućanu krade kutiju keksa. Kradljivac je primijetio da ga Alan gleda i zaprijetio mu da šuti, jer će se inače loše provesti.
- Lea i Vlatka su najbolje prijateljice. Uzele su džeparac i kupile u trgovini slatkiše. Dok su jele pred trgovinom, približila im se Tena, nova učenica u razredu. Lea je predložila da se sakriju, da ne bi dijelile slatkiše s Tenom.
- Grupa učenika i učenica šarala je flomasterima po školskom zidu. Učitelj je rekao da će, ukoliko ne kažu tko je to učinio, svi platiti bojanje. Mislav je siromašan i zna da njegovi roditelji ne mogu platiti bojanje zidova pa je odlučio otkriti učitelju krivce.
- Tomislav je nehotice razbio maminu omiljenu vazru. Svjestan je da slijedi kazna. Večeras bi trebao ići Domagoju na rođendan pa je zatajio razbijenu vazru, kako ne bi bio kažnjen ostajanjem kod kuće.
- Gorana i njen brat Josip gledaju televiziju. Gorana želi gledati seriju, a Josip sportski program. Ne mogu se dogovoriti i Gorana odluči sakriti daljinski upravljač da nitko ne može gledati televiziju.

2 Nakon što sve grupe riješe sukob i predstave ga razredu, slijedi razgovor o tome tko je donio odluku u pojedinoj priči, čiji je izbor, tko je još mogao donijeti odluku, te o iskustvima djece ukoliko su se našla u sličnim situacijama.

? *Zašto ste se odlučili baš za takvo rješenje sukoba? *Čija je to bila ideja? *Tko je donio odluku? *Jeste li svi zajedno sudjelovali u njenom rješenju? *Jeste li se našli u sličnoj situaciji? *Kako ste se osjećali? *Kako ste riješili sukob? *Je li vam ponekad teško donijeti važnu odluku koja se tiče nekih vaših izbora (prijatelja, škole, i sl.)? Zašto?

Jesam li ja lutka na koncu

Zadatak: prihvaćanje odgovornosti za svoje postupke.

Ključne riječi: odgovornost, krivica.

Razred: 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke.

Tijek aktivnosti:

Učenicima i učenicama podijeli se radni materijal:

Sanju je prijateljica nagovorila da u trgovini ukradu vrećicu s balonima. Prodavačica ih je vidjela i zaustavila na izlazu iz trgovine. Sanja je, crveneći se od stida, govorila: "Ma nisam ja kriva, ja nisam htjela ukrasti, ali me Jelena nagovorila."

**Što misliš, tko je kriv za krađu? Zašto?*

Prijatelj/prijateljica te nagovara da učiniš nešto što znaš da je pogrešno.

**Što ćeš učiniti? Ako pristaneš, tko snosi krivicu?*

? *O čemu je riječ u oba slučaja? *Ako znate da se nešto ne smije (nije pristojno), a vi to učinite pod nagovorom drugoga, je li ta osoba jedina kriva za vaš postupak? *Što treba učiniti u takvoj situaciji? *Jeste li obvezni upozoriti na posljedice onoga tko vas nagovara? *Zašto je to važno? *Je li Sanja ispravno postupila kad je otkrila tko ju je nagovorio na krađu? *Trebala li Jelena snositi svu krivicu? *Je li kriva Sanja? Zašto?

D.3. Do rješenja sukoba treba se potruditi

Svaki sukob ima svoju negativnu i pozitivnu stranu. Što će prevladati, ovisi o načinu na koji se on rješava. Svrha mirnog rješavanja sukoba jest smanjenje njegovih destruktivnih potencijala i jačanje konstruktivnih. Svako rješavanje sukoba je proces tijekom kojega se sukobljene strane suočavaju s problemom i donose određene odluke kojima se nastoji okončati problem. Ako to nastojanje ide u pravcu zadovoljavanja interesa i potreba obje strane, riječ je o mirnom rješavanju sukoba. Mirno rješavanje sukoba je, dakle, kreativni čin kojim se postavljaju temelji za pozitivne promjene u međuljudskim odnosima.

Mirno rješavati sukob znači:

- biti zainteresiran i aktivno uključen u rješavanje problema;
- biti otvoren za nove ideje;
- biti usmjeren na konstruktivno i kreativno rješavanje problema;
- bolje upoznati sebe, svoje želje, interese, stavove i očekivanja;
- bolje upoznati drugoga;
- razvijati sposobnost empatije;
- otvoriti mogućnost unaprjeđenja odnosa s drugom stranom u sukobu;
- zajednički nastojati doći do cilja.

To nikako ne znači da se učenicima i učenicama sukob treba predstaviti kao nešto što je samo po sebi dobro. Iskustvo sukoba je loše, ali se može preokrenuti u dobro ako nam je stalo doći do rješenja i ako to činimo tako da vodimo računa i o drugoj strani.

Pobjeći ili ostati

Zadaci: – doživljavanje sukoba kao izazova
– osvještavanje potrebe za aktivnim uključivanjem u rješavanje sukoba.

Ključne riječi: odgovor na sukob, rješavanje sukoba, izbjegavanje problema.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Bijeg od problema jedan je od onih odgovora na sukob kojim se problem ne rješava. Pozitivne potencijale sukoba moguće je iskoristiti samo kroz proces mirnog rješavanja.

1 Učenici i učenice individualno rade na radnom materijalu.

(Crteži dviju djevojčica koje se drže za ruke. Jedna se zove Lena, a druga Nina, što piše na njihovim haljinama). Svaki par crteža, označen brojevima od 1 do 3, prikazuje dvije situacije.) Lena i Nina dobre su prijateljice. No Nina je često nezadovoljna njihovim druženjem. Pogledajte što se ponekad događa kad su zajedno:

- 1. par crteža – na 1. crtežu djevojčice vuku, svaka na svoju stranu istu knjigu, a na 2. crtežu Nina odlazi i ostavlja knjigu Leni*
- 2. par crteža – na 1. crtežu Lena uzima mačkicu, koju Nina hoće pomaziti, a na 2. crtežu Nina odlazi*
- 3. par crteža – na 1. crtežu Lena se ljulja, Nina stoji i gleda, a na 2. crtežu Nina odlazi*

Pitanja:

- 1. Zašto je Nina nezadovoljna?
– na prvoj slici
– na drugoj slici
– na trećoj slici*
- 2. Na koji način Nina rješava problem?*
- 3. Što bi se moglo dogoditi s njihovim prijateljstvom?*
- 4. Zašto misliš da bi se to moglo dogoditi?*
- 5. Što bi sve mogla učiniti Nina ako se i ona želi ljuljati na ljuljački?*

2 Slijedi razgovor u krugu o odgovorima, nakon čega učenici i učenice mogu odigrati pojedine scene u paru na dva načina: a) Nina se povlači (prijateljstvo se narušava) i b) Nina nastoji riješiti problem razgovorom i sl. (prijateljstvo nije narušeno).

Zajedno je zanimljivije

Zadaci: – traženje kreativnih i konstruktivnih rješenja sukoba
– poticanje osjećaja zadovoljstva sudjelovanjem u mirnom rješavanju sukoba.

Ključne riječi: sukob, pozitivno rješenje sukoba, mirno rješavanje sukoba.

Razred: 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, flomasteri.

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice rade u parovima na slikovnom i pisanom materijalu.

(Crtež prikazuje stubište. Svaka stuba označava jedan korak u rješavanju sukoba. Stube su u obliku pravokutnika u kojima piše tekst, a iznad njih je nacrtana određena situacija).

1. stuba – Marko i Branimir su dobri prijatelji (stoje zajedno).
2. stuba – Marko je dobio novu kompjutorsku igricu i ne želi je dati Branimiru.
3. stuba – Branimir je žalostan i razmišlja što učiniti.
4. stuba – Marko igra igricu sam.
5. stuba – Branimir traži od Marka da mu posudi novu igricu, koju je već upoznao.
6. stuba – Marko mu odbija dati, jer najprije sam želi istražiti igricu.
7. stuba – Branimir obeća Marku da će mu pokazati igricu ako mu je posudi.
8. stuba – Marko pristaje dati igricu Branimiru, a ovaj mu pokazuje kako se igra.
9. stuba – Igraju se zajedno.

Učenici i učenice određuju u kojem je trenutku, i kako, iskorišten pozitivan potencijal sukoba pa je sukob riješen mirnim putem i na zadovoljstvo obje strane. Određuju koja je to stuba na slici i zašto. Svaki par kaže što misli.

? *Na kojoj se stubi pojavio problem? Zašto? *Kako se riješio problem? *Tko je riješio problem? *Je li netko izgubio takvim rješenjem? *Što bi se dogodilo da Marko nije pristao na Branimirov prijedlog? *Što su Marko i Branimir naučili iz ovog sukoba? *Jeste li vi bili u sličnoj situaciji? *Kako ste postupili? *Jeste li nastojali doći do rješenja koji će zadovoljiti obje strane?

2 Aktivnost se može pretvoriti u igru slagalice – svaka situacija je jedan kartončić s crtežom. Tada se kartončići slažu kao stube, a to omogućuje i razne kombinacije (npr. učenici i učenice mogu neke situacije kasnije izbaci kao nepoželjne).

Da ili ne, pitanje je sad

Zadaci: – preispitivanje vlastitih stavova o ponašanju u sukobu
– razvijanje svijesti o tome da sukob i njegovo rješenje ovise o “objema stranama”
– poticanje na mirno rješavanje sukoba.

Ključne riječi: sukob, ponašanje u sukobu, stavovi, mirno rješavanje sukoba.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: pisani materijal, olovke, ploča.

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice rade individualno.

Uputa: Pročitaj sljedeće rečenice i zaokruži pokraj svake DA ako se slažeš s onim što piše ili NE ako se ne slažeš.

– Kad ti prijatelj ne dopušta da pogledaš njegovu novu knjigu, najbolje je okrenuti se i otići.

DA NE

– U našem razredu nema sukoba.	DA	NE
– Sukob uvijek završi svađom.	DA	NE
– Odrasli nikad nisu u sukobu.	DA	NE
– Baš svaki problem može biti riješen razgovorom.	DA	NE
– Najčešći su sukobi između dječaka i djevojčica.	DA	NE
– Dobro je uvijek reći sve što misliš.	DA	NE
– Najviše je sukoba između učitelja/učiteljica i učenika i učenica.	DA	NE
– Nikako nije moguće da u sukobu pobijede obje strane.	DA	NE
– Kad znaš da si u krivu, dobro je to i priznati.	DA	NE
– U sukobu se može mnogo toga saznati o onom s kim si u sukobu.	DA	NE

2 Učenici i učenice podijele se u parove i u paru usporede svoje odgovore. Svaki par izvještava o čemu se nisu suglasili. Slijedi rasprava.

3 Na ploču se pišu tvrdnje koje vode mirnom rješavanju sukoba. Dvoje učenika izrađuje poster (kasnije izvješten na zid učionice) na kojemu su te tvrdnje napisane i ilustrirane.

D.4. Kako se nositi s burnim osjećajima

D.4.1. Kako se osjećam, kako se osjećaš

Ogledalo

Zadatak: opažanje različitih osjećaja.

Ključne riječi: osjećaj, vrste osjećaja, ljubav, ljutnja, strah, bijes, radost itd.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, tjelesna i zdravstvena kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: nema posebnih.

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice igraju igru ogledala. Jedan/jedna po jedan/jedna stane ispred svih i mimikom ili gestama pokazuje drugima neki osjećaj (ljutnju, strah, veselje, zabrinutost itd.). Razred ponavlja pokrete kao u ogledalu, a nakon toga se pogađa o kojemu je osjećaju riječ.

2 Igra se može nadopuniti izmišljanjem imena za osobu koja je ljuta, bijesna, prestrašena itd. (Ljutko/Ljutica, Straško/Straška, Strašljivko/Strašljivka, Strašomor/Strašomorka itd.).

Ljutko

Zadaci: – prepoznavanje osjećaja
– osvještavanje osjećaja ljutnje.

Ključne riječi: osjećaj, prepoznavanje osjećaja, ljutnja, bijes.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: lutka Ljutko.

Tijek aktivnosti:

- 1 Učenici i učenice sjede u krugu. Svatko kaže jednu riječ koja ga čini sretnim i jednu koja ga ljuti. Slijedi razgovor o doživljaju ljutnje i ponašanju pod utjecajem ljutnje, osobama u njihovoj okolini koje su često ljute i sl.
- 2 Učenici i učenice sjede u krugu. Jedan/jedna drži u ruci lutku Ljutka (izrađenu npr. od novinskog papira preklapanjem). Lutka putuje u krug i svatko tko je dobije vikne nešto ljutito, nešto što je čuo toga dana (npr. prestani lupati, ne ideš van, pospremi iza sebe već jednom i sl.). Može i svatko imati svoga Ljutka. Dok ga drži u rukama može ljutito govoriti, vikati na nekoga i sl. Nakon što su svi imali Ljutka, razgovaraju kako su se osjećali dok su "bili Ljutko". Na kraju svatko zgužva svog Ljutka ili pomaže u gužvanju zajedničkog, koji se potom baca u koš.
- ? *Što je Ljutko najčešće govorio? *Na koga se najviše ljutio? *Je li mu bilo lakše nakon što se izvikao? Zašto da? Zašto ne? *Na koga se vi najčešće ljutite? *Što kažete kad ste ljuti? *Kako izgledate kad ste ljuti? *Kako znate da je netko ljut na vas? *Kako se roditelji ljute na vas? *Što činite da ih "odljutite"? *Uspijevate li uvijek u tome?
- 3 Učitelj/učiteljica podijeli učenicima i učenicama slikovne i pisane materijale.
(Crtež – siluete dječaka i djevojčice)
 - *Docrtaj jedan od ovih likova tako da prikazuje tebe kad si ljut/ljuta.*
 - *Kad si zadnji puta bio/bila tako ljut/ljuta? Opiši situaciju:*
 - *Što radiš kad si ljut/ljuta?*
 - *Što rade tvoji ukućani kad su ljuti?*
 - *Kako ti izgleda tvoj prijatelj/prijateljica kad je ljut/ ljuta?*
 - *Što bi ti htio/htjela da drugi učine kad si ljut/ljuta?*Slijedi razgovor u krugu. Učenici i učenice koji to žele iznose kako su odgovorili na pitanja.

Tko jači, taj ...

Zadatak: izražavanje istih osjećaja na različite načine.

Ključne riječi: osjećaj, izražavanje osjećaja, snaga (intenzitet) osjećaja.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: prazan list papira, olovke, bojice.

Tijek aktivnosti:

1 Svaki učenik i učenica dobije list papira na kojemu nacрта okvir (četvrtasti ili okrugli) kao da je riječ o ogledalu. Zatim u "ogledalu" crta sebe kad je jako ljut/ljuta. Slijedi razgovor o tome kako se tko osjeća, kako izgleda i kako se ponaša kad je jako, malo ili vrlo malo ljut. Odgovore prati mimika, odnosno pokreti, ovisno o stupnju ljutnje.

2 U nastavku aktivnosti učenici i učenice rade na slikovnom i pisanom materijalu.

Kad se na nekoga jako ljutiš, taj ti izgleda kao neprijatelj/neprijateljica, pa razmišljaš kako ga pobijediti. Ne zaboravi, u sukobu obje strane imaju problem, pa ga obje trebaju i rješavati. (Slika – dva bijesna dječaka, Antuna i Josipa, koji vuku bicikl svaki na svoju stranu).

– *Oko čega se sukobe Antun i Josip?*

– *Ako ovako nastave, hoće li pobijediti onaj tko je jači?*

– *Ako se "ohlade", kažu jedan drugome što žele i dogovore se, tko će onda biti pobjednik?*

? *Što je Antunov i Josipov problem? *Treba li ovdje pobijediti onaj tko je jači? *Da se nadete u takvoj situaciji, kako biste vi riješili problem? *Je li u takvom sukobu važnija snaga ili nešto drugo? Što? *Zašto je u ovakvim situacijama najbolje postići dogovor? *Kako se postiže dogovor?

Bacimo bijes u smeće

Zadaci: – osvještavanje veze između osjećaja i ponašanja
– prepoznavanje osjećaja kod drugih.

Ključne riječi: osjećaj, prepoznavanje osjećaja, ponašanje.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezik manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: prazni papirići, olovke, ploča, krede.

Tijek aktivnosti:

1 Učitelj/učiteljica daje sljedeće upute: "Djeco, sigurno ste puno puta bili ljuti, veseli ili zabrinuti. Isto ste tako često imali priliku vidjeti vaše roditelje ili prijatelje tužne, sretne ili ljute. Sjetite se tih situacija i pokušajte zapisati kako su osobe iskazivale svoj osjećaj, npr. za *sretan* – nasmiješen, skakuće, zviždi, pjeva, veseo, itd." Učenici i učenice podijele se u grupe. Svaka grupa obrađuje jedan osjećaj, a rezultate piše na ploču.

? *Kako se ponaša onaj tko je veseo (zabrinut, ljut, bijesan, uplašen itd.)? *Kakav izraz lica ima osoba koja je vesela (zabrinuta, ljuta, bijesna, uplašena itd.)? *Kako se osjeća osoba koja je vesela (zabrinuta, ljuta, bijesna, uplašena itd.)? *Što sve može biti uzrok veselja (zabrinutosti, ljutnje, bijesa, straha itd.)?

2 Na komadu papira, svatko napiše situaciju koja u njemu izaziva bijes. Pročitaju oni koji to žele, a zatim svatko zgužva papir, podere ga i baci u smeće.

Kad se odljutim

Zadatak: osvještavanje veze između osjećaja i ponašanja.

Ključne riječi: osjećaj, ljutnja.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke, bojice.

Tijek aktivnosti:

- 1 Učitelj/učiteljica podijeli učenicima i učenicama slikovne i pisane materijale na kojima će raditi. Materijali sadrže situacije u kojima netko više nije ljut. Slijedi kratka uputa: "Nadopuni lik tako da predstavlja tebe "kad se odljutiš", kad te prođe bijes, te odgovori na pitanja.

Crtež: siluete dječaka i djevojčice iz aktivnosti "Ljutko"

- *Kako se osjećaš kad se odljutiš?*
- *Po čemu znaš da si se odljutio/odljutila?*
- *Kako se ti osjećaš kad se netko u tvojoj blizini – mama ili tata – odljuti?*

- 2 Slijedi razgovor u krugu o tome kako možemo izraziti ljutnju, a da ne povrijedimo sebe ili druge. Učenici i učenice zajednički predlažu neki pokret kao znak "upravo se sad pokušavam odljutiti" (npr. ruka podignuta u zrak, zatvorene oči i sl.). S učenicima i učenicama se dogovara da će to biti znak njihova razreda koji znači "čekaj, hladim se" ili "sad sam ljutit i pokušavam se odljutiti". U početku učitelj/učiteljica može češće izvoditi taj pokret da ga učenici i učenice zapamte. Uvijek kad se on pokaže (izvede), znak je da je nastupio sukob koji se želi riješiti na miran način.

Mali strip

Zadatak: osvještavanje veze između osjećaja i ponašanja.

Ključne riječi: osjećaj, ljutnja.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice,

Materijali: radni materijal, olovke, bojice.

Tijek aktivnosti:

- 1 Učitelj/učiteljica razgovara s učenicima i učenicama o tome kako se osjećaju i ponašaju kada je netko ljutit i više na njih (npr. roditelj, prijatelj/prijateljica, učitelj/učiteljica).
- 2 Učenici i učenice rade u grupama po troje na slikovnom materijalu.
(Crtež: odrasla osoba više na dijete, a ono pokunjeno sluša. Iznad njih su prazni strip oblačići).

- Što misliš da ova odrasla osoba govori djetetu? Upiši u "oblačić".
- Nacrtaj ova dva lika kako mirno razgovaraju o problemu i napiši ono što govore u "oblačiće" kao u stripu.

3 Učitelj/učiteljica predlaže da svatko u knjižnici potraži priču u kojoj se govori o nekom osjećaju i da zapiše kako se neki lik iz priče ponašao pod utjecajem određenog osjećaja (npr. o nekom koga je bilo strah, nekom tko je bio zavidan ili ljubomoran, nekom tko je bio radostan zbog nečega i sl.).

Koliko me ljuti

Zadaci: – izražavanje stavova o situacijama sukoba
– prepoznavanje osjećaja i intenziteta tih osjećaja u pojedinim situacijama.

Ključne riječi: osjećaji, sukob.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke, kreda, ploča.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Različiti sukobi izazivaju različite osjećaje, a isti osjećaji mogu imati različit intenzitet. Strah nije uvijek jednako jak, ljutnja može biti blaga ili bliska bijesu. Intenzitet osjećaja vezan je uz vlastito iskustvo. Više će nas povrijediti ono što nas se neposredno tiče ili je dio našeg vlastitog iskustva. Kao i prepoznavanje vlastitih osjećaja, tako je i razlikovanje intenziteta tih osjećaja važan korak u uspostavljanju nadzora nad osjećajima i mirnom rješavanju problema.

1 Učitelj/učiteljica podijeli pisani materijal i objasni zadatak: "U ovim kratkim opisima situacija predstavljeni su neki problemi. Pokraj svakog od njih upiši jedan od znakova kako bi pokazao koji osjećaj u tebi izaziva pojedini problem."

* – svejedno mi je

! – nije mi drago kad za to čujem

!! – ljuti me takvo nasilje

!!! – strašno me ljuti takvo nasilje

1. Bačena nuklearna bomba za vrijeme rata
2. Dijete koje umire od gladi
3. Optužba da je moj/moja prijatelj/prijateljica nešto ukrao/ ukrala, a nije
4. Svađa roditelja
5. Razbijena klupa u parku
6. Netko laže da bi se pravio važan
7. Zapaljena kuća
8. Netko me ogovara
9. Dijete u invalidskim kolicima ne može ući u školu zbog stuba
10. Netko se gura u trgovini ispred slijepca jer on to ne vidi
11. Otrovne kemikalije ispuštene u rijeku
12. Netko je sakrio nečiju školsku torbu.

- 2** Učitelj/učiteljica započinje razgovor s učenicima i učenicama na temu kako bi se osjećali da im se nešto od navedenog dogodi. Potom slijedi izrada liste onoga što je najčešće označeno s tri, odnosno dva uskličnika. Pozornost treba posvetiti onim tvrdnjama uz koje se javlja znak “*”, tj. onim problemima prema kojima je većina učenika i učenica ravnodušna.

Natječaj za najboljeg prijatelja

Zadatak: određivanje osjećaja koji su povezani s društveno prihvatljivim ponašanjem.

Ključne riječi: osjećaj, iskazivanje osjećaja, prihvatljivo ponašanje.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke, ploča, kreda.

Tijek aktivnosti:

- 1** Učenici i učenice zamišljaju da se javljaju na natječaj za najboljeg prijatelja/prijateljicu. Za tu prigodu učitelj/učiteljica može izraditi letak – obavijest: "Javite se na natječaj za najboljeg prijatelja/prijateljicu!" (uz opis poželjnih osobina, npr. traže se oni koji znaju čuvati tajne, oni koji znaju slušati itd.). Učenici i učenice se javljaju na “natječaj” i pri tome sebe opisuju u što “boljem svjetlu” da prođu na natječaju.
- 2** Aktivnost se može nastaviti kao igra uloga. Tri učenika/učenice čine povjerenstvo, jedan/jedna je zapisničar/zapisničarka, a ostali podnositelji prijave na natječaj koji se odvija u 2 kruga. Povjerenstvo sjedi za stolom učitelja/učiteljice. U prvom krugu učenici i učenice redom dolaze pred povjerenstvo i u 2-3 rečenice objašnjavaju zašto misle da udovoljavaju natječaju. Ovisno o njihovim odgovorima, povjerenstvo ih šalje u drugi krug ili im vraća prijavu. U drugom krugu svaki “kandidat” mora doći s novim objašnjenjem. Povjerenstvo na kraju izabire “najboljeg prijatelja/prijateljicu”, kojega/koju učitelj/učiteljica proglašava nakon što razred potvrdi odluku povjerenstva.
- 3** Isti cilj može se postići aktivnošću u kojoj učenici i učenice pišu oglas kojim traže najboljeg prijatelja/prijateljicu. Primjer takvog oglasa:

OGLAS

Tražim najboljeg prijatelja/prijateljicu koji/koja ima oko deset godina. Bilo bi lijepo kada bi i on/ona, kao i ja, volio/voljela igrati rukomet (tenis, plivati, skijati itd.), kako bih imao/imala partnera/partnericu za trening. Učim engleski, a u slobodno vrijeme igram igrice na kompjutoru. U školi sam dobar đak, ali mi baš ne ide matematika. Volim igrati ... i navijam za ... Skupljam Kako nemam brata ni sestru, volio/voljela bih imati prijatelja/prijateljicu kojem/kojoj bih mogao/mogla povjeriti svoje tajne. Isto tako, volio/voljela bih kad bi mi on/ona pomogao/pomogla u rješavanju zadataka iz matematike, a ja bih njemu/njoj pomogao/pomogla u zadaćama iz engleskog jezika.

Što kažu glavice

Zadaci: – izražavanje osjećaja
– razlikovanje osjećaja koji su povezani s prihvatljivim ponašanjem od onih koji su povezani sa sukobom.

Ključne riječi: osjećaji, prihvatljivo ponašanje, sukob.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: glazbena kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: kartonski kružić od 5 cm, flomasteri, ploča, krede.

Tijek aktivnosti:

1 Učenci i učenice dobivaju kružić (promjera pet centimetara). Kružić predstavlja lice (glavu). Svatko odabere kakvo će lice nacrtati, koji će osjećaj izraziti (iznenađenje, ljutnju, sreću, zamišljenost i sl.). Lica se pričvrste na zid ili pano. Lica se mogu dodavati i naknadno, ovisno o tome kako se tko osjeća. Ona se mogu koristiti kao uvod u neku drugu aktivnost ili kao završetak zajedničke aktivnosti ("Neka svatko pokaže na panou kako se sada osjeća").

? *Kako izgledaju naši kružići? *Je li na njima više nasmijanih ili tužnih (ljutih, zabrinutih itd.) lica? *Je li lako nacrtati osjećaje? *Očituju li se naši osjećaji samo na licu? *Kako o tome govori naše tijelo? *A ruke?

2 Većina djece zna poznatu švedsku pjesmu "Kad si sretan ...", koju uz tekst i melodiju prate jednostavni pokreti. Učitelj/učiteljica predloži učenicima i učenicama da zajednički promijene riječi pjesme prema riječima koje su naučili kroz prethodne aktivnosti. Nova pjesma može postati himnom razreda. Npr.:

Kad si ljutko, skoči tad na mjestu ti ...

Kad si tužan, kaži prijatelju ti ...

Kad si sama, poigraj se s nekim ti ...

Kad se bojiš, zovi mene u pomoć ... itd.

D.4.2. Vidjeti potrebe i osjećaje drugih

Pogodi kako se osjećam

Zadatak: prepoznavanje osjećaja drugih osoba.

Ključne riječi: prepoznavanje tuđih osjećaja, empatija.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: tjelesna i zdravstvena kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: nema posebnih.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Jedna od bitnih sposobnosti potrebnih u mirnom rješavanju sukoba, odnosno u njegovu sprečavanju, jest sposobnost razumijevanja potreba, osjećaja i stavova drugih. Ta

se sposobnost naziva empatijom. Ona nam omogućuje da zamislimo kako se druga osoba osjeća u određenoj situaciji. Trenutak kad smo u stanju promijeniti motrište i sagledati problem iz pozicije i perspektive drugoga, često je presudan za promjenu smjera sukoba prema konstruktivnom i mirnom rješenju. Empatija je jedna od najviše vrednovanih sposobnosti na ljestvici socijalnih vještina. Kod osoba koje pribjegavaju nasilju i drugim oblicima socijalno neprihvatljivog ponašanja empatija je slabo razvijena ili uopće ne postoji. Takve osobe ne brinu o potrebama, stavovima i osjećajima ljudi s kojima žive.

Razred je podijeljen u dvije grupe. Jedna strana na dogovoreni znak, u trajanju od 30 sekundi, izražava neki unaprijed dogovoreni osjećaj (strah, ljutnja, veselje, tuga itd.). Mogu to učiniti pokretima ili mimikom, kako tko želi. Druga strana pogađa o kojem je osjećaju riječ, govori tko ga je najjasnije izrazio, po čemu su ga prepoznali itd. Grupe mijenjaju uloge.

? *Po čemu se može otkriti kako se netko drugi osjeća? *Zašto je dobro znati kako se drugi osjećaju? *Što bi se dogodilo da ljudi ne pokazuju svoje osjećaje? *Što bi se dogodilo da ljudi pokazuju osjećaje, a nitko za to ne mari? *Je li se kome dogodilo da drugi nisu obratili pozornost na njegove osjećaje? *Kako se osjećamo kad drugi ne primjećuju da smo, primjerice, tužni? *Što možemo učiniti da primijetimo na drugome da je tužan (ljutit itd.)? *Što tada trebamo učiniti?

Vožnja u autobusu

Zadaci: – osvještavanje istog problema iz različitih očista
– razumijevanje važnosti empatije u svakodnevnom životu.

Ključne riječi: empatija.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: stolice.

Tijek aktivnosti:

Učitelj/učiteljica uvodi učenike i učenice u novu aktivnost sljedećim riječima: “Za odnose među ljudima vrlo je važno shvatiti kako se drugi osjećaju u određenoj situaciji. Ta sposobnost da se osjećaji druge osobe razumiju suosjećajući s njom, naziva se *empatija*. Kada bi ljudi više razumjeli osjećaje drugih, vjerojatno bi bilo i manje sukoba među nama.”

Učenici i učenice igraju igru uloga. Cijeli razred je autobus. Jedan učenik/učenica glumi vozača/vozačicu. Dio učenika i učenica "se vozi", a dio tek treba ući. Među onima koji se voze, netko igra dijete koje sjedi, a netko stariju osobu koja želi sjesti. Ostali su putnici. Između djeteta i starije osobe dolazi do sukoba, jer je dijete umorno i ne želi ustupiti mjesto starijoj osobi. Za to vrijeme autobus dolazi na stanicu. Žele ući i ostali putnici, ali nema mjesta. Slijedi nervozna rasprava između onih koji su u autobusu i onih koji ne mogu ući. Vozač/vozačica traži od putnika da se stisnu kako bi napravili mjesta onima vani, što oni mogu prihvatiti ili odbiti. Potom se sve uloge mijenjaju (djeteta i starije osobe, putnika koji su u autobusu i onih koji ne mogu ući).

? *Je li dijete trebalo ustupiti mjesto starijoj osobi ako je bilo umorno? *Jeste li vi bili u sličnoj situaciji? *Kako ste se tada osjećali? *Jeste li starijoj osobi pokušali objasniti zašto joj ne

ustupate mjesto, ili ste šutjeli? *Kako je reagirala starija osoba? *Kako su reagirali ostali putnici? *Je li vama netko ustupio mjesto u autobusu (tramvaju, trgovini)? Tko? Zašto? *Kome sve treba ustupiti mjesto u autobusu (tramvaju i sl.)? *Tko ima prvenstvo među njima?

Kako je drugima

Zadaci: vježbanje empatije.

Ključne riječi: empatija.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: tjelesna i zdravstvena kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: nema posebnih.

Tijek aktivnosti:

1 Učenci i učenice podijeljeni su u šest grupa. Svi imaju isti zadatak. Na dogovoreni znak svi trebaju stati na jednu nogu i tako ostati što duže. Kad netko dodirne drugom nogom pod, grupa ispada iz igre. Pobjeđuje ona grupa čiji članovi najduže ostanu na jednoj nozi. Slijedi razgovor u kojem treba naglasiti da bi u drugoj igri, u kojoj se traži neka druga sposobnost, možda pobijedila druga grupa.

? *Za grupu koja je izgubila:* *Kako ste se osjećali kad ste shvatili da ste izgubili? *Jeste li odmah tražili krivca, onoga tko je prvi spustio nogu? *Što ste osjećali prema njemu/njoj? *Kako ste se prema njemu/njoj ponašali zbog gubitka? *Kako se osjećala osoba zbog koje je grupa izgubila (tužno, povrijeđeno, odbačeno itd.)? *Je li takav odnos grupe u redu? Zašto jest? Zašto nije?

? *Za grupu koja je pobijedila:* *Kakav je osjećaj biti u pobjedničkoj grupi? *Kako ste to izražavali? *Što ste osjećali prema protivničkoj grupi? *Što ste članovima protivničke grupe govorili nakon pobjede? *Je li to u redu? *Što bi u takvim situacijama bilo prihvatljivo ponašanje?

Napomena: Učitelj/učiteljica treba objasniti da se često nalazimo u situaciji u kojoj o pobjedi odlučuju nevažne stvari ili okolnosti, kao i da se u drugoj situaciji ishod lako može promijeniti u korist pobijeđenih. Iako smo obično zaokupljeni samo pobjedom ili rezultatima koje želimo postići, uvijek je važno razumjeti kako se osjećaju protivnici, osobito ako su izgubili. Njima se također treba čestitati i dati potporu, jer su i oni u igri dali sve od sebe. Također, važno je da se nitko ne osjeća krivim i odbačenim zbog neuspjeha grupe.

2 U nastavku aktivnosti grupe mijenjaju uloge. Članovi pobjedničke grupe zamišljaju da su oni izgubili, a gubitničke grupe da su pobijedili. Iz tih pozicija govore o svojim osjećajima i objašnjavaju zašto su "izgubili", odnosno "pobijedili". Na kraju se razgovara o tome zašto je važno moći biti "u tuđoj koži".

D.5. Da bismo se bolje razumjeli

Ljudi se međusobno sporazumijevaju riječima (pisanim ili izgovorenim), ali i gestama, mimikom i sl. Stoga se govori o verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji. Riječima se najčešće razmjenjuju iskustva i prenose poruke, a neverbalnom komunikacijom pokazuju osjećaji. Verbalna i neverbalna komunikacija neprestano se prožimaju i daju ton komunikaciji među ljudima.

O komunikaciji ovise dobri i uspješni odnosi među ljudima. Poznata je narodna izreka da lijepa riječ otvara sva vrata. Svatko više voli raditi, družiti se i živjeti s osobom koja poštuje sugovornika, koja zna slušati i koja kad govori upućuje pozitivne poruke. Način komuniciranja ponekad je važniji od sadržaja koji se prenosi. Neki oblici komuniciranja izazivaju sukob i priječe mirno rješenje (vikanje, prekidanje sugovornika, pokreti prijetnji i sl.). No postoje i oni oblici komuniciranja koji, ne samo da ne vode u sukob, nego i pomažu u njegovu mirnom prevladavanju (aktivno slušanje, odgovarajuća vrsta pitanja, geste i mimika koji odaju prihvaćanje i sl.). Razvoj vještina komuniciranja jača osjećaj sigurnosti u sebe i u druge, a taj nam osjećaj pomaže da se suočimo s problemom i tražimo njegovo rješenje.

Uspješna komunikacija naziva se i mirnom komunikacijom. Onaj tko je sposoban komunikaciju prilagoditi potrebama i osjećajima druge osobe, poželjan je i prihvaćen sugovornik.

U ovom dijelu Programa učenici i učenice upoznaju dva bitna aspekta komunikacije koji pridonose mirnom rješavanju sukoba: *neverbalne poruke* i *aktivno slušanje*.

Pod naslovom "Govor bez govorenja" obrađuju se neverbalne poruke. Kaže se da čovjek govori i kad ne govori. Prema nekim istraživanjima 35% ukupne komunikacije odvija se verbalnim porukama, a čak 65% neverbalnim. Zabrinut pogled, uzdignut prst u zraku, pogled u pod itd., često govore više od bilo koje riječi. Neverbalne se poruke šalju držanjem tijela, izrazom lica, pogledom, pokretima tijela i ruku, intonacijom glasa, dodiranjem, izborom odjeće i sl. No, ljudi često ne zapažaju te poruke, a nije sigurno ni da ih uvijek znaju "pročitati", odnosno protumačiti na pravilan način. Ni pošiljatelj poruka ne mora biti svjestan da ih šalje pa može riječima govoriti jedno, a tijelom ili izrazom lica drugo. Neke se poruke različito "čitaju" u različitim kulturama. Nerazumijevanje neverbalnih poruka i odsustvo svijesti o njima mogu biti uzrok nerazumijevanja među ljudima, dok usklađenost verbalne i neverbalne poruke može pridonijeti boljoj i učinkovitijoj komunikaciji.

Stoga je potrebno senzibilizirati učenike i učenice na neverbalne poruke, pomoći im u osvještavanju njihove važnosti i potaknuti njihovu uporabu u mirnom rješavanju sukoba. U tom procesu je uloga učitelja/učiteljice nezamjenjiva. Način na koji govori, kreće se u razredu, ton njegova/njena glasa i "govor tijela", mogu stvoriti poticajnu sredinu za razvoj samopouzdanja učenika i učenica, odnosno za njihovo samostalno i odgovorno donošenje odluka.

Poglavlje "Čujem te kad te slušam" sadrži aktivnosti namijenjene upoznavanju i vježbanju aktivnog slušanja. Aktivno slušanje temelj je dobrog i uspješnog komuniciranja. Nesporazuma i sukoba bilo bi vjerojatno znatno manje kad bi ljudi znali i htjeli slušati jedni druge i kad bi se slušajući znali staviti u položaj druge osobe. Aktivno je slušanje više od toga da se samo čuje osoba koja govori. Čuti nije isto što i slušati. Slušanje podrazumijeva interes za drugu osobu i razumijevanje onoga što ona govori. Stoga je aktivno slušanje ujedno i odgovor onome koji govori, jer mu njime osoba koja sluša pokazuje svoju zainteresiranost za njegov problem. Ona ne prekida govornika da bi govorila o sebi i svom problemu, ne pokazuje kako jedva čeka da ga zaskoči protupitanjem i sl.

Sukob najčešće nastaje zato što jedna strana ne sluša i ne uzima u obzir stajalište i osjećaje druge strane. Znati slušati znači poštivati, razumjeti i ne osuđivati govornika. Ukratko, umijeće slušanja je komunikacijska vještina koja se ogleda u pažljivom slušanju sugovornika i odgovaranju na ono što sugovornik govori.

Ako netko izlaže svoj problem, osoba koja je vješta u slušanju vodit će razgovor tako da govornik sam dođe do rješenja svog problema, jer krajnja odluka i jest na njemu. Kad je riječ o sukobljenim stranama, aktivno slušati znači voditi razgovor tako da svaka strana ima mogućost izreći svoje potrebe i osjećaje te svojom idejom pridonijeti zajedničkom rješenju problema.

U slušanju drugih, ljudi obično reaguju na sljedeće načine:

1. *Davanje savjeta*

Ponekad osoba koja govori traži savjet i u tom slučaju on je dobrodošao. No češće se događa da onaj koji sluša niže savjete i kad ne treba (tipa: Najbolje je učiniti..., Ja bih da sam na tvom mjestu ... i sl.), pa se govornik povlači i ne želi dalje govoriti o sebi, svojim osjećajima ili problemu i problem nije riješen.

2. *Interpretiranje na vlastiti način*

Slušatelj djeluje poučavajuće i patronizirajuće (Znam što je tvoj problem ...) pa se govornik povlači ili je uvrijeđen.

3. *Umirivanje*

Umirivanje može biti podrška kad govornik ima potrebu biti prihvaćen. No najčešće ono znači umanjivanje ozbiljnosti problema, jer ga slušatelj omalovažava iskazima tipa "Ma, bit će bolje".

4. *Propitkivanje*

Postavljanje niza pitanja je dobrodošlo ako se traže dodatna objašnjenja sukoba, kao npr. Gdje?, Kada?, Tko?, Kako se osjećaš u vezi s tim i sl., no previše zapitkivanja može dovesti do toga da govornik ne stigne reći bit problema.

5. *Prepričavanje i razumijevanje*

Slušatelj potiče govornika da se suoči s problemom, da ga sagleda s drugog stajališta i da slušatelja prihvati s povjerenjem. Pritom će pomoći napomene slušatelja kao npr. Ti stvarno voliš ..., Ti sebe vidiš kao ..., Ti to doživljavaš kao ... i sl.

Znati aktivno slušati znači:

- obratiti pozornost na sugovornika, okrenuti prema njemu lice i stavom tijela pokazati punu prisutnost;
- slušati ga, dati mu priliku da izrazi osjećaje i ispriča što ga muči;
- pomoći pitanjima tako da osoba sama počinje navoditi moguća rješenja problema, postavljati pitanja otvorenog tipa, ne prekidati ga izjavama o sebi, ne dijeliti savjete i pouke dok on iznosi problem;
- poticati ga na iznošenje problema povremenim ponavljanjem onoga što je rekao (Znači, ti misliš da ..., Povrijedilo te je što ... i sl.);
- ohrabriti sugovornika da ono rješenje koje je sam odabrao i ostvari.

Vještina aktivnog slušanja se uči. Preduvjeti za uspješno slušanje jesu poštivanje sugovornika, sagledavanje problema iz njegova očista i želja da se komunikacija odvija bez nasilja. Jednako tako uči se i vještina govorenja koja podrazumijeva da govornik govori tako da ne procjenjuje, ne prosuđuje i ne napada drugoga, ne upada u riječ i govori kad ga sugovornik uistinu može slušati.

D.5.1. Govor bez govorenja

Govoriti tijelom

Zadatak: razumijevanje uloge neverbalne komunikacije u prenošenju poruka.

Ključne riječi: neverbalna komunikacija.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: tjelesna i zdravstvena kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke, bojice.

Tijek aktivnosti:

1 Učitelj ili učiteljica stoji pred razredom. Izgovara poruku čiji sadržaj nije u skladu s izrazom lica, pokretima, mimikom, intonacijom glasa. Npr. "Jako sam zabrinut/zabrinuta zbog vaših problema". Pritom se smije i maše rukama.

? *Kako ste doživjeli poruku? Je li vas ona zbunila? Zašto? *Što ste čuli? *Što ste vidjeli? *Koja je poruka bila važnija: ona koju ste čuli ili ona koju ste vidjeli? *Jesu li poruke koje primamo svakodnevno usklađene? *Jeste li imali priliku uočiti da se ono što vam govore roditelji (učitelj/učiteljica, prijatelj/prijateljica, susjedi itd.) ne slaže s onim što oni čine (kako se ponašaju)? *Jeste li to uočili kod sebe? U kojim situacijama? *Je li to u redu? *Što može biti uzrok nesklada između onoga što govorimo i kako se ponašamo?

2 Netko od učenika i učenica ponovi poruku, ali s usklađenom verbalnom i neverbalnom porukom.

3 Učenici i učenice zatim rade na pisanom materijalu. Na kraju usporede svoje odgovore i razgovaraju o razlikama.

(Slika: ljutito lice, maše prstom, prijeti i govori: "Jako sam zadovoljan vama!") Pitanje za učenike i učenice:

Vjeruješ li onome što govori osoba na slici?

Zašto vjeruješ? Zašto ne vjeruješ?

Prepoznaj

Zadaci: – stjecanje vještina prepoznavanja i upućivanja neverbalnih poruka
– osvještavanje važnosti neverbalnih poruka.

Ključne riječi: neverbalne poruke.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice, tjelesna i zdravstvena kultura.

Materijali: nema posebnih.

Tijek aktivnosti:

Učenici i učenice sjede u krugu. Prvi po redu je osoba A, a drugi osoba B i tako redom do kraja kruga (ako su djeca mlađe dobi, tada slova A i B mogu primjerice biti Sunce, osobe B Mjesec i sl.). Osoba A spomene neki osjećaj (ako ne zna, učitelj ili učiteljica pomaže pitanjima kao što su: Kako se osjećaš kad... ili Kakav/kakva si kad te netko naljuti, kada netko ne ispuni obećanje i sl.). Osoba B odglumi taj osjećaj (mimika, geste). Zatim učenici/učenice mijenjaju uloge.

? *Je li vam bilo teško opisati kako ste osjećali? *Je li vam bilo teško pokazati osjećaj druge osobe? *Što je teže? Zašto? *Je li teže svoje osjećaje prepričati riječima ili pokazati pokretom, mimikom, glasom, ponašanjem? *Čime se ljudi više služe u izražavanju svojih osjećaja: riječima ili ponašanjem? *Kako lakše možemo shvatiti što drugi osjeća: kad gledamo tu osobu ili kad nam ona prepričava svoj osjećaj?

Toplo – hladno

Zadaci: – prepoznavanje neverbalnih poruka u svakodnevnim situacijama
– imenovanje neverbalnih poruka.

Ključne riječi: neverbalne poruke.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, ploča, krede u boji.

Tijek aktivnosti:

1 Učitelj ili učiteljica upisuje na ploču u dva stupca pokrete, geste i druge oblike neverbalnih poruka. Učenici i učenice nabrajaju one za koje misle da su znak prijateljstva, ljubavi, sreće, prihvaćanja i razumijevanja (kategorija *toplo* na ploči) i one za koje misle da su znak mržnje, neshvaćanja, neprihvaćanja, neprijateljstva (kategorija *hladno* na ploči).

? *Kojim pokretima lica, tijela, ruku i sl. izražavamo ljubav (prijateljstvo, radost itd.)? *Kada vam je neugodno ili se sramite, kako se ponašate? *Kako se ponašaju posvađane osobe kad se susretnu? *Koje je ponašanje karakteristično za mržnju, (netrpeljivost, ogovaranje)? *Kako se ponašamo kad smo zaljubljeni? *Je li takvo ponašanje isto za sve ljude? Objasnite.

2 Cijeli razred sudjeluje u igri uloga. Dvoje djece dramtizira situaciju iz neke priče koja im je dobro poznata, a ostali u odgovarajućem trenutku, kad prepoznaju gestu ili mimiku igrača, govore *toplo* ili *hladno*.

3 Učitelj/učiteljica podijeli pisane materijale i objasni: "Djeco, na papiru se spominju situacije. Vi ih trebate nadopuniti tako da pokraj svake napišete osjećaje ili misli koje u vama izaziva određena situacija." Kada je zadatak gotov, svatko čita svoje odgovore redom kojim su situacije napisane. Odgovori se mogu nadopunjavati i komentirati.

Što mi govoriš kad ne govoriš? Napiši što misliš da ti netko želi poručiti:

1. kad te pomiluje po kosi
2. kad ti okrene leđa dok govoriš
3. kad ide prema tebi raširenih ruku
4. kad plače pred tobom
5. kad ti tiho govori
6. kad ti se smije
7. kad zine i raširi oči dok govoriš
8. kad gleda u pod dok govoriš.

D.5.2. Čujem te kad te slušam

Slušam te, čujem te

Zadaci: – razvoj onih oblika komunikacije koji vode razumijevanju i mirnom rješavanju sukoba među ljudima
– razvoj vještina slušanja.

Ključne riječi: neverbalna komunikacija, aktivno slušanje.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: prazan papir, olovke.

Tijek aktivnosti:

- 1** Jedan učenik ili učenica dobiva uputu da pred razredom kratko ispriča, npr. što mu/joj se ne sviđa u televizijskom programu i zašto, a drugi za to vrijeme trebaju pozorno slušati.
- 2** Nakon što učenik/učenica završi, ostali zapisuju ono što je prethodno rečeno što je moguće točnije. Nekoliko učenika i učenica pročita što su zapisali, a učenik ili učenica koji je govorio/govorila kaže slaže li se s tim ili ne.

? *Je li vam bilo teško pamtit i ponoviti izlaganje? Zašto? *Bi li vam bilo lakše da ste mogli zapisivati tijekom izlaganja? Zašto? *Što može biti uzrok iskrivljavanja? *Što se događa ako ne slušamo pažljivo što nam drugi govore? *Može li nepažljivo slušanje biti uzrok sukobu? Objasnite?

3 Aktivnost se može ponoviti više puta, na različite teme. Uputa učenicima i učenicama može biti da samo pažljivo slušaju, bez zapisivanja, a zatim ponove što točnije.

Kad nitko ne sluša

Zadaci: – razvoj vještine aktivnog slušanja
– poticanje učenika i učenica na solidarnost.

Ključne riječi: aktivno slušanje, solidarnost, egoizam.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: nema posebnih.

Tijek aktivnosti:

1 Jedan učenik ili učenica priča pred razredom kako je taj dan išao/išla do škole. Ostali istovremeno govore ili pričaju međusobno.

? *Za cijeli razred:* *Jeste li čuli govornika/govornicu? *Što je ona/on govorio/govorila? *Kako ste se osjećali dok ste gledali govornika/govornicu kojega/koju niste slušali? *Koju poruku šaljemo drugima ako ih ne slušamo kad nam nešto hoće reći? *Je li to prihvatljivo ponašanje? *Kako se mi osjećamo kad nam to drugi čine? *Kako nazivamo osobe koje ne žele slušati druge, a stalo im je da ih drugi slušaju? *Što treba učiniti kad nismo raspoloženi slušati druge?

? *Za onoga tko je govorio:* *Kako si se osjećao/osjećala kada su za vrijeme tvoga izlaganja drugi također govorili? *Što si učinio/učinila da te slušaju? *Je li ti to uspjelo? *Jesi li se kada našao/našla u sličnoj situaciji?

Napomena: Učitelj/učiteljica treba naglasiti da slušanjem dajemo do znanja drugoj osobi ne samo da želimo čuti što nam ona želi reći, nego i da nam je stalo do nje, da je poštujemo.

2 Aktivnost se može ponoviti s drugim učenicima i učenicama i na druge teme (Moj omiljeni dan u tjednu, Što najviše volim jesti i sl.).

Želim da me čuješ

Zadaci: – osvještavanje važnosti slušanja sugovornika
– razvoj sposobnosti uživanja u situaciju
– osvještavanje važnost usklađivanja verbalnih i neverbalnih poruka u komunikaciji.

Ključne riječi: aktivno slušanje, verbalne i neverbalne poruke.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: ploča, krede.

Tijek aktivnosti:

- 1 Na početku aktivnosti učitelj ili učiteljica objasni učenicima i učenicama što trebaju učiniti. Dvoje odigraju scenu pred razredom. Jedan drugome priča neki zamišljeni ili stvarni događaj (npr. dobio je računalo za rođendan), a ovaj na sve moguće načine pokazuje da ga to ne zanima i da ne sluša (ogledava se, okreće leđa, zijeva, piše SMS poruke i sl.). Uloge u paru se izmjenjuju. Igra se može ponoviti s drugim parovima.
- ? *Kako si se osjećao/osjećala dok si pričao/pričala, a prijatelj/prijateljica te nije slušao/slušala? *Što ti je najviše smetalo? *Kada se nađeš u takvoj situaciji, pomisliš li da bi bilo dobro isto njemu/njoj učiniti? *Bi li time riješio/riješila problem? Objasni? *Što bi bilo najbolje učiniti?
- 2 Nakon igre, učenici i učenice uz pomoć oluje ideja nabrajaju prihvatljiva i neprihvatljiva ponašanja među sugovornicima. Učitelj/učiteljica njihove odgovore piše na ploču u dva stupca: "Kako pokazujemo da *slušamo* onoga tko nam govori" i "Kako pokazujemo da *ne slušamo* onoga tko nam govori".

Nacrtaj što ti opisujem

Zadatak: uočavanje uloge verbalnih poruka u nastanku nesporazuma i sukoba.

Ključne riječi: verbalne poruke, nesporazum, sukob, aktivno slušanje.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal (crteži), prazan papir, olovke, bojice.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Prije početka aktivnosti, učitelj/učiteljica objasni da i poruka riječima može dovesti do nesporazuma pa i sukoba, jer ljudi jednu te istu riječ mogu razumjeti i tumačiti na različite načine.

Učenici i učenice rade u parovima. Sjede jedan pored drugoga, ali su jedan drugome okrenuti leđima. Jedan u paru dobiva jednostavan crtež, npr. kuću i neobičan automobil ispred nje, a drugi po njegovim uputama pokušava nacrtati isti crtež, ne gledajući izvorni.

- ? *Je li teško crtati po uputama? Zašto? *Kad ste imali najviše poteškoća? *Jesu li upute bile jasne? *Je li vas nerviralo kad niste razumjeli poruku? *Mogu li nejasne verbalne poruke dovesti do sukoba? Objasnite. *Trudite li se vi biti jasni kad tražite nešto od drugih ili im nešto govorite? *Kako to postizete? *Smeta li vam ako vas ne razumiju odmah? Zašto?

D.6. Kako do cilja

Za razliku od natjecanja u kojemu je postavljen jednak cilj za sve, a do njega se dolazi pobjeđivanjem protivnika, suradnja vodi zajedničkom cilju koji znači pobjedu za sve. Suradivati može dvoje ljudi, grupa ljudi međusobno, jedna grupa s drugom itd. Suradnja znači interakciju osoba koje nastoje doći do nekog cilja razmjenom mišljenja i dogovorom.

Suradnja je preduvjet i posljedica mirnog rješavanja sukoba. Da bi se ona ostvarila, potrebno je slušati drugoga, prihvatiti pravila grupe, poticati druge članove na sudjelovanje i osobno se založiti za zajednički uspjeh. Suradnja zahtijeva, ali i razvija, odgovornost i samostalnost. U timskom radu pojedinac spoznaje važnost doprinosa svakoga člana, odnosno potrebu uzajamne potpore u postizanju zajedničkog cilja.

U takvom radu priliku imaju i bolji i lošiji. Svi doživljavaju uspjeh tima kao svoj osobni uspjeh, što potiče njihovu motivaciju. U suradnji nema pobjednika i poraženih, kao što je to u natjecanju, u kojemu se oni koji gube obeshrabruju za daljnje napore. Suradnja povećava unutarnju motivaciju za učenje, a nagrada je zadovoljstvo potaknuto sviješću o vlastitom doprinosu "zajedničkoj stvari". Ona povećava i odgovornost prema drugim članovima tima, jer samo međusobno pomaganje osigurava rezultat. Nadalje, suradnja potiče traženje informacija, kreativno i kritičko mišljenje te korištenje znanja, informacija i vještina u rješavanju zamišljenih ili stvarnih problema.

No u školskim se uvjetima ne postižu svi ciljevi na isti način. Proces stjecanja nekih znanja i vještina daje najbolje rezultate ako se uči individualno. Vježbanje, primjerice, nekih praktičnih vještina (npr. skok u dalj, tablica množenja, učenje teksta napamet i sl.) daje dobre rezultate ako se učenje poveže s natjecanjem. Suprotno tome, za razvoj kritičkog i divergentnog mišljenja, vještina rješavanja problema i socijalnih vještina, najbolje su upravo suradničke tehnike učenja. Znati suradivati znači naučiti analizirati, organizirati, anticipirati, uvažavati, odlučivati i rješavati nejasnoće, probleme i sukobe.

Zagonetni predmet

Zadaci: – razvoj svijesti o potrebi suradnje
– uočavanje prednosti suradnje nad natjecanjem
– razvoj suradničkih vještina.

Ključne riječi: suradnja, timski rad.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, prazan papirić, olovke, zagonetni predmeti (kreda, prometni znak).

Tijek aktivnosti:

1 Prije početka aktivnosti, provjerava se razumijevanje pojmova *suradnja*, *suradivati*, koje su učenice i učenici upoznali u sklopu prethodne cjeline ("Život u demokratskom društvu").

? *Što znače riječi *suradnja, surađivati*? *U kojim situacijama surađujete? S kim? *Zašto je potrebno surađivati? *Na koji način surađujemo u razredu (obitelji, s prijateljima/prijateljicama, susjedima i sl.)? *Surađuje li vaša škola s nekom drugom školom? Kojom?

2 Učenici i učenice rade u grupama od šest članova. Traži se zagonetni predmet koji se otkriva dogovorom i razmjenjivanjem informacija. Najprije svaki član grupe dobije uputu (rečenicu) na listiću papira. Nakon što pročita svoju rečenicu, pokuša pogoditi o čemu se radi i svoj odgovor zapiše na papirić. Zatim članovi grupe jedni drugima čitaju svoje rečenice i zajedno pokušaju otkriti o kojem zagonetnom predmetu je riječ. Grupe mogu pogađati isti ili različite predmete.

Zagonetni predmet (kreda)

1. *Bijele je boje.*
2. *Lako se lomi.*
3. *"Hvata" se za površinu, a nije ljepilo.*
4. *Rabi se u školi.*
5. *Kad se potroši, uzima se novo.*
6. *Može zaprljati ruke kad se koristi.*

Zagonetni predmet (prometni znak)

1. *Stoji uz kolnik, a nije stup.*
2. *Može biti okruglo, četvrtasto ili u obliku trokuta.*
3. *Kad prolaziš ulicom, pogledaš u to.*
4. *Ponekad, kad to ne vidiš, može doći do prometne nezgode.*
5. *Nalazi se kraj svake škole.*
6. *Njegovo značenje svuda u svijetu je isto.*

? *Je li bilo teško odgonetnuti o čemu je riječ? *Jeste li međusobno surađivali? Kako? *Je li suradnjom lakše ili teže doći do rješenja? Zašto? *Što se suradnjom još može naučiti?

3 Učenici i učenice mogu na isti način, radeći u grupama, slagati pjesmu. Svatko na papiru dobiva jedan stih poznate pjesme. Svaki učenik i učenica pročita svoj stih, a onda svi zajedno slažu pjesmu. Jedan učenik ili učenica iz svake grupe čita pjesmu koju je složila ta grupa. Potom se s učenicima i uenicama razgovara o načinu na koji su slagali stihove, što im je u tome pomoglo, jesu li jedni drugima pomagali i kako, i sl.

'Uhvati' stolicu

Zadaci: – produbljivanje razumijevanja prednosti suradnje pred natjecanjem
– poticanje izražavanja zadovoljstva zbog uspjeha postignutog suradnjom.

Ključne riječi: suradnja, natjecanje.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: tjelesna i zdravstvena kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: stolice.

Tijek aktivnosti:

- 1** U sredini razreda u krug su složene stolice, okrenute prema van. Jedna stolica je manje nego je učenika i učenica u razredu. Prije početka aktivnosti, učitelj/učiteljica objašnjava igru. U prvoj varijanti igre svi lagano trče u krug, a na dogovoreni znak učitelja/učiteljice (pljesak rukama, udarac o stol i sl.) svi sjednu. Onaj tko ostane bez stolice, ispada iz igre. Aktivnost se nastavlja tako da se svaki put jedna stolica oduzima iz kruga sve dotle dok ne ostane dvoje djece koja se natječu oko jedne stolice, a svi "gubitnici" gledaju sa strane.
 - 2** U drugoj varijanti igre također se oduzima po jedna stolica, ali svi moraju naći svoje mjesto, što znači da moraju sjesti nekome u krilo. Kako igra odmiče, sve više učenika i učenica sjeda na jednu stolicu, pa više i ne sjede u krilu, nego se samo naslanjaju na one koji sjede. No u igri nema gubitnika. Svi sudjeluju, a igru često prati mnogo smijeha.
- ?** *Koja je igra bila zabavnija, prva ili druga? Zašto? *U kojoj ste igri vodili brigu samo o sebi, a u kojoj i o drugima? *Koja je, dakle, razlika između natjecanja i suradnje? *Koje su prednosti suradnje? *Ima li i natjecanje svojih prednosti? Kojih?

Napomena: U zaključku treba naglasiti da je suradnja usmjerena zadovoljavanju interesa svih, a natjecanje samo zadovoljavanju interesa pojedinca, zbog čega se i javlja sukob interesa.

Osvajanje blaga

Zadaci: – afirmiranje suradnje s drugačijim od sebe
– poticanje osjećaja zadovoljstva zajedničkim radom.

Ključne riječi: suradnja, solidarnost.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: knjiga, globus itd.

Tijek aktivnosti:

Učenici i učenice simuliraju potragu za teško dostupnim blagom. Blago je u kutu učionice (npr. neka knjiga). Na desetak metara uokolo je voda. Blago smije uzeti samo jedna osoba i to samo ako ne smoči noge u vodi. Učenici i učenice zajednički traže rješenje. Naime, do blaga se može doći na rukama (jedan "hoda" na rukama drugih koji stoje u nizu) ili hodajući po prstima svih koji, stojeći jedan do drugoga, čine "lanac". Na takav ili sličan način zadatak je riješen, svi su pobjednici jer zadatak ne bi bio riješen bez suradnje pa je i veselje zajedničko.

- ?** *Jeste li se zabavljali u ovoj igri? *Što vam je bilo najzanimljivije? *Što vam je bilo najteže tijekom rješavanja problema? *Kako ste došli do rješenja? *Jeste li zadovoljni njime? *Postoji li još koji način da se problem riješi? Koji? *Može li se problem riješiti bez pomoći grupe?

D.7. Riješimo problem zajedno

Mirno rješavanje sukoba predstavlja proces u kojem se donose odluke s ciljem izbjegavanja nasilja kao "rješenja" sukoba. Do rješenja se nastoji doći putem koji uključuje kreativno mišljenje, uvažavanje potreba i osjećaja druge strane, nenasilnom komunikacijom i suradnjom. U mirnom rješavanju sukoba nema pobjednika i pobijeđenih. Doprinos rješavanju daju svi sudionici sukoba. Ovdje se težnja za kontrolom i dominacijom nad drugom osobom zamjenjuje težnja za zajedničkim traženjem rješenja, jer je i problem zajednički.

Ne može se svaki sukob riješiti mirnim putem. Mnoga se pitanja javljaju kada su dvije ili više osoba u sukobu. Ponekad ni sami sudionici sukoba ne znaju što žele, ponekad nisu dovoljno empatični ili spremni na suradnju, ponekad interesi ili emocije zamagljuje sva rješenja osim onoga koje "vodi u pobjedu", ponekad se u sukob unosi težak teret prošlih iskustava, ponekad se događa da strane nisu jednako "jake", a ponekad jednostavno nedostaju vještine mirne komunikacije ili pak želja da se sukob riješi mirnim putem.

Sukob se ne rješava izvana. I onda kada postoji posrednik, odluka je na sudionicima. Posrednik je manje opterećen emocijama koje su izazvane konfliktnom situacijom, pa mnogo toga može sagledati objektivno. No on ne smije davati savjete ili "gotove recepte" ili, pak, osuđivati strane u sukobu, već im treba pomoći da same, korak po korak, dođu do rješenja koje im je obostrano prihvatljivo. Pritom svaka strana u sukobu mora biti spremna sagledati situaciju iz perspektive drugoga, ali i biti spremna dati ustupke drugoj strani kako bi se pregovaranjem došlo do kompromisa ili konsenzusa.

Rješavanje sukoba ovisi i o prirodi sukoba. Sukobi u kojima su interesi i potrebe manje izraženi, emocije slabije i stavovi manje kruti, rješavaju se lakše od onih u kojima je "ulog" veći.

Vještine mirnog rješavanja sukoba mogu se naučiti. Nenasilna komunikacija, razumijevanje međuljudskih odnosa, emocija i motiva ponašanja, vještine promjene očista i gledanje na problem očima drugoga, oslobađanje od stereotipa i spremnost za suradnju, mogu potencijalno destruktivnu snagu sukoba usmjeriti u stvarnu konstruktivnu snagu, koja mijenja smjer sukoba od mogućeg nasilja prema miru. Mirno rješavanje sukoba jača osjećaj samopouzdanja, potiče na uočavanje pozitivnih osobina drugih, jača povjerenje u druge, njeguje spremnost na pružanje pomoći i potpore drugima te jača osjećaj vlastite kompetencije i odgovornosti.

Kad se nađu u konfliktnoj situaciji, ljudi obično reagiraju na neki od četiri moguća načina:

• *odustajanje, povlačenje*

Iako je moguće nasilje izbjegnuto, povlačenje ne donosi rješenje problema nego samo trenutno "primirje" kojim se problem odgađa. No ponekad se treba povući ("pametniji popušta"), npr. kada je sukob slabijeg intenziteta, kratkotrajan i s nepoznatom osobom (npr. verbalni sukob na ulici, u prometu i sl.).

• *pokornost*

Vrlo je slično povlačenju. Nasilje je izbjegnuto, jer "pokorna osoba" uvažava prava i potrebe druge strane. No ona istodobno zanemaruje svoja prava, potrebe, osjećaje

i interese. Problem ostaje, a "pokorna strana" ostaje nezadovoljna i često razvija negativnu sliku o sebi.

• **agresivnost**

Sukob se pretvara u nasilje (verbalno, fizičko, psihičko). Agresivna osoba se zauzima za sebe i svoja prava na način da time ugrožava prava drugoga. Problem se čini riješen, no zapravo se povećava, što može dovesti do većih sukoba.

• **asertivnost**

Asertivno se ponašati znači zauzeti se za sebe, svoja prava i osjećaje, ali tako da nisu ugrožena prava i osjećaji drugoga. Tim se načinom ovladava problemom, a ne osobom, zbog čega se problem može riješiti na obostrano zadovoljstvo, a međusobni odnosi produbiti i pritom zadržati dostojanstvo.

U literaturi se spominje šest bitnih koraka koji vode mirnom rješavanju problema. Naglašava se da je za rješenje sukoba važno da svaka strana ima priliku ispričati u čemu je problem, izraziti svoje osjećaje, dati prijedlog mogućih rješenja i dogovoriti provedbu rješenja u djelo.

Koraci u mirnom rješavanju sukoba

1. **Smirite se i razmislite koje su vaše potrebe (ohladite se!)**

Svaki sukob prate osjećaji, ponekad tako burni da je gotovo nemoguće objektivno sagledati situaciju pa se najprije treba "ohladiti".

2. **Odredite problem**

Svaka strana u sukobu treba reći što je za nju bit problema.

3. **Izrazite svoje osjećaje i potrebe**

Izrazite svoje osjećaje, mišljenje, stavove i potrebe, ono što vas u svezi s problemom muči, a da ne napadate drugoga; koristite *ja-rečenice* i odredite svoje osjećaje u odnosu na problem ("Ja se osjećam tužno kad ti učiniš ..."), a ne *ti-rečenice* ("Ti si meni učinio to ...").

4. **Slušajte, saznajte što druga strana treba**

Pozorno slušajte drugu stranu dok iznosi svoje osjećaje i potrebe. Ne prekidajte ju kad procjenjuje problem i donosi sud o njemu.

5. **Dajte ideje za rješenje**

Oboje nabrojite što više mogućih rješenja; ne odbacujte unaprijed nijedan prijedlog kao loš.

6. **Odaberite najbolje rješenje, dogovorite njegovo provođenje i pridržavajte se dogovora**

Odredite rješenje s kojim se obje strane slažu, pregovarajte i budite spremni na kompromis (ustupke); dogovorite se o njegovu provođenju i pridržavajte se dogovora.

Djeca se često uče da sukobe rješava autoritet. Iz toga proizlazi navika da se u sukobu traži krivac kojega se onda napada. Djecu treba naučiti da u sukobu traže izlaz i napadnu problem, a ne da traže krivca. Da bi se problem mogao "napasti", treba ga upoznati, sagledati iz raznih očista, dogovoriti njegovo rješavanje i ostvariti dogovoreno. Tim se postupcima može doći do rješenja koje je prihvatljivo za sve. No ono što je najvažnije – ti se postupci mogu naučiti.

Kako je sukob nešto što se događa svima i u svakodnevnom životu, učenje vještina mirnog rješavanja sukoba i razvoj sposobnosti rješavanja problema u komunikaciji s drugima neodvojivi su dio školskog života. Predložene vježbe koje slijede mogu učenicima i učenicama pomoći da lakše uoče prirodu sukoba, da obrate pozornost na ono što se u sukobu događa, da osvijeste svoje osjećaje i postupke kao i osjećaje i ponašanje drugih te da uvježbaju tehnike mirnog rješavanja problema. Pritom je bitno ponašanje učitelja, njegovo znanje o tehnikama mirnog rješavanja sukoba te strpljivost i spremnost na pomoć učenicima i učenicama, a sve to u školskom ozračju koje odiše mirom, sigurnošću, uzajamnim razumijevanjem i poštovanjem, slobodom i solidarnošću.

Koraci u mirnom rješavanju sukoba predmet su niza aktivnosti u ovom djelu Programa. Stoga bi bilo dobro izraditi poster s kratkim i razumljivim porukama koje bi učenicima i učenicama bile vodič u procesu učenja. Primjer takvog postera je sljedeći:

Riješi sukob mirnim putem!

- *napadni problem, ne osobu*
- *slušaj što ti druga strana želi reći*
- *poštuj tuđe osjećaje (posramljivanje sugovornika neće riješiti problem)*
- *reci što želiš i što osjećaš, bez da nekoga osuđuješ*
- *razmišljaj o što više načina na koje se problem može riješiti*
- *zajedno odaberite pravedno rješenje i pokušajte ga ostvariti*
- *ne zaboravi da obje strane imaju problem i da obje trebaju pridonijeti njegovu pravednu rješavanju*

Kako biti fer

Zadaci: – upoznavanje i primjena postupaka mirnog rješavanja sukoba
– osvještavanje uloga i odgovornosti svake strane u sukobu.

Ključne riječi: sukob, mirno rješavanje sukoba.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke, bojice.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Budući da se mirno rješavanje sukoba uči u igri (simulacija, igra uloga), planiranim aktivnostima i stvarnom životu, u razredu se može odvojiti ili obilježiti jedan prostor kao *kutić sukoba*. U početku će se u Kutiću rješavati simulirani sukobi i izvoditi aktivnosti vezane za mirno rješavanje sukoba. No postupno će se on pretvoriti u prostor u koji djeca odlaze kad se pojavi stvarni sukob. Učitelj ili učiteljica im ne daje savjete nego im pomaže da sami donose odluke i dođu do rješenja. U Kutiću se mogu staviti poruke i drugi pisani materijal koji pomaže u procesu mirnog rješavanja sukoba

Pravila u rješavanju sukoba:

Budi fer!

1. *Poštuj onoga s kim razgovaraš!*
2. *Slušaj bez prekidanja!*
3. *Govori o svojim osjećajima!*
4. *Ne napadaj drugoga!*
5. *Zajedno se potrudite da riješite problem!*

Kad ja govorim o problemu, onda govorim:

JA se osjećam (reci kako se osjećaš).

KAD TI (objasni koji tuđi postupak ti smeta).

ZATO jer mi to (kaži kako to što netko čini djeluje na tebe).

Slika: glava dječaka nagnuta prema djevojčici, govori: JA se osjećam prevaren, KAD se ti ne dođeš igrati, ZATO jer onda mislim da me ne voliš.

Slika: velika usta i ispod njih uho na lijevoj strani; velika usta i uho na desnoj strani, okrenuta prema lijevoj; – povezani su ukrštenim strelicama – lijeva usta s desnim uhom i desna usta s lijevim uhom.

Druga stranica za učenike i učenice:

Slika: Jedan dječak svira trubu. Pored njega su dječak i djevojčica, okrenuti jedno drugome. Djevojčica kaže (strip oblačić): Idemo u napad! Dječak odgovara: Da, ali ne jedan na drugoga!

Slika: Dvoje djece vuče kovčeg. Na njemu piše:

Moj problem. Tvoj problem. = Naš problem!

Sa strane dolaze strelice, jedna usmjerena na djecu na kojoj piše: Ne napadaj ovdje, a druga usmjerena na kovčeg, na kojoj piše: Ovdje napadaj!

? *Što znači biti fer u sukobu? *Što obično kažeš osobi s kojom si u sukobu? *Uspijete li se dogovoriti, naći zajedničko rješenje? *Saslušas li osobu s kojom si u sukobu? *Tražiš li da ona sasluša tebe?

Napomena: Vještine mirnog rješavanja sukoba učenici i učenice ne mogu naučiti kroz nekoliko primjera. No mnoštvo izmišljenih primjera i rješavanje stvarnih sukoba pomoći će im da sukob prihvate kao nešto što je dio svakodnevnice i što se može riješiti mirno ako se potrudite oko rješenja. Učenici i učenice će također shvatiti da se neki sukobi ne mogu ni tako riješiti, no i to je dio života, pa ih ne treba okruživati idealiziranim primjerima.

Ja mislim ...

Zadaci: – izražavanje svojih stavova o rješavanju sukoba
– prihvaćanje aktivnog odnosa prema rješavanju sukoba.

Ključne riječi: rješavanje sukoba.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke, bojice.

Tijek aktivnosti:

Učenici i učenice rade na pisanom materijalu. Na listi s tvrdnjama označavaju slažu li se s pojedinom tvrdnjom ili se ne slažu.

Pročitaj ove rečenice. Pored onih s kojima se slažeš i misliš da je to tako, zaokruži DA, a pored onih za koje misliš da nisu točne, zaokruži NE.

1. Kad se netko od vršnjaka želi tući, najbolje je odmah se potući, pa je problem riješen.	DA	NE
2. Kad se posvađaš s prijateljem ili prijateljicom, najbolje je otići roditeljima ili učitelju ili učiteljici i požaliti im se da bi oni rekli tko je u pravu.	DA	NE
3. Kad se moj prijatelj ili prijateljica iz razreda želi igrati jedno, a ja drugo, najbolje je da se dogovorimo da svaku igru igramo pomalo.	DA	NE
3. Kad te netko udari, najbolje je da mu odmah vratiš.	DA	NE
4. Sukob uvijek završi svađom, tučnjavom ili ratom.	DA	NE
5. Kad se tvoj prijatelj ili prijateljica počne prepirati s tobom, nije mu dobro okrenuti leđa i otići jer bi moglo doći do pravog sukoba.	DA	NE
6. Kad ti netko kaže da si glup/glupa, trebaš isto reći i ti njemu.	DA	NE

(Slika: grupa djece koja govori u zajedničkom strip oblačiću: Ne zaboravi, cilj mirnog rješavanja sukoba jest učiniti svakoga pobjednikom!)

Napomena: Ova su pitanja poticaj za razgovor i raspravu pa ne treba tražiti tko ima "točne", odnosno "netočne" odgovore. Stoga nakon što netko pročita svoje odgovore, ostale treba upitati slažu li se svi, zašto ne, što misle da je točno i sl. Valja češće naglasiti da se u mirnom rješavanju sukoba odluke donose zajednički.

Kako podijeliti igračke

Zadaci: – poticanje aktivnog odnosa prema sukobu
– osvještavanje vlastite uloge u odlučivanju o sukobu.

Gljučne riječi: sukob, rješavanje sukoba.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke, bojice.

Objašnjenje: U rješavanju sukoba odluke se donose zajednički. Učenici i učenice trebaju uvidjeti da u rješavanju pojedine situacije treba aktivno sudjelovati i da svatko ravnopravno odlučuje o izboru.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Učenici i učenice trebaju shvatiti da se u mirnom rješavanju sukoba odluke donose zajednički. Svi trebaju sudjelovati u rješavanju problema, svatko ima pravo reći što misli i svatko je odgovoran za provođenje zajedničke odluke.

1 Učenici i učenice rade na slikovnom materijalu.

Škola je na dar dobila komplete Lego-kocaka za učenike i učenice od prvog do četvrtog razreda, ali kompleta nema dovoljno. Dvoje učenika dobivaju po jedan. S kim bi ti najradije dijelio/dijelila igračku?

Slike (likovi djece spolno nedefinirani) i tekst u oblačićima:

1. A – Ja hoću da oboje slažemo ono što ja predložim.
2. B – Gledaj mene, ja ću ti pokazati kako ćemo slagati kocke.
3. C – Meni se ne da slagati Lego-kocke.
4. D – Idemo se dogovoriti što ćemo zajedno slagati od Lego-kocaka.
5. E – Ja ću slagati nešto svoje, a ti uzmi pola i slaži za sebe.
6. F – Ti nemaš pojma, pusti mene.
7. G – Ti reci što da slažemo, ti ćeš to bolje predložiti i slagati.

? *Jeste li sebe prepoznali na nekim sličicama? Na kojima? *Kako biste opisali situacije u svakom pojedinom prikazu (slaganje po naredbi, slaganje pokazivanjem, nezainteresiranost za slaganje, slaganje dogovaranjem itd.)? *Koje osobine ima dijete u svakom pojedinom prikazu? *Koja su ponašanja poželjna? *Koje sličice prikazuju suradničku igru? *Po čemu to znate?

2 Situacije se mogu odigrati kao igre uloga. Učenici i učenice u paru igraju pojedine situacije iz slikovnog materijala.

Kako ja sudjelujem

Zadaci: – primjena stečenih znanja i vještina u konfliktnoj situaciji
– odlučivanje o akciji.

Ključne riječi: sukob, rješavanje sukoba.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke, bojice.

Tijek aktivnosti:

Aktivnost se izvodi kao igra simulacije, nakon čega slijedi razgovor. Učenici i učenice rade na pisanom i slikovnom materijalu. Prvi dio teksta koji je priča može se i ispričati, a učenici i učenice dobivaju samo slike životinja s izjavama.

Zamisli da je sunčano popodne i da se igraš s prijateljem ili prijateljicom na igralištu. Ti voliš graditi kule ili dvorce od pijeska. Započeli ste gradnju zajedno, ali tvoj/tvoja prijatelj/prijateljica ne želi više to graditi. On/ona hoće sve srušiti i graditi pistu za automobile i za to treba sav pijesak. Što ćeš učiniti? Hoćeš li se ponašati kao morski pas, sova, lisica, kornjača ili medo?

Slike životinja koje govore u "oblačićima":

MORSKI PAS – *Ja hoću graditi dvorac. To smo se i dogovorili. Dvorac je zanimljiviji. Ti sad ne možeš uzeti sav pijesak.*

SOVA – *Ja hoću graditi dvorac, a ti bi htio/htjela graditi pistu. Možda možemo smisliti dvorac oko kojega je pista, pa ćemo zajedno graditi oboje.*

LISICA – *Idemo danas graditi dvorac, a drugi put ćemo graditi pistu od sveg pijeska.*

KORNJAČA – *Neću se više igrati. Neću razgovarati s tobom.*

MEDO – *Pa, dobro. Idemo graditi pistu kad ti tako hoćeš.*

? *Koju ste životinju odabrali? Zašto? *Koja je razlika u ponašanju između, primjerice, morskog psa i lisice (sove i kornjače, kornjače i mede; morskog psa i mede itd.)? *Koju biste životinju najradije imali kao suigrača? Zašto? *Koju životinju nikako ne biste htjeli za suigrača? Zašto? *Koja životinja je najpametnija? Zašto?

Svečanost u školi

Zadatak: vježbanje vještina mirnog rješavanja sukoba.

Ključne riječi: mirno rješavanje sukoba.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: videokaseta s nekim poznatim dječjim filmom, različiti glazbeni instrumenti.

Tijek aktivnosti:

1 Učitelj ili učiteljica ispriča priču kao poticaj za razgovor i igru uloga.

U školi se pripremala svečanost. Nakon nastave, do svečanosti je ostalo još sat vremena. Vani je jako padala kiša i svi su ostali u razredu. Pola razreda željelo je gledati film, a druga polovica svirati na glazbenim instrumentima koje su pripremili za svečanost. Kad je film započeo, grupa učenika i učenica počela je svirati. Oni koji su gledali film, pojačali su ton da bi bolje čuli. Svirači su počeli svirati još glasnije, a oni drugi su pojačali ton. U razred je ušao učitelj ili učiteljica...

? *Što mislite što se dogodilo nakon ulaska učitelja/učiteljice? *Govori li priča o sukobu? Zašto je došlo do sukoba? *Je li sukob riješen povećanjem tona, odnosno glasnijim sviranjem? Objasnite. *Kako se sukob mogao spriječiti? *Tko je riješio problem? Kako? *Trebalo li učitelj/učiteljica rješavati sukobe u razredu? *Zašto treba? Zašto ne treba? *Što je pametnije: da učitelj/učiteljica rješava sukobe u razredu ili da to učine sami učenici/učenice između sebe?

2 Aktivnost se može nastaviti kao igra uloga. Jedan učenik ili učenica je učitelj ili učiteljica, a ostali se podijele u dvije grupe. Jedna gleda film, druga svira ili pjeva. U trenutku natjecanja u nadglasavanju u razred ulazi "učitelj ili učiteljica". Dogovara se da igra završi rješenjem koje su učenici i učenice spomenuli u prethodnom razgovoru. Nakon toga, grupe mijenjaju uloge.

? *U kojoj ste se ulozi bolje osjećali? Zašto? *Je li vam promjena uloga pomogla da bolje shvatite drugu stranu? Kako? *Zašto je važno shvatiti kako se drugi osjećaju ili zašto se ponašaju na određeni način? *Bi li sukoba bilo manje kada bi ljudi više razgovarali o tome kako se osjećaju?

Što učiniti kad ...

Zadaci: – osvještavanje vlastite uloge u sukobu
– razumijevanje da sukob ovisi i o napadaču i o napadnutoj strani.

Ključne riječi: sukob, sukobljene strane, napadač, napadnuti.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke, bojice.

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice opisuju najnoviji sukob koji su nastojali riješiti mirnim putem koristeći ono što su prethodno naučili, prema sljedećim natuknicama:

- *Oko čega je izbio sukob?*
- *Tko je sudjelovao u sukobu?*
- *Koji postupci mirnog rješavanja sukoba su primijenjeni?*
- *Što je bio rezultat mirnog rješavanja sukoba?*

2 Učenici i učenice rade u paru koristeći pisani materijal. Jedan/jedna u paru čita pitanja ili sugerira što reći, a drugi/druga odgovara.

- Što obično učiniš kad ti se netko ruga?
Pokušaj reći: Sanja, meni se ne sviđa kad mi se rugaš. Reci mi što nije u redu.
- Što obično učiniš kad te netko gurne?
Pokušaj reći: Darko, ne sviđa mi se kad me netko gura. Molim te, prestani!
- Što obično učiniš kad netko govori neistinu o tebi?
Pokušaj reći: Jasna, ja sam nesretan/nesretna kad o meni govoriš neistinu. Reci mi zašto si ljuta na mene.

Zadovoljni i nezadovoljni

Zadaci: – sagledavanje problema s više strana
– traženje rješenja u konfliktnim situacijama razmjenom mišljenja.

Ključne riječi: zadovoljstvo, nezadovoljstvo.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: ploča, krede u boji.

Tijek aktivnosti:

- 1 Učitelj/učiteljica razgovara s učenicima i učenicama o tome kada su i čime zadovoljni u školi, kod kuće, s prijateljima i prijateljicama itd. Odgovori se pišu na ploču u dva stupca koji se podijele na tri dijela: *Zadovoljni* – škola, kuća, prijatelj/prijateljica i *Nezadovoljni* – škola, kuća, prijatelj/prijateljica.
- ? *Jeste li zadovoljni svojom školom? *Čime ste osobito zadovoljni u školi? *Što vas čini nezadovoljnima u školi? *Što vas veseli kod kuće? *Što vas čini nezadovoljnima kod kuće?
*Jeste li zadovoljni svojim prijateljima/prijateljicama? *Kada vas oni/one čine nezadovoljnima?
- 2 Slijedi razgovor o tome kako bi se pojedino nezadovoljstvo moglo pretvoriti u zadovoljstvo, tko bi to trebao učiniti, kako i sl. Stariji učenici i učenice jedni drugima daju savjete. Mogu ispričati neku konkretnu situaciju u kojoj su se osjećali loše. Ako su je riješili mogu navesti kako, a ako nisu, mogu zatražiti pomoć od svojih prijatelja i prijateljica. U rješavanju problema sudjeluju svi koji žele. Svaka ideja je dobrodošla, nema glupih prijedloga, no na kraju oni kojima se upućuju savjeti trebaju reći koji prijedlog im je najprihvatljiviji.

Tko je pobjednik

Zadaci: – razvoj interesa za mirno rješavanje sukoba
– primjena stečenih znanja i vještina mirnog rješavanja sukoba.

Ključne riječi: mirno rješavanje sukoba.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke, bojice.

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice rade na pisanom i slikovnom materijalu.

Slika 1: Na slici su dvije djevojčice. Jedna je na ljuljački, a druga ju gleda. Govore u "strip oblačićima":

Ona koja stoji: "Siđi da se mogu i ja ljuljati!"

Djevojčica na ljuljački: "Baš neću!"

1. Što misliš kako se osjeća djevojčica koja stoji pored ljuljačke?
2. Što misliš kako se osjeća djevojčica na ljuljački?
3. Što bi učinio/učinila da si na mjestu one koja stoji?
4. Što bi učinio/učinila da si na mjestu one koja se ljulja?
5. Koje bi rješenje bilo pravedno? Zašto?
6. Koje bi rješenje bilo nepravedno? Zašto?

Slika 2: Lik treće koja govori (u oblačiću): Ako se sad "počupaju", tko će se ljuljati?

2 Učenici nastavljaju raditi na pisanom i slikovnom materijalu.

Želiš li pokušati uspješno riješiti problem, odaberi nešto iz "kruga dobrih ideja".

Slika 3: Krug dobrih ideja podijeljen je u obliku torte na 11 "kriški". Na vanjskom rubu piše:

Krug dobrih ideja za mirno rješavanje sukoba. Tri "kriške" označene su upitnikom.

U njih učenici i učenice upisuju što žele. U ostalim "kriškama" piše redom: 1) podijeli veselje, ali i problem; 2) pomoz drugima koji imaju problem; 3) ispričaj se; 4) našali se da nekoga razveseliš; 5) pristani na pravedan dogovor; 6) daj šansu drugome; 7) slušaj; 8) budi spreman/spremna na suradnju; 8) odluči što je najbolje za rješenje problema. Učenici i učenice biraju one "kriške" koje smatraju najvažnijima za rješavanje problema.

? *Što ste sve odabrali iz Kruga dobrih ideja za mirno rješavanje sukoba? *Što ste upisali u "kriške" s upitnikom? *Zašto mislite da je to najbolje za mirno rješavanje sukoba? *Koje rješenje je tebi osobno najbliže?

Odluka nije laka

Zadaci: – kreativno rješavanje problema

– u izboru i odluci primijeniti vještine mirnog rješavanja sukoba.

Ključne riječi: sukob generacija.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke, šarena kutija ili šešir, prazni papirići, ploča, kreda.

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice rade u grupama po troje. Svim grupama se podijeli kratka priča koja govori o jednom problemu. Članovi grupe se dogovore kako ga riješiti i to upišu na papirić. Svi

se papirići ubace u šešir (ili šarenu kutiju). Netko izvlači jedan po jedan papirić i pročita rješenje, koje se zapiše na ploču (po potrebi skraćeno). Svi razgovaraju o prednostima i nedostacima svakog pojedinog rješenja.

Jučer sam se nakon škole zadržao/zadržala s prijateljima i prijateljicama u igri. Pozvali su me i znao/znala sam da ako se ne odazovem i ne dođem se igrati, drugi put me neće zvati. Bojao/bojala sam se da ne izgubim prijatelje/prijateljice. Kući sam došao/došla kasno. Mama i tata su bili jako ljuti, jer su se zabrinuli da mi se nešto dogodilo. Počeli su vikati ...

? *Koje vam se rješenje čini najboljim? Zašto? *Koje su njegove prednosti, a nedostaci? *Jeste li imali priliku primijeniti takvo rješenje?

2 Pojedine se situacije mogu odigrati kao igra uloga.

D.8. Mir sa sobom, tobom i cijelim svijetom

Cjelina “Izgradnja i učvršćenje mira: Učenje za mirno rješavanje sukoba” završava aktivnostima u kojima se učenici i učenice ponovno vraćaju temi mira. U prethodnoj cjelini, “Život u demokratskoj zajednici: Učenje za demokratsko građanstvo”, miru se pristupilo kao jednoj od najvažnijih pretpostavki izgradnje, očuvanja i razvoja demokratske zajednice. Ovdje se mir obrađuje kao polazište i cilj rješavanja sukoba među ljudima i uspostavljanja kvalitetnijih međuljudskih odnosa na razini pojedinca, grupe, lokalne zajednice, države i međunarodne zajednice.

Mir se ne shvaća kao puko odsustvo sukoba i rata nego kao dinamičan razvojni proces tijekom kojega pojedinci, grupe i narodi svijeta pronalaze djelotvorne oblike suživota s osloncem na zajedničke vrijednosti, kao što su poštivanje ljudskih prava i sloboda, jednakosti i nediskriminacije, različitosti i pravde. Bez poštivanja jednakog dostojanstva svih, socijalne i ekonomske pravde na svim razinama, solidarnosti i vladavine prava, mir nije moguć, ali ni obratno – bez mira se ne mogu ostvariti ni druge temeljne vrijednosti čovječanstva.

Mir, prije svega, znači razumjeti, priznati, poštivati i promicati prava i pravdu na svim razinama bez ikakve diskriminacije. Iako mirno rješavanje sukoba nije i ne može biti jedini preduvjet za uspostavu i jačanje mira, on je svakako jedan od najdjelotvornijih mehanizama kojima se osigurava mir.

- Mir nije stanje nego neprekidni proces odlučivanja u kojemu svatko može i mora sudjelovati.
- Mir je najviša vrijednost koju je moguće dostići pod uvjetom da se poštuju ljudskih prava, jednakost i pravde.
- Mir živi u demokratskom okruženju.
- Obrana mira započinje u glavama ljudi, u kojima započinju sukob i rat.
- Promicati mir znači vjerovati u budućnost čovječanstva.

Mir ne dolazi sam po sebi. On se treba učiti, njegovati i razvijati. Miru može pridonijeti svaki pojedinac, svaka zajednica i svaka država, ovisno o tome kojim se načelima rukovodi u odnosu prema sebi i drugima. Mir kao proces koji se osigurava učenjem određenih znanja i vještina, izgradnjom određenih stavova i prihvaćanjem određenih vrijednosti – temeljno je polazište završnog dijela cjeline “Izgradnja i očuvanje mira: Učenje za mirno rješavanje sukoba”.

Za ostvarivanje zadataka u sklopu ove teme mogu se koristiti i aktivnosti o miru koje su obrađene u cjelini “Život u demokratskoj zajednici: Učenje za demokratsko građanstvo” (npr. “Mir znači”, “Miroljubivo biće iz svemira”, “Simbol mira” ili “Mir nasuprot ratu”).

Moja slika mira

Zadatak: shvaćanje mira kao dinamičnog procesa koji ovisi o odgovornosti svih.

Ključne riječi: mir, rat.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: priručnik Mirotvorni razred, prazni listovi papira/crtači papir, olovke, bojice.

Tijek aktivnosti:

1 Učitelj/učiteljica sjeda u svoju stolicu, zatvori oči i pozove učenike i učenice da joj se u tišini pridruže u maštanju o miru u svijetu. Svatko za sebe zamišlja zajednicu u kojoj vlada mir i u kojoj su on/ona i drugi ljudi sigurni i sretni. Nakon desetak minuta, učenici i učenice opisuju što su “vidjeli” u svojoj mašti. Učitelj/učiteljica odgovore piše na ploču u tri stupca:

- riječi kojima najčešće opisujemo mir
- riječi kojima najčešće opisujemo mirne odnose među ljudima
- boje koje prevladavaju u našim opisima mira.

? *Kakav se mir nalazi u našoj mašti? *Kojim riječima najčešće opisujemo mir? *Kojim riječima najčešće opisujemo mirne odnose među ljudima? *Koje boje prevladavaju u našim opisima mira? *Je li mir kakvim ga zamišljamo živ, promjenjiv? *Kako se on mijenja, jača? *Zašto se kaže da je svatko od nas odgovoran za mir, kao i za sukob? Objasni.

2 U nastavku aktivnosti učenici i učenice slikaju ili crtaju mir iz svoje mašte. Na kraju se vodi razgovor o likovima, oblicima i bojama koje prevladavaju u njihovim prikazima mira.

Otok mira

Zadaci: – osvještavanje mira kao temelja dobrobiti pojedinca, društva i svijeta
– poticanje na aktivno zalaganje za mir u svojoj zajednici.

Ključne riječi: suradnički odnosi, mir.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice,.

Materijali: prazni papiri, olovke, bojice.

Tijek aktivnosti:

1 Učitelj ili učiteljica predloži učenicima i učenicama da zamisle svoj Otok mira i da ga opišu u pismu vršnjaku/vršnjakinji koji/koja živi u zemlji zahvaćenoj ratom. U pismu mu/joj daju do znanja da suosjećaju s njim/njom zbog strahota u kojima žive, zbog čega ga/ju pozivaju da sa svojom obitelji dođe na Otok mira. U opisu se trebaju naglasiti prednosti života na Otoku mira i pravila kojih se treba pridržavati kako bi se mir mogao očuvati.

2 Učenici i učenice, koji to žele, čitaju svoja pisma i, po potrebi, obrazlažu dijelove sadržaja. Na kraju se izabere nekoliko najboljih pisama koji se objave u školskom listu ili pošalju u neki časopis za djecu. Radovi se mogu izložiti na Dan škole ili uoči Međunarodnog dana mira (1. siječnja).

? *Kako izgledaju naši Otoci mira? *Tko su stanovnici tih otoka? *Mogu li stranci doći živjeti na naše Otoke mira? *Kome je dozvoljen pristup na te otoke? *Kome je zabranjeno doći na te otoke? *Zamislite da svijet čine Otoci mira, kakvi bi tada bili odnosi među ljudima, onima koji žive na istom otoku i onima koji žive na različitim otocima? *Što je bolje – da je svijet jedan veliki Otok mira ili mnoštvo takvih otoka? *U čemu je razlika? Objasnite. *Što svatko od nas može učiniti da svijet postane i ostane mjesto mirnog života?

Napomena: U zaključku treba naglasiti da nema potrebe za postojanjem jednog jedinoga Otoka mira, ali da postoji potreba za dogovorom oko zajedničkih pravila ponašanja na pojedinom otoku i između otoka, kako bi se osigurao, učvrstio i jačao mir koji će svi uživati jednako.

Priznanje za promicanje mira

Zadatak: upoznavanje pojedinaca i organizacija posvećenih promicanju mira.

Ključne riječi: promicanje mira, mirotvorci.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, strani jezik, priroda i društvo, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, fotografije poznatih mirotvoraca, pano, olovke.

Tijek aktivnosti:

1 Podsjećajući ih na prethodne aktivnosti o miru (npr. *Simbol mira*), učitelj/učiteljica razgovara s učenicima i učenicama o organizacijama i pojedincima koji su posvećeni miru

i dobrobiti ljudi širom svijeta. (*Ujedinjeni narodi, Vijeće Europe, Amnesty International, Greenpeace, papa Ivan Pavao II., Majka Tereza* itd.). Uz pomoć nastavnika informatike i nastavnika stranog jezika ili starijih učenika i učenica, prikupljaju se odgovarajuće fotografije i informacije o djelovanju pojedinaca i organizacija (Internet, knjižnice i sl.). Učenici i učenice sastavljaju kratke tekstove koje sa slikom lijepe na veliki pano. Pano se može postaviti na izložbi za Dan škole ili uoči nekog međunarodnog dana.

2 Učenici i učenice rade na zadacima iz radnog materijala:

Kad bih ja dodijelio/dodijelila priznanje za mir, dobili bi je svi koji...

Moje priznanje za mir bi izgledalo ovako (nacrtan je okvir u kojem učenici i učenice crtaju i pišu što žele):

Drvo mira

Zadatak: promicanje ideje mira.

Ključne riječi: mir.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, priroda i društvo, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: karton, raznobojni papiri, boje (tempere), škare, ploča, krede.

Tijek aktivnosti:

Učenici i učenice, zajedno s učiteljem/učiteljicom, izrađuju Drvo mira na zidnom panou. Drvo je od kartona izrezano deblo s granama. Od šarenih papira izrezuju se cvjetovi i listovi različitog oblika i veličine na koje učenici i učenice pišu poruke ili riječi koje povezuju s pojmom mira. Cvjetovi i listovi se lijepe po granama Drva mira, a mogu se dodavati i naknadno. Drvo se, zajedno s prethodnim radovima, može izložiti na izložbi povodom Dana škole, međunarodnih dana (mira, kulturne raznolikosti, ljudskih prava i sl.), ili kao simbol promicanja mira u lokalnoj zajednici.

Očuvanje cjeline svijeta: učenje za globalnu perspektivu

Razvoj novih tehnologija, neograničenost komunikacije, migracije, otvaranje svjetskih tržišta itd., samo su neke od promjena koje svijet čine sve manjim, ali i sve nesigurnijim za život. Izazovi s kojima se susreće suvremeni čovjek ne odnose se samo na pitanje zaštite ljudskih prava, priznanja različitosti i osiguranja jednakosti i pravde za sve građane, grupe i narode, nego, štoviše, na pitanje očuvanja temelja zdravog i održivog života na planetu. Razvoj svijesti o povezanosti i ovisnosti među ljudima mora se proširiti na sveopću povezanost života, kako bi se ponovno uspostavila veza između čovjeka i prirode i očuvala cjelina svijeta, što je ključna pretpostavka njegove održivosti i razvoja.

Krilatica "Misli globalno, djeluj lokalno" najbolje odražava taj novi pristup. Njome se ističe uloga pojedinca u određivanju pravca i dosega promjena u svijetu. Naglasak je na informiranosti, kritičkom mišljenju, aktivnom djelovanju za opće dobro, odgovornosti za svoje postupke i prihvaćanju globalne perspektive u smislu razumijevanja složene mreže veza i ovisnosti u prirodnom i ljudskom svijetu, kao i između ta dva svijeta. Prihvaćanje globalne perspektive tijesno je povezano s prihvaćanjem odgovornosti za budućnost. To podrazumijeva ne samo posebna znanja i vještine predviđanja i planiranja od lokalne do globalne razine, nego i vještine pregovaranja o budućnosti, budući da ne postoji samo jedna vizija budućnosti, kao što ne postoji ni samo jedan put da se do nje dođe.

Odgoj i obrazovanje više je od mnogih drugih djelatnosti usmjereno budućnosti. Generacije koje danas ulaze u osnovnu školu završit će svoj radni vijek polovicom stoljeća. One će živjeti i raditi u svijetu znatno drugačijem od onoga koji danas poznajemo. Od škole se očekuje da kod mladih razvija otvorenost na promjene i optimizam glede budućnosti, što nije ni jednostavan ni lako ostvariv zadatak. Sve manje mladih ljudi vjeruje da upravlja svojom sudbinom i sve više ih sumnja u budućnost svijeta. Oni su razočarani postojećim društvenim institucijama, sumnjaju da nacionalne i svjetske vođe istinski rade za opće dobro i strahuju pred posljedicama nekontroliranog korištenja prirodnih resursa i uništavanja okoliša. Mnogi su izraziti pesimisti kad je riječ o rješavanju gorućih problema čovječanstva, kao što su jaz između bogatih i siromašnih zemalja, glad i nepismenost ogromnog dijela svjetskog stanovništva, utrka u naoružanju i sl. Osjećaj besperspektivnosti i odsustvo općih vrijednosti često dovode do nezainteresiranosti za zbivanja u društvu, ali i do bezosjećajnosti, koristoljublje i nasilja.

Kod djece i mladih treba razvijati svijest da je njihova budućnost dobrim dijelom ovisna o njima samima. Na željenoj budućnosti treba "raditi", a ne pasivno čekati da se ona "dogodi". U radu s najmlađima potrebno je krenuti od jednostavnih promjena koje oni neposredno mogu doživjeti, uz naglašavanje činjenice da ništa nije statično, da se sve mijenja. Promjene se dešavaju u prirodi i društvu, pojedincu, obitelji, njegovoj užoj i široj zajednici. Učenje o planiranju i ostvarivanju promjena treba utemeljiti na osobnom iskustvu i neposrednoj okolini učenika i učenica te ih postupno pripremati za razumijevanje promjena i sudjelovanje u njima na drugim, višim razinama.

Središnji cilj posljednje cjeline Programa koja nosi naslov "Očuvanje cjeline svijeta: Učenje za globalnu perspektivu" jest razumijevanje povezanosti i međuovisnosti svijeta, ali i stjecanje vještina i prihvaćanje osobne odgovornosti za održanje, jačanje i unaprjeđenje tih veza s osloncem na vrijednosti ljudskih prava, jednakosti, različitosti i pravde.

Cilj se razrađuje kroz dvije teme:

- *Svijet je velika obitelj*
- *Danas za sutra*

Prva tema, "Svijet kao velika obitelj", obrađuje pitanja povezanosti i ovisnosti između prirodnog i ljudskog svijeta, kao i između pojedinaca, društvenih grupa i naroda, dakle svih koji pripadaju velikoj i složenoj svjetskoj obitelji. Ovdje se umjesto izraza "lanac života" rabi izraz "mreža života", kako bi se naglasila višestruka povezanost svih članova velike svjetske obitelji. Aktivnosti su usmjerene na osvještavanje tih veza, ali i na prihvaćanje pojedinačne odgovornosti za njihovo očuvanje i njegovanje.

Druga tema, "Danas za sutra", sadrži dvije grupe aktivnosti. U prvom dijelu teži se produbljivanju spoznaja o promjenjivosti svega oko nas, razumijevanju uzročno-posljedičnih odnosa koje uzrokuju promjene i prihvaćanju odgovornosti za budućnost. U drugom dijelu govori se o mogućnosti stvaranja budućnosti temeljem predviđanja i planiranja.

Cjelina, ali i sam Program, završava aktivnošću "Parlaonica" u kojoj učenici i učenice primjenjuju prethodno stečena znanja i vještine o sebi, drugima, zajednici u kojoj žive, mirnom rješavanju sukoba i svijetu kao cjelini. Ta aktivnost treba pokazati sljedeće: a) kako su učenici i učenice shvatili vrijednosti ljudskih prava, demokratskog građanstva, kulturnog pluralizma i globalne međuovisnosti, b) koje mjesto pridaju tim vrijednostima u svojim projekcijama budućnosti i c) kako zastupaju te vrijednosti pred izazovima drugačijih, pa i suprotnih mišljenja.

E.1. Svijet kao velika obitelj

E.1.1. Složena mreža života

Mreža života

Zadaci: – osvještavanje povezanosti žive i nežive prirode
– uočavanje čovjekove odgovornosti za prirodni svijet.

Ključne riječi: živa priroda, neživa priroda, povezanost, čovjekova odgovornost.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, tjelesna i zdravstvena kultura, slobodne aktivnosti.

Materijali: sitni primjerci žive i nežive prirode, klupko užeta ili vune.

Tijek aktivnosti:

1 Za ovu aktivnost učenici i učenice trebaju donijeti u razred primjerke žive i nežive prirode (kamenčiće, školjke, cvjetiče, voće, povrće, manje domaće životinje ili fotografije svojih omiljenih životinja i sl.). S tim u ruci stanu u krug. Učitelj/učiteljica stoji u krugu i drži u ruci klupko užeta ili vune. Započinje aktivnost riječima:

Sve postojeće na Zemlji povezano je i međusobno se upotpunjava – živa i neživa priroda, kamenje, biljke, životinje i ljudi. Ono što kažemo ili činimo utječe na sve oko nas. Svi smo mi dijelovi mreže života na planeti Zemlji.

Dok govori, dobaci klupko nekome u krugu, zadržavajući početak užeta. Učenik/učenica uhvati užu, a klupko nastavi dodavati dalje. Dodavanje traje tako dugo dok svi nisu uključeni u mrežu. Jedan po jedan, učenik ili učenica prije nego što dodaju klupko sljedećem, trebaju reći nešto o svojoj vezi s predmetom koji drže u ruci, kao npr. "Ja sam povezan/povezana s ovim cvijetom njegovom ljepotom, jer smo oboje dio prirode" ("...ovim kamenčićem, jer je dio tla po kojemu hodam", "...ovom jabukom, jer se njome hranim" itd.). Na kraju se, dok su svi još umreženi, razgovara o povezanosti žive i nežive prirode, odnosno o cjelini svijeta i odgovornosti čovjeka za održanje te cjeline.

? *Što znači mreža života na Zemlji? *Kako su biljke povezane npr. sa zemljom i kamenjem (životinje sa zemljom i kamenjem, biljke sa životinjama)? *Što čini živu, a što neživu prirodu? *Bi li čovjek mogao živjeti bez biljaka, životinja, zemlje, kamenja? *Je li čovjek dio svekolike prirode na planetu? *Kako biljke (životinje, kamenje) osiguravaju život ljudima? *Kako bi čovjek živio da biljaka nema na planetu? A da nema životinja? *Ako čovjek ovisi o neživoj prirodi i drugim živim bićima, ima li on prema njima neku odgovornost? Koju? Zašto? *Ispunjava li čovjek tu odgovornost? Kako? *Kako se ponašamo prema prirodi u svakodnevnom životu? *Što sve ugrožava mrežu života na planetu? *Je li time ugrožen i naš život? Objasnite.

2 Izrada grupnog postera na temu: *Neka svaki dan bude Dan planeta Zemlje, Okoliš treba čuvati, Briga za prirodu* i sl. Učenici i učenice mogu izrađivati poruke odraslima, te osim što će ih napisati na pano i objesiti na vidljivo mjesto, mogu ih dijeliti kao listiće na ulici.

Kad ponestane odgovornosti

- Zadaci:** – osvještavanje povezanosti čovjeka i drugih živih bića
 – opažanje primjera ugroženog okoliša
 – razvoj svijesti o potrebi razumnog odnosa prema okolišu
 – poticanje na aktivno očuvanje okoliša.

Ključne riječi: okoliš, međuovisnost, ugroženi okoliš, zaštita okoliša, odgovornost.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: klupko užeta ili vune, razni manji predmeti (cvijet, češer, kamen, grančica, jabuka...), fotografije, tekst "List papira" Thich Nhat Hahna, videokaseta s nekim filmom J. J. Cousteaua, pismo indijanskog poglavice američkom predsjedniku, enciklika "Stota godina" sv. Oca Ivana Pavla II. (u Metodičkom priručniku za Prirodu i društvo, IV. razr. str. 32), papiri većih dimenzija, žute bojice.

Tijek aktivnosti:

- 1** Učenici i učenice sjede u krugu, a učitelj/učiteljica drži klupko užeta ili vune u ruci i uvodi u aktivnost sljedećom pričom:

Mještani jednog prigradskog naselja odlučili su livadu i dio šume pretvoriti u trgovački centar. Prvo su krenuli s uništavanjem livade na kojoj su rasli djetelina i maslačak. Tko zna životinju koja se hrani tim biljkama, a sada je ostala bez hrane?

Učeniku/učenici koji/koja odgovori: "Zec", učitelj/učiteljica dodaje klupko zadržavajući i dalje u ruci početak užeta. Nakon toga upita razred: "Tko se hrani zečevima?". Kao i u prethodnoj aktivnosti, učenik/učenica, držeći užu, dodaje klupko onome tko odgovori. Igra se nastavlja dodavanjem drugih elemenata kao što su biljke, životinje, voda itd., sve dok se ne istroši klupko užeta i dok se međusobno svi ne povežu u mrežu života.

- 2** Da bi učenici i učenice bolje razumjeli koliko je svaki dio važan za sve u mreži života, igra se igra ugrožavanja okoliša. Učitelj ili učiteljica, primjerice, ustvrdi da su vatra (ili ljudi) uništili šumu. Svi u mreži koji misle da su time ugroženi, trebaju čučnuti i potom objasniti zašto su time ugroženi. Aktivnost se nastavlja dok svi ne čučnu, jer se osjećaju na neki način ugroženi zbog uništenja šume.

- ?** *Kako se ugrožava mreža života? *Jesu li štete odmah vidljive? *Jesu li štete koje nisu odmah vidljive manje opasne? Objasnite. *Je li okoliš u našem mjestu (gradu) ugrožen? Kako? *Tko ili što ga najviše ugrožava? *Što se čini da se on zaštiti? *Što mi možemo učiniti za zaštitu okoliša? *Koje konkretne akcije možemo poduzeti? Dajte prijedloge. *Zašto se kaže da je čovjek odgovoran za svijet oko sebe. (Čovjekova sposobnost razmišljanja, planiranja i dogovaranja čini ga odgovornim za sebe i sve što ga okružuje.)

- 3** U nastavku aktivnosti učenici i učenice mogu pročitati tekst "List papira" Thich Nhat Hahna, autora koji je bio nominiran za Nobelovu nagradu za mir, pogledati neki film J. J. Cousteaua, borca za zaštitu mora, pročitati pismo indijanskog poglavice američkom predsjedniku ili encikliku "Stota godina" sv. Oca Ivana Pavla II., u kojoj se govori o problemima okoliša i potrebi njegova očuvanja.

- 4** Kako svaku vježbu treba završiti određenim planom aktivnosti gdje se od učenika i učenica očekuje aktivna uloga, kao motivacija za takvo djelovanje predlaže se da svaki učenik i učenica izradi veliki krug i oboji ga žutom bojom. U krug će upisati svoje ime i nacrtati veselo lice. Svakog dana kada učini nešto dobro za zaštitu okoliša, to će napisati na sunčev krak koji će dočrtati uz krug. Što je više dobrih djela, to će sunce imati više krakova. Izrađena sunca lijepa se na veliku kartonsku podlogu izrađenu u obliku planeta Zemlje.

Moj bicikl

Zadatak: osvještavanje povezanosti i ovisnosti između cjeline i njenih dijelova.

Ključne riječi: međuovisnost, živa i neživa priroda.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, likovna kultura, tjelesna i zdravstvena kultura.

Materijali: olovke ili bojice, papiri za crtanje ili izrezani dijelovi bicikla (broj kompleta ovisi o broju grupa).

Tijek aktivnosti:

- 1 Učenici i učenice se podijele u grupe od 4-5 članova. Svaka grupa treba nacrtati bicikl na većem papiru. Svakoj se grupi daje uputa (šapne im se kako članovi druge grupe ne bi čuli ili im se napiše na papiru) da na crtežu izostavi određeni dio bicikla (kotač, zvono, upravljač, kočnice, lanac, blatobran, svjetlo itd.). Kada je crtež završen, grupe zamijene svoje crteže. Svakoj grupi postave se ista pitanja.
- 2 *Koji dio bicikla nedostaje? *Može li bicikl funkcionirati bez tog dijela? *Ako može, koje poteškoće se mogu javiti tijekom vožnje? *Je li se vama kada dogodilo da ste ostali bez nekog dijela bicikla? Koje? *Jeste li uspjeli voziti bicikl bez tog dijela?
- 2 Moguće je, umjesto crtanja, grupama podijeliti kartice s elementima bicikla, među kojima nedostaje neki dio. Grupa ima zadatak složiti bicikl, bez obzira na nedostatak jednog dijela. Nakon što se zadatak obavi, učenicima i učenicama se postave ista pitanja kao u prethodnom dijelu aktivnosti.
- 3 Vježba se može nastaviti igrom u kojoj članovi grupe preuzimaju uloge dijelova bicikla i nastoje (uz glazbu) voziti prometnim ulicama grada, krenuti uzbrdo pa se potom spuštati niz strmu cestu do seoskog puta itd. Na određeni znak (ili dodiranjem pojedinog učenika ili učenice) određeni dio bicikla prestaje raditi, a u skladu s posljedicama trebaju se ponašati i ostali učenici i učenice (tj. dijelovi bicikla). Svaka grupa predstavlja svoj rad i iznosi što se događalo između "dijelova" bicikla.
- 4 Nakon što su učenici i učenice shvatili povezanost i međuovisnost koja vlada u živoj i neživoj prirodi može se istaknuti međuovisnost koja vlada u ljudskoj zajednici. Složenost vježbe i broj detalja ovise o dobi učenika i učenica.

Napomena: Vrlo je važno da učenici i učenice shvate što znači međuovisnost dijelova i cjeline u svim područjima i na svim razinama života. Cjelina može funkcionirati samo ako su njeni dijelovi “na mjestu” i ako su usklađeni međusobno i prema cjelini. To vrijedi za prirodu, društvo i pojedinca.

E.1.2. Od moje do svjetske obitelji

Moja obitelj

Zadaci: – osvještavanje međuovisnosti članova obitelji
– određivanje temeljnih načela života u obitelji.

Ključne riječi: obitelj, zajedništvo, osjećaj pripadanja, uzajamna odgovornost.

Razred: 1., 2., 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: olovka, bojice, papiri za crtanje.

Tijek aktivnosti:

- 1 Učitelj ili učiteljica započinje razgovor na temu obitelji. Učenicima i učenicama treba pomoći da obitelj shvate kao najvažniju ljudsku zajednicu čije članove ne mora nužno povezivati krvna veza nego uzajamna ljubav, povjerenje, skrb, potpora, priznanje i poštovanje, zahvaljujući čemu svaki njen član može razviti svoje posebnosti, odnosno osnažiti svoju samostalnost i neovisnost. Polazeći od takvog shvaćanja, o obitelji se može govoriti u užem smislu, kao o zajednici roditelja i djece, ali i u širem smislu, kao o svakoj drugoj zajednici u kojoj se dobrobit svih njenih članova promiče uzajamnim priznanjem, poštovanjem i solidarnošću.
? *Što je obitelj? *Tko čini obitelj? *Što znači biti član obitelji? *Što povezuje članove obitelji? *Koja su temeljna načela života u obitelji? *Zašto je obitelj najvažnija ljudska zajednica? *Po čemu se obitelji međusobno razlikuju? *Možemo li za svijet reći da je jedna velika obitelj? *Koje su razlike, a koje sličnosti između obitelji, koju čine roditelji i djeca, i svjetske obitelji, koju čine svi ljudi?
- 2 Učenici i učenice prvih razreda crtaju svoju obitelj u situaciji koju najviše vole.
- 3 Na velikom kartonu učenici i učenice mogu nacrtati oblik kokota kojemu se postupno dodaju pera na repu. Svako pero nosi poruku o tome što je učenik ili učenica dobro učinio članovima svoje obitelji tijekom dana, tjedna ili mjeseca. Kokoti se mogu objesiti na zid učionice i izložiti na prigodnoj školskoj izložbi.

Moja obitelj "Škola"

Zadatak: osvještavanje povezanosti i ovisnosti među ljudima izvan obitelji.

Ključne riječi: međuovisnost ljudi, podjela poslova, školska zajednica.

Razred: 2., 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, likovna kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: kartice, olovke, ploča, krede.

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice navode tko sve čini školu (učenici i učenice, učitelji/učiteljice, ravnatelj/ravnateljica itd.). Ovisno o odgovorima, na ploču se nacrtaju višekutnik. Odgovori se grupiraju i upisuju na odgovarajući način u višekutnik (npr. u sedmerokutu: učitelji/učiteljice uz jedan kut, učenici i učenice uz drugi, ravnatelj/ravnateljica uz treći, pedagog/pedagoginja ili psiholog/psihologinja uz četvrti, tajništvo uz peti, kuhar/kuharica uz šesti, čistači/čistačice uz sedmi). Nakon toga se učenici i učenice podijele u onoliko grupa koliko su zanimanja spomenuli. Svaka grupa dobiva karticu na koju ispisuje poslove koje obavlja u školi.

2 U nastavku aktivnosti igra se igra uloga. Razred se stolicama ili klupama razdijeli na nekoliko prostora koji predstavljaju učionicu, zbornicu, ured ravnatelja/ravnateljice itd. Svatko obavlja "svoj posao" tijekom jednoga školskog sata.

? *Tko čini školu? *Što su poslovi učenika i učenica, a što učitelja/učiteljica (ravnatelja/ravnateljice, pedagoga/pedagoginje ili psihologa/psihologinje, kuhara/kuharice, čistača/čistačice itd.)? *Bi li škola mogla ispunjavati svoje zadatke bez učenika/učenica (učitelja/učiteljica itd.)? *Zamislite da nema učitelja/učiteljice, kako bi učenici i učenice učili? *A da nema čistača/čistačice, tko bi morao preuzeti posao čišćenja? *Može li se, dakle, za školu reći da je i ona obitelj? *Što povezuje članove školske obitelji? *Kako se oni moraju ponašati jedni prema drugima? *Ponašamo li se i mi u školi na takav način? *Što možemo učiniti da i naša škola postane skladna obitelj?

Napomena: Uočivši odnose, veze i odgovornosti koji su karakteristični za školski život, rasprava se među učenicima i učenicama može proširiti na povezanost i ovisnost među ljudima u lokalnoj zajednici, domovini Hrvatskoj, Europi i, konačno, svijetu.

Moja obitelj "Svijet"

Zadatak: produbljivanje svijesti o povezanosti i ovisnosti među ljudima u svijetu.

Ključne riječi: međuovisnost ljudi, međuovisnost društava/država, svjetska zajednica.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo.

Materijali: velika karta svijeta, globus, kartice s pitanjima, ljepljivi papirići, kutija ili velika vreća, ploča, krede.

Tijek aktivnosti:

1 Učitelj ili učiteljica uvodi razred u ovu aktivnost sljedećim rječima:

Svako mjesto, svaki grad, svaka obitelj i pojedinac povezani su s ostatkom svijeta više nego što se može na prvi pogled zaključiti. Isto tako, svaki pojedinac, obitelj i narod doprinose svijetu bez obzira kako malen taj doprinos bio. Svijet je jedna velika trgovina. Jedemo kinesku hranu, slušamo afričku glazbu, čitamo knjige američkih autora, nosimo indijske majice, kupujemo japanske automobile, uvozimo računala iz Njemačke, pijemo kolumbijsku crnu kavu ... “

Potrebno je podsjetiti učenike i učenice na aktivnost “Odakle dolazi hrana koju jedem” iz druge programske cjeline “Upoznavanje drugih: Učenje za razumijevanje i poštivanje razlika”, koja je bila posvećena prednostima međukulturne razmjene. Sada učenici i učenice mogu istraživati podrijetlo omiljenih igračaka ili odjeće i obuće koju svakodnevno nose. Na praznom papiru skiciraju ljudski lik kojemu dodaju svoje najdraže odjevne predmete i na njih upisuju imena zemlje podrijetla.

- ?** *S koliko ste zemalja svakodnevno povezani preko vaše odjeće i obuće? *S kojima preko vaših omiljenih igračaka? *Jeste li ikada razmišljali tko i u kojoj zemlji proizvodi vaše igračke (odjeću, obuću)? *Znate li da se mnoge stvari koje kupujemo u našim trgovinama proizvode u drugim zemljama, od kojih su mnoge tisućama kilometara daleko od nas? *Što bi se dogodilo kad naša zemlja više ne bi uvozila proizvode iz drugih zemalja? *Znate li što Hrvatska izvozi u druge zemlje? *Zašto je važno da zemlje razmjenjuju svoje proizvode?
- 2** Učitelj/učiteljica objesi kartu svijeta na ploču, a učenici i učenice stavljaju ljepljive papiriće na zemlje iz kojih potječe njihova odjeća i obuća. Na kraju se razgovara o razdaljinama koje neki odjevni predmet i sl. prolazi prije nego ga odjenemo.
- 3** Učitelj/učiteljica može sličnu aktivnost provesti tako da svatko donese neki manji predmet, suvenir, razglednicu ili poštanske marku iz neke druge zemlje. Predmeti se stave u kutiju ili veliku vreću. Učenici/učenice ih redom vade i čitaju ili pogađaju iz koje zemlje dolaze, u čemu im pomažu učenici/učenice koji/koje su predmete donijeli. Identificirani se predmeti potom zalijepe ili objese na kartu svijeta. Ista aktivnost može se provesti s globusom. Učenici i učenice okruže globus držeći se za ruke, a vlasnik/vlasnica predmeta na globusu pokazuje zemlju njegova podrijetla.
- 4** Na ploči se nacrtava križaljka s trideset polja označenih slovima abecede (3x10). Prije vježbe, učitelj/učiteljica pripremi kartice s pitanjima, primjerice: *Tko ima auto proizveden u nekoj stranoj zemlji? U kojoj?; Znaš li nekoga tko ima rođaka u stranoj zemlji? Kojoj?; U čijoj se obitelji govori više od jednog jezika? Kojih?* itd. Kartica je koliko i učenika/učenica. Učenici/učenice izvlače kartice i odgovaraju na pojedina pitanja uz pomoć drugih. Ime zemlje upisuju se u odgovarajuće polje prema prvom slovu imena te zemlje.
- ?** *Što ste o svijetu naučili kroz ovu aktivnost? *Je li vas nešto iznenadilo? Što? Zašto? *Možemo li živjeti bez drugih? *Možemo li svijet smatrati jednom velikom obitelji? *Tko su njeni članovi? *Kako su povezani njeni članovi? *Imaju li njeni članovi neke obveze jedni prema drugima? *Imamo li svi obveze prema svijetu kao cjelini (planetu)? Objasnite.

Nitko nije osamljeni otok

Zadatak: upoznavanje različitih oblika međunarodne suradnje.

Ključne riječi: suradnja, međunarodna suradnja.

Razred: 4.

Povezivanje: priroda i društvo, likovna kultura, glazbena kultura, sat razredne zajednice.

Materijali: predmeti iz različitih država (suveniri), proizvodi (npr. čokolade, banane i sl.), prospekti kulturnih i sportskih manifestacija, novinski članci u kojima se govori o posjetu stranaca našoj zemlji, novinski članci ili fotografije o zajedničkim humanitarnim, ekološkim i drugim akcijama, papir velikih dimenzija, ljepilo, škare, simboli UN-a, UNESCO-a, UNICEF-a i Vijeća Europe.

Tijek aktivnosti

1 Učenici i učenice se podijele u manje grupe. Tijekom dva tjedna grupe prikupljaju podatke o suradnji Hrvatske s drugim zemljama, odnosno hrvatskih građana s građanima drugih zemalja. Izrezuju se ili kopiraju vijesti, članci ili fotografije iz novina i sl. Učenicima i učenicama mogu pomagati roditelji, stariji/starije učenici/učenice, gradske knjižnice/čitaonice ili lokalne udruge. Teme mogu biti:

- a) *kulturna suradnja* (npr. kazališne predstave, koncerti ili izložbe umjetnika iz drugih zemalja, Jesenski zagrebački velesajam, Međunarodna smotra folklor, Međunarodni festival animiranog filma itd.);
- b) *suradnja u humanitarnom području* (zaštita okoliša, izgradnja porušenih naselja, uklanjanje mina, borba protiv trgovine drogama);
- c) *diplomatska suradnja* (dolazak stranih državnika ili visokih predstavnika u Hrvatsku ili odlazak predsjednika Hrvatske u druge zemlje itd.).

Ovisno o prikupljenom materijalu, učenici i učenice pripreme izvještaje u obliku velikog postera (ilustriranog tekstovima i fotografijama) ili mape.

Napomena: Ova aktivnost treba učenicima i učenicama pomoći u razumijevanju međunarodne suradnje. Države, grupe i pojedinci stalno međusobno surađuju i razmjenjuju svoje proizvode. Danas nitko nije i ne može biti otok. Osim trgovinske razmjene, države, grupe i pojedinci surađuju u području kulture, diplomacije, zaštite okoliša, humanitarne pomoći itd. U razgovoru svakako treba istaknuti ulogu UN-a i njegovih organizacija, kao i Vijeća Europe na unapređivanju međunarodne suradnje. Za tu priliku mogu se koristiti simboli UN-a, UNESCO-a, UNICEF-a i Vijeća Europe iz prethodnih aktivnosti.

2 Svaka grupa može izraditi svoj simbol međunarodne suradnje u odgovarajućem području i njime dopuniti svoj poster ili mapu.

E.2. Danas za sutra

E.2.1. Sve se mijenja

Od sjemenke do ploda

Zadaci: – uočavanje i razumijevanje promjena u prirodi

- razvoj interesa za nove spoznaje
- razvoj ekološke svijesti.

Ključne riječi: biljke, životni uvjeti, zdravi okoliš, održivi okoliš.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo, likovna kultura.

Materijali: biljke, malo zemlje, čaše jogurta, sjemenke graha ili graška, voda, videokaseta ili TV emisija o klijanju sjemenke, bilježnice, olovke, bojice.

Tijek aktivnosti:

- 1 Učenici i učenice promatraju promjene koje se zbivaju u relativno kratkom vremenu, npr. putovanje oblaka, puhanje vjetra, kretanje životinja i sl. To je i prilika za razgovor o izmjeni dana i noći, godišnjih doba, sunčanih i oblačnih razdoblja itd. Cilj je stjecanje svijesti o promjenjivosti svega što nas okružuje.
- 2 Nakon toga pozornost se usmjeri na rast i razvoj biljaka. Budući da se promjene na biljkama moraju pratiti kroz dulje razdoblje, aktivnost se treba uskladiti s nastavom prirode i društva, kad učenici i učenice u razredu sade sjemenke graha, zrno pšenice ili sjeme cvijeta u manju posudu i prate proces klijanja, rasta, listanja itd. Moguće je učenicima i učenicama prikazati odgovarajući videofilm. Uočene promjene zajednički se bilježe i crtaju na papir velikih dimenzija. Na kraju aktivnosti učenici i učenice mogu slikati ili od kolaž papira (ili različitih sjemenki) izrađivati razvojne faze biljke – od sjemenke do cvijeta, odnosno ploda.
- ? *Što se sve u prirodi mijenja? *Jesu li promjene uvijek vidljive? *Zašto dolazi do promjena? *Kako se mijenja biljka? Kako životinja? Kako čovjek? *Zašto kažemo da je zelena biljka temelj života na Zemlji? *Što je zelenoj biljci potrebno za održanje života na Zemlji? *Što se događa s biljkama/životinjama kad se ugroze njihovi uvjeti života (npr. kad se prevrne cisterna s naftom i nafta isteče po livadi ili se izlije u rijeku, odnosno jezero)? *Znači li svaka promjena razvoj? Objasnite. *O čemu ovisi život i razvoj biljaka, životinja, čovjeka? *Snosi li čovjek najveću odgovornost za promjene na planetu? Zašto? *Što mi možemo učiniti za zdravlje i održivost okoliša?
- 3 Ovisno o prostoru, interesima i sl., učenici i učenice mogu donijeti biljke ili životinje (npr. ribice) u razred i o njima preuzeti brigu, što može biti uvod u različite ekološke aktivnosti (čišćenje okoliša, hranjenje ptica i drugih životinja). Nadalje, projekti kojima je cilj razvijanje svijesti o tome kako je sve podložno promjenama mogu se provoditi izučavanjem promjena u životinjskom svijetu. Kao uvod u to može se prikazati neki od filmova iz serije *Jurski park* ili pročitati odlomak iz knjige.

Od bebe do đaka

Zadaci: – uočavanje i razumijevanje promjena kod čovjeka
– uočavanje uzročno-posljedičnih odnosa koji dovode do promjena.

Ključne riječi: promjene kod čovjeka, sadašnjost, prošlost, budućnost, desetljeće.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: priroda i društvo (nastavna jedinica "Desetljeće"), sat razredne zajednice, hrvatski jezik.

Materijali: fotografije iz života učenika i učenica i njihove obitelji, igračke, crteži iz dječjeg vrtića, pjesma, priča Nade Iveljić *Vaš, moj, naš...*

Tijek aktivnosti:

1 Ovu aktivnost treba povezati s aktivnostima iz prve cjeline, osobito "Kad odrastem, ja ću..." Učitelj/učiteljica prethodno zamoli učenike i učenice da donesu svoje fotografije, crteže (ako su ih roditelji ili škola sačuvali) ili omiljene igračke iz različitih razdoblja svoga života. Isto tako mogu donijeti slike svojih roditelja iz njihova djetinjstva, mladosti i, primjerice, iz vremena kad su dobili prvo dijete. Svaki učenik i učenica priredi malu izložbu na svojoj klupi, a nakon što svi razgledaju izložene fotografije i predmete može se pročitati pjesma ili priča u kojoj se govori o promjenama kroz koje čovjek prolazi tijekom života (npr. Nada Iveljić *Vaš, moj, naš...*).

? *Što je prošlost? *Što je sadašnjost? *Je li ono što ste jučer radili prošlost? *A prije 8-10 godina? *Koja je razlika između prošlosti koja se zbila jučer i one koja se zbila prije 8-10 godina? *U čemu ste se promijenili od rođenja do danas? *Jeste li tijekom tih godina rasli? Kako? *Jeste li se tijekom tih godina razvijali? U čemu? Kako? *Tko vam je u tome pomogao? *Jesu li vam roditelji pomogli u vašem razvoju? A škola? Kako? Što je budućnost? *Hoćete li rasti i razvijati se i u sljedećih desetak godina? Kako? Uz čiju pomoć? *Kad odrastete, a vaši roditelji ostare, tko će brinuti o njima? *Tko se danas brine o vašim bakama i djedovima?

2 Za domaću zadaću učenici i učenice mogu crtati ili pisati na temu *Ja za deset godina*. U raspravi nakon toga povede se pitanje povoljnih i nepovoljnih okolnosti koji mogu utjecati na ostvarenje nećijih ideja o budućnosti, uključujući trud i odgovornost pojedinca prema sebi.

Moj grad jučer, danas, sutra

Zadaci: – produblјivanje spoznaje o promjenjivosti svega oko nas
– razumijevanje uzročno-posljedičnih odnosa koji dovode do promjena
– prihvaćanje odgovornosti prema budućnosti.

Ključne riječi: prošlost, sadašnjost, budućnost, odgovornost.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: izresci iz novina, slike, fotografije, stari kalendar, bojice, olovke, papir velikih dimenzija, prazan papir.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Ovom se aktivnošću treba produbiti razumijevanje učenika i učenica o promjenama svega oko nas i o našoj odgovornosti prema tim promjenama. Ne mijenja se samo čovjek od rođenja do smrti, mijenjaju se i predmeti koje on tijekom svog životnog vijeka rabi. Neke stvari imaju kraći vijek trajanja (obuća, odjeća, kreda) a druge dulji (kuća, automobil, namještaj). Automobile od prije trideset godina danas gotovo da ne možemo vidjeti na cesti, a računala, mobiteli itd. u doba rođenja naših prabaka i pradjedova nisu ni postojali. No kako će se stvari mijenjati, ovisi o svakom od nas. Svatko od nas odgovoran je za svoju i tuđu dobrobit u budućnosti, kao i za dobrobit budućih generacija.

1 U uvodu učenici i učenice olujom ideja nabrajaju promjene oko sebe: dan i noć, godišnja doba, njihova obitelj, mjesto ili grad u kojemu žive itd. Potom učitelj/učiteljica savjetuje da se usredotoče na dosadašnje promjene u svom mjestu ili gradu, kao i na one za koje misle da će se dogoditi u budućnosti. Pozornost se može posvetiti načinu stanovanja, prometu, školi, obitelji, međuljudskim odnosima, okolišu i sl. Razred se podijeli u tri grupe koje, svaka za sebe, ali u suradnji s roditeljima, knjižnicom i sl., rade na sljedećim zadacima:

- a) *grupa koja istražuje nekadašnji život* u mjestu ili gradu (sakuplja natpise i fotografije ili priče ljudi o običajima, odnosima u obitelji, školi, odjeći itd.);
- b) *grupa koja istražuje sadašnji život* u mjestu ili gradu;
- c) *grupa koja zamišlja budući život* u mjestu ili gradu.

Svaka grupa predstavlja rezultate svoga istraživanja pred razredom. Mogu se organizirati i posebne večeri za cijelu školu na kojima kao gosti sudjeluju stariji stanovnici mjesta ili grada, lokalni umjetnici, povjesničari itd.

? *Za prvu grupu:* *Kako je naše mjesto (grad) izgledalo u prošlosti, npr. prije stotinjak godina? *Čime su se tada ljudi bavili? *Koji su odnosi bili između djece i odraslih u obitelji? *Je li bilo trgovina, automobila, telefona, televizije, video-igrice? *Kako su odrasli i djeca provodili slobodno vrijeme? *Jesu li često putovali, odlazili na ljetovanje, vozili se avionima? *Što znači izreka: "Ako se čovjek nikad ne osvrne na svoje pretke, neće se radovati ni svojim potomcima."

Za drugu grupu: *Kako danas izgleda naše mjesto (grad)? *Što se najviše promijenilo? *U čemu se promijenio način života npr. djece? *Kako je došlo do tih promjena? *Živimo li danas bolje nego nekada? Po čemu to zaključujemo?

Za treću grupu: *Je li lako predvidjeti budućnost našeg mjesta (grada)? Zašto da? Zašto ne? *Kako mislite da će naše mjesto (grad) izgledati za 30, 50 godina? *Hoće li ljudi živjeti bolje ili lošije nego sada? *Što biste željeli da se promjeni do tada (sagradi, uredi, preuredi, sruši)? *O čemu i kome to ovisi? *Kako svatko od nas može pridonijeti boljoj budućnosti našeg mjesta (grada)?

2 U nastavku aktivnosti treba se usmjeriti na vezu između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Naime, osim spoznaja o promjenama u nama i oko nas, ovdje treba učenike i učenice dovesti do shvaćanja povezanosti između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Uspoređujući prošlost, sadašnjost i svoje vizije budućnosti, učenici i učenice se uče izrađivati scenarije poželjne budućnosti i određivati putove kako do nje doći. Pritom je važno da shvate kako ne postoji samo jedno viđenje budućnosti, kao ni jedan put da se do nje dođe, što znači da ona ovisi o dogovoru i odgovornosti svih nas.

E. 2.2. Mi stvaramo budućnost

Mrav i cvrčak

Zadatak: razumijevanje utjecaja želja i planova na budućnost.

Ključne riječi: sadašnjost, budućnost, planiranje budućnosti, odgovornost.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: priča o vrijednom mravu i nepromišljenom cvrčku i/ili o lažljivom pastiru i vuku, papir, bojice, olovke.

Tijek aktivnosti:

1 Kao uvod u razgovor učitelj ili učiteljica pročita priču o vrijednom mravu i nepromišljenom cvrčku ili priču o lažljivom pastiru koji je seljake varao tako što je vikao "Vuk, vuk". Nakon pročitane priče razgovara se o utjecaju onoga što smo činili u prošlosti na sadašnju situaciju te o tome što možemo učiniti da nam budućnost bude bolja.

Razgovor započinje iznošenjem iskustava učenika i učenica, a kasnije se može proširiti temama iz zajednice, koje su njima dovoljno bliske da mogu o njima razgovarati i iznositi svoje mišljenje.

? *Možete li se sjetiti nečega što ste zanemarili npr. u prošloj godini, pa sad zbog toga imate problema (npr. u školi: nisam dobro naučio/naučila tablicu množenja ili čitanje; zdravlje: nisam išao/išla kod zubara, okuliste, itd.)? *Kako se brinemo o budućnosti? *Što znači planirati budućnost? *Koja je razlika između želje da se nešto ostvari u budućnosti i planiranja? *Kako se planira npr. odmor u obitelji? *Kako vi planirate npr. kupnju onoga što želite? *Možete li sve što želite odjednom dobiti od roditelja? *Ako ne, planirate li ostvarenje svojih želja? Kako? *Jeste li tada odgovorni za ostvarenje tih planova? Kako?

2 U nastavku aktivnosti svaki učenik ili učenica nacrtava na većem papiru oblak u koji upisuje sve ono što bi želio ostvariti u jednoj godini. Ispod oblaka ili oko njega upisuju se koraci koje treba poduzeti da se želje ostvare. Učitelj/učiteljica može te "scenarije" spremirati i vratiti ih učenicima i učenicama nakon jedne godine kako bi procijenili koliko su od planiranog uspjeli ostvariti, ali i objasnili zašto su im neki planovi propali.

Sanjao sam .../Sanjala sam ...

Zadatak: osvještavanje važnosti snova, želja i planova za budućnost.

Ključne riječi: snovi, želje, planovi, budućnost.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: 3 papira velikih dimenzija, bojice.

Tijek aktivnosti:

1 Uvodeći učenike i učenice u ovu aktivnost, učitelj/učiteljica napomene da su snovi, želje i planovi bitni za dobrobit svakog čovjeka. Riječima *Sanjao sam da ...*, započeo je svoj govor

veliki borac za mir i ljudska prava, crnački vođa Martin Luther King. On je, u vrijeme u kojemu su crnci bili potlačeni, sanjao dan kada će svi ljudi biti ravnopravni i živjeti u slozi.

? *Zašto su snovi i želje važni ljudima? *Kakvim nas osjećajima ispunjavaju naši snovi? *Potiču li nas snovi i želje da poduzmemo određene korake (planiramo) kako bismo ih ostvarili? *Na što su usmjereni vaši snovi i želje? *Što ste poduzeli kako biste ih ostvarili? *Jesu li neki vaši snovi ili želje usmjereni i na dobrobit vama dragih osoba? *Sanjate li ponekad i o tome da svijetom vlada mir i da su ljudi dobri jedni prema drugima?

2 Učenici i učenice podijele se u tri grupe A, B i C. Svaka grupa na gornjem dijelu papira velikih dimenzija nacrtaj veliki oblak i u njemu napiše 3 želje npr. za tu godinu, koje se odnose na: a) školu, b) mjesto ili grad i c) Hrvatsku. Kada su gotovi, svi članovi grupe potpišu se ispod oblaka.

3 Sada grupe razmjenjuju svoje radove. Npr. grupa A dobiva rad grupe C, grupa C rad grupe B, a grupa B rad grupe A. Njihov je zadatak ispod oblaka ispisati korake koje je potrebno poduzeti kako bi se pojedina želja ostvarila, nakon čega se i oni potpišu. Oblaci se objese na zid, a učenici i učenice nakon određenog vremena utvrđuju što se od njihovih snova ostvarilo.

4 U nastavku aktivnosti učenici i učenice mogu opisivati kakve odnose među ljudima bi željeli vidjeti u budućnosti, npr. između roditelja i djece, učitelja/učiteljice i učenika/učenica, starijih i mlađih, bolesnih, odnosno nemoćnih i zdravih, bogatih i siromašnih.

Nisu svi putovi jednaki

Zadatak: uočavanje mogućnosti različitih rješenja u planiranju budućnosti.

Ključne riječi: različitost, sloboda izbora.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: nema posebnih.

Tijek aktivnosti:

1 Učitelj ili učiteljica odabere priču i ispriča je do polovice, a zatim učenicima i učenicama prepusti da sami smisle završetak. Može se ispričati život mladog čovjeka od rođenja do ulaska u svijet rada. Zadatak je da priču nastave opisujući njegov profesionalni život, obiteljski život, slobodne aktivnosti itd. Aktivnost se može provesti u dvije grupe: jedna grupa piše o osobi muškog, a druga grupa o osobi ženskog spola. Važno je da se završavanjem priče učenicima i učenicama pruži mogućnost kreativnog pristupa i izbora u određivanju poželjne budućnosti i pronalazanju načina na koji se ona može osigurati.

2 Moguće je da svaki učenik i učenica zamisli nekoliko različitih završetaka priče i da istovremeno otkriva koji uvjeti su potrebni za svaki pojedini završetak. Važno je da učitelj/ učiteljica obrati njihovu pozornost na različitost mogućih rješenja, različitost putova koji vode do jednog te istog rješenja, kao i na mogućnost da isti putovi dovedu do različitih rješenja.

Škola kakvu želim

Zadatak: uočavanje razlika i sličnosti među vizijama škole budućnosti.

Ključne riječi: škola, vizija budućnosti.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, olovke, ploča, krede.

Tijek aktivnosti

1 Učitelj/učiteljica započinje aktivnost sljedećom nedovršenom pričom (vođena fantazija):

Usnuo/usnula sam čudesan san. San o školi. Škola o kojoj sam sanjao/sanjala bila je drukčija od ove naše škole. Imala je ...

Učenici i učenice nastavljaju priču. Opisuju vanjski i unutarnji izgled škole, učionice i druge školske prostore, govore o njenoj opremljenosti, osvrću se na ponašanje učenika i učenica, opisuju njihova prava i obveze, slobodno vrijeme, spominju rad učitelja/učiteljice itd.

? *Je li vam bilo lako zamisliti školu budućnosti? *Što očekujete da će se promijeniti? *Kada biste imali mogućnost izgraditi školu, kakva bi to škola bila? *Kakve bi učionice, klupe, stolice itd. imala? *Bi li u njoj svaki učenik i učenica imali svoje računalo umjesto ploče? *Hoće li u budućnosti učenici i učenice rado ići u školu? Objasnite.

2 Učenici i učenice mogu pisati esej ili tu temu obraditi kroz raspravu. Važno je da se zaključci napišu na ploču. Stupac u koji se upisuje ono što su učenici i učenice "sanjali", nazvat će se željama učenika i učenica. Nakon toga se otvara drugi stupac u koji se upisuje postojeće stanje koje treba mijenjati. Tako se ne samo dobije slika škole kako ju učenici i učenice vide u budućnosti, već i jasna slika onoga što oni zamjeraju postojećoj školi.

3 Ako se pokaže da su učenici i učenice zainteresirani za rad na ovoj temi, može se nastaviti rad na nekom užem području, kao npr. *Kakvog učitelja/učiteljicu želim*. Pripreme se papiri podijeljeni na osam jednakih dijelova. Učenici i učenice završavaju sljedeće rečenice:

Najviše volim učitelja/učiteljicu koji/koja...

Kod učitelja/učiteljice najviše cijenim...

Učitelj/učiteljica ima pravo...

Učitelj/učiteljica nema pravo...

Učitelj/učiteljica nikako ne bi smio/smjela...

Učitelj/učiteljica bi trebao/trebala...

Učiteljima i učiteljicama poručujem da...

Da snovi postanu stvarnost

Zadatak: zamišljanje svijeta budućnosti kao svijeta mira, pravde i dobrobiti svih.

Ključne riječi: svijet budućnosti, ljudska prava, različitost, dobrobit svih, međuljudski odnosi.

Razred: 3. i 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, sat razredne zajednice.

Materijali: radni materijal, CD ili kasetna: Vivaldi "Četiri godišnja doba: Proljeće", kasetofon ili CD player, pjesma Stijepe Mijovića Kočana *Jednog lijepog dana*, olovke, bojice.

Tijek aktivnosti:

1 Učenici i učenice sjednu u krug, udobno se smjeste u stolice, zatvore oči i prepuste se ugodnoj glazbi. U takvom ozračju učitelj/učiteljica započne opis svoje vizije budućeg svijeta: *"Zatvorio/zatvorila sam oči i osjetio/osjetila kako letim u svijet budućnosti. Našao/našla sam se u svijetu gdje vladaju mir, pravda, sloboda i ljepota. Oko mene su vedre boje. Osjećam se opušteno i sretno..."*

Svaki će učitelj ili učiteljica nastaviti priču na svoj način, ali je bitno da ona sadrži opise skladnih međuljudskih odnosa, očuvane prirode i osjećaja osobnog zadovoljstva. Nakon odslušane glazbe, svatko ukratko opiše viziju budućnosti koju je imao tijekom pričanja priče i osjećaje koje su te vizije pobudile. Razgovor se usmjerava na vezu *ja – međuljudski odnosi – okoliš*.

2 Učenici i učenice rade na sljedećem pisanom materijalu:

Kakav bi svijet želio/željela u budućnosti?

Učinit ću sljedeće da pomognem ostvarivanju takvog svijeta:

Kako vidim sebe u budućnosti?

Koraci koje ću poduzeti da to postignem u budućnosti:

Kakve međuljudske odnose želim u budućnosti?

Što ću učiniti da se takvi odnosi ostvare u budućnosti?

3 Izrada grupnog crteža. Razred se podijeli u grupe po troje učenika i učenica. Svaka grupa dobije veliki papir na kojem crta svoje vizije budućeg svijeta. Učitelj/učiteljica na početku rada još jednom naglasi da se crtaju samo poželjne budućnosti i preporuča korištenje što više boja i ljudskih likova. On/ona također upozori učenike i učenice da:

- crtaju svoje vizije, a kad crtež bude gotov, da usporede različite vizije i vide čine li one cjelinu;
- ne sprečavaju druge da izraze svoju vlastitu viziju bez obzira koliko je ona drugačija;
- izrada crteža traži dogovaranje i suradnju.

Učitelj ili učiteljica može upozoriti na probleme koji se mogu javiti u radu i spomenuti da se oni trebaju rješavati unutar grupe. Aktivnost može završiti čitanjem pjesme Stijepe Mijovića Kočana *"Jednog lijepog dana"*.

Napomena: U zaključku valja naglasiti da svatko želi živjeti u boljem, pravednijem, mirnijem i zdravijem svijetu. Da bi se to postiglo, moraju svi uživati jednaka prava i preuzeti jednake odgovornosti za ostvarenje vizije boljega društva.

Parlaonica

Zadaci: – jačanje povjerenja u budućnost
– razvoj vještina kritičkog mišljenja, anticipacije, sudjelovanja u raspravi i odlučivanja.

Ključne riječi: povjerenje u budućnost, dokazivanje, odlučivanje.

Razred: 4.

Povezivanje: hrvatski jezik, jezici manjina, priroda i društvo, sat razredne zajednice.

Materijali: nema posebnih.

Tijek aktivnosti:

Napomena: Svrha ove aktivnosti jest ponavljanje i učvršćivanje najvažnijih znanja i vještina koje su učenici i učenice prethodno stekli o sebi, drugima, zajednici u kojoj žive, mirnom rješavanju sukoba i svijetu kao cjelini. Ona bi trebala pokazati: a) kako su učenici i učenice shvatili vrijednosti ljudskih prava, demokratskog građanstva, kulturnog pluralizma i globalne međuovisnosti, b) koji su odnos uspostavili prema tim vrijednostima, odnosno koje mjesto one za njih imaju u njihovim projekcijama budućnosti i c) kako zastupaju te vrijednosti u situaciji u kojoj dolazi do drugačijih, pa i suprotnih mišljenja. Učiteljima/učiteljicama bi te informacije trebale poslužiti kao polazište za planiranje daljnjih aktivnosti u obrazovanju za ljudska prava.

Razred se podijeli u tri grupe (A, B i C). Grupa A zastupa stajalište da će svijet u budućnosti biti bolji (mirniji, pravedniji, ljudska prava zaštićenija, ljudi i okoliš zdraviji itd.), a grupa B da će svijet u budućnosti biti lošiji (manje mira, više nepravde i kršenja ljudskih prava, zagađeniji okoliš itd.). Grupu C čine suci koji trebaju donijeti odluku o tome čiji su dokazi uvjerljiviji na temelju 3-4 kriterija koja, uz pomoć učitelja/učiteljice dogovore prije početka debate. Obje grupe biraju svog predstavnika/predstavicu. Cilj je kvalitetnim dokazima pobiti stajalište druge grupe i pridobiti suce za svoju viziju budućnosti. Za pripremu svojih argumenata grupe A i B imaju 10-15 minuta. One rade odvojeno, a svoje argumente zapisuju, kako ih ne bi zaboravili. Prije pripreme argumenata, učitelj/učiteljica podsjeti obje grupe da svoje argumente temelje na vrijednostima koje su naučili u Programu.

Nakon pripreme svaka grupa izlaže svoje stajalište, nakon čega naizmjenično pobijaju stajalište druge strane. Kod izlaganja i argumentiranja svaka grupa pažljivo sluša i uvažava mišljenja i stavove druge strane. Omalovažavanje ili vrijeđanje nisu dopušteni.

Nakon što obje grupe iscrpe svoje dokaze i protudokaze, suci donose sud o tome koja grupa je dala uvjerljivije dokaze, odnosno koja vizija je prihvatljivija za cijeli razred.

Primjena Programa i osiguranje kvalitete

F.1. Strategije i metode

Kao i u svakom odgojno-obrazovnom području, izbor nastavnih strategija i metoda u obrazovanju za ljudska prava ovisi o općim ciljevima odgoja, nastavnim sadržajima, dobi i iskustvu učenika, osposobljenosti i stavovima učitelja, ali i o zemljopisnoj lokaciji škole i društvenom okruženju, ekonomskim uvjetima itd. Zadovoljavanje temeljnih djetetovih potreba, kao što su kretanje, komuniciranje, druženje, spoznavanje svijeta oko sebe, pripadanje, ljubav, sigurnost i poštovanje, moguće je postići u nastavi koja je usmjerena na dijete, a ne na učitelja. U današnjim školama, nažalost, još prevladava stav da je najvažnije što i kako radi učitelj. Takvim modelom se ne ostvaruju ni razvojne potrebe djeteta ni ciljevi obrazovanja za ljudska prava.

F.1.1. Razredno i školsko ozračje

Pod terminom “razredno ozračje” i “školsko ozračje” (klima, atmosfera), misli se na povezanost svih čimbenika koji omogućuju ostvarenje odgojno-obrazovnih ciljeva u učionici i školi. Njime se označava relativno trajan i emocionalnim tonom prožet odnos između svih subjekata odgojno-obrazovnog procesa. Glavni subjekti tog procesa su učenici/ učenice i učitelji/učiteljice. No na ozračje utječu i drugi čimbenici, kao što su ravnatelj/ ravnateljica, stručne službe i drugo osoblje škole, roditelji, središnje i lokalne prosvjetne vlasti, ali i školska arhitektura, nastavna oprema, mjesto izvođenja nastave itd.

Kako bi se odredio model koji je primjeren za ostvarivanje ciljeva obrazovanja za ljudska prava u razredu i školi, ovdje ćemo prikazati tri moguća scenarija poučavanja i učenja.

Scenarij 1: *Naslonite se, počinjemo!*

Učenici i učenice smješteni su u klupe po dvoje, neformalno razgovaraju i očekuju početak nastave. Učitelj/učiteljica naglo ulazi u učionicu, a učenici trkom stanu na svoja mjesta i čekaju znak da sjednu. Nakon toga učitelj/učiteljica dvije do tri minute nešto zapisuje u razrednu knjigu, a djeca pripremaju bilježnice i knjige za predmet koji im je najavljen. Pošto je zapisao što će na tom satu raditi, učitelj/učiteljica ustaje i započinje razgovor. Nakon nekoliko uvodnih pitanja, zapisat će na ploču naslov teksta iz čitanke, koji će potom pročitati. Na tom je satu, dakle, učitelj/učiteljica pročitao/pročitala tekst, a učenici i učenice su odgovorili/odgovorile na nekoliko pitanja kako bi se vidjelo jesu li razumjeli/razumjele poruku teksta. Na ploči je bilo zapisano nekoliko novih riječi koje su djeca prepisala u bilježnice. Oni su još čitali tekst radi uvježbavanja brzine. Toga su dana još imali sat matematike na kojem je učitelj/učiteljica objašnjavao/objašnjavała novu jedinicu, a oni su vježbali rješavanje zadataka. Treći su sat gledali film o ugroženom okolišu i životinjama u nekoj bari, u kojoj se odlažu stari automobili i kućanski aparati. O tome su razgovarali i prepisali u bilježnice rečenice koje je učitelj prethodno zapisao na ploču. Zadnji sat imali su tjelovježbu. Dječaci su igrali nogomet, a djevojčice odbojku. Učitelj/učiteljica je, za to vrijeme, nezainteresirano sjedio/sjedila na klupi i čitao/čitala novine.

Scenarij 2: *Dobro jutro, djeco!*

Učitelj/učiteljica dolazi prvi/prva u učionicu. Učenici i učenice koji ranije stižu, rukuju se s učiteljem/učiteljicom, a on/ona im upućuje poneku poruku ili upit (Kako si spavala?; Kako tvoj kućni ljubimac?; Danas si lijepo počeošljao kosu!; Vidim da imaš novu haljinu! i sl.). Djeca sjede u klupama po dvoje, poredani "u potiljak". Do početka nastave slobodno šecu po učionici i razgovaraju. Kada svi uđu, učitelj/učiteljica najavi početak sata. Zamoli ih da ustanu i u zboru izgovore neke stihove. To traje jednu minutu, a nakon toga započinje nastavna cjelina u trajanju od dva školska sata, u koju se uvodi ritmičkim vježbama za razbuđivanje. Djeca pjevaju i recitiraju plješćući rukama i udarajući nogama o pod. Zatim se ponavljaju i sažimaju sadržaji od prethodnog dana i izvode moralne pouke. Iz pokusa provedenih prethodnih dana izvlače se zakonitosti, zatim slijedi osvrt na doživljaje likova iz priče te razumijevanje stečenih znanja o životinji. (Napomena 1: Glavna nastava u obliku cjelovite epohe u tom je mjesecu posvećena prirodi, što znači da je cijeli mjesec, svaki dan prva dva sata, posvećen istoj temi.). Djeca pažljivo slušaju, a učitelj/učiteljica predaje slikovito, nastojeći ih uroniti u doživljaj. Učenici i učenice povremeno trebaju nešto napisati ili narisati u bilježnicu epohe (Napomena 2: Tako oni/one zajedno s učiteljem stvaraju vlastiti udžbenik za tu temu.). Blok-sat završava pripovijedanjem neke bajke ili legende. Poslije djeca imaju sat stranog jezika, tjelovježbu i ručni rad. Nastavu stranog jezika vodi stručni/stručna učitelj/učiteljica, koji/koja također unosi u svoj rad elemente ritmičkog, govornog i samostalnog pisanja. Nekoliko puta tijekom sata traži se od učenika da u zboru ponavljaju određene jezične cjeline, kaktad i pjevajući. Na satu ručnog rada dječaci i djevojčice uče plesti.

Scenarij 3: *Rodendan u razredu*

Učenica Lana danas ima rođendan i jako je uzbuđena. Nakon rukovanja učitelja/učiteljice sa svakim učenikom i učenicom te izmjene uobičajenih jutarnjih poruka i pitanja, djeca sjednu u krug i pjevaju rođendansku pjesmu. I Lana pjeva s njima. (Napomena 1: Lanini roditelji su iz Makedonije. Njen

materinji jezik je makedonski.) Učitelj/učiteljica nakon pjevanja zamoli Lanu da im recitira jednu makedonsku pjesmu koju je naučila u školi u sklopu nastave na jeziku makedonske manjine. Jedan ju učenik zamoli da mu na makedonskom jeziku ispriča što je sanjala. Svi pažljivo slušaju. To traje petnaestak minuta. (Napomena 2: Na školskoj ploči već su napisana četiri zadatka na kojima učenici toga dana individualno rade: nacrtati poklon Lani za rođendan, pročitati tekst i pogledati tri slike o ugroženoj prirodi, zapisati u bilježnicu nekoliko svojih zapažanja o njima, riješiti deset matematičkih zadataka iz nastavnih listića koji se nalaze na učiteljevu/učiteljjičinu stolu (prema osobnom izboru težine zadataka), te napisati slobodni sastav na temu "Prijateljstvo". Učenici i učenice sami/same biraju slijed izvršavanja zadataka te, po potrebi, prave kraće stanke. Kada su svi crteži gotovi i potpisani, učitelj/učiteljica poziva učenike i učenice u krug da objasne što su nacrtali i zašto su odabrali baš takav poklon. Na kraju se svi crteži uvežu u mapu na kojoj se napiše "Lani za deveti rođendan" i daruju slavljenici Lani. Zadnji sat učenici i učenice imaju tjelovježbu.

Ta tri scenarija tipični su pedagoški pristupi. Prvi scenarij, "Naslonite se, počinjemo!", prisutan je u "konfekcijskim" školama, u kojima se od učitelja/učiteljice najčešće traži samo da ostvari propisani nastavni program. Drugi scenarij, "Dobro jutro, djeco!", tipičan je npr. za waldorfske škole, koje se po unutarnjoj organizaciji i ciljevima znatno razlikuju od javnih škola. Treći scenarij, "Rođendan u razredu", karakterističan je za demokratsku otvorenu školu i neke slobodne alternativne škole. U daljnjem tekstu usmjerit ćemo se na treći scenarij, budući da on najviše odgovara smislu i ciljevima obrazovanja za ljudska prava.

Nastavni proces zajednički je rad učenika/učenica i učitelja/učiteljice i, kao takav, trebao bi uključivati dogovaranje, preuzimanje pojedinačnih zaduženja, ostvarivanje dogovorenog i vrednovanje izvršenog. Dogovor o načinu rada postiže se na početku školske godine, početkom pojedinog tjedna i početkom dana. Učenicima i učenicama s posebnim potrebama učitelj/učiteljica pomaže da preuzmu njima odgovarajuće obveze. Da bi nastavno ozračje omogućilo provođenje raznovrsnih aktivnosti i zadovoljilo razvojne potrebe učenika i učenica, učitelj/učiteljica će nastojati mijenjati pedagoške scenarije. Razni istraživački projekti, izrada razrednih novina, odlasci na izlete, didaktičke igre i dopisivanje s učenicima/učenicama iz drugih škola, pridonose ozračju koje potiče ostvarivanje ciljeva obrazovanja za ljudska prava. Rezultate takvih aktivnosti najčešće nije moguće mjeriti testovima i ocjenjivati numeričkim ocjenama, no valja imati na umu da su oni za život često važniji od niza informacija koje podliježu ocjenjivanju.

Razmatranje uloge razrednog ozračja u ostvarivanju tih ciljeva uključuje i pitanje odnosa između suradnje i natjecanja u nastavnom procesu. Razred obično čini tridesetak djece različitih osobina i sposobnosti. Stručnjaci se ne slažu oko uloge natjecanja u školi, no i samo neslaganje govori da se radi o važnom pedagoškom pitanju. Učitelj/učiteljica treba nastojati naći pravu mjeru između jednih i drugih aktivnosti, ovisno o općim odgojno-obrazovnim ciljevima. U svakom slučaju, on/ona treba znati kako određeno ozračje utječe na očekivane rezultate.

Među pitanjima koja se često postavljaju prilikom određivanja primjerenog razrednog i školskog ozračja, nalaze se i ona koja se odnose na prostorno uređenje učionice i školskih prostora.

Uređenje učionice

Učitelji i učiteljice često se pitaju kako organizirati radna mjesta učenika i učenica, što od *raznovrsne opreme* imati, kako bi se zadovoljile razvojne potrebe i interesi djece, i što od opreme pripremiti za pojedinu nastavnu jedinicu. Kolike su u tome razlike, najbolje ćemo uočiti ako posjetimo javne i alternativne škole, osobito one koje djeluju prema učenju Marije Montessori, Celestina Freineta, Rudolfa Steinera ili zastupnika učenja u prirodi. Jedan je pedagog ustvrdio da se djeca u školama ponašaju nasilno i uništavaju školsku opremu, između ostaloga, zato što se tamo ne nalazi oprema koja zadovoljava njihove razvojne potrebe i spoznajne interese.

Mnogi stručnjaci tvrde da školske prostorije i komunikacija u učionici i školi u prve četiri godine školovanja trebaju podsjećati na *obiteljski dom*. Uz to treba istaknuti da učionica nije jedino mjesto učenja. U učionici je bolje imati *stolove za individualni rad* nego stolove za kojima sjedi/sjede po dva/dvije ili tri učenika/učenice. Radni stolovi se mogu, prema potrebi i želji, pomjerati po učionici. Ponekad će to biti sjedenje “u krug”, ponekad sjedenje “u potiljak”, a ponekad sjedenje u manjim grupama itd. Nadalje, učionica ne smije biti opremljena samo tehnikom i sredstvima za frontalnu nastavu (školska ploča, video, grafoskop itd.), nego i opremom koja omogućuje individualan rad.

Korisno je u svakoj učionici urediti nekoliko interesnih središta u kojima djeca mogu zadovoljiti svoje individualne potrebe i želje: *kutić s didaktičkim igrama i igračkama*, *malu razrednu čitaonicu* (s odgovarajućim slikovnicama, knjigama, časopisima, dječjim enciklopedijama itd.), *središte za praktične aktivnosti* (ormarić za alat, kartoni, papir u boji, užad, komadi drveta i plastike itd.) i *glazbeno središte* (mala fonoteka s dva-tri walkmena za individualno slušanje glazbe). Ostala interesna središta mogu se organizirati povremeno (npr. *središte za istraživanja*, *središte za pripremu razrednih novina*, *središte za slikanje i crtanje* ili *središte za znatiželjnike*, tj. one koji hoće znati više). Učenici i učenice mogu sami opremiti ta središta tako da na nekoliko dana donose od kuće odgovarajuće igračke, knjige, alat i sl. Time se uče suradnji i razmjeni, ali i čuvanju opreme.

U učionici treba postaviti više *zidnih panoa* za izlaganje učeničkih radova. *Cvijeća i drugih biljaka* treba biti toliko da ih djeca i učitelj/učiteljica mogu održavati. Što se *životinja* tiče, učenici i učenice mogu dovesti svoje kućne ljubimce kad je to tema tjedna ili kada prikazuju rezultate istraživačkoga projekta. Pozornost treba posvetiti i izboru *boja za zidove*, u čemu mogu sudjelovati i djeca i roditelji. Dobro bi bilo da svaki razred ima svoju boju. U waldorfskim školama, primjerice, izbor boje ovisi o dobi i temperamentu učenika/učenice, a odluku o tome donose i učitelji/učiteljice i roditelji.

Školsko dvorište, vrt i ljetna učionica

Netko je jednom rekao da nam školska dvorišta služe za odlaganje učenika i učenica. Promotrimo li prostore oko mnogih škola, s tim se nije teško složiti. U školskom dvorištu djeca borave prije i poslije nastave u učionici, a često tu provode i neke zajedničke aktivnosti. Unutarnja uređenost dvorišta ovisi o prostoru uz školsku zgradu te položaju

(središte grada, predgrađe, selo) i zemljopisnoj lokaciji škole. Učitelji/učiteljice i učenici/učenice Osnovne škole u Kaštel Lukšiću uspjeli su u tridesetak godina zajedničkog rada stvoriti botanički vrt kao rijetki biljni rezervat koji je država zaštitila posebnim propisima i za što osigurava posebna sredstva.

Školsko dvorište bi trebalo imati *prostor za sportske aktivnosti* (mlađi učenici i učenice odvojeni od starijih), ali i *travnjake* i *raslinje*. Ako to veličina dvorišta dopušta, korisno je tamo smjestiti manji *školski vrt* u kojemu mlađi/mlađe učenici i učenice stječu znanja o uzgoju bilja, a stariji provode eksperimente iz kemije i biologije. U odgovarajuće uređenom i opremljenom dvorištu naći će se i jedna ili više tzv. *ljetnih učionica*, u kojima se radi tijekom proljeća i ljeta, kao i nekoliko *klupa za odmor* u slobodno vrijeme ili za rad manjih grupa, zatim *pješčanici* za najmlađe itd.

F 1.2. Strategije aktivnog učenja

Već smo spomenuli da u našim školama još prevladava frontalna nastava, odnosno nastava usmjerena na učitelja/učiteljicu. Uzrok tome dijelom je način pripremanja budućih učitelja/učiteljica, a dijelom i školski tradicionalizam, prema kojemu je u školi najvažnije ostvariti nastavni plan i program, što se najlakše čini ako se nastavni sadržaji prepričaju ili pokažu djeci. Učenici i učenice su, uz takvu didaktičku paradigmu, najčešće pasivni promatrači ili slušači.

U novijoj didaktičkoj literaturi često se spominju izrazi *aktivno, iskustveno i inovativno učenje* kao suprotnost dosadašnjoj praksi pasivnog učenja sjedenjem, slušanjem i gledanjem. Aktivno i iskustveno učenje označava vrstu učenja u sklopu kojega učenik ili učenica sudjeluje u planiranju i provođenju procesa učenja. Ono je blisko *inovativnom učenju*, koje označava budućnosti usmjereno učenje. Važne sastavnice inovativnog učenja su anticipacija ili predviđanje (umjesto pasivnog prilagođavanja) i participacija (aktivno sudjelovanje).

Opredijelimo li se za aktivno, iskustveno i inovativno učenje, nastavni proces treba organizirati tako da učenici i učenice sudjeluju u raznovrsnim pedagoškim epizodama, anticipiraju, maštaju i kreiraju te kritički propituju svijet oko sebe. To se može ostvariti uvođenjem strategija aktivnog učenja, kao što su *problemska i istraživačka nastava, učenje otkrivanjem, simulacija, didaktičke igre* te razne varijante *vježbanja*, u kojima je učitelj/učiteljica organizator i suradnik u zajedničkom radu s učenicima i učenicama.

Strategije aktivnog učenja pripremaju učenike i učenice za otkrivanja novih znanja. Važna zadaća suvremene škole jest osposobljavanje učenika za samostalno učenje, kreativno uključivanje u radnu praksu, poduzetništvo, selekciju informacija, sudjelovanje u demokratskim procesima i suočavanje s dinamičnim promjenama i izazovima tijekom života, što nije moguće ostvariti s tradicionalnim modelom frontalne predavačke nastave. U školi treba provoditi nove pedagoške scenarije s nastavnim epizodama u kojima su učenici i učenice aktivni sudionici stjecanja životnih iskustava. Usmjerenost na takvu nastavu traži drugačiju organizaciju razredne učionice, opremu, mjesto za odvijanje nastavnih epizoda

itd., te odgovarajuće modele praćenja i vrednovanja. Značajnu didaktičku ulogu u takvoj školi ima suvremeno bibliotečno-informacijsko središte, koje je otvoreno cijeli dan i s kojim se učenici i učenice upoznaju na samom početku obveznog školovanja, a kasnije u njemu provedu značajan dio vremena posvećenog učenju.

Učenje istraživanjem

Umjesto gotovih odgovora, učenicima i učenicama treba od početka obveznog školovanja pomagati u samostalnom otkrivanju i istraživanju okoline, u skladu s pedagoškom devizom Marije Montessori "Pomozi mi da to uradim sam". Osim stečenih znanja oni će na taj način naučiti i kako doći do novih spoznaja, a vrlo je vjerojatno da će to u njima potaknuti i želju za samostalnim proučavanjem.

Prirodna je osobina djece želja za učenjem o svijetu. Čak i ako učitelj/učiteljica stigne odgovoriti na sva njihova pitanja, treba ih potaknuti na nova pitanja i samostalno traženje odgovora. Netko je rekao da je učiteljeva/učiteljčina uloga u određenoj mjeri paradoksalna. On/ona svojim radom treba sebe učiniti nepotrebnim/nepotrebnom, budući da je obvezan/obvezna osposobiti učenike i učenice za samostalno učenje. Tu ulogu najbolje će ostvariti ako provodi problemsku i istraživačku nastavu kao svoju globalnu didaktičku strategiju.

Uz učiteljevo vođenje, svi učenici već od prvog razreda mogu timski raditi na raznim istraživačkim projektima. U toj dobi oni mogu sudjelovati u prikupljanju podataka, npr. o načinu života u svojoj zajednici. Neki od projekata koji privlače njihov interes u ovoj dobi su: Kako je naše mjesto dobilo ime, Odakle imena rijeka, planina, brda, potoka, itd. u našem kraju, Koje su naši narodni običaji, Koji su narodni običaji naših susjeda, Legende iz našeg kraja, Narodne poslovice itd.

Pojedine teme mogu se istraživati suradnjom učitelja/učiteljice i učenika tijekom jednog tjedna, mjeseca ili školske godine. Podaci se traže u školskoj ili gradskoj (mjesnoj) knjižnici, u razgovoru s roditeljima, bakama i djedovima, prijateljima ili lokalnim stručnjacima i aktivistima. S tim ciljem mogu se posjetiti muzeji, izložbe, povijesna mjesta itd. Rezultati se predstavljaju (u formi tematskih razrednih ili zidnih novina, ili mapa) razredu, roditeljima na roditeljskom sastanku ili drugim učenicima i učenicama na prigodnim školskom izložbama.

Primjer rada na projektu

Kreativno građenje: Uređenje i opremanje školskog igrališta

Cilj: stjecanje cjelovitog iskustva rada na projektu (od ideje do realizacije).

Razred: 3. ili 4.

Materijal i alat: daske, pila, čekić, kliješta, čavli.

Tijek aktivnosti:

Učitelj/učiteljica s učenicima i učenicama obiđe školsko dvorište i razgovara o njegovu izgledu. U učionici se razgovor nastavi, a učitelj/učiteljica potiče razred na razmišljanje

pitanjima: *Čime bi dvorište trebalo nadopuniti? *Bi li se u njemu moglo izgraditi nešto što vama treba? Učenici i učenice na posebnom listu papira skiciraju dvorište sa stvarima koje žele imati u njemu (npr. klupe za sjedenje, kućice za skrivanje, grede za vježbanje spretnosti, pješčanik i sl.). Potom svaki/svaka učenik/učenica sjedeći u krugu objasni svoje osnovne ideje. Na kraju se donosi zajednička odluka o tome što će se od predloženih promjena ostvariti. Može se početi s jednostavnim stvarima, npr. izradom četiri klupe složene u kvadrat za malu ljetnu učionicu, ili gradnjom pješčanika za vježbanje skoka u dalj i igru najmlađih učenika i sl.

Takav projekt ne treba trajati više od šest tjedana. Ako škola nema novaca za kupnju materijala, učenici i učenice, samostalno ili u suradnji s roditeljima, mogu tražiti sponzore (privatna pilana, stolarska radionica, građevinsko poduzeće i sl.). U završnim radovima mogu sudjelovati roditelji i drugi zainteresirani građani. Na kraju se uspješno završeni projekt zajednički proslavi.

Napomena: Ovdje je važan proces i rezultat. Za djecu je važno sudjelovati u svim fazama rada (ideja, crtanje skica, traženje sponzora, priprema terena i gradnja). Aktivnosti će pridonijeti stvaranju čvršćih veza među njima i razvoju pozitivnih stavova prema školskoj imovini.

Razredne novine

Više je valjanih razloga za izradu razrednih novina. Mnoge škole pripremaju i tiskaju jedan ili dva broja školskih novina godišnje, ali u njima sudjeluje manji broj učenika i učenica. Stoga se javlja potreba za razrednim novinama u kojima sudjeluju svi učenici i učenice jednog razreda. Kada se učenici/učenice i učitelj/učiteljica odluče za to, oni zapravo ulaze u jedan vrlo ozbiljan projekt koji traži ozbiljan dogovor, podjelu radnih zadataka, pridržavanje dogovorenih pravila i rokova, a na kraju pruža mogućnost da se svi okupe oko zajedničkog proizvoda.

Pripremne radnje trebaju obuhvatiti dogovor o opsegu i pravilima koji važe za sve. Tu je važno i pitanje *izbora imena lista*. Dobro je da učitelj/učiteljica osigura da se na demokratski način sudjeluje u tom procesu. Budući da će to ime razred nositi tijekom cijele školske godine, važno je da to bude jedna ili više riječi koje većina prihvata i s kojima će se učenici i učenice identificirati. I učitelj/učiteljica sudjeluje u izboru imena, s tim da njegov/njen glas vrijedi isto kao i glas učenika/učenica.

Ako se hoće vježbati demokratsko ponašanje, svaki učenik na pripremljeni listić napiše svoj prijedlog. Zatim se svi prijedlozi (bez imena predlagачa) ispišu na školsku ploču. U drugom krugu svaki učenik na drugi listić ispisuje prijedlog koji mu se najviše sviđa. Svi zajedno pregledaju prikupljene glasove (anonimno!), označavajući na ploči crticama učestalost biranja pojedinog imena. U trećem krugu se za glasovanje izdvoje tri ili četiri prijedloga s najvećim brojem glasova. Razredni list dobiva ime koje je u trećem krugu dobilo najviše glasova. Na taj se način učenici i učenice uče predlagati, glasovati i prihvaćati odluke većine u demokratskom postupku. Ilustracije radi, evo nekih imena razrednih novina koje su pripremili učenici početnih razreda školovanja: Iglice, Šarene istine, Patuljci, Leptiri, Mravi.

Nakon izbora imena, na isti se način može odabrati *boja naslovne stranice*, koju učenici i učenice mogu prenijeti i na majice koje će nositi na sportskim susretima ili zajedničkim izletima u prirodu. Jedan sat likovne kulture može biti posvećen ilustriranju naslovne stranice. Važno je da svi imaju prilike iznijeti svoje ideje. Najzanimljiviji prijedlog (npr. zaštitnog znaka ili grba) kasnije se doradi i pripremi za tisak.

Ovisno o ciljevima koji se žele postići razrednim novinama, može se svakom/svakoj učeniku i učenici dati list papira formata A4 da na njemu napiše ili nacрта što hoće. Istovremeno se odabire odgovarajuća ilustracija za *naslovnu stranicu*, na kojoj treba napisati ime lista, razred i datum, odnosno školsku godinu. Ispod naslovnice trebaju se napisati imena svih učenika i učenica. Novine se na kraju stave u plastični omot s metalnim uvezom. Ostavljaju se u razredu ili nose kući na dan-dva, kako bi ih učenici i učenice čitali/čitale zajedno s roditeljima. Razredne novine omogućuju roditeljima da upoznaju i usporede pisanje ili crtanje svoje djece. Mnogi će ih roditelji poželjeti sačuvati kao uspomenu na početke školovanja svoje djece.

Osim novina toga tipa, mogu se prirediti *tematske novine* (npr. Prijateljstvo, Volimo prirodu, Sloboda, Božićni blagdani, Suradnja, Ljubav itd.) ili osigurati raznovrsne priloge, npr. stranice učeničkog humora, dječje komercijalne oglase, prazne stranice za poruke čitatelja, stranice s porukama roditeljima, ali i prazne stranice za roditeljske poruke učenicima i učenicama itd. Učitelj/učiteljica ravnopravno sudjeluje u pripremi lista. Nije dobro da ispravlja učeničke priloge, jer svako pretjerano ukazivanje na pogreške sputava kreativnost.

Dosadašnja iskustva s razrednim novinama pokazuju da taj projekt mobilizira sve i da pridonosi integraciji razrednog kolektiva. Djeca predlažu, raspravljaju, surađuju, identificiraju se s imenom i bojom lista itd. U nekim slučajevima imena listova zamijene brojeve razreda (npr. Leptiri, Mravi, Graditelji, Istraživači, Ljubitelji prirode, umjesto II.a, IV.c, I.d itd.). Uočeno je da novine postaju kronika razrednih događanja i služe za razmjenu među školama.

U trećem i četvrtom razredu učenici i učenice već mogu vježbati pripremu ozbiljnijih priloga, kao što su razgovori sa zanimljivim osobama, male reportaže, izvješća o događanjima u školi ili mjestu, male igre, anegdote iz školskog života, rezultati nekih zajedničkih ili individualnih istraživačkih projekata, grafičke kreacije, izabrane priče na lokalnom dijalektu, tekstovi popularnih pjesama te mnoštvo drugih priloga koji se mogu naći i u "ozbiljnim" novinama.

Zbog straha od kritičkog suda javnosti, neki se učitelji teško upuštaju u takve projekte. Stoga ovdje treba još jednom naglasiti da kod izrade novina nije rezultat u prvom planu već proces, odnosno događanja koja prate takav projekt i koja ostavljaju duboke tragove u razvoju i socijalizaciji svakog učenika.

Učeničko dopisivanje i međurazredna suradnja

Kada dijete ovlada elementarnim tehnikama čitanja i pisanja, treba mu omogućiti da te svoje vještine neprekidno smisleno uvježbava. Jedan od najučinkovitijih metoda vježbanja pisanja i čitanja jest učeničko dopisivanje. S tim se može početi već u drugoj polovini prvoga razreda tako da se učitelj/učiteljica dogovori s učiteljem/učiteljicom iz susjedne škole. Mogu se pisati zajednička, "razredna pisma", ali je mnogo korisnije ako je dopisivanje individualno. Učenici i učenice trećeg ili četvrtog razreda mogu se dopisivati i s učenicima i učenicama iz drugih gradova i županija.

Prva pisma obično sadrže jednostavne poruke ili pitanja. No s vremenom učenici i učenice počinju razmjenjivati svoje razredne listove, audio ili video snimke nekih razrednih situacija (igrokazi, razgovori, rasprave itd.), svoje ili zajedničke fotografije, fotografije naselja ili nekog zanimljivijeg objekta, turističke prospekte i sl. Pisma se prikupljaju i onda ih učitelj/učiteljica zajedno šalje poštom ili predaje u drugu školu. Važno je da se na svako pismo odgovori. Ukoliko je netko bolestan, odgovor može napisati drugi/druga učenik/učenica ili učitelj/učiteljica.

Dobro je, uz roditeljsku pomoć, organizirati jednodnevne ili dvodnevne susrete učenika i učenica koji se dopisuju (zajednički izlet, boravak u obitelji) ili pokrenuti zajedničke istraživačke projekte (npr. o lokalnim riječima koje izumiru). Na izletima se mogu prikazivati igrokazi, monolozi i sl., te organizirati sportske igre. No umjesto natjecanja koji potiču suparništvo, bolje je u tim prilikama izabrati suradničke i timske igre koje produbljuju osjećaj prijateljstva. Neka će dječja prijateljstva potaknuti i roditelje na međusobno upoznavanje, posjećivanje i druženje.

Malo koji didaktički oblik ima toliko utjecaja na ukupno razredno ozračje kao učeničko dopisivanje i međurazredna suradnja. Te aktivnosti povoljno utječu na učenike i učenice s posebnim potrebama ili problemima u ponašanju, kao i na aktivnu skrb o drugima, što znači da mogu značajno pridonijeti i ostvarivanju ciljeva obrazovanja za ljudska prava. Štoviše, takva je suradnja poticajna i za učitelje/učiteljice, jer im omogućuje razmjenu ideja i nastavnih materijala, ali i povratnu informaciju o kvaliteti njihova nastavnog rada.

Razgovor u krugu

Već smo prilikom prikaza unutaršnjeg uređenja učionice istakli potrebu da učenici i učenice češće sjede "licem-u-lice", kako bi komunikacija među njima mogla poprimiti obilježja humane i demokratske dvosmjerne komunikacije. I u frontalnoj nastavi učitelj/učiteljica organizira razgovor s učenicima i učenicama, ali je to najčešće razgovor s jednim učenikom/učenicom. Djeca malo razgovaraju međusobno. Ako to i pozele, učitelj/učiteljica im zabranjuje, jer time druge ometaju u radu. No oni obično nastavljaju komunicirati neverbalno, što može još više dekoncentrirati druge učenike i učenice.

Razgovor u krugu jedna je od onih pedagoških situacija kojom se rješava taj problem. U nekim alternativnim školama razgovori u krugu vode se svaki dan. Učenici i učenice pri tome mogu sjediti na stolicama, nacrtanom ili nalijepljenom krugu na podu, tepihu itd.

U prvom razredu djeca još nisu stekla vještinu kratkog saopćavanja svojih misli niti mogu dugo biti na jednom mjestu, pa učitelj/učiteljica mora imati strpljenja. Zato se s prvim razredom organizira kraći razgovor u krugu u obliku igre. Kasnije će razgovor poprimiti formu slobodnog razgovora u koji se uvode razna pravila (npr. nema ismijavanja drugoga, ne može se kazati više od tri rečenica, rečenica mora biti što kraća itd.). Kako bi djeca shvatila važnost pozornog slušanja drugih, dobro je uvesti "mikrofon" (predmet kojim se određuje tko i kada govori). S tim ciljem može se snimiti njihov razgovor tijekom odmora, kad svi govore istovremeno, i kasnije reproducirati snimka. Vježbanje aktivnog slušanja može se provesti i igrom riječima, u kojoj npr. svaki sljedeći učenik započne svoju rečenicu zadnjim slovom zadnje riječi predgovornika.

Zuj-grupe

Kad rade u grupama, učenicima i učenicama treba dati mogućnost slobodnog i neograničenog razgovora. Njihov razgovor tada podsjeća na zujanje pčela pa se takav oblik rada zove "zuj-grupa" (engl. *buzz-group*). Mikroartikulacija takvog sata ima sljedeće faze: uvodna objašnjenja učitelja/učiteljice i utvrđivanje pravila, uvodne napomene o sadržaju razgovora (najbolje u obliku pitanja), formiranje manjih grupa i razgovor (5 do 10 minuta), izvještavanje predstavnika/predstavnice grupe te zajednička rasprava i zaključci. Dobro je da učenici četvrtih razreda samostalno vode takve rasprave, osobito ako je riječ o pripremi izleta, organizaciji zadnjeg dana škole itd.

Dvostruki krug

Učenici i učenice trećeg i četvrtog razreda mogu sudjelovati u intenzivnim raspravama u obliku dvostrukog kruga. Nekoliko ih sjedi u unutarnjem krugu u kojem raspravljaju o određenoj temi poštujući sva pravila kratkog i jasnog iskazivanja svojih misli i pozornog slušanja drugih govornika/govornica. Ostali učenici i učenice sjede u vanjskom krugu i pozorno slušaju. Ukoliko se neki/neka učenik/učenica iz vanjskog kruga želi uključiti u razgovor, dat će to na neki način do znanja (npr. stavljanjem ruke na rame) učeniku/učenici iz unutarnjeg kruga koji/koja je upravo završio/završila svoje izlaganje i s njim/njom razmijeniti mjesta.

Takva aktivnost djecu navikava na poštivanje pravila sudjelovanja u demokratskoj raspravi. U njoj ona uče da svi članovi zajednice imaju pravo kazati što misle, ali i obvezu pažljivo slušati druge. Stečene vještine kratkog i jasnog saopćavanja svojih misli i prijedloga kasnije će moći koristiti u timskom radu, procesu dogovaranja i sl.

Učenje kroz igru

Igre su složene strategije koje omogućuju ostvarivanje važnih odgojno-obrazovnih ciljeva. Malo koja pedagoška strategija tako povoljno utječe na razredno ozračje kao igra. Većina igara dobila je ime po ciljevima koji se njima postižu. U pedagoškoj literaturi spominju se senzorne, misaone, motoričke i izražajne igre, zatim didaktičke i konstruktivne igre, igre s pravilima, igre na sreću, simboličke igre, individualne i grupne igre, stvaralačke igre, socijalne igre, matematičke i jezične igre, natjecateljske (kompetitivne) i suradničke

(kooperativne) igre te glazbene i sportske igre itd. Većina tih igara didaktičke je naravi, jer se njima ostvaruju nastavni ciljevi. Neke igre su više misaone, individualne i natjecateljske, a druge više stvaralačke, kolektivne i suradničke itd. Nadalje, pojedine igre mogu više poticati razvoj intelektualnih sposobnosti (uspoređivanje, apstrahiranje, zaključivanje itd.), neke su više orijentirane na razvoj motoričkih (rastavljanje, sastavljanje, slaganje, spajanje itd.) ili senzornih sposobnosti (uočavanje, procjenjivanje, razlikovanje veličina, boja, likova itd.), a neke na sposobnosti verbalnog ili neverbalnog izražavanja (npr. pantomima).

Ako učionica ima interesno središte s igrama i igračkama, u njima se učenici i učenice mogu individualno igrati. To će dobro doći djeci koja prva završe neki zadatak pa se hoće opustiti, dok učitelj/učiteljica ne najavi neku novu aktivnost, ili djeci koja su zasićena nekom zajedničkom aktivnošću pa žele promjenu.

Pedagoške radionice

Pedagoška radionica nastavna je strategija koja je primjerena za rad s manjim grupama (15 do 20 sudionika). Taj pedagoški scenarij zapravo je simulacija, a pogodan je za razvijanje socijalnih vještina i povezivanje teorije s praksom. Radionice su u nastavnom procesu pogodne za razmjenu iskustava među vršnjacima, razvoj empatije i kolektivnu terapiju.

Za provođenje pedagoške radionice potrebno je osigurati odgovarajući prostor i opremu. Voditelj/voditeljica radionice treba predvidjeti odgovarajući scenarij događanja. Prije početka on/ona treba uspostaviti odnose povjerenja i ukratko objasniti svrhu radionice, zadatke sudionika i trajanje aktivnosti. U radionici sudionici razgovaraju, crtaju, pišu, slušaju glazbu, raspravljaju, a ponegdje plešu ili se igraju u manjim grupama ili svi zajedno. Ukoliko se sudionici ne poznaju dovoljno, na početku se primijeni neka od tehnika opuštanja i stvaranja ozračja povjerenja (npr. svatko kaže svoje ime ili nadimak, kratko opiše svoje hobije, ispriča neku anegdotu o svom imenu i sl.). Središnje mjesto u radionici često zauzima rješavanje problema ili analiza nekog slučaja, preko čega se dolazi do teorijskih spoznaja važnih za praksu.

Radionice mogu trajati do jednog sata, ali i duže ako sudionici pokažu interes za to. Važna prednost pedagoških radionica jest u tome što se u njoj aktiviraju svi sudionici. Voditelj/voditeljica se ne treba previše isticati. On/ona izbjegava kritizirati sudionike i vrednovati njihove aktivnosti, ali potiče komunikaciju među njima. Poželjno je na završetku radionice pružiti sudionicima mogućnost da ukratko iskažu svoje zadovoljstvo ili nezadovoljstvo radom, ili da napišu ili nacrtaju odgovor na pitanje o tome kako se osjećaju, što su naučili i sl. U pravilu, mlađi/mlađe učenici/učenice se lako i neopterećeno uključuju u radionice pa treba sve poduzeti da tako i ostane. Voditelj/voditeljica treba eliminirati sve što bi moglo povrijediti sudionike.

Integrirani dan i integrirani tjedan

U današnjoj školi kao didaktičko rješenje još dominira razredno-predmetno-satni sustav koji je utemeljen prije tri i pol stoljeća. No već od 19. stoljeća postoje i drugačiji modeli u kojima se nastavni sadržaji nastoje uskladiti s načinom na koji dijete spoznaje svijet (skupna nastava, koncentracija nastave, integracija u nastavi, nastava po epohama).

Izrazi “integrirani dan”, “integrirani tjedan” ili “integrirana nastava” upućuju na to da se razmrvljeni segmenti (nastavne teme ili predmeti) nastoje dovesti u neku logičnu cjelinu. Tako se u nekim školama u prva dva sata zajedničke nastave tijekom nekoliko tjedana proučava neka globalna tema ili životna cjelina, ili se radi na projektu. Za to se često koristi izraz *nastava po epohama* (jedna nastavna cjelina odgovara jednoj epohi koja traje četiri do šest tjedana).

Nastava po epohama može se organizirati i kao tjedna aktivnost. Izabere se jedna aktualna tema iz nekog predmeta s kojom se povezuju aktivnosti iz drugih predmeta koje su predviđene za taj tjedan (korelacija nastave). Tema se obrađuje tako da se čitaju literarni i stručni tekstovi, organiziraju razni oblici učeničkog izražavanja i stvaranja, proučavaju glazbeni i likovni radovi, organiziraju izleti, pozivaju gosti u školu itd. Integrirani tjedan obično započinje zajedničkim dogovorom o temi, podjelom radnih zadataka i određivanjem načina predstavljanja rezultata individualnog i zajedničkog rada. Na kraju tjedna razgovara se o rezultatima te dobrim i lošim stranama takvog načina rada.

Češći oblik je tzv. *integrirani dan* koji se može pojaviti u tri varijante:

- *frontalna varijanta integriranog dana* (naglašene su zajedničke aktivnosti učenika, a ne nastavni predmeti i četrdesetipetminutni nastavni sat);
- *individualna varijanta integriranog dana* (dogovorene jednodnevne aktivnosti se ispišu na pano ili školsku ploču, a učenici i učenice sami biraju kojim redom i kako dugo će ih provoditi);
- *grupna varijanta integriranog dana* (učenici i učenice rade u manjim grupama u kojima stječu nova znanja i vještine, uče se suradnji, timskom rada, planiranju i odgovornosti).

Takvi oblici rada traže pripremu učenika i učenica. Poznato je da u školama koje rade prema učenju Marije Montessori svaki dan prva dva školska sata učenici i učenice rade individualno, s posebno priređenim nastavnim materijalima. Svatko započinje svoj rad kad mu to odgovara. Smisao toga je da se učenici i učenice prvih razreda uče preuzimanju odgovornosti za samostalno izvršavanje nastavnih zadataka. S obzirom da je jedna od važnih zadaća današnje škole osposobljavanje učenika i učenica za samostalno učenje, individualna i grupna varijanta integriranog dana prihvatljivija je od drugih oblika frontalne zajedničke nastave, osobito u razrednoj nastavi koju ostvaruje jedan/jedna učitelj/učiteljica.

Prednosti organiziranja nastave prema integriranom modelu su: veća mogućnost prilagođavanja nastave spoznajnim i razvojnim osobinama djece i lakše ostvarivanje ciljeva suvremene nastave (npr. stjecanje vještina suradnje, privikavanje na samostalno planiranje i ostvarivanje planiranoga, osposobljavanje za samostalno učenje, razvoj kreativnosti i sl.). Nedostaci se mogu pojaviti ako učitelj ne uspije optimalno rasporediti vrijeme za obradu svih predviđenih nastavnih tema, čime dovodi u pitanje opće standarde znanja i vještina koji su utvrđeni za određenu dob.

*Primjer integriranog dana***Prvi dan i prvi tjedan u školi**

Vjerojatno se svatko rado prisjeća prvog dana u školi. Uz taj dan i tjedan obično su vezane duboke emocije. Stoga je važno da ih učitelj/učiteljica osmisli i organizira tako da potiču stvaranje suradničkog i demokratskog ozračja koje će se nastaviti njegovati tijekom školske godine.

U novije vrijeme škole za taj dan pripreme zajedničku svečanost na kojoj stariji/starije učenici/učenicice novim uenicima/učenicama i njihovim roditeljima pjevaju, recitiraju ili pripreme kraći igrokaz. Nakon svečanosti učenici i učenice odlaze s učiteljima/učiteljicama u svoju učionicu. S obzirom da ih za to vrijeme roditelji najčešće čekaju ispred škole, ravnatelj/ravnateljica ili stručni suradnik (pedagog/pedagoginja ili psiholog/psihologinja) može za njih organizirati stručno predavanje ili razgovor na temu "Dijete u prvom razredu", u kojemu će roditelje upoznati s razvojnim osobinama djece te dobi, ciljevima i zadacima nastave, pravilima školskog života, poteškoćama prilagodbe itd. Dobro je da tijekom razgovora roditelji sjede u krugu.

Djeca bi također trebala sjediti u krugu u svojoj učionici, budući da je prvi dan – dan međusobnog upoznavanja. Neki učitelji unaprijed pripreme bedževe od kartona s imenom učenika/učenicice koje im uruče po dolasku u učionicu. Bedževi mogu biti različitih boja i oblika. U devedeset minuta druženja poželjno je izmijeniti nekoliko aktivnosti kako bi se održala dječja pozornost. U prvom razgovoru u krugu djeca se predstave, kratko iznesu što vole, što znaju o školi, što očekuju od škole itd. Jedna od igara može biti međusobno upoznavanje u paru. Učenici/učenicice, primjerice, traže one koji imaju isti oblik ili boju bedža. Kad se pronađu, svaki ispriča koju igru najradije igra ili koja mu je najdraža igračka kod kuće. Nakon toga se ponovno sjedne u krug u kojemu svaki/svaka učenik/učenicica drugima predstavlja svog/svoju novog/novu prijatelja/prijateljicu (ime, najdražu igru ili igračku).

Pedagoška i psihološka svrha tih aktivnosti jest međusobno upoznavanje, privikavanje na školske uvjete i stvaranje ugodnog i suradničkog ozračja. U prvom tjednu učitelj/učiteljica treba planirati što više takvih aktivnosti, uključujući i one kroz koje djeca upoznaju školski prostor, školsko dvorište i sve zaposlenike u školi. Sve bi to trebalo pridonijeti prihvaćanju škole kao drugog doma u kojem će boraviti i raditi idućih godina.

Od nastavnih strategija za prvi tjedan može se preporučiti igra, razgovor u krugu te igre u školskom dvorištu. Za to vrijeme učitelj/učiteljica promatra svako dijete kako bi bolje upoznao/upoznala njegove osobine i sklonosti.

*Primjer integriranog dana***Zadnji dan škole i završna školska svečanost**

Završetak druženja od 175 dana, odnosno 35 tjedana treba na neki način obilježiti. To je prigoda da se svi prisjete dobrih i loših iskustava i da predlože promjene, što znači da bi učitelj/učiteljica trebao/trebala posvetiti pozornost izboru scenarija i za zadnji dan nastave. Važno je da taj dan bude drugačiji od ostalih i da svatko ima mogućnost reći što želi.

Sadržaj takvog integriranog dana može biti suradnja i prijateljstvo. Dan započinje razgovorom u krugu na temu "Što smo lijepo doživjeli ove školske godine?" Svatko govori o situaciji koja mu se

usjekla u pamćenje. Potom slijedi razgovor u krugu o značenju prijateljstva i igra "Mali poklon za svakoga". (*Napomena 1*: Svatko dobije onoliko papirića formata A-5 koliko ima učenika u razredu. Na papiriće pišu jednu dobru osobinu, vrlinu ili crtu ličnosti za svakog/svaku učenika/učenicu. Djeci možemo sugerirati korištenje rečenica tipa "Volim kod tebe odvažnost i hrabrost", "Volim kako se smiješ", "Sviđa mi se tvoja spremnost da svima pomogneš", "Volim se igrati s tobom", "Sviđa mi se tvoja duhovitost" i sl.

Kada su papirići napisani, učitelj/učiteljica ih razdijeli. Učenici i učenice pročitaju poruke i svaki izabere jednu koja mu se posebno sviđa i koju pročita drugima sjedeći u krugu. Slijedi igra "Tko sam ja" (*Napomena 2*: Učitelj/učiteljica pripremi ljepljive listiće s nazivima likova iz priča koje su obrađivali tijekom godine. Svakom učeniku i učenici zalijepi se po jedan listić s imenom određenog lika na čelo ili leđa tako da svi, osim njega/nje, vide što piše. Pojedini učenik/učenica stane leđima okrenut razredu i postavlja pitanja kako bi saznao tko je on/ona. Pitanja su tipa: "Jesam li ja poznata ličnost?", "Jesam li ja šumska životinja?", "Jesam li ja muško?" itd.

Na kraju se organizira "Veseli slatki koktel" uz slatkiše i sokove te omiljenu glazbu i ples. Kada osjeti da su učenici i učenice zasićeni, učitelj/učiteljica oglasi kraj zajedničke nastave, rukuje se sa svakim/svakom učenikom/učenicom uz neku duhovitu i pozitivno usmjerenu poruku (npr. "Nedostajat će mi tvoji vicevi", "Što ću ja bez tvoje pomoći do jeseni?", "Naspavaj se ovog ljeta da nam na jesen manje kasniš", "Pozdravi svog kućnog ljubimca i ne zaboravi da je i za njega vruće ljeto" itd.

Primjer integriranog dana

Suradnja

Cilj: razumijevanje povezanosti među ljudima, upućenosti jednih na druge te potrebe međusobnog dopunjavanja i pomaganja.

Razred: 1.

Tijek aktivnosti:

1. *situacija*: razgovor u krugu (ponavljanje sadržaja iz prirode i društva koji se odnose na doba dana);
2. *situacija*: čitanje priče "Dobro jutro - laku noć";
3. *situacija*: razgovor u krugu (Učenici i učenice se potiču na razmišljanje o sadržaju priče:
 - *Zašto su Mjesec i Sunce ponekad zajedno na nebu? *Zašto je Sunce važno Zemlji?
 - *Zašto je Mjesec važan Zemlji? *Tko je važniji? *Kako se Mjesec osjećao kad je Sunce pričalo svoju priču? *"Stalno slušam JA i JA!" - sjećate li se tko je to govorio?
 - *Možete li objasniti tu rečenicu? *Kakav je bio njihov dogovor?);
4. *situacija*: povezivanje sa stvarnim životom (*Je li se nekom dogodilo nešto slično - da se netko pravio važan i mislio samo na sebe? - Pričam priču o rođenju mog brata, za koga sam dugo mislio da je mamino Sunce, a onda sam shvatio da sam i ja mamin Mjesec, i da smo joj jedan i drugi jednako važni.);
5. *situacija*: tjelesna aktivnost (Učenici i učenice trče u paru. Jedan od njih je Mjesec a drugi Sunce. Na dogovoreni znak Mjesec trči oko Sunca a zatim Sunce oko Mjeseca.);

6. *situacija*: pišemo i čitamo (Učenici i učenice pišu u bilježnice nekoliko rečenica o Suncu i nekoliko rečenica o Mjesecu, npr. "Sunce donosi proljeće" ili "Mjesec osvjetljava noć". Učenici razmjenjuju bilježnice i čitaju napisano.);
7. *situacija*: tjelesna aktivnost: igra: "Laku noć - Dobar dan" (Na laku noć učenici i učenice sjednu u čučanj, a na *dobar dan* ustaju i stoje mirno.);
8. *situacija*: slikanje u tehnici gvaš (Učenici i učenice radeći u paru samostalno odrede tko će od njih biti Sunce a tko Mjesec. Bojom prikazuju noć i dan na istom listu papira i svatko na svojoj strani.);
9. *situacija*: pjevanje (Učitelj/učiteljica čita tekst pjesme Grigora Viteza "Dohvati mi tata mjesec". Nakon toga se prelazi na učenje pjesme "Dok mjesec sja", koju je uglazbio N. Njirić.);
10. *situacija*: pitalice (Organizira se kako bi učenici i učenice mogli/mogle postavljati pitanja, pr: *Što je plima i oseka? *Zašto je mjesec kralj oceana? *Zašto imamo zimu i proljeće? *Zašto nije uvijek ljeto? *Zašto bez sunca ne bi bilo kruha? itd.);
11. *situacija*: igra "Dan - noć" (Učenici i učenice se podijele u dvije jednake grupe - Dan i Noć - koje stoje jedna nasuprot drugoj na udaljenosti od 20 metara u nekom omeđenom prostoru, najbolje na košarkaškom ili rukometnom igralištu. Na učiteljev/učiteljčin povik "Dan", grupa Dan bježi, a grupa Noć ih nastoji što prije uhvatiti i dovesti do učitelja/učiteljice. Učenik/učenica se smatra uhvaćenim/uhvaćenom kad ga/ju onaj tko hvata dodirne po bilo kojem dijelu tijela. Smisao je da grupa Noć što prije uhvati učenike i učenice grupe Dan. Kada to uspiju, učenici i učenice se vraćaju na svoja mjesta i igra se ponavlja.);
12. *situacija*: razgovor u krugu (Svi učenici i učenice kratko odgovaraju na pitanje: Što ti se danas najviše svidjelo?).

Napomena: Dio aktivnosti se odvija u učionici a dio na školskom dvorištu ili u dvorani za tjelesni odgoj. Trajanje pojedine aktivnosti ovisi o motivaciji učenika te o vještini učitelja/učiteljice u organiziranju planiranih aktivnosti.

Priredili: Ante Kolak i Milan Matijević

Prilog

Dobro jutro – laku noć

Prije mnogo godina prepiralo se Sunce s Mjesecom. Prepirali su se tko je od njih Zemlji važniji. Sunce je kazalo Mjesecu: "Kada sjajiš, ti samo odražavaš moje svjetlo. Ali kada ja izađem, ljudi se raduju i jedni drugima požele dobro jutro. Kada ugrijem Zemlju, donosim joj vjetar i oblake, pokrećem ih. Tako nastaju voda i kiša za ljude, životinje i biljke.

A tko donosi proljeće? Ja! Zahvaljujući mojoj svjetlosti i toplini niču biljke, cvjeta drveće i cvijeće. Vraćaju se ptice selice iz svojih zimskih postojbina i savijaju gnijezda. Ljeti su moje zrake najjače. Pomažu da sazrije žito, voće i povrće. Tako ljudi i životinje imaju što jesti cijele godine.

U jesen kada bivam slabije, voće je već slatko od moje topline i puno je šećera. Bez mene nema kruha. Uopće, bez mene nema ničeg na ovom svijetu. Bez mene bi se Zemlja smrznula i pretvorila u led. Sve bi bilo hladno. I zauvijek bi zavladao zima."

"Ah!", reče Mjesec, "Stalno slušam JA i JA.

Kada se noću ne bi zemlja u sjeni odmarala, tvoj bi žar sve spalio. Cijeli bi svijet postao pustinja. Bez mog svjetla svaka bi noć bila tamna. U mojoj blijedoj svjetlosti slavuji najljepše pjevaju, cvrčci cvrče svoje pjesme, a ljudi ih pišu o meni i mojoj mjesecini. Postaju tako bliži jedni drugima.

Moj sjaj čini zimu ponešto toplijom, a snijeg i led blistaju u mojoj svjetlosti poput dragulja. Ti možeš pokrenuti vjetar i oblake, ali kaži mi, tko je kralj oceana? Samo ja mogu pokrenuti mora na plimu i oseku.

U mome sjaju ljudi pozele jedni drugima laku noć i zatim odu spavati. Za vrijeme mog putovanja noćnim nebom oni se odmaraju da bi tebe, Sunce, mogli opet ujutro pozdraviti.”

Dok je Mjesec govorio, Sunce je šutjelo i slušalo. Ali napokon reče: “Nikada nisam mogao vidjeti zemlju u vlastitoj sjeni. Sretan sam što si mi sve to ispričao i raduje me što noću svijetliš Zemlji. To zvuči tako spokojno i miroljubivo. Kako bih te rado jednom u noći posjetio, ali to onda ne bi bila noć.”

Ali mjesec se mudro dosjetio: “Koji put ću se ipak u tijeku dana pokazati s tobom na nebu. Kad nas ljudi ugledaju zajedno, moći će jedni drugima u isto vrijeme poželjeti i ‘laku noć’ i ‘dobro jutro.’”

“Tvoj mi se prijedlog sviđa”, odgovorilo je Sunce. “Svi će tada vidjeti da su Sunce i Mjesec prijatelji.”

“Dobro jutro!”, poželio je Mjesec.

“Laku noć!”, poželjelo je Sunce.

Primjer integriranog tjedna

Ljubav i suradnja

Cilj: poticanje osjećaja ljubavi i suradnje u svakodnevnom životu.

Razred: 4.

Tijek aktivnosti:

Prvi dan:

- čitanje basne “Labud, rak i štuka” te razgovor u krugu o porukama teksta;
- zajedničko gledanje filma “Vlak u snijegu”;
- razgovor u krugu o filmu te usmeno odgovaranje na pitanje “Kako nam suradnja pomaže u neprilici”;
- likovno prikazivanje onih dijelova filma u kojima je bila presudna suradnja učenika (tehnika po slobodnom izboru);
- razgovor u krugu na temu “Suradnja u školi, kod kuće, na igralištu, na izletu...”

Drugi dan:

- pjevanje prigodne pjesme uz pokrete (svi učenici u slobodnom dijelu učionice);
- prisjećamo se priče “Pale sam na svijetu” i ističemo pouku priče;
- rješavanje problemskih (tekstualnih) zadataka iz matematike (grupni rad, tri do četiri učenika u grupi);

- ponavljanje pjesme iz uvodnog dijela dana;
- vježbanje zadataka iz matematike (rad u parovima);
- razgovor u krugu na temu "Slušati druge". Nakon slobodnog razgovora u krugu slijedi varijanta "Svatko mora započeti svoju rečenicu zadnjim slovom predgovornika";
- dogovor o samostalnom pismenom radu koji treba napisati kod kuće: "Pokušaj smisliti pjesmicu ili priču posvećenu svojim prijateljima!"

Treći dan:

- čitanje teksta Tonko Bontonko koji govori o pristojnom ponašanju djece u zgradi;
- razgovor o tekstu i provođenje kratke ankete (šest tvrdnji o lijepom ponašanju za koje učenici i učenice trebaju procijeniti jesu li točne ili su netočne);
- grupni rad učenika na sadržajima prirode i društva (nastavna jedinica: Stanujemo u stambenoj zgradi);
- dogovor o samostalnom pismenom radu kod kuće na temu "Kako surađujem s roditeljima, susjedima i prijateljima";
- rješavanje zadataka iz matematike na nastavnim listićima (grupni rad);
- čitanje i razgovor o tekstu "Zašto kosa nisu pozvali u berbu?";
- igre na snijegu: zajednička izrada snjegovića.

Četvrti dan:

- razgovor u krugu o ljubavi ("Uskoro je Valentinovo!");
- čitanje i analiza pjesme "Volim te" (Mladen Kušec);
- rešavanje "slatkih" zadataka iz matematike (rad u mješovitim parovima - dječak i djevojčica);
- izrada zajedničkog panoa posvećenog Valentinovu uz slušanje glazbe po izboru učenika (dječji likovni radovi, ukrasi, pjesme, izreke o ljubavi, zanimljivosti itd.).

Peti dan:

- razgovor u krugu o pročitanoj književnoj djelu "Pismo iz zelengrada" (tekst govori o suradnji i odnosu čovjeka prema prirodi);
- anketiranje i razgovor o pitanjima iz ankete;
- suradničke igre;
- matematika (učenje putem igre);
- tjedni zaključci: a) u grupi 3-4 učenika/učenice objašnjavaju kako su shvatili/shvatile pojmove ljubavi i suradnje i b) u krugu odgovoriti na pitanje "Što mi se najviše sviđelo u zajedničkom radu protekli tjedan".

Prijedlozi za daljnje aktivnosti: Učenici i učenice mogu dogovoriti zajedničku pripremu razrednih novina na temu "Ljubav i suradnja". Prednost imaju zajednički radovi dvoje ili više učenika i učenica.

Priredili: *Vesna Javorović, Dijana Mehmedinović i Milan Matijević*

F.1.3. Suradnja roditelja i škole

Od roditelja koji su upisali dijete u javnu školu često čujemo rečenicu: "Danas mi je dijete pošlo u školu". Od roditelja koji su upisali dijete u waldorfsku školu obično čujemo: "Danas smo pošli u školu". Te dvije rečenice odražavaju dva pristupa suradnji roditelja i škole. U prvom slučaju škola se shvaća kao mjesto u kojemu dijete provodi dio svog života u učenju koje ne stječe u obitelji. U drugom slučaju škola se shvaća kao mjesto u kojemu se nastavlja nastojanja obitelji na ostvarivanju ciljeva cjelovitog odgoja pa se od obitelji traži da prihvati pedagoški stil koji njeguje škola. Da bi se to ostvarilo, roditelji dolaze u školu, a učitelji posjećuju djecu u njihovim obiteljima.

Iako ne moramo u cjelini prihvatiti waldorfski pristup, takav model suradnje između obitelji i škole mnogo je bolji od prvog modela. Mnogo je razloga zašto se roditelji i učitelji/ učiteljice trebaju češće susretati ili komunicirati o ciljevima odgoja i razvoju djece. S jedne strane, dobro je da djeca svjedoče tu suradnju. S druge strane, poželjno je da se između roditelja i učitelja/učiteljice stvori povjerenje koje vodi suradnji i ujednačavanju pedagoških pristupa u školi i obitelji radi jedinstvenog pedagoškog djelovanja. Pri tome je važno da učitelj/učiteljica u svom radu vodi računa o činjenici da se obitelji međusobno razlikuju po kulturi, obrazovanju, socio-ekonomskom statusu itd. Učitelj/učiteljica mora uvažavati te razlike i postupati u skladu s načelom individualizacije: *uvažavaj individualne razlike među roditeljima u svim oblicima pedagoške komunikacije!*

Telefoniranje

Na početku školske godine roditelji i učitelj/učiteljica trebaju razmijeniti svoje telefonske brojeve. Taj medij komuniciranja učitelj će koristiti za hitne slučajeve, kao i roditelji, ali i za povremene pedagoške konzultacije.

U jednoj nizozemskoj školi telefon se rabi na krajnje originalan način. Primjerice, učiteljica koja mora hitno zubaru telefonira jednom/jednoj svom/svojoj učeniku/učenici da ne može početi nastavu u 9:00 nego u 10:30. On/ona prenese poruku telefonom dvojici učenika/učenica koji prenose poruku dalje, tako da su u nekoliko minuta svi obaviješteni. Ako neki/neka učenik/učenica nema telefon, njega/nju obavještava učenik/učenica koji/koja živi u blizini.

Roditelji u razredu

Neki učitelji omogućuju roditeljima da provedu određeno vrijeme u razredu i prate učenje i ponašanje svog djeteta. Povremeno je dobro angažirati roditelje i na nekim programskim zadacima ili projektima (opremanje razredne knjižnice, umnožavanje razrednih novina, opremanje razredne igraonice, provođenje ekoloških projekata, uređenje školskog igrališta ili vrta, priprema izleta, traženje sponzora i sl.).

Učitelj/učiteljica posjećuje obiteljski dom

Iako se većina informacija o učeniku i njegovoj obitelji može dobiti na individualnim konzultacijama u školi, dobro je da učitelj/učiteljica jednom godišnje ili jednom u dvije

godine posjeti učenika/učenicu u njegovu/njenu domu. Roditeljima se objasni smisao takvih posjeta na prvom roditeljskom sastanku. No s obzirom da se uz taj oblik suradnje javljaju brojna pitanja, važno je naglasiti da je jedini smisao takvih posjeta uspostavljanje bolje suradnje između obitelji i učitelja/učiteljice kao pretpostavke učinkovitijeg poticanja razvoja djeteta. Mnogi podaci do kojih učitelj/učiteljica dođe na taj način (odnosi u obitelji, odnosi prema djetetu, stambeni uvjeti, zdravstveno stanje članova i sl.), povjerljive su naravi i ne smiju se rabiti ni u koju drugu svrhu osim one koja pridonosi dobrobiti samog djeteta.

Individualne konzultacije

Učitelj/učiteljica početkom školske godine obavijesti roditelje o vremenu kad im stoji na raspolaganju za individualni razgovor. Potrebno je izabrati termin koji odgovara većini roditelja i u školi pronaći odgovarajući prostor. Ukoliko se pojavi neki ozbiljniji problem, razgovor se može organizirati i izvan redovitih roditeljskih konzultacija.

Roditeljski sastanci

Za organiziranje roditeljskih sastanaka također je potrebno osigurati poticajno ozračje i odabrati odgovarajuće strategije za zajednički rad. Sastanci se organiziraju radi postizanja zajedničkog dogovora ili razmjene mišljenja, a ne samo radi informiranja roditelja o problemima njihove djece. Poželjno je da roditelji tijekom sastanka sjede u krugu i da se na početku dogovore pravila sudjelovanja. Poželjno je da se na svakom roditeljskom sastanku obradi po jedna pedagoška tema, primjerice: Osposobljavanje djece za samostalno učenje, Prava i odgovornosti djeteta i učitelja/učiteljice u školi, Djeca s posebnim potrebama u razredu itd. Nadalje, valja reći da se svaki problem s pojedinim/pojedinom učenikom ili učenicom mora najprije rješavati individualnim razgovorom s njegovim/njenim roditeljima.

F.1.4. Posebne upute za izbor strategija i metoda rada na Programu

Obradi pojedine cjeline ili teme Programa može se pristupiti na više načina, ovisno o ciljevima i zadacima nastave, dobi i interesu učenika, spremnosti učitelja te potrebama i mogućnostima škole i lokalne zajednice. Postupci koje nalazimo uz pojedine aktivnosti, kao i oni koji su opisani u prethodnom poglavlju, predstavljaju metodički okvir koji učitelj/učiteljica nadopunjuje prema konkretnim potrebama grupe koju poučava.

Najvažnije je da se pri izboru načina rada polazi od načela aktivnosti, interakcije i suradnje. U pravilu je svaka strategija ili metoda koja učenicima i učenicama daje prostora za iskazivanje osobnog iskustva i međusobnu komunikaciju i koja učitelja/učiteljicu stavlja u suradnički odnos prema njima, primjerena za ostvarivanje svih ciljeva Programa. Učitelj/učiteljica se mora osloboditi uvjerenja da je škola jedino mjesto poučavanja, da je on/ona jedini nositelj/nositeljica i tumač znanja te da su učenici samo primatelji i slušači. Dijete u školu ne dolazi kao “neispisana ploča” niti iz nje izlazi kao “napunjena vreća”. Mnoga znanja i vještine koje nosi u život rezultat su spontanog i nenamjernog učenja u školi, oko škole i izvan škole. Svakodnevna, verbalna i neverbalna, komunikacija te događanja u razredu, školi, obitelji i lokalnoj zajednici, jednako snažno poučavaju kao i udžbenik ili izravna učiteljeva/učiteljčina pouka.

Budući da se u Programu stalno naglašava da se znanje i vještine koji su potrebni za promicanje i zaštitu ljudskih prava stječu razmjenom iskustava između odraslih i djece, ali i među djecom, te da se stavovi, uvjerenja i ponašanja učvršćuju djelovanjem, savjetuje se učiteljima/učiteljicama da u svakoj aktivnosti koja traži odlučivanje ili izvođenje zaključka, predvide dovoljno vremena za razgovor ili raspravu u kojoj učenici i učenice razmjenjuju svoja mišljenja prije donošenja zajedničke odluke koja ih obvezuje na određeno ponašanje.

Upute učiteljima/učiteljicama za izbor učinkovitih strategija i metoda primjene Programa

- **Program kao okvir** – Nakon što se upoznate s Programom, razmislite gdje i kako ga možete uključiti u svoju nastavu, izvannastavne aktivnosti i druge oblike rada s učenicima i učenicama (npr. sat razrednika). Predložene aktivnosti mogu se i trebaju usklađivati s nastavnim sadržajima. Prilagođavajući ih svojim potrebama, postupno ćete doći do svog vlastitog programa poučavanja za ljudska prava.
- **Holistički ili sinergijski pristup** – Programom se promiče holistički ili sinergijski pristup učenju za ljudska prava. To znači da svaku aktivnost treba usmjeriti na razvoj spoznajne, osjećajne i ponašajne strane učenika i učenica. Osim usvajanja činjenica o ljudskim pravima, potrebno je razvijati odgovarajuće intelektualne, socijalne i druge vještine, vrijednosne stavove i obrasce ponašanja.
- **Raznolikost sadržaja i izvora učenja** – Koristite što raznovrsnije sadržaje i izvore poučavanja za ljudska prava (udžbenici, priručnici, dječja literatura i časopisi, novine, stripovi, fotografije, crteži, plakati, poster, filmovi, video-igrice itd.). Time ćete učenike i učenice naviknuti da tragaju za odgovorima i da budu otvoreni prema različitim stajalištima, što je temelj za donošenje znalačkih i neovisnih prosudbi.
- **Postupnost** – Rad na Programu započnite jednostavnim aktivnostima koje su bliske svima ili većini učenika i učenica, a nakon toga ih postupno uvodite u probleme lokalne zajednice, domovine i svijeta. Omogućite im da najprije upoznaju sebe i njima bliske osobe. Razgovore i rasprave usmjerite na pojedinca i njegov odnos s drugima, a tek onda na stajalište grupe.
- **Aktivne, iskustvene i istraživačke metode učenja** – Primjenjujte aktivne, iskustvene i istraživačke metode poučavanja i učenja, jer se njima na najbolji način priprema učenika/učenicu za znalačko, aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskoj zajednici. S tim u svezi:
 - organizirajte što češće raznovrsne igre, simulacije, igre uloga, “oluju ideja”, igre asocijacije, intervjue, kvizove; uključite ih u humanitarne i druge akcije u lokalnoj zajednici; pomognite im da organiziraju kampanje i pišu protestna pisma; omogućite im da svoje radove predstave na izložbama, u školskim ili lokalnim glasilima; potičite učenike i učenice da koriste izvore za učenje izvan škole; poučite ih kako analizirati tekstove i dokumente, kako koristiti fotografije, stripove, karikature, novinske članke, video zapise itd., kako se baviti pojedinačnim slučajevima, kako učiti rješavajući probleme;
 - omogućite učenicima i učenicama da razmjenjuju mišljenja i poučavaju jedni druge radom u paru, ili u većim ili manjim grupama;

- postavite u učionicu kutiju u koji učenici i učenice u svako doba mogu ubaciti svoj prijedlog teme za razgovor ili raspravu, osobito kad ih tišti neki problem koji sami ne mogu riješiti;
 - oslobodite se redova klupa koji prisiljavaju učenike i učenice da međusobno komuniciraju gledajući jedni drugima u potiljak, i koristite što više razgovor u krugu, koji, osim što rješava taj problem, potiče na sudjelovanje čak i povučeniye učenike/ učenice;
 - koristite kad god možete tehniku “oluje ideja” koja obuhvaća prikupljanje, klasificiranje, selekcioniranje i izdvajanje najprihvatljivijih ideja;
 - potičite učenike i učenice na razgovor i raspravu; naučite ih što znači iznijeti vlastito mišljenje, aktivno slušati druge i valjanim argumentima braniti određeno stajalište; u raspravama koristite tzv. čarobni mikrofon (bilo koji manji predmet, npr. olovku), koji disciplinira sugovornike/sugovornice: uči ih jezgrovitom izlaganju, strpljivosti i pozornom slušanju drugoga;
 - provodite što češće zadatke koji traže kreativno pisanje i, općenito, pismene tematske radove kao podlogu za razgovor i raspravu; kombinirajte pismene radove s crtežima, osobito u radu s mlađim učenicima i učenicama;
 - potičite učenike i učenice da predlažu, planiraju i provode istraživačke projekte u suradnji sa starijim učenicima/učenicama, učiteljima/učiteljicama, roditeljima, lokalnim nevladinim udrugama, medijima itd.
- **Sloboda izražavanja** – Osigurajte da učenici i učenice slobodno iznose svoje mišljenje. Dajte im do znanja da je svako njihovo pitanje, primjedba ili prijedlog dobrodošlo i da pridonosi kvaliteti rada u razredu. Uvjerite ih da je sudjelovanje u raspravi te iznošenje i obrazlaganje vlastitog mišljenja, kao i uzajamno poštivanje mišljenja sugovornika/sugovornica jednako važno, ako ne i važnije, od točnosti odgovora. Potičite rasprave u manjim grupama koje traže aktivno sudjelovanje svih. Pomozite im da usvoje najvažnija pravila razredne rasprave: a) svatko ima pravo iznijeti svoje mišljenje; b) nikoga se ne prisiljava na iznošenje mišljenja; c) ismijavanje i podcjenjivanje sugovornika/sugovornice nije dopušteno i d) rasprava treba voditi zajedničkom rješenju koje obvezuje sve učenike i učenice.
 - **Prava i odgovornosti** – Osim slobodnog iznošenja mišljenja, potičite pregovore, dogovore i izvođenje zajedničkih zaključaka. Omogućite učenicima i učenicama da preuzimaju inicijativu, ali i da se drže dogovora. Jačajte individualnu i kolektivnu odgovornost za uspjeh svakog/svake učenika/učenice posebno i razreda u cjelini. Pokažite im svojim primjerom što znači snositi odgovornost za dobrobit grupe.
 - **Samopoštovanje i poštovanje razlika** – Kako je razumijevanje, priznanje i poštovanje sebe i drugih temelj života u demokratskoj zajednici, u radu stavite naglasak na one aktivnosti koje potiču razvoj samopoštovanja i sigurnosti u sebe, kao i poštovanja drugih. Na taj ćete način privikavati učenike i učenice da različitosti vide kao bogatstvo a ne kao problem. Poučite ih kako analizirati i tumačiti kulturna obilježja pojedinih grupa (od obitelji do naroda i regija), kako pronalaziti sličnosti i razlike među grupama (liste kulturnih oznaka); potičite ih na igranje uloga i simulaciju kulturnog kontakta između predstavnika različitih kulturnih grupa; organizirajte posjete etnografskom muzeju ili zbirci s ciljem upoznavanja lokalne i/ili nacionalne kulture; bavite se tiskom za djecu i mladež radi utvrđivanja obilježja

njihove kulture; obilježavajte blagdane i praznike nacionalnih manjina i drugih kultura, ali i međunarodno priznate dane.

- **Demokratsko ozračje** – Osigurajte da učenici i učenice uče u demokratskom okruženju u kojemu se potvrđuje dostojanstvo svake osobe, slijede zajednička pravila ponašanja, poštuju razlike i skrbi o drugima. Aktivno i odgovorno građanstvo rezultat je učenja i socijalizacije u okvirima demokratski organizirane i vođene škole. Njeguajte pristup koji kod učenika i učenica učvršćuje uvjerenje da demokracija ovisi o znanju, djelovanju i odgovornosti svakog pojedinca. Organizirajte barem dva puta godišnje “Dan (ili sat) otvorenih pitanja učiteljici” (tko je ona, što voli, što ne voli, što misli o pojedinim učenicima, sl.);
- **Osjećaj zajedništva** – Radom u timu i suradničkim učenjem razvijajte kod učenika i učenica osjećaj zajedništva i pripadnosti razredu i školi. Istinsko zajedništvo javlja se kao rezultat osjećaja osobne slobode i vrijednosti, međuovisnosti i sigurnosti.

Mirno rješavanje sukoba – S učenicima i učenicama razradite pravila i postupke mirnog rješavanja sukoba koji obvezuju sve. Usmjerite svoju pozornost i na sljedeće savjete:

- vježbajte tehniku mirnog rješavanja sukoba na konkretnim primjerima, izmislite igrokaz ili predstavu s lutkama o tome što se događa u sukobima (između djece, djece i roditelja, djece i učitelja/učiteljice itd.) i pri tome poštujujte dječje osjećaje koji oni prenose na lutke;
 - u slučaju sukoba između dvoje/dvije učenika/učenice ili dviju grupa organizirajte “mirovnu konferenciju” kao igru uloga u kojoj i vi i učenici/učenice imate jasne uloge; naviknite ih da ne osuđuju sukobljene strane nego da ustrajavaju na primjeni tehnika mirnog rješavanja sukoba koje vode do zajedničkog rješenja;
 - povremeno proglasite “Dan bez sukoba” u kojemu se dogovorenim znakom (npr. dignuta ruka) upozorava na pojavu sukoba i obvezu sukobljenih strana na mirno rješavanje;
 - pokrenite višegodišnji projekt usmjeren učvršćivanju mira; odredite naziv, zadatke, nositelje, vrijeme provođenja, potrebna sredstva i potencijalne donatore, postupke primjene, način izvještavanja i širenja informacija o rezultatima;
 - osobitu pozornost usmjerite na sukobe među djecom koji polaze od nacionalne ili etničke pripadnosti; razmjenom mišljenja i stavova o drugima osvještavajte i otklanjajte prebrze generalizacije, stereotype i predrasude o pripadnicima manjinskih i većinske grupe, koji su polazišta netrpeljivosti među ljudima; analizirajte stavove prije i poslije takvih sukoba, tražite rasne, etničke i rodne stereotype u dječjoj literaturi, vizualnim porukama i reklamama; propitujte stavove i ponašanje svojih učenika i učenica metodom simulacije sukoba i sl.
- **Suradnja s roditeljima i lokalnom zajednicom** – Uključite roditelje i ostale članove zajednice u školski život. Pozovite lokalne stručnjake, predstavnike nevladinih organizacija i sl. udruge na razredne rasprave. Potičite učenike i učenice da sami predlažu goste, organiziraju njihov dolazak i pripremaju pitanja za rasprave. Savjetujte ih kako organizirati intervju, voditi bilješke i pisati izvještaj. Pripremite ih na poteškoće do kojih dolazi kad odrasli nisu spremni prihvatiti djecu kao ravnopravne sugovornike. Savjetujte ih da racijama, na dopisivanje s drugim školama u zemlji i svijetu.

F2. Osiguranje kvalitete

F2.1. Praćenje i vrednovanje

Ostvarivanje ciljeva i zadataka u obrazovanju za ljudska prava ovisi i o pristupu koji se odabere za utvrđivanje uspješnosti primjene programa. Klasičan pristup ispitivanja uspješnosti u svim nastavnim predmetima jest vrednovanje količine znanja učenika/učenice, pri čemu se primjenjuju ili zadaci objektivnog tipa ili testovi, a čitav postupak završava utvrđivanjem numeričke ocjene. Iako ponašanje učenika i učenica, osobito njihovi međusobni odnosi, realno utječe na opću sliku koju učitelj/učiteljica ima o pojedinom djetetu, ono formalno ne ulazi u sadržaj ocjene. Stoga se u takvom sustavu vrednovanja ni ne očekuje od učitelja/učiteljice da promatra svoje ponašanje u razredu niti da osvještava kako ono utječe na uspjeh, odnosno neuspjeh učenika i učenica. Čak i kad to ne želi, učitelj/učiteljica naprosto mora svu pozornost usmjeriti na količinu usvojenih informacija, što se pogrešno naziva “znanjem učenika/učenice”, jer je to, nažalost, jedino što legitimira njegov/njen rad.

Usprkos opće prihvaćenosti ocjenjivanja, među stručnjacima se i danas vodi rasprava oko dva sljedeća pitanja: a) treba li znanje učenika/učenica mjeriti prema nekim unaprijed određenim standardima ili kriterijima, ili prema nekom njegovom/njenom početnom stanju u procesu učenja i mogućnostima, i b) što treba ocjenjivati i što je najvažnije za stjecanje opće slike uspješnosti učenika/učenice. Ako se polazi od shvaćanja da djeca trebaju zadovoljiti neke unaprijed zadane standarde ili kriterije znanja, učitelj/učiteljica iskazuje njegovu uspješnost nekom od dogovorenih brojčanih pokazatelja (npr. brojevima od jedan do pet, jedan do deset, ili jednostavno riječima čije je značenje unaprijed određeno: veoma uspješno, uspješno, donekle uspješno, neuspješno).

No suvremena škola ističe potrebu ostvarivanja i drugih ciljeva, kao što su, primjerice, razvoj moralnog rezoniranja, socijalnih vještina, interkulturalne kompetencije i snošljivosti; razumijevanje i poštivanje drugih naroda, etničkih grupa ili kultura te osoba s posebnim potrebama, kao i razvoj aktivnog i odgovornog građanskog ponašanja itd. I dok se poznavanje činjenica i stupanj informiranosti učenika i učenica može relativno lako, pismeno ili usmeno, provjeravati i bodovati numeričkom ocjenom, vrednovanje pravednosti, snošljivosti, ili odgovornog sudjelovanja u demokratskom odlučivanju, otvorenosti na izazove i sl., znatno je teže pratiti, a još teže ocjenjivati na klasičan način. Ti ciljevi, naime, uglavnom pripadaju vrijednosnom ili ponašajnom području koji su do danas ostali zapostavljeni u klasičnom modelu škole.

Ti ciljevi zauzimaju središnje mjesto u sklopu humane, otvorene i demokratske škole okrenute djetetu. Uz modele takve škole često se vezuju pojmovi “pedagogija uspjeha za sve”, “didaktički ugovor” i samovrednovanje ili samoocjenjivanje.

Pedagogija uspjeha za sve

Neke alternativne škole odavno djeluju u skladu s tzv. “pedagogijom uspjeha za sve”. U njima nema ponavljanja razreda, kognitivni razvoj učenika i učenica se ne zapostavlja, ali se na njega gleda samo kao na dio cjelokupnog učenja za život. Prvenstvo u učenju ima cjelovit doživljaj učenika/učenice, osobito njegov/njen emocionalni, socijalni i moralni razvoj.

Razred se shvaća kao socijalni organizam koji se mijenja i razvija zahvaljujući razlikama među učenicama. Razlike se poštuju i njeguju, jer su važne za život razrednog kolektiva. Iako se ne moramo složiti sa svim postavkama alternativnog modela školovanja, opisani pristup praćenju i ocjenjivanju svakako je koristan i za javne škole, osobito u razrednoj nastavi.

Didaktički ugovor

Posljednjih godina u svijetu se, umjesto numeričkog ocjenjiva, u prve dvije do četiri godine obveznog školovanja sve više uvodi model otvorenog, analitičkog i individualiziranog praćenja i ocjenjivanja. Učitelj/učiteljica prati ponašanje svakog/svake učenika/učenicu u određenim pedagoškim situacijama i, u skladu s tim, izrađuje pojedine pedagoške scenarije. Sudjelovanje učenika u tim scenarijima odvija se prema tzv. "didaktičkom ugovoru", tj. pedagoškom rješenju u sklopu kojega se razvija svijest učenika i učenica o odgojno-obrazovnim ciljevima, postupcima i rezultatima. Ako je to potrebno, i roditelji se uključuju u donošenje takvog ugovora.

Samovrednovanje ili samoocjenjivanje

Sastavni dio humane škole je i učeničko samovrednovanje, odnosno samoocjenjivanje. U nižim razredima osnovne škole, učitelj/učiteljica može pripremiti zidne plakate s imenima učenika i učenica na koje oni dnevno ili tjedno bilježe ostvarenje svojih zadataka (npr. pročitane knjige ili priče, provedeni projekti, sudjelovanje u mirnom rješavanju sukoba, zadovoljstvo ili nezadovoljstvo događajima u razredu i svojim ponašanjem itd.). U nekim razredima učenici i učenice svaki dan prije odlaska kući uz svoje ime stavljaju crvenu, crveno-crnu ili crnu točku kojima označavaju stupanj zadovoljstva, odnosno nezadovoljstva svojim ponašanjem. Kriteriji se prethodno zajednički dogovore (npr. crna točka za više od jedne opomene zbog neprihvatljivog ponašanja i sl.). Ako se organizira, primjerice, "mjesec prijateljstva", "mjesec skrbi o invalidima", "mjesec sudjelovanja u odlučivanju", "mjesec skrbi za školski okoliš" itd., učenici i učenice mogu, uz svoje ime, stavljati i neke druge dogovorene znakove (npr. **L J K**; boje, riječi i sl.) kao oblik samovrednovanja.

F.2.2. Posebne upute za vrednovanje i samovrednovanje u radu na Programu

Budući da su, osim razumijevanja pojmova i njihove odgovarajuće primjene, uvjerenja, stavovi i ponašanja središnji ciljevi obrazovanja za ljudska prava, klasičan pristup vrednovanju učenika i učenica ovdje treba svesti na najmanju moguću mjeru. Stečena znanja i vještine imaju smisla samo ako utječu na promjenu stavova i ponašanja. Stoga je ovdje važnije promatrati ponašanje svakog pojedinog/pojedine učenika/učenicu i bilježiti rezultate opažanja prema temeljnim ciljevima Programa:

- **odnos prema sebi** (otvoren/otvorena, svjestan/svjesna svojih prava, samokritičan/samokritična, dobro zastupa svoje stavove, rado priča o sebi i razmjenjuje svoja iskustva s drugima, siguran/sigurna u sebe itd.);
- **odnos prema drugima** (rado se druži i surađuje s drugima, njeguje prijateljstvo, štiti dostojanstvo drugih, otvoren/otvorena na razlike, poštuje tuđe mišljenje, pažljivo sluša druge, snošljiv/snošljiva, empatičan/empatična, osjetljiv/osjetljiva na nepravdu, zastupa slabije, dobro se uklapa u rad svake grupe itd.);

- **odnos prema razrednoj i školskoj zajednici** (poznaje demokratski postupak; aktivno sudjeluje u odlučivanju, svjestan/svjesna svojih odgovornosti, prilagođen/prilagođena timskom radu, pridržava se zajedničkih dogovora, prosuđuje svoje i tuđe ponašanje prema interesima i potrebama grupe i sl.);
- **mirno rješavanje sukoba** (poznaje neke najvažnije tehnike mirnog rješavanja sukoba, ustrajava na primjeni tih tehnika u razredu, spreman/spremna saslušati drugu stranu, ne nameće svoja rješenja, zalaže se za pronalaženje rješenja koje zadovoljava obje strane, slijedi dogovoreno itd.);
- **odnos prema okolišu i prihvaćanje globalne perspektive** (poznaje najvažnije probleme okoliša i mjere zaštite, poštuje i primjenjuje odgovarajuća pravila ponašanja, spreman/spremna svoje ponašanje i ponašanje drugih promatrati i vrednovati u sklopu globalne i budućnosti okrenute perspektive itd.).

Već je rečeno da ostvarivanje ciljeva Programa u velikoj mjeri ovisi o kakvoći razrednog ozračja, koje je izravno povezano s ponašanjem učitelja/učiteljice. U svezi s tim učiteljima i učiteljicama se daju sljedeći savjeti:

1. U radu s učenicima pokušajte biti što više suradnik u njihovu razvoju, a što manje tumač njihovih stavova i poučavatelj istina. Dopustite im da slobodno istražuju, otkrivaju, kritiziraju. Omogućite im, također, da saznaju što više o vama, o tome što volite i ne volite, što držite najvažnijim u životu, što vama znače različiti predmeti, osobe i događaji u životu, kako se odnosite prema njihovim stavovima, onome što oni cijene i žele itd. Budite otvoreni prema njima. Dopustite im prigovor, kritiku i savjet kao nadopunu vašeg rada. Neka vam razgovori s njima budu način na koji ćete provjeriti svoje ponašanje, svoja očekivanja, ali i svoju sliku o sebi. Ukratko: *dopustite im, kad god možete, da oni vas uče*. To će njima biti znak da ih poštuju, da vam je njihovo mišljenje dragocjeno i da ono utječe na vaše ponašanje, što je siguran način da kod njih potaknete razvoj osjećaja sigurnosti i preuzimanja osobne odgovornosti u životu.
2. Budite otvoreni prema sebi, jer samo tako možete poticati otvorenost svojih učenika i učenica. Odvojite vremena za razmišljanje o sebi, o tome kakvi jeste i čemu težite, o svom poslu, odgovornosti, odnosu prema učenicima/učenicama, kolegama u školi, upravi škole i sl. Neka vam u tome pomognu sljedeća pitanja:
 - Kakva sam ja osoba? Do čega mi je stalo u život? Što nikako ne podnosim?
 - Kako se odnosim prema članovima svoje obitelji?
 - Kako se odnosim prema kolegama na poslu?
 - Kako se odnosim prema osobama koje su mi nadređene (ravnatelju/ravnateljici, savjetnicima/savjetnicama, prosvjetnim inspektorima)?
 - Kako reagiram na nepravdu, pohvalu, klevetu?
 - Nastojim li pod svaku cijenu biti prvi/prva?
 - Držim li do svog dostojanstva? Kako ga štitim kad mi je ugroženo?
 - Jesam li uspio/uspjela ostvariti svoje najvažnije životne ciljeve?
 - Imam li povjerenja u sebe, nastojim li svoje probleme najprije riješiti sam/sama? Ako ne, na koga se oslanjam?
 - Jesam li otvoren/otvorena prema drugima, pokazujem li drugima svoje osjećaje, nježnost i ljubav?

- Jesam li otvoren/otvorena prema drugačijim stavovima? Poštujem li mišljenja drugih?
- Držim li da svi ljudi trebaju imati ista prava kao i ja bez obzira na rasu, spol, vjeru, nacionalnu pripadnost, socio-ekonomski status? Jesam li sklon/sklona rasnim, nacionalnim, etničkim, religijskim, rodnim i sl. predrasudama?
- Što je smisao i vrijednost moga zanimanja? Volim li to što radim?
- Brinem li se o svom stručnom napredovanju? Koliko vremena trošim na to?
- Što mislim o svojim učenicima i učenicama? Poklanjam li svima jednaku pozornost?
- Jesam li otvoren/otvorena prema svim učenicima jednako? Koga najviše prozivam; koga najviše hvalim; koga zapostavljam?
- Vrednujem li svoje učenike i učenice objektivno i nepristrano? Što tražim od njih?
- Jesu li moji stavovi prema učenicima i drugima pod utjecajem stereotipa i predrasuda? Ako jesu, jesam li ih se spreman/spremna osloboditi?

3. Nakon svake aktivnosti odvojite nekoliko trenutaka za provjeru uspješnosti vašeg rada. Neka vam sljedeća pitanja posluže kao podsjetnik:

Aspekti nastave

Pitanja

Priprema	Je li moja priprema bila kvalitetna? Kako to znam?
Ciljevi i zadaci	Jesu li ostvareni predviđeni ciljevi i zadaci? Kako to znam?
Sadržaj	Je li tema pobudila interes razreda? Kako to znam?
Nastavne metode	Jesu li metode bile primjerene načelu aktivnog i iskustvenog učenja? Kako to znam?
Odnosi u razredu	Je li aktivnost pridonijela stvaranju povoljnog razrednog ozračja? Kako to znam?

4. Učenicima dajte priliku da postanu sudionici u vrednovanju i praćenju nastave kako bi razvili svijest o osobnoj odgovornosti za svoj uspjeh, uspjeh svojih školskih kolega, vaš rad i rad cijele škole. Neka vam sljedeće upute pomognu u tome:

- Ovisno o predmetu u sklopu kojega ostvarujete ciljeve obrazovanja za ljudska prava, predvidite što više aktivnosti koje ne nose ocjenu. Ako je riječ o pismenim radovima, potaknite učenike da ih međusobno pregledavaju i komentiraju. Odredite neko mjesto u razredu kao "spremište" radova koje svatko u svakom trenutku može pregledavati.
- Ne ocjenjujte prvu verziju učeničkih pismenih radova, osobito ako je riječ o izvještajima istraživačkog projekta. Dajte im vremena da svoj rad više puta pregledaju i isprave prije konačne ocjene, ako je ona uopće potrebna, i budite im pri ruci tijekom unošenja ispravaka.
- Kad ocjenjujete, u zajedničkom razgovoru provjerite jesu li učenicima i učenicama jasni kriteriji vašeg ocjenjivanja. Kad mijenjate kriterije, najavite učenicima promjenu i objasnite im razloge.
- Uvedite praksu samovrednovanja i međusobnog vrednovanja, uz obvezu obrazlaganja kriterija. Isto tako, redovito omogućite učenicima i učenicama da komentiraju i vrednuju vaš rad.
- Ne obavještavajte roditelje samo onda kad im dijete ne ispuni školske obveze. Umjesto toga, barem dva puta godišnje pismeno ih obavijestite o njegovu uspjehu.
- Budite pozitivno usmjereni. U poučavanju se vodite uspjehom, a ne neuspjehom učenika i učenica. Svaki put kad netko od njih uspije (promjeni svoje ponašanje, bolje nauči, dobro

suraduje u timu itd.), dajte mu do znanja da vas to istinski veseli. Preokrenite kod nas uobičajenu kritiku: "To nije baš dobro! Od deset riječi, pet si napisao/napisala pogrešno!", u pohvalu: "Dobro je, od deset riječi pet si napisao/napisala točno!"

Uvid u postignuća učenika i učenica u obrazovanju za ljudska prava prema ciljevima Programa može se dobiti na temelju individualnog razgovora, pisanog izvještaja (npr. istraživačkog projekta), odgovora na pitanja iz radnih materijala ili posebno izrađenih evaluacijskih materijala (npr. *check-liste* osobina, skale sudova i sl.), promatranja učenikova rada u paru ili grupi, odnosno njegova/njena sudjelovanja u razgovorima i raspravama u razredu itd. Učitelj/učiteljica može, primjerice, pratiti razvoj otvorenosti prema drugačijim stavovima, suradnje među učenicima i razvoj interkulturalne osjetljivosti primjenom metoda igranja uloga, simulacije, timskog istraživanja, razgovora i rasprave.

U sklopu cjeline "Mirno rješavanje sukoba", stariji učenici mogu, primjerice, voditi dnevnik o svojim sukobima s drugima i načinima njihova rješavanja prema sljedećem obrascu:

Moj dnevnik **Kako ja rješavam sukobe**

1. Datum
2. Što se dogodilo?
3. Tko je sudjelovao u sukobu?
4. Kako sam se osjećao/osjećala?
5. Tko je riješio sukob?
6. Kako je sukob riješen?
7. Jesam li bio/bila zadovoljan/zadovoljna rješenjem?
8. Kako sam se osjećao/osjećala kad je sukob bio riješen?
9. Što sam učinio/učinila nakon toga?

Učenici i učenice prvog i drugog razreda mogu, uz pomoć učitelja/učiteljice, voditi jednostavniji dnevnik, primjerice, da krajem svakog tjedna ispunjavaju predloženi obrazac:

<i>Sukob koji se dogodio</i>	<i>Kako sam se osjećao/osjećala?</i>	<i>Kako je sukob završio?</i>	<i>Kako sam se osjećao/osjećala poslije?</i>
------------------------------	--------------------------------------	-------------------------------	--

U prvi stupac učenik/učenica upisuje s kim se i zašto sukobio/sukobila (npr. svađa s roditeljima zbog domaće zadaće), u drugi crta određeni lik kojim izražava svoje osjećaje (tužan, ljutit i sl.), u treći upisuje kako je sukob završio (dogovor, plač i sl.), a u četvrti ponovno crta određeni lik.

Nakon određenog vremena (npr. jednog polugodišta), učenici i učenice mogu izvještavati o promjenama koje su primijetili u svom ponašanju, a koje su rezultat učenja tehnika mirnog rješavanja sukoba u školi. Ti izvještaji mogu poslužiti učitelju/učiteljici kao pokazatelj uspješnosti rada u ovom dijelu Programa.

F.2.3. Instrument za samovrednovanje i osiguranje kvalitete u obrazovanju za ljudska prava (SOK)

Usprkos tome što je učitelj/učiteljica najvažniji čimbenik ostvarivanja ciljeva obrazovanja za ljudska prava, promjene stavova i ponašanja učenika i učenica prema temeljnim načelima ljudskih prava i sloboda, moguće je postići samo ako je učiteljevo/učiteljičino djelovanje dio sveukupnih nastojanja škole. U skladu s tim vrednovanje učenika i učenica u tom području ima smisla samo ako je ono sastavni dio vrednovanja sustava osiguranja kvalitete u obrazovanju za ljudska prava.

U središtu tog sustava nalazi se škola koja samostalno određuje svoje odgojno-obrazovne prioritete te razvojne politike, planove, strategije, mjere i instrumente. Takva škola moguća je samo u dobro vođenom decentraliziranom sustavu, u kojemu središnje prosvjetne vlasti određuju opće prioritete, opće smjernice za izradu kurikuluma i opće standarde ili kriterije kvalitete odgoja i obrazovanja, a školama se ostavlja sloboda u izboru načina na koji će to osigurati u kontekstu svojih posebnih potreba. Škole tu slobodu koriste tako da u proces odlučivanja uključuje sve one koji su izravno zainteresirani za kvalitetu odgoja i obrazovanja: učitelje/učiteljice, učenike/učenice, roditelje, predstavnike lokalne zajednice i predstavnike svijeta rada.

Samostalnost škole i suradnja svih čimbenika njena djelovanja i razvoja, osobito su važni u području obrazovanja za ljudska prava. U skladu s tim najvažnijim postaje pitanje "Osigurava li i kako moja škola kvalitetno poučavanje i učenje za ljudska prava?" ili, drugim riječima, "Jesu li uvjeti potrebni za osiguranje kvalitete u obrazovanju za ljudska prava prisutni u mojoj školi?"

Instrumentom za osiguranje kvalitete u obrazovanju za ljudska prava nastoji se doći do odgovora na to pitanje. On je prvenstveno namijenjen učiteljima/učiteljicama za samovrednovanje njihove i, općenito, školske prakse, ali bi se s njim svakako trebali upoznati stariji učenici i učenice, roditelji i predstavnici lokalne zajednice, kako bi znalački promicali promjene u tom području.

Instrument čine tri stupca. U prvom stupcu nalazi se deset indikatora ili područja kojima treba posvetiti pozornost prilikom samovrednovanja. U drugom stupcu određuje se *što se*, u sklopu svakog pojedinog indikatora, treba vrednovati, a u trećemu su smještene skale procjene od 1 do 4 za svaki indikator. Zaokruživanjem određenog broja procjenjuje se stupanj zastupljenosti ili razvijenosti svih dimenzija nekog indikatora prema sljedećem obrascu:

- 1 = *potpuno odsustvo svih dimenzija*
- 2 = *tek se nazire razvoj nekih dimenzija*
- 3 = *većina dimenzija donekle razvijena*
- 4 = *u potpunosti razvijene sve dimenzije*

Kad su unesene procjene za sve indikatore, zaokruženi brojevi mogu se spojiti, čime se dobiva tzv. *profil škole u osiguranju kvalitete obrazovanja za ljudska prava*. Moguće je, također izračunati srednju vrijednost za osiguranje kvalitete tako da se zaokruženi brojevi na skalam zbroje i podijele s brojem indikatora.

Podaci za samoevaluaciju mogu se dobiti na više načina: razgovorom s kolegama/kolegicama, učenicima/učenicama, ravnateljem/ravnateljicom, roditeljima, predstavnicima lokalne zajednice i dr.; analizom školske dokumentacije (statuta, planova rada i sl.) i re-sursa (knjižnica, kompjutorska oprema te druga sredstva i pomagala i sl.); promatranjem ponašanjem pojedinog učenika ili cijelog razreda tijekom nastave i odmora; snimanjem nastave video-kamerom; upitnicima i sl.

Rezultati samoevaluacije dostave se svim zainteresiranima, uključujući središnje prosvjetne vlasti, i/ili se objave na web-stranici škole, kako bi se kroz raspravu izdvojili učinkovitiji modeli pripremanja učenika i učenica za zaštitu i promicanje ljudskih prava u školi.

OLJP - obrazovanje za ljudska prava

INDIKATORI Koja područja promatrati?	DIMENZIJE Što vrednovati?	PROCJENA
Indikator br. 1: <i>Prioriteti i razvojni plan škole</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Načelo prava i odgovornosti utvrđeno je statutom škole • Škola djeluje prema prioritnim ciljevima i planu razvoja koji se donose u skladu s nacionalnom razvojnom politikom i potrebama lokalne zajednice u odgoju i obrazovanju • OLJP je jedan od prioriteta razvojnog plana škole • Škola ima razrađen plan, mjere i instrumente za uvođenje i razvoj OLJP-a u svim dimenzijama školskog života 	<hr/> <p>1 2 3 4</p>
Indikator br. 2: <i>Nastavni plan i program/kurikulum</i>	<ul style="list-style-type: none"> • OLJP je određeno kao jedan od općih ciljeva nastavnog plana i programa/kurikuluma • OLJP je uključeno u zadatke svakog nastavnog predmeta • OLJP je uključeno u ciljeve i zadatke izvannastavnih aktivnosti 	<hr/> <p>1 2 3 4</p>
Indikator br. 3: <i>Proces poučavanja i učenja</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Teme i sadržaji svakog nastavnog predmeta usklađuju se s temeljnim načelima OLJP-a • U nastavi se primjenjuju metode koje potiču aktivno, iskustveno, suradničko, problemsko i istraživačko učenje • Učenici i učenice sudjeluju u određivanju ciljeva, tema, sadržaja i metoda OLJP-a 	<hr/> <p>1 2 3 4</p>

INDIKATORI Koja područja promatrati?	DIMENZIJE Što vrednovati?	PROCJENA			
Indikator br. 4: <i>Praćenje, vrednovanje i izvještavanje</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Ostvarivanje ciljeva i zadataka OLJP-a prati se i vrednuje u svim dimenzijama školskog života • Postupci praćenja i vrednovanja OLJP-a su raznoliki i transparentni • Učenici su uključeni u određivanje i primjenu postupaka praćenja i vrednovanja OLJP-a • Rezultati praćenja i vrednovanja se objavljuju na web-stranici škole, a služe kao polazište za unaprjeđenje OLJP-a 	1	2	3	4
Indikator br. 5: <i>Razredno i školsko ozračje</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Škola promiče vrijednosti ljudskih prava i odgovornosti, pravde, jednakosti, kulturne raznolikosti, suradnje, solidarnosti i nenasilja • U školi i svakom razredu osjeća se duh zajedništva te visok stupanj individualne i kolektivne odgovornosti za postignuće svakog učenika/učenice i škole u cjelini • Odnosi između učenika/učenica, učitelja/učiteljica i drugog školskog osoblja prožeti su otvorenošću, uzajamnim poštovanjem, demokračičnošću i suradnjom • Škola njeguje različitost; izrijekom se zabranjuje svaki oblik omalovažavanja i diskriminacije učenika i učenica po osnovi spola, nacionalnog/etničkog, religijskog, jezičnog ili rasnog podrijetla te učenika i učenica s posebnim potrebama; učenici i učenice sami nadziru i sudjeluju u rješavanju slučajeva isključivanja, marginaliziranja i diskriminacije • U školi se otvoreno raspravlja o kontroverzним temama • Škola ima razrađene mjere i postupke mirnog rješavanja sukoba koji su svima poznati i koji se redovito primjenjuju na svim razinama • U školi prevladava ozračje sigurnosti; primjenjuju se mjere nadzora nad nasilnim ispadima, zlouporabom droga te uživanjem alkohola i duhana 	1	2	3	4

INDIKATORI Koja područja promatrati?	DIMENZIJE Što vrednovati?	PROCJENA
Indikator br. 6: <i>Vođenje i menadžment škole</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Škola djeluje kao dobro uhodan tim; njom se upravlja na demokratski način; vodstvo i menadžment njeguju suradničke odnose sa svima • Ravnatelj/ravnateljica i školski odbor aktivno podupiru uvođenje i razvoj OLJP-a u svim dimenzijama školskog života • Škola je imenovala posebnog koordinatora za uvođenje i razvoj OLJP-a • Učenici i učenice sudjeluju u procesu donošenja odluka u školi izravno ili preko svojih predstavnika 	<div style="text-align: right; border-top: 1px solid black; margin-top: 10px;"> 1 2 3 4 </div>
Indikator br. 7: <i>Motiviranost i kompetentnost učitelja/ učiteljica</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Među učiteljima/učiteljicama postoji konsenzus i visok stupanj motiviranosti za ostvarivanje ciljeva i zadataka OLJP-a • Učitelji/učiteljice međusobno surađuju na uključivanju OLJP-a u izvedbene programe svojih nastavnih predmeta • Učitelji/učiteljice redovito unaprjeđuju svoja znanja i vještine za rad u području OLJP-a sudjelovanjem na stručnim seminarima i radionicama, korištenjem novih informacijskih tehnologija itd. 	<div style="text-align: right; border-top: 1px solid black; margin-top: 10px;"> 1 2 3 4 </div>
Indikator br. 8: <i>Resursi</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Škola raspolaže zadovoljavajućim resursima za provođenje OLJP-a, uključujući knjige i časopise, odgovarajući prostor i opremu te nove informacijsko-komunikacijske tehnologije, koji se određuju prema kriteriju sadržajne i metodičke raznolikosti • Pri odabiru resursa za OLJP, vodi se računa o nacionalnoj/etničkoj, religijskoj itd. strukturi učenika i učenica u školi • Svi resursi su dostupni svima pod istim uvjetima • Škola godišnje osigurava primjerena sredstva za potrebe stručnog usavršavanja učitelja/učiteljica i drugog stručnog osoblja u OLJP-u 	<div style="text-align: right; border-top: 1px solid black; margin-top: 10px;"> 1 2 3 4 </div>

INDIKATORI Koja područja promatrati?	DIMENZIJE Što vrednovati?	PROCJENA
Indikator br. 9: <i>Suradnja s roditeljima i lokalnom zajednicom</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Roditelji i predstavnici lokalne zajednice uključeni su u sve dimenzije školskog života • Škola surađuje s roditeljima, predstavnicima lokalne uprave i samouprave te predstavnicima civilnog društva na ostvarivanju ciljeva i zadataka OLJP-a • Škola organizira seminare i radionice za stručno usavršavanje učitelja/učiteljica u suradnji s lokalnim nevladinim organizacijama • Učenici i učenice se potiču na korištenje resursa lokalne zajednice u OLJP-u • Škola redovito izvještava roditelje i predstavnike lokalne zajednice o svojim rezultatima u području OLJP-a izravno ili putem svoje web-stranice 	<div style="text-align: right; border-top: 1px solid black; border-bottom: 1px solid black; margin-bottom: 5px;"> 1 2 3 4 </div>
Indikator br. 10: <i>Suradnja sa stručnim organizacijama i istraživačkim institucijama</i>	<ul style="list-style-type: none"> • U školi se njeguje originalnost i istraživanje • U ostvarivanju ciljeva i zadataka OLJP-a škola surađuje sa stručnim organizacijama (npr. udruge učitelja) i istraživačkim, odnosno visokoškolskim institucijama 	<div style="text-align: right; border-top: 1px solid black; border-bottom: 1px solid black; margin-bottom: 5px;"> 1 2 3 4 </div>

PRILOZI

Izvori za samoobrazovanje učitelja: izbor

- Ajduković, M. i Pečnik, N. (1994) *Nenasilno rješavanje sukoba*. Zagreb: NIP Alinea.
- Alinčić, M. (1995) Dječja prava u sustavu međunarodne zaštite prava čovjeka. *Dijete*. 2 (2), 2-6.
- All Human Beings: A Manual for Human Rights Education* (2000). Pariz: UNESCO Publishing.
- Andropoulos, G. J. i Claude, R. (ur.) (1997) *Human Rights Education for the Twenty-First Century*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Audigier, F. (1987) *Education aux droits de l'homme*. Pariz: Institut National de Recherche Pédagogique.
- Barath, A.; Matul, D. i Sabljak, Lj. (1996) *Korak po korak do oporavka: Priručnik za kreativne susrete s djecom u ratnim i poslijeratnim vremenima*. Zagreb: Tipex.
- Bašić, J.; Hudina, B.; Koller-Trbović, N. i Žižak, A. (1994) *Integralna metoda*. Zagreb: Alinea.
- Benedek, W. i Nikolova, M. (ur.) (2003) *Understanding Human Rights: Manual on Human Rights Education*. Graz: European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy (ETC).
- Božić, J.; Spajić-Vrkaš, V.; Silov, M. i Fresl-Dumančić, I. (prired.) (2000) *Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: Bibliografija radova s bilješkama*. Zagreb: Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO i Projekt Obrazovanje za mir i ljudska prava za hrvatske osnovne škole.
- Brander, P. i dr. (2004) *Kompas: Priručnik o odgoju i obrazovanju mladih za ljudska prava*. Slavonski Brod: Europski dom.
- Brochmann, H.; Lager, R.; Midttun, E. i Wall, H. (1998) *Teaching Human Rights*. Oslo: Norwegian Refugee Council.
- Buljubašić-Kuzmanović, V. (1995) *Iz straha u ljubav: Stvaralačkom energijom do bolje suradnje i razumijevanja*. Osijek: Sitograf.
- Bunčić, K.; Ivković, Đ.; Janković, J. i Penava, A. (1994) *Igrom do sebe: 102 igre za rad u grupi*. Zagreb: Alinea.
- Campbell, R. (2001) *Kako zaista voljeti svoje dijete*. Čakovec: Zrinski d.d.
- Cantwell, N. (1995) *Human Rights Begin With Children's Rights. International Standards concerning the Rights of the Child*. Defence for Children International (DCI).
- Cvetković-Lay, J. i Sekulić-Majurec, A. (1998) *Darovito je, što ću s njim*. Zagreb: Alinea.
- Čudina-Obradović, M. i Težak, D. (1995) *Mirotvorni razred: Priručnik za učitelje o mirotvornom odgoju*. Zagreb: Znamen.
- Delors, J. I dr. (1998) *Učenje: Blago u nama: Izvješće UNESCO-u Međunarodnog povjerenstva za razvoj obrazovanja za 21. stoljeće*. Zagreb: Educa.
- Djeca prije svega* (bez godine). Zagreb: UNICEF.
- Dürr, K.; Spajić-Vrkaš, V. i Ferreira Martins, I. (2002) *Učenje za demokratsko građanstvo u Europi*. Zagreb: Centar za istraživanje, izobrazbu i dokumentaciju u obrazovanju za ljudska prava i demokratsko građanstvo.
- Education for Conflict Resolution* (1997). New York: UNICEF.
- Europska konvencija o ljudskim pravima: Polazne točke za nastavnike* (2001). Strasbourg: Vijeće Europe.

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji. *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, br. 5/2002.

Flekkoy, M.G. i Kaufman, N.H. (1997) *Rights and Responsibilities in Family and Society*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Fountain, S. (1993) *It's Only Right: A Practical Guide to Learning About the Convention on the Rights of the Child*. New York: UNICEF.

Fountain, S. (1995) *Education for Development*. London: Hodder&Stoughton, UNICEF.

Glasser, W. (1994) *Kvalitetna škola*. Zagreb: Educa.

Good, P. (1993) *Kako pomoći klincima da si sami pomognu*. Zagreb: Alinea.

Gordon, T. (1996) *Škola roditeljske djelotvornosti: Provjeren način odgoja odgovorne djece ili Kako s djetetom biti prijatelj*. Zagreb: Poduzetništvo Jakić.

Hart, S. i dr. (2001) *Children's Rights in Education*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Hrabar, D. (2001) Odgoj i obrazovanje djece – pravni status djece, roditelja i škole. *Dijete i društvo*. 3 (4), 561-565.

Hammarberg, T. (1996) *Making Reality of the Rights of the Child*. Jonkoping: Radda Barnen, Swedish Save the Children.

Hentig, von H. (1997) *Humana škola: Škola mišljenja na nov način*. Zagreb: Educa.

Hopkins, S. i Winters, J. (1990) *Discover the World: Empowering Children to Value Themselves, Others and the Earth*. Philadelphia, PA: New Society Publishers.

Hrabar, D. (1995) Ombudsman i pučki pravobranitelj – zaštitnici dječjih prava. *Dijete* (Glasilo Radne skupine za prava djeteta Sabora RH). 2 (2), 7 –10.

Hrženjak, J. (1992) *Čovjek i njegove slobode u pravnoj državi*. Međunarodni i evropski dokumenti o ljudskim pravima. Zagreb: Informator.

Human Rights Here and Now: Celebrating the Universal Declaration of Human Rights (1999). New York: AIUSA.

If You Care about Children (1991). London: NSPCC (National Society for Preventing of Cruelty to Children).

It's Our Right (1990). London, UNICEF-UK, Save the Children i Oxford Development Education Unit.

Janković, J. (1994) *Sukob ili suradnja*. Zagreb: NIP Alinea.

Juul, J. (1996) *Vaše kompetentno dijete*. Zagreb: Educa.

Katz, L.G. i McLellan, D. E. (1999) *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Zagreb: Educa.

Key, E. (2000) *Stoljeće djeteta*. Zagreb: Educa.

Konvencija o pravima djeteta (2001). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

Lecomte, J.-M. (2001) *Teaching about the Holocaust in the 21st Century*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Legrand, L. (1995) *Moralna izobrazba danas*. Zagreb: Educa.

Levin L. (1996) *Human Rights: Questions and answers*. Pariz: UNESCO Publishing.

Living Together with our Differences (1995). Pariz: UNESCO.

- Ljudska prava. Osnovni međunarodni dokumenti* (1990). Zagreb: Školske novine.
- Making One World: An Education Pack on Development and Environment* (1992). Lisbon: The North-South Centre.
- Maleš, D.; Milanović, M. i Stričević, I. (2003) *Živjeti i učiti prava: odgoj za ljudska prava u sustavu predškolskog odgoja*. Zagreb: Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Maleš, D. i Stričević, I. (ur.) (2000) *Mi poznajemo i živimo svoja prava*. Zagreb: Školska knjiga i UNICEF.
- Maleš, D. i Stričević, I. (2003) *Moja prava*. Zagreb: Udruženje Djeca prva.
- Maleš, D. i Stričević, I. (1997) *Najljepše je biti dijete: Dječja prava*. Zagreb: Tipex.
- Markočić, M. (ur.) (2001) *Igrom do škole*. Zagreb: Humanitarno udruženje Djeca prva.
- Masheder, M. (1995) *Suradujmo!* Osijek: Sitograf.
- Matulović, M. (1996) *Ljudska prava: Uvod u teoriju ljudskih prava*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Milanović, M. i sur. (2001) *Skrb za dijete i poticanje ranog razvoja djeteta u RH*. Zagreb: Zrno-print.
- Milanović, M. (ur.) (1997) *Pomozimo im rasti*. Zagreb: UNICEF i Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske.
- Miljević-Ridički, R.; Maleš, D. i Rijavec, M. (1999) *Odgoj za razvoj*. Zagreb: Slap.
- Miljković, D. i Rijavec, M. (1996) *Razgovori sa zrcalom: Psihologija samopouzdanja*. Zagreb: IEP.
- Modrić, N. (1999) *Lutka vodič za razumijevanje ljudskih potreba i za rješavanje sukoba*. Zagreb: vlast. nakl.
- Mougniotte, A. (1995) *Odgajati za demokraciju*. Zagreb: Educa.
- Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava: Prvi dio: Predškolski odgoj, osnovna škola – razredna i predmetna nastava, srednja škola* (1999). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske.
- Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava* (1999). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske.
- National Standards for Civics and Government* (1997). Calabasas: Center for Civic Education.
- Novi poticaji za europsku mladež: Bijela knjiga* (2000). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Neill, S. (1994) *Neverbalna komunikacija*. Zagreb: Educa.
- Obrazovanje za tolerantnost: Pristupi, koncepcije i rješenja* (1997). Rijeka: Pedagoški fakultet, Odsjek za pedagogiju Sveučilišta u Rijeci.
- O'Brien E. L.; Greene E. i McQuoid-Mason, D. (2001) *Ljudska prava za sve: Obrazovanje za kulturu ljudskih prava*. Zagreb: Forum za slobodu odgoja.
- O'Brien E. L.; Greene E. i McQuoid-Mason, D. (2001) *Ljudska prava za sve: Priručnik za nastavnike*. Zagreb: Forum za slobodu odgoja.
- Odgoj za mir (1995). Zrno. 5 (10-11).
- Paravina, E. (1989) (ur.) *Ostvarivanje prava i potreba djeteta*. Zagreb: Savez društava 'Naša djeca' SR Hrvatske.

- Peko, A.; Janković, J.; Pašalić, M.; Španja, S. i Buljubašić-Kuzmanović, V. (2000) *Zajedno jači*. Osijek i Vukovar: PRONI centar za socijalno podučavanje.
- Pogačić, M. (1904.) O pravu djeteta. *Domaće ognjište* (Zagreb). knjiga V., sveska IV., 76-80.
- Preporuka (2002) 12 Vijeća ministara zemljama članicama o obrazovanju za demokratsko građanstvo. *Prosvjetni vjesnik*, od 11. ožujka 2003, 5 (1), 6-9.
- Prvi koraci: Priručnik o odgoju i obrazovanju za ljudska prava* (2000). Zagreb: Amnesty International Hrvatske.
- Radaković, M.; Rešković, V. i Hrženjak, J. (1999) *Vodič kroz vaša prava*. Zagreb: Centar za direktnu zaštitu ljudskih prava.
- Reardon, B. A. (1995) *Educating for Human Dignity: Learning About Rights and Responsibilities: A K-12 Teaching Resource*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Reasoner, R.W. (1982) *Building Self-Esteem: Teacher's Guide and Classroom Materials: Elementary Edition*. Palo Alto: Consulting Psychology Press.
- Richman, N. (1994) *Komuniciranje s djecom: Kako pomoći djetetu kada je u nevolji*. Zagreb: Dobrobit.
- Rijavec, M. (1997) *Čuda se ipak događaju: Psihologija pozitivnog mišljenja*. Zagreb: IEP.
- Shapiro, L. (1998) *Kako razviti emocionalnu inteligenciju djece*. Zagreb, Mozaik knjiga
- Silov, M. (1991) *Odgoj za ljudska prava u osnovnoj školi*. Zbornik radova. Zagreb: Institut za pedagoški istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Skok, d. (ur.) (1990) *Ljudska prava – osnovni međunarodni dokumenti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Spajić-Vrkaš, V. (2002) *Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo u Hrvatskoj: Izvješće*. Zagreb: Centar za istraživanje, izobrazbu i dokumentaciju u obrazovanju za ljudska prava i demokratsko građanstvo.
- Spajić-Vrkaš, V. (ur.) (2001) *Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: Zbirka međunarodnih i domaćih dokumenata*. Zagreb: Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO i Projekt Obrazovanje za mir i ljudska prava za hrvatske osnovne škole.
- Spajić-Vrkaš, V.; Kukoč, M.; Bašić, S. (2001) *Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju. Interdisciplinarni rječnik*. Zagreb: Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO i Projekt Obrazovanje za mir i ljudska prava za hrvatske osnovne škole.
- Suntinger, W. i Weber, B. (1993) *Alle Menschenrechte für alle: Informationen zur Menschenrechten und Menschenrechts-bildung*. Beč: Ludwig Boltzmann Institut für Menschenrechte.
- Svijet dostojan djece*. Službeni zaključni dokument Posebnog zasjedanja o djeci Opće skupštine Ujedinjenih naroda (2002). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- The Bells of Freedom: With Resource Materials for facilitators of Non-Formal Education and 24 Human Rights Echo Sessions* (1996). Addis Ababa: Action Professionals' Association for the People.
- The Human Rights Education Handbook: Effective Practices for Learning, Action and Change*. HRUSA (<http://www.hrusa.org/hrmaterials/hreduseries/hrhandbook1/>)
- Tibbitts, F. (1997) *Evaluation in the Human Rights Education Field: Getting Started*. The Hague: Netherlands Helsinki Committee.
- Torney-Purta, J.; Schwille, J. i Amadeo, J.-A. (1999) *Civic Education Across Countries: Twenty-four National Case Studies from the IEA Civic Education Project*. Amsterdam: International Association for Evaluation of Educational Achievement.

- Uzelac, M. (1997) *Za damire i nemire: Vrata prema nenasilju*. Zagreb: Mali korak – Centar za kulturu mira i nenasilja.
- Uzelac, M. (2001) *Za Svemire: Peaceful Conflict Resolution Guide for Primary and Secondary Schools*. Zagreb: Mali korak.
- Uzelac, M.; Bognar, L. i Bagić, A. (1994) *Budimo prijatelji*. Zagreb: Slon.
- Vidačak, I.; Spajić-Vrkaš, V. i Božić, J. (2000) *Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: Međunarodni adresar*. Zagreb: Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO i Projekt Obrazovanje za mir i ljudska prava za hrvatske osnovne škole.
- Vučinić, N.; V. Spajić-Vrkaš i S. Bjeković (ur.) (2003) *Ljudska prava za nepravnike*. Podgorica: Centar za ljudska prava Univerziteta Crne Gore i Zagreb: Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Vuleta, B. i Anić, R. (1999) *Na putu mira*. Split: Franjevački institut za kulturu mira.
- Zarevski, P. (ur.) (2000) *Učitelji za učitelje: Primjeri provedbe načela aktivne/efikasne škole*. Zagreb: IEP.
- Weinbrenner, P. i Fritzsche, P.K. (1993) *Teaching Human Rights: Suggestions for Teaching Guidelines*. Bonn: German Commission for UNESCO i Braunschweig: Georg-Eckert-Institute for International Textbook Research.
- Wintersteiner, W.; Spajić-Vrkaš, V. i Teutsch, R. (ur.) (2003) *Peace Education in Europe: Visions and Experiences*. Münster/New York/München Berlin: Waxmann.

Opća deklaracija o ljudskim pravima

Ujedinjeni narodi, 1948.

(*Pojednostavnjeni tekst*)

Svako ljudsko biće:

- Članak 1.** – rađa se slobodno i prema njemu se treba odnositi u skladu s tim;
- Članak 2.** – ima jednaka prava bez obzira na razlike u pogledu jezika, spola, boje kože, vjere, nacionalnosti, imovine;
- Članak 3.** – ima pravo na život, slobodu i osobnu sigurnost;
- Članak 4.** – ima pravo na slobodu od ropstva;
- Članak 5.** – ima pravo na slobodu od mučenja ili okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupka ili kazne;
- Članak 6.** – ima pravo da ga se pred zakonom priznaje kao osobu;
- Članak 7.** – ima pravo na jednakost pred zakonom;
- Članak 8.** – ima pravo na sudsku zaštitu ako su mu prava ugrožena;
- Članak 9.** – ima pravo ne biti podvrgnuto samovoljnom uhićenju, zatvoru ili progonu;
- Članak 10.** – ima pravo na pošteno suđenje;
- Članak 11.** – ima pravo da ga se smatra nevinim dok mu se ne dokaže krivica;
- Članak 12.** – ima pravo na privatnost;
- Članak 13.** – ima pravo na slobodu kretanja i izlaska iz svake zemlje te ulaska u svoju zemlju;
- Članak 14.** – ima pravo, pred progonom, dobiti utočište u drugoj zemlji;
- Članak 15.** – ima pravo na državljanstvo;
- Članak 16.** – ima pravo na izbor bračnog partnera i obiteljski život;
- Članak 17.** – ima pravo posjedovati imovinu;
- Članak 18.** – ima pravo na slobodu mišljenja i vjerovanja;
- Članak 19.** – ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja;
- Članak 20.** – ima pravo na mirno okupljanje i udruživanje;
- Članak 21.** – ima pravo sudjelovati u upravljanju svojom zemljom i glasovati na izborima;
- Članak 22.** – ima pravo na socijalnu sigurnost;
- Članak 23.** – ima pravo na rad, jednaku naknadu za isti rad, sigurne uvjete rada i pristupanje sindikatu;
- Članak 24.** – ima pravo na odmor i slobodno vrijeme, uključujući praznike;
- Članak 25.** – ima pravo na primjereni životni standard, uključujući prehranu, stanovanje, odjeću i zdravstvenu njegu;
- Članak 26.** – ima pravo na obrazovanje;
- Članak 27.** – ima pravo sudjelovati u kulturnom životu svoje zajednice;
- Članak 28.** – ima pravo na društveni i međunarodni poredak koji omogućuje ostvarenje ovih prava;
- Članak 29.** – ima obvezu prihvatiti ograničenja svojih prava u mjeri u kojoj je to nužno za dobrobit drugih;
- Članak 30.** – ima pravo biti zaštićeno od pogrešnog tumačenja svih ovih prava.

Konvencija o pravima djeteta

Ujedinjeni narodi, 1989.
(*Pojednostavnjeni tekst*)

- Članak 1. *Dijete prema Konvenciji o pravima djeteta***
Dijete je svaka osoba mlađa od 18 godina.
- Članak 2. *Pravo na jednakost***
Sva prava iz ove Konvencije odnose se na svako dijete, bez obzira na rasu kojoj pripada, boju kože, spol, jezik, kulturu, vjeru, naciju, imovinu, teškoće u razvoju ili druge osobine.
- Članak 3. *Najbolji interes djeteta***
U svemu što se poduzima za prava djeteta daje se prednost najboljem interesu djeteta.
- Članak 4. *Tko mora osigurati prava djeteta?***
Države¹ će učiniti sve da djeca ostvare svoja prava.
- Članak 5. *Usmjeravanje djeteta***
Roditelji ili skrbnici imaju pravo i dužnost usmjeravati dijete u ostvarivanju njegovih prava.
- Članak 6. *Pravo na život***
Svako dijete ima pravo na život.
- Članak 7. *Pravo na upis u matične knjige rođenih***
Svako dijete mora biti upisano u matične knjige rođenih odmah nakon rođenja.
- Članak 8. *Pravo na identitet***
Svako dijete ima pravo na ime, državljanstvo i obitelj.
- Članak 9. *Pravo na život s roditeljima***
Svako dijete ima pravo živjeti sa svojim roditeljima, osim ako je u njegovu interesu da se od njih odvoji, na primjer ako ga roditelji zanemaruju.
- Članak 10. *Pravo na sjedinjenje obitelji***
Svako dijete čiji roditelji žive u drugoj zemlji ima pravo podnijeti zahtjev za ulazak u tu zemlju radi sjedinjenja obitelji. Dijete čiji roditelji borave u drugoj državi ima pravo na vezu s njima.
- Članak 11. *Zabrana nezakonitog odvođenja i zadržavanja djece u inozemstvu***
Nije dopušteno nezakonito odvoditi i zadržavati djecu u inozemstvu.
- Članak 12. *Pravo na izražavanje mišljenja o pitanjima koja se odnose na dijete***
Svako dijete ima pravo izraziti svoje mišljenje o svim pitanjima koja se na njega odnose, a njegovo se mišljenje treba uzeti ozbiljno.
- Članak 13. *Pravo na slobodu govora***
Svako dijete ima pravo na slobodu govora, osim ako time povrjeđuje druge.
- Članak 14. *Pravo na slobodu mišljenja i vjerovanja***
Svako dijete ima pravo na slobodu mišljenja i vjerovanja.
- Članak 15. *Pravo na slobodu udruživanja***
Sva djeca imaju pravo udruživanja i mirnog okupljanja, osim ako time ugrožavaju prava drugih.

¹ Misli se na države koje su prihvatile ovu Konvenciju.

- Članak 16. *Pravo na privatnost***
Ni jedno dijete ne smije biti podvrgnuto samovoljnom ili nezakonitom miješanju u njegov privatni život, obitelj, dom ili dopisivanje, niti napadima na njegovu čast i ugled.
- Članak 17. *Pravo na pristup informacijama***
Države trebaju djeci osigurati pristup informacijama iz različitih izvora.
- Članak 18. *Odgovornost za odgoj i razvoj djeteta***
Roditelji ili skrbnici imaju najveću odgovornost za odgoj i razvoj djeteta, a država im u tome treba pomoći.
- Članak 19. *Zaštita od nasilja***
Država mora štiti dijete od svih oblika nasilja, zlostavljanja, zanemarivanja i iskorištavanja.
- Članak 20. *Zaštita djece koja su odvojena od obitelji***
Djeca koja nemaju obitelj ili koja se od nje moraju odvojiti zbog svoje dobrobiti, država mora osigurati posebnu zaštitu i pomoć.
- Članak 21. *Posvojenje***
Dijete može biti posvojeno ako je to u njegovom najboljem interesu, i to jedino na način kojim se osigurava dobrobit djeteta.
- Članak 22. *Djeca izbjeglice***
Djeca koja su morala napustiti svoju zemlju, imaju pravo na zaštitu i humanitarnu pomoć u zemlji koja ih prima.
- Članak 23. *Djeca s teškoćama u razvoju***
Djeca s duševnim i tjelesnim teškoćama imaju pravo na takve životne uvjete u kojima se štiti njihovo dostojanstvo, promiče samopouzdanje i olakšava njihovo sudjelovanje u društvu.
- Članak 24. *Pravo na zdravlje i zdravstvenu zaštitu***
Svako dijete ima pravo na najvišu moguću razinu zdravlja i zdravstvene zaštite.
- Članak 25. *Pravo na provjeru postupaka vlasti***
Dijete koje je iz bilo kojeg razloga na skrbi države, ima pravo tražiti povremenu provjeru postupaka vlasti.
- Članak 26. *Pravo na socijalnu sigurnost***
Svako dijete ima pravo na socijalno sigurnost, uljučujući socijalno osiguranje.
- Članak 27. *Pravo na životni standard***
Svako dijete ima pravo na životni standard koji odgovara njegovu razvoju. Roditelji ili druge osobe koje su odgovorne za dijete, trebaju mu to omogućiti, a država im treba u tome pomoći.
- Članak 28. *Pravo na obrazovanje***
Svako dijete ima pravo na besplatno i obvezno osnovno školovanje, kao i na daljnje obrazovanje u skladu sa svojom sposobnostima.
- Članak 29. *Kakav odgoj i obrazovanje?***
Odgoj i obrazovanje trebaju razvijati sposobnosti djeteta, poštivanje djetetovih roditelja i njegove kulture te drugih kultura, odgovornost za društvo, ravnopravnost spolova, prijateljstvo među narodima i grupama, te zaštitu okoliša.

- Članak 30. *Pravo na svoju kulturu***
Djeca koja pripadaju manjinama imaju pravo na svoju kulturu, vjeru i jezik.
- Članak 31. *Pravo na odmor, slobodno vrijeme, igru, kulturu i umjetnost***
Svako dijete ima pravo na odmor i slobodno vrijeme, igru i razonodu, kao i na sudjelovanje u kulturnom i umjetničkom životu.
- Članak 32. *Zaštita od izrabljivanja***
Država mora zaštititi djecu od izrabljivanja. Nijedno dijete ne smije obavljati poslove koji narušavaju njegovo zdravlje ili ometaju njegovo obrazovanje i razvoj.
- Članak 33. *Zaštita od zlouporabe droga***
Država mora zaštititi djecu od nezakonite uporabe droga i uključivanja u nezakonitu proizvodnju i trgovinu drogama.
- Članak 34. *Zaštita od spolnog zlostavljanja***
Država mora štiti dijete od svakog oblika spolnog zlostavljanja.
- Članak 35. *Zabrana otmice, prodaje i trgovine***
Djeca ne smiju biti žrtve otmice niti predmet prodaje ili trgovine.
- Članak 36. *Zaštita od svih drugih oblika iskorištavanja***
Država mora štiti dijete od svih drugih oblika iskorištavanja.
- Članak 37. *Postupak prema djetetu koje je prekršilo zakon***
Dijete koje je prekršilo zakon ne smije biti podvrgnuto mučenju ni poniženju i ima pravo na zaštitu osobnog dostojanstva te hitnu pravnu pomoć i postupak. Ono mora biti odvojeno od odraslih zatvorenika i ima pravo na kontakt s obitelji.
- Članak 38. *Zaštita djece u oružanim sukobima***
Djeca mlađa od 15 godina ne smiju sudjelovati u oružanim sukobima niti biti novačena u vojsku. Država mora poduzeti sve da zaštiti djecu koja su zahvaćena oružanim sukobima.
- Članak 39. *Oporavak djeteta koje je bilo žrtva nasilja***
Država mora osigurati mogućnosti za oporavak djeteta koje je bilo žrtva nasilja.
- Članak 40. *Kazneni postupak i oduzimanje slobode***
Svako dijete koje je osumnjičeno ili za koje je utvrđeno da je prekršilo kazneni zakon, ima pravo na poštenu sudski postupak.
- Članak 41. *Bolja zaštita prava djeteta***
Država može provoditi i bolju zaštitu prava djeteta od zaštite koju traži ova Konvencija.
- Članak 42. *Upoznavanje s Konvencijom***
Države moraju svu djecu i odrasle upoznati s ovom Konvencijom.
- Članak 43. *Odbor za prava djeteta***
Odbor za prava djeteta nadgleda koliko države ispunjavaju načela ove Konvencije.
- Članak 44. *Podnošenje državnih izvješća***
Država svakih pet godina podnosi Odboru izvješća o stanju prava djece na svom teritoriju.
- Članak 45. *Ustanove Ujedinjenih naroda za djecu***
Ustanove Ujedinjenih naroda za djecu, kao što je UNICEF (Fond Ujedinjenih naroda za djecu), surađuju s Odborom za prava djeteta radi bolje primjene ove Konvencije.

Ustav Republike Hrvatske

(Sabor Republike Hrvatske, 2001.)

(Pojednostavnjeni tekst)

Glava III. Zaštita ljudskih prava

- Članak 14.** Svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode utvrđene ovim Ustavom, neovisno o rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, obrazovanju, društvenom položaju ili drugim osobinama.
- Članak 15.** Država jamči ravnopravnost i zaštitu pripadnicima svih nacionalnih manjina.
- Članak 16.** Slobode i prava utvrđena Ustavom mogu se ograničiti samo zakonom.
- Članak 20.** Svatko tko se ogriješi o odredbe Ustava o ljudskim pravima, osobno je odgovoran.
- Članak 21.** Država jamči pravo na život.
- Članak 22.** Sloboda i osobnost pojedinca su nepovredivi.
- Članak 23.** Zabranjeno je svako zlostavljanje i podvrgavanje liječničkim ili znanstvenim pokusima te prisilni i obvezatni rad.
- Članak 24.** Nitko ne može biti nezakonito uhićen ili pritvoren. Svatko tko je uhićen ili pritvoren ima pravo na žalbu sudu.
- Članak 25.** Svaki uhićenik i osuđenik ima pravo na čovječan postupak prema njemu i poštivanje njegova dostojanstva. Svatko tko je nezakonito pritvoren ili osuđen ima pravo na odštetu i javnu ispriku.
- Članak 26.** Svi su jednaki pred sudom i drugim javnim tijelima.
- Članak 28.** Svatko je nedužan dok se u poštenom sudskom postupku ne utvrdi njegova krivnja.
- Članak 29.** Svatko tko je osumnjičen ili optužen za kažnjivo djelo ima pravo na poštenu sudski postupak i ne smije ga se prisiljavati da prizna krivnju.
- Članak 32.** Svatko ima pravo na slobodu kretanja. Svaki građanin Hrvatske ima pravo napustiti svoju državu, naseliti se u inozemstvu i bilo kada se vratiti u domovinu.
- Članak 34.** Dom je nepovrediv. Dom se može pretražiti samo u skladu sa zakonom.
- Članak 35.** Država jamči poštivanje i pravnu zaštitu osobnog i obiteljskog života, dostojanstva, ugleda i časti svakom pojedincu.
- Članak 36.** Država jamči slobodu, tajnost i nepovredivost dopisivanja i svih drugih oblika komunikacije.
- Članak 37.** Država jamči sigurnost i tajnost osobnih podataka. Osobni podaci se mogu prikupljati i koristiti samo u skladu sa zakonom.
- Članak 38.** Država jamči slobodu mišljenja i izražavanja misli. To uključuje slobodu medija, slobodu govora i javnog nastupa. Cenzura se zabranjuje. Svatko ima pravo na ispravak ako su javnom viješću povrijeđena njegova prava utvrđena Ustavom.
- Članak 39.** Zabranjeno je pozivanje ili poticanje na rat, nasilje te na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju i nesnošljivost.
- Članak 40.** Država jamči slobodu savjesti i vjeroispovijedi. Svatko ima pravo javno očitovati svoju vjeru ili drugo uvjerenje.

- Članak 41.** Sve vjerske zajednice jednake su pred zakonom i odvojene od države.
- Članak 42.** Svatko ima pravo na javno okupljanje i mirni prosvjed.
- Članak 43.** Svatko ima pravo na slobodno udruživanje i uključivanje u sindikate.
- Članak 44.** Svatko ima jednako pravo sudjelovati u obavljanju javnih poslova i raditi u javnim službama.
- Članak 45.** Svatko s navršениh 18 godina stječe biračko pravo. Biračko pravo se ostvaruje na neposrednim izborima tajnim glasovanjem.
- Članak 46.** Svatko ima pravo slati prigovore i davati prijedloge javnim tijelima te dobiti odgovor od tih tijela.
- Članak 47.** Svatko je, u skladu sa sposobnostima, dužan ispuniti svoju vojnu obvezu i sudjelovati u obrani svoje zemlje. Dopušten je prigovor savjesti.
- Članak 48.** Država jamči pravo vlasništva i nasljeđivanja. Nositelji i korisnici vlasničkog prava dužni su pridonositi općem dobru.
- Članak 54.** Svatko ima pravo na rad, slobodu rada i izbor svoga zanimanja. Svima je pod jednakim uvjetima dostupno svako radno mjesto.
- Članak 55.** Svaki zaposlenik ima pravo na zaradu kojom sebi i svojoj obitelji može osigurati slobodan i dostojan život.
- Članak 56.** Svaki zaposlenik i njihove obitelji imaju pravo na socijalnu sigurnost i socijalno osiguranje prema kolektivnom ugovoru.
- Članak 57.** Država jamči pravo na pomoć slabim i nemoćnim, nezaposlenim i nezbrinutim osobama u podmiranju osnovnih životnih potreba. Invalidne osobe imaju pravo na osobitu zaštitu i uključenje u društveni život.
- Članak 58.** Država jamči pravo na zdravstvenu zaštitu.
- Članak 60.** Država jamči pravo na štrajk.
- Članak 61.** Država štiti obitelj.
- Članak 62.** Država štiti materinstvo, djecu i mladež te stvara uvjete kojima se ostvaruje pravo na dostojan život.
- Članak 63.** Roditelji su dužni odgajati, uzdržavati i školovati svoju djecu. Oni samostalno odlučuju o odgoju svoje djece. Djeca su, pak, dužna brinuti se za stare i nemoćne roditelje. Država jamči djetetu s posebnim potrebama pravo na osobitu njegu, obrazovanje i skrb.
- Članak 64.** Zaštita djece i nemoćnih osoba je dužnost svih. Djecu se ne smije zapošljavati ili prisiljavati na rad koji šteti njihovu zdravlju i razvoju.
- Članak 65.** Svatko ima pravo na besplatno osnovno školovanje. Svakomu je dostupno srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje prema sposobnostima.
- Članak 68.** Država jamči slobodu stvaralaštva i štiti rezultate stvaralaštva.
- Članak 69.** Svatko ima pravo na zdravi život. Država osigurava uvjete za zdravi okoliš. Svatko je dužan brinuti o zaštiti zdravlja ljudi i prirode.

Međunarodni kalendar

27. siječnja	<i>Dan Holokausta</i>
1. ožujka	<i>Međunarodni dan ukidanja smrtne kazne</i>
8. ožujka	<i>Međunarodni dan žena</i>
21. ožujka	<i>Međunarodni dan borbe protiv rasne diskriminacije</i>
22. ožujka	<i>Svjetski dan voda</i>
7. travnja	<i>Svjetski dan zdravlja i nepušenja</i>
20. travnja	<i>Međunarodni dan slobode tiska</i>
3. svibnja	<i>Dan sunca</i>
3. svibnja	<i>Svjetski dan slobode medija</i>
8. svibnja	<i>Međunarodni dan Crvenog križa</i>
9. svibnja	<i>Dan Europe</i>
15. svibnja	<i>Međunarodni dan obitelji</i>
17. svibnja	<i>Dan telekomunikacija</i>
21. svibnja	<i>Svjetski dan kulturne raznolikosti</i>
31. svibnja	<i>Svjetski dan nepušenja</i>
5. lipnja	<i>Međunarodni dan čovjekove okoline</i>
12. lipnja	<i>Svjetski dan borbe protiv dječjeg rada</i>
17. lipnja	<i>Svjetski dan zaštite od suša i poplava</i>
20. lipnja	<i>Svjetski dan izbjeglica</i>
24. lipnja	<i>Međunarodni dan borbe protiv zlorabe droge</i>
26. lipnja	<i>Međunarodni dan potpore žrtvama mučenja</i>
11. srpnja	<i>Svjetski dan stanovništva</i>
9. kolovoza	<i>Međunarodni dan starosjedilačkih naroda</i>
23. kolovoza	<i>Međunarodni dan sjećanja na trgovinu robljem</i>
9. kolovoza	<i>Međunarodni dan pomoraca</i>
8. rujna	<i>Međunarodni dan pismenosti</i>
16. rujna	<i>Međunarodni dan ozona</i>
21. rujna	<i>Međunarodni dan mira</i>
30. rujna	<i>Međunarodni dan starijih osoba</i>
1. listopada	<i>Međunarodni dan starijih osoba</i>
5. listopada	<i>Međunarodni dan učitelja</i>
1. ponedj. u list.	<i>Svjetski dan habitata</i>

8. listopada	<i>Međunarodni dan smanjenja prirodnih katastrofa</i>
10. listopada	<i>Svjetski dan borbe protiv smrtne kazne</i>
15. listopada	<i>Međunarodni dan bijelog štapa/Međunarodni dan slijepih</i>
16. listopada	<i>Međunarodni dan hrane</i>
17. listopada	<i>Međunarodni dan borbe protiv gladi</i>
24. listopada	<i>Dan Ujedinjenih naroda</i>
24. listopada	<i>Svjetski dan razvoja informacija</i>
16. studenoga	<i>Dan potpisivanja UNESCO-va Statuta</i>
16. studenoga	<i>Međunarodni dan snošljivosti</i>
20. studenoga	<i>Međunarodni dan djeteta</i>
21. studenoga	<i>Dan televizije</i>
25. studenoga	<i>Međunarodni dan ukidanja nasilja nad ženama</i>
1. prosinca	<i>Svjetski dan AIDS-a</i>
2. prosinca	<i>Međunarodni dan ukidanja ropstva</i>
3. prosinca	<i>Međunarodni dan osoba s potrebnim potrebama (invalida)</i>
5. prosinca	<i>Međunarodni dan dobrovoljaca za gospodarski i društveni razvoj</i>
10. prosinca	<i>Dan ljudskih prava</i>
18. prosinca	<i>Međunarodni dan migranata</i>
11. prosinca	<i>Dan UNICEF-a</i>
29. prosinca	<i>Međunarodni dan biološke raznolikosti.</i>

Teaching Rights and Freedoms: Elementary School Teachers' Manual with activities for grades 1-4

Summary

The manual *Teaching Rights and Freedoms* was printed in the framework of the activities set up for the Democratic and Human Rights Education in Croatian Primary Schools Project. The project was initiated as the follow-up to the National Programme for Human Rights and Civic Education Project which was carried out from 1998 to 1999 with a joint support from the Human Rights Education Associates (HREA), the Netherlands Ministry of Foreign Affairs, Croatian National Human Rights Education Committee and the Croatian Ministry of Science, Education and Sport. The 1998-1999 project set up a series in-service teacher training seminars in the implementation of the National Human Rights Education Programme. The trainers made a group of national and international human rights experts, including university professors, civil activists and experienced national advisors. The main target of the seminars was not only to prepare teachers for implementing the National Programme in their classrooms but to empower them for introducing further changes into their schools and local communities, as well. Thus, the focus was as much on learning about the key principles of promoting human rights through education as it was on acquiring skills of facilitating and promoting critical understanding, problem-solving, project-work, participation and team-work among students and adults. The most successful teachers were after a year or so invited to join the group of trainers with a view to exchange their experiences with other teachers, especially with those in need of more practical assistance to be able to remove the obstacles to human rights promotion in their schools or communities.

The seminars were also used for, in the one hand, *in situ* development of teaching materials for preschool teachers and, in the other hand, *in situ* testing of a primary school teachers' manual which had been originally prepared in 1999 by the UNESCO/Netherlands' sponsored project on Peace and Human Rights for Croatian Primary Schools.

Upon the approval of the Croatian Ministry of Education and Sport, HREA entrusted these tasks to the Research and Training Centre for Human Rights and Democratic Citizenship of the Faculty of Philosophy University of Zagreb that had been several months earlier established on the initiative of some members of the former UNESCO/Netherlands project. The work of the Centre is focused on strengthening the implementation of human rights in the national education system through research and training, as well as through development and dissemination of learning and teaching materials, in particular through ICT (<http://www.ffzg.hr/hre-edc>).

After number of changes the Centre published the Preschool Teachers' Manual *Living and learning the rights* in 2003 as the first of the kind in Croatia. It was developed as a practical

guide for preschool teachers and other professionals, as well as for parents, in facilitating preschool children's learning for self-awareness, rights and responsibilities, equality and justice in the context of a democratic and culturally plural society.

The original version of the Primary School Teachers' Manual *Teaching Rights and Freedoms* which had been prepared in the UNESCO/Netherlands project in 1999 was significantly expanded and changed as the result of consultation with teachers, teacher trainers and experts from different disciplines. Namely, majority of them said they needed more knowledge on human rights, democracy, civil society etc. in order to be able to efficiently teach human rights in their classrooms. They asked for a manual in which the examples of students' activities would be more balanced with information on international, legal, moral, cultural and other aspects of human rights protection and promotion, including the obstacles to such processes. They saw in such an approach a solid ground for developing an argumentation about why human rights education is not a mere fashion but a necessity in today's schools.

With this in mind, the original text was changed considerably and divided in two parts. The first part encompasses chapters dealing with moral and legal dimensions of human rights; the difference between human and individual rights, human and constitutional rights, universal and particular rights, etc.; the relation between rights, responsibilities and duties; historical and theoretical foundations for human rights; international, regional and national systems of human rights protection and promotion, including the role of civil society; the link between the right to education and the enjoyment of human rights, as well as a survey of human rights education and related programmes, including the description of the situation in this field in Croatia. The second part of the manual consists of the Primary School Human Rights Education Programme's activities. It comprises five key areas: Discovering the Self; Knowing the Other; Living in a Democratic Community; Building and Strengthening Peace; Preserving the Wholeness of the World. The text also contains information on objectives, methods and evaluation strategies for each area, as well as number of references for teacher self-education.

Both manuals are an example of how human rights education may become an integrating force that brings together practicing teachers, NGOs activists, university professors and government experts in sharing and promoting the idea of human dignity through learning, training and teaching. It is also an example of a successful and long-lasting cooperation between HREA and number of Croatian institutions and organisations, including the government that have brought important changes to Croatian education policy and practice.

In order to improve human rights education practice in Croatian schools, the Research and Training Centre for Human Rights and Democratic Citizenship intends to monitor and evaluate the use of the Primary School Teachers' Manual.

A series of horizontal dotted lines for taking notes.

Lined area for notes with horizontal blue dotted lines.

A series of horizontal dotted lines for taking notes.

Lined area for notes with horizontal blue dotted lines.

Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Tel./Fax: 1 600-24-37

E-mail: hre-edc@ffzg.hr

Web-site: <http://www.ffzg.hr/hre-edc>

OCJENE, OSVRTI I PRIJEDLOZI ZA IZMJENU PRIRUČNIKA

(molimo poslati na adresu Centra)

Nakladnik:

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo

Za nakladnika:

prof. dr. sc. Neven Budak

Odgovorni urednik:

prof. dr. sc. Miljenko Jurković

Lektura:

Irena Bekić, prof.
Marina Čubrić, prof.

Slog:

diDot, Zagreb

Tisak:

Zrinski d.d., Čakovec

Naklada:

1500

ISBN: 953-175-205-2